ИЗДАНИЕ НА ДЪРЖАВНАТА АГЕНЦИЯ ЗА БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА

БЪЛГАРИТЕ ОТ ГОЛО БЪРДО, РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ

Език, обредност, музика

Част 2

Съставител
Веселка Тончева

София, 2011

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Алексей Константинов Жалов
д-р Константин Звездомиров Рангочев
д-р Росен Росенов Малчев

На първа корица: Село Стеблево – всекидневие
Снимка: Александър Мирчев, 2006 г.

БЪЛГАРИТЕ ОТ ГОЛО БЪРДО, РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ
Език, обредност, музика

Част 2

Първо издание

© Веселка Милчева Тончева, съставител, 2011

© Държавна агенция за българите в чужбина, 2011
ел. поща: aba@aba.government.bg
www.aba.government.bg

Формат 16/70/100
Тираж 500
Печатница „Военно издателство” ЕООД

ISBN 978-954-90130-6-1

EDITION OF THE STATE AGENCY FOR BULGARIANS ABROAD

THE BULGARIANS FROM GOLO BARDO, ALBANIA

Language, Ceremonial Rites, Music

Part 2

Compiler
Veselka Toncheva

София, 2011

EDITORIAL BOARD

Alexey Konstantinov Zhalov
Konstantin Zvezdomirov Rangochev, Ph.D.
Rossen Rossenov Malchev, Ph.D.

On the first cover: Village of Steblevo – everyday culture
Photo: Alexander Mirchev, 2006.

THE BULGARIANS FROM GOLO BARDO, ALBANIA
Language, Ceremonial Rites, Music

Part 2

First edition

© Veselka Milcheva Toncheva, compiler, 2011

© State Agency for Bulgarians Abroad, 2011
e-mail: aba@aba.government.bg
www.aba.government.bg

ISBN 978-954-90130-6-1

СЪДЪРЖАНИЕ

I. УВОДНИ ДУМИ 7

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ 9
1. Веселка Тончева – Традиционна обредност и музика
от Голо Бърдо – сватба и сюнет от с. Големо Острени 9
2. Цветелина Димитрова – Език и обредност
(Бележки върху материали от с. Големо Острени,
обл. Голо Бърдо) 65

III. ПРИЛОЖЕНИЯ 81
1. Песни 81
2. Топонимия 122
2.1 Петя Асенова – Местни имена от Голо Бърдо –
Североизточна Албания 122
2.2 Алексей Жалов – Топоними от с. Стеблево,
Голо Бърдо, Албания 136
2.3 Константин Рангочев – Топонимия от с. Стеблево
(Записи от 2006 г.) 143
3. Словесни материали 147
3.1 Голо Бърдо, селата, местата, историята 147
3.2 Религия 161
3.3 Календарна обредност 167
3.4 Семейна обредност 174
3.5 Фолклорна вяра 219
3.6 Музика 235
3.7 Носия 254
3.8 Поминък 257
3.9 Идентичност 261

IV. СПИСЪК НА ОСВЕДОМИТЕЛИТЕ 264

V. РЕЗЮМЕТА 266
1. Резюме на английски език 266
2. Резюме на немски език 268
3. Резюме на албански език 270

VI. АВТОРИТЕ 272

TABLE OF CONTENTS

I. PREFACE 7

II. RESEARCHES 9
1. Veselka Toncheva – Traditional Ceremonial Rites and Music from Golo Bardo – Wedding and "Syunet" (Circumcision) from Village of Golemo Ostreni 9
2. Tsvetelina Dimitrova – Language and Ceremonial Rites (Notes on Materials from Village of Golemo Ostreni, Golo Bardo Region) 65

III. APPENDICES 81
1. Songs 81
2. Toponymy 122
2.1 Petya Asenova – Local names from Golo Bardo, Northwest Albania 122
2.2 Alexey Jalov – Toponyms from Village of Steblevo, Golo Bardo, Albania 138
2.3 Konstantin Rangochev – Toponymy from Village of Steblevo (Notes from 2006.) 143
3. Verbal Materials 147
3.1 Golo Bardo, The Villages, the Places, the History 147
3.2 Religion 161
3.3 Calendar Rites 167
3.4 Family Rites 174
3.5 Folk-belief 219
3.6 Music 235
3.7 Costume 254
3.8 Occupation 257
3.9 Identity 261

IV. LIST OF INFORMANTS 264

V. SUMMARIES 266
1. Summary in English 266
2. Summary in German 268
3. Summary in Albanian 270

VI. AUTHORS 272

I. УВОДНИ ДУМИ

Втората част на поредицата „Българите от Голо Бърдо, Албания" съдържа фолклорни материали, по-голямата част записани в с. Големо Острени (и по-малка част в с. Оржаново, с. Мало Острени (Малестрени) и с. Стеблево) в експедиции, осъществени през 2009 и 2010 г., подпомогнати от Българската федерация по спелеология, Държавната агенция за българите в чужбина и ВМРО, с организационното участие на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл" и Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН и с участници А. Жалов, Г. Райчев, В. Тончева, Цв. Димитрова и С. Петрова.

Научните текстове в първия дял на книгата са фокусирани върху различни аспекти на обредността, музиката и езика. Те обуславят и формулирането на подзаглавие, което е различно от това на част 1 от поредицата („Традиции, музика, идентичност") и маркира акцентите в настоящото издание. От една страна, наблюденията и анализите върху традиционната обредност и музика на българите от Голо Бърдо (на В. Тончева) се базират на конкретно документиране на два действащи семейни ритуала в с. Големо Острени – сватба (август 2010) и сюнет (август 2009). Текстът дескриптивно представя основните им параметри, поставя ги в сравнителен план с познатите модели на българската етническа територия и очертава значението, което имат в празничната култура на изследваната общност.

От друга страна, изследователски обект (на Цв. Димитрова) са два елемента от културната специфика на българите от с. Големо Острени, обл. Голо Бърдо – семейната обредност и езикът, като семейната обредност е представена от родилните и поменалните практики. Разгледани са основните етапи в родилния и поменалния цикъл, като очертаването на ключовите им моменти е положено в рамките на българската традиционна обредна система. Езикът е анализиран като белег на идентичността през призмата на „нашенското".

Приложенията съдържат песни (някои от тях с нотни текстове), топонимия (събрана и анализирана от Петя Асенова, Алексей Жалов и Константин Рангочев при проучвания, осъществени в предходни години) и живата реч на голобърдци – разкази по широк кръг от теми: селищата и историята на региона, религия, календарна и семейна обредност, фолклорна вяра, музика, носия, поминък и идентичност. Песните, публикувани в тази част, са обредно-празнични и всекидневни, записани в с. Големо Острени, както и необнародвани у нас песни от с. Вормица (само със словесни текстове, транскрибирани от латиница на кирилица, при запазване на оригиналната пунктуация), издадени в Тирана през 2009 г. (Nikolla, P. „Vërnica", Tirana, 2009).

Както и в първата част на настоящата поредица беше отбелязано, но и в този случай не може да се пропусне, изследванията на българите в албанската част на Голо Бърдо не биха били възможни без активното съдействие на организацията „Просперитет Голо Бърдо" с председател Хаджи Пируши. Самият той голобърдец, Х. Пируши поддържа активни връзки с България и развива дейности, свързани с легитимирането на общността като българска в албанската държава.

Цялостното обхващане на региона не е никак лесно, но със систематичната работа в отделни селища (в случая с документирането на традиционните знания от разположените в северната част на областта селища) продължава осъществяването на поставените чрез поредицата задачи, най-важната от които е изграждането на цялостния „образ" на общността в Голо Бърдо с нейната традиционна култура и българска идентичност. Наследеното от българите в Голо Бърдо, Албания, е вписано обаче и в настоящето – езикът, обредността и музиката, представени в текстовете и материалите, продължават да са жизнени, фолклорните знания за себе си и света продължават да се възпроизвеждат от поколение на поколение. Затова в плана на дългосрочната политика към тази общност документирането и фиксирането във видео, звуков и писмен вид на наследството на голобърдци е начин за съхраняването на тази култура, което е важно както за самите тях и връзката им с България, така и за нас, като българи, познаващи своя произход и история.

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ

1. ТРАДИЦИОННА ОБРЕДНОСТ И МУЗИКА ОТ ГОЛО БЪРДО – СВАТБА И СЮНЕТ ОТ С. ГОЛЕМО ОСТРЕНИ

Веселка Тончева

Контекстът

Село Големо Острени е най-северното българско село в областта Голо Бърдо, разположено географски в най-голяма близост до гр. Дебър (днес в Р Македония). В статистиката на Македония и Одринско от 1873 г. селото е споменато под името *Острение (Острене)* със 163 домакинства, 315 помаци и 108 българи (Македония и Одринско 1995: 173-175). През 1900 г. В. Кънчов го посочва като селище в Дебърската каза като *Острени Големо* с 530 жители, от които 30 християни и 500 мохамедани (Кънчов 1900: 261-262). При изследването на региона в рамките на научната експедиция в Македония и Поморавието през 1916 г. Д. Гаджанов привежда статистически сведения за числеността на мюсюлманското население в Голо Бърдо и информацията, която дава, е, че в *Големо Острене* живеят 997 помаци и 5 българи (Гаджанов 1993: 260-262). В един от рапортите на Ср. Поппетров (от 14 август 1930 г.), публикуван от Св. Елдъров, се съдържа информация, че в *Гол. Острене* има 220 къщи (Елдъров 2000: 222-223). Наред с други села, през 1940 г. М. Филипович също посочва селото като принадлежащо към албанската част на областта Голо Бърдо под името *Големо Острене* (Филиповић 1940: 31-40). Днес село Големо Острени (алб. Ostreni i Madh) е център на община със същото име, но официална статистика за числеността (както и за самоопределянето) на населението липсва[1].

Този текст съдържа наблюдения и анализи на традиционната обредност и обредна музика на българите от Голо Бърдо, базирани на конкретно документиране на два функциониращи семейни ритуала в с. Големо Острени – сватба (през август 2010) и сюнет (през август 2009). Доминиращ принцип на изложението е дескриптивният, но е направен опит за сравнително съпоставяне с традиционния модел на сватбата, познат на българската етническа територия, както и на територията на днешната Р Македония (от съседни на Голо Бърдо региони и селища). В първата част на поредицата „Българите от Голо Бърдо, Албания", в частите „Семейна обредност" и „Музика" е направена реконструкция на сватба, както и анализи на сватбени песенни образци, върху наративи от селата Стеблево и Кленье (Тончева 2009), но в сватбения

[1] През 2011 г. предстои преброяване на населението в Р Албания.

ритуал от най-северното селище на Голо Бърдо (Големо Острени) се регистрират различия, които изискват специално внимание към остренския вариант на сватбата. Още повече, че в Големо Острени възможността да се документира сватбеният обред в неговия функциониращ вид предлага пред изследователя значително по-широки възможности за наблюдения, сравнения и обобщения. Част от теренната работа в с. Големо Острени беше и документирането на ритуала *сънет*[2] (сюнет), чиито основни параметри по отношение на традиционната обредност и музика също ще бъдат очертани в този текст, а в някои аспекти и в сравнителен план със сватбения обред. Приемането на исляма за местното население се датира относително късно (след XVII в.) – днес по-голям процент от голобърдци изповядва ислям, по-малка част са ортодоксални християни. В с. Големо Острени населението е изцяло мюсюлманско. Това обяснява и значението, което има ритуалът сюнет за изследваната общност.

Трябва да отбележа обаче, че независимо от мюсюлманската религиозна принадлежност на остренци, споменът за християнското минало е доста силен – това е свързано в голяма степен с топонимията, както и с традиционно предаваното знание за наличието на християни в селото и региона. В местните наративи е в обръщение дори знанието за наличието на църква, която се е намирала в центъра на селото (топонимът *„нацърков”*). За нея сведения дава в свой рапорт Д. Илиев през 1929 г. – той упоменава свещениците, служили в православните храмове в българските села в Голо Бърдо, и посочва храма „Св. Георги” в с. Големо Острени, където служи свещеникът Нове Христов (Елдъров 2000: 184). Както в този доклад, така и в докладите на Ср. Поппетров, а и на други завеждащи българската легация в Албания в този период (1925-1930), много често се поставя въпросът за желанието на голобърдци за поддържането на български православни църкви в региона и за въвеждане на обучение на майчиния български език.

Обредността

Сватба

Сватбите в с. Големо Острени, а може да се каже и в цяло Голо Бърдо, обикновено се правят през лятото – този календарен ритъм е обусловен от традиционната за региона практика на гурбетите, респ. прибирането на гурбетчиите през лятото по родните места. Моделът днес има своите съвременни измерения – емигрантите, живеещи извън Албания, също се прибират в род-

[2] В диалектните термини и цитатите ударените гласни са отбелязани чрез опцията Bold (почерняне).

ното Голо Бърдо през летните месеци: *„Дойдат л**ю**ди, емигр**а**ни, р**а**ботат, гущ*[3]*, кор**и**к*[4]*, имат и кор**и**к, що правет... **и**мает емигрални, поекье гущ ове берет, щ**а**тор*[5]*”*[6] П. Домазетовски отбелязва, че в селата от съседната Стружка община (Р Македония) най-удобното време за годежи е около празника Байрам (*Мал и Голем Байрам*), тъй като тогава и печалбарите се прибират по домовете си[7]. Моделът, свързан с гурбетчийството, като задаващо календарното основание на годежите и сватбите, е типичен за целия регион – още в края на XIX в. се отбелязва, че в дебърските села сватбите стават около Илинден, Петровден или Богородица, *„понеже мъжете от селата са повечето по чужбина, по работа, по майсторлук, и тогава се връщат по домовете. Всички сватби в едно село се правят в един ден”* (СбНУ 1890: 56).

По отношение на подходящата за женене възраст в Голо Бърдо, авторката от Р Македония Й. Цветановска пише, че обичайна възраст за жените-мюсюлманки е от 16 до 20 години (Цветановска 2006: 69). Този възрастов диапазон продължава да е актуален и днес. Авторката съобщава също, че в близкото минало родителите са имали неприкосновеното право да избират брачния партньор (Цветановска 2006: 69), но момичето е знаело, че също има право да не се съгласи с решението на родителите си, ако не хареса жениха (Ашталкоска 2006: 97).

Годежът в Големо Острени се нарича *„воршене”, „вършене”* и за разлика от практиките, познати в с. Стеблево например, се свързва с правенето на погача (което в Стеблево и Кленье се прави вечерта преди сватбата): *„Погача се правет ко се в**ъ**ршет!* Аз мислех, че се прави вечерта преди сватбата кай момчето. *Не. (...) Стеблево праят ко се м**о**же.”*[8]

В традиционните представи на остренци след извършването на годежа е съществувала забрана младите да се виждат: *„...со кр**и**енье от стар**и**ците,*

[3] Август

[4] Юли

[5] Септември

[6] Аджира Муча, р. 1956 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., работила в Кооператива, 20 години чистачка в училището; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[7] Спецификата на мюсюлманския религиозен календар предопределя подвижния характер на байрамския цикъл празници. В този смисъл, твърдението на Домазетовски влиза в противоречие с традиционното устойчиво локализиране на сватбите в региона през летния период.

[8] Зоня Муча, р. 1926 в с. Големо Острени, обр. 3 клас, земеделие; Азбие Муча, р. 1955 г. в Макелари, обр. висше (педагогика в Тирана), учител; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

*кр**и**енье, да те не види ни м**и**джо*[9]*, ни д**а**йджо*[10]*, ни **а**ла*[11]*, ни св**е**кор, ни свекорва, со кр**и**енье... Ка ке те пущи да доеш кай м**о**жот, **а**ман беше, ама беше ено нещо ль**е**зепно*[12] *тога, чиста работа беше свабдата...”*[13] Това се потвърждава и от Й. Цветановска, според която в Голо Бърдо предбрачната комуникация е била забранена – авторката цитира информация, че дори след годежа момичето и момчето успявали да си разменят едва по няколко думи, виждали се за първи път през първата брачна нощ (Цветановска 2006: 69). Р. Иванова също съобщава, че в някои региони на България, ако годежът трае кратко, годеникът и годеницата не са се виждали или дори на годеницата е било забранено да излиза от къщи. *„Общоприето се смята гостуването на годеника в дома на годеницата, но не и обратно”*, а в Битолско *„е забранено на годеницата по какъвто и да било повод да ходи у годеника, а той, когато се случи да й гостува, се държи много скромно и едва се пресрамва да хвърли таен поглед към нея или да й продума няколко приятни думи.”* (Иванова 1984: 40). Всъщност единственото възможно гостуване на момчето при момичето е било по време на големи календарни празници или в определени други случаи – изказване на съболезнование при смърт/болест или съобщаване на радостни събития (раждане на дете, покупка на имот и пр.) (Иванова 1984: 41).

Днес обаче ситуацията в Голо Бърдо е доста по-различна – младите не само контактуват, но дори бъдещата невеста често гостува в дома на момчето и това се приема от неговите родители: *„... се ср**е**дит невестата, си идет, си с**е**дит у мене, д**е**тето си **о**ит, си шетат, тия работи са тр**о**тени*[14] *старите (...) знаиш, носиш н**е**веста в куки, сега невестите си се виждает со деч**и**ната, бит**и**сана*[15] *раб**о**тата от д**е**цата и от невестите, да им го напраиме кьевот...”*[16]

Сватбата в с. Големо Острени трае цяла седмица, започва в понеделник, когато се събират дърва, следва денят на *„житото”* в сряда или четвъртък: *„...от житото важд**о**вяме*[17]*, д**о**рва б**е**ревме – на д**ъ**рвата праиме в**е**чера р**у**чек, ке пеевме, ке **о**име кай л**е**бои тамо, кай дорв**а**рите.. аке м**е**стоно д**а**леко,*

[9] Чичо
[10] Вуйчо
[11] Леля
[12] Хубаво
[13] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г. , зап. В. Тончева.
[14] Оставени
[15] Свършена, завършена
[16] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[17] Продължаваме

*ке напр**а**име р**у**чекот, ке заколиме яр**и**щата...”*[18] Присъстващи са само жени – помагачки и всички те даряват пари или жито, а домакините ги гощават с обяд: *„Св**е**кой носи, ке д**а**ит п**а**ри некой, ако немат жито, кара ти даит ш**е**кер, пченка, граф, пч**е**ница... (...) Ти ке н**а**праиш **е**ден р**у**чек **у**бав... Свите..., що го виждаш, ти ке ставиш пет с**о**фри, шес с**о**фри со ж**е**не, с**а**де ж**е**ни, нема м**о**жи. Ке ст**а**виш дока го б**и**тиса яд**е**ньето, ду три, четири саато и поле ке си **о**иш.*”[19] В съседните стружки села, както и в голобърдското село Джепища (в дн. Р Македония), по подобен начин се събират дърва, сее се жито и ръж, които се мелят във воденицата (Вж. Домазетовски 1987: 342; Новковски 2006: 126).

В албанската част на Голо Бърдо също от събраното жито се замесват обредните хлябове. В България комплексът от обреди по приготвянето на сватбените хлябове има различни названия, най-често срещаното между които е *засевки,* с разновидности *засевка, засев, засяване, засеулъки* и др. С този термин се означават обредните действия, които са свързани със засяване на житото или пресяване на брашното (Иванова 1984: 43). Част от комплекса е *носенето на жито в дома на годеника,* което Р. Иванова дефинира като втори обреден момент от приготвянето на сватбените хлябове. Авторката уточнява, че този обред е регистриран само в материалите от Югозападна България под названието *засевки, засеулъки, засявка, засяване* и др. Засевките тук не изключват следващите етапи от обредното приготвяне на хлябовете, но двата обреда са разграничени по време и носят различни названия. Всъщност традицията изисква всяко домакинство да изпрати представител у годеника, който да занесе определено количество жито като дар (Иванова 1984: 45). Този момент е напълно идентичен с обредния ред, свързан с житото в с. Големо Острени, което е показателно за близостта с обредните модели в Югозападна България и въобще за отбелязваното и по отношение на други аспекти на традиционната култура диалектно родство между посочените региони.

Практически организирането на сватбата и финансовата тежест се поема от родителите на младоженеца, а семейството на невестата приема еднократно гости (един обяд), обикновено в сряда: *„Во ср**е**да, л**ю**диве от м**о**мчето **о**дет кай... ка се викат... кай момичето, носет пл**я**чките*[20] *и праят во ресторан б**а**нкет”*[21]

---

[18] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[19] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[20] Дрехите

[21] Даландюше Толя, р. 1976 г. в с. Големо Острени, обр. средно, студентка по география, учителка в училището в Големо Острени; с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

Преди сватбата, обикновено в четвъртък вечерта срещу петък (но днес вече и в други дни), се състои ритуалната вечер *„на **а**лвата”*. Халвата се приготвя по местна традиционна рецепта – от препечено с мазнина брашно и захар, и е пряко свързана с кумството, тъй като именно кумът е този, който практически прави халвата. Моментът е строго обреден и е съпроводен от ритуално женско пеене. В халвата се слага паричка, чието намиране е знак за късмет, здраве и благополучие: *„К**у**мот после ке го пречакаме, ке к**и**нисат[22] **а**лвата, ке ф**о**лит п**а**рите, ке ф**о**лит **е**но... му... душата, ено п**е**счин[23], ено... ж**е**льезно и ко дойде... д**е**тето кога то има ж**е**ната, ове първово, що го има ж**е**ната, ми п**а**на мене п**а**рата, що има ф**о**лено, и з**а**вчера ми пана мене п**а**рата...* Що значи? *Значи си Г**о**сподов ч**о**век...”*[24] Под звуците на по-късно включващата се инструментална музика (две зурни и два тъпана) халвата се раздава на всички поканени: *„И после си св**и**рет, си б**у**вает, ке д**е**лиме **а**лвата, ке з**е**мает свите от ф**и**сот[25] и ке им го д**а**да т**е**псийката...”*[26] За подобно събиране вечерта срещу сватбата – *джумбуш* (веселба) – споменава П. Домазетовски, то продължава до полунощ (както и *„**а**лвата”* в Големо Острени), придружено е с музика, играят се *„финджани”*[27] (Домазетовски 1987: 343). Играта на *„ф**и**льджани”* е позната в цяло Голо Бърдо и се свързва с редица празнувания, сред които е и сватбата, по-конкретно дните преди самата сватба. Например, в голобърдското село Джепища (Р Македония) една седмица преди сватбата в дома на момчето всяка вечер са се организирали „*конаци”*, мъжете играят играта *юзук* (криене на пръстен под чаша за кафе *„фильджан”*), а жените, ситуирани в друго пространство, пеят песни и играят под звуците на дайре (Новковски 2006: 127).

На остренската сватба поканените са регламентирани – родът на момчето (и от двамата му родители), родът на момичето, както и приятелите (съучениците) на двамата млади: *„Ке б**а**раш ф**и**сот от м**о**жот, р**о**дот от м**о**жот, ке б**а**раш р**о**дот от майка му – две, ке б**а**раш р**о**дот, ф**и**сот от майка му, от бабо му – три и ке бараш шокн**и**ята, другарщ**и**ната. Как ке ти р**е**чит, с кого си има м**у**абет, с кого си има мльогу м**у**абет, си биден на школо, класе до ко **и**зфолиш, се теа и тие ти вл**е**зен во д**у**шата, во с**ъ**рцето и ти ке го викаш. Не*

---

[22] Започват

[23] 500, pesëqind (алб.) – сега, след деноминацията, са 50 леки (лек – алб. парична единица), които са във вид на монета.

[24] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[25] Родът

[26] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[27] Игра с чаши за кафе – фильджани, като под една от тях се скрива пръстен и се гадае къде е.

*знам како вие ги викате, ама ни ги б**а**раме, и ц**у**цава ги бара друг**а**чките..."*[28]

В самия сватбен ден в с. Големо Острени в дома на младоженеца първи пристигат *„майсторите"*, т.е. музикантите – двама зурнаджии и двама тъпанджии. Черпят ги с кафе преди да поемат функцията си на посрещащи гостите, а в с. Джепища (Р Македония) ги и даряват (Новковски 2006: 126). В някои съседни на Голо Бърдо села (като Боровец, Стружко) музикантите, заедно с определени придружаващи, обикалят из селото, за да извършат повторно канене на по-близките и по-далечните роднини и приятели, както и на кума. (Домазетовски 1987: 343). В Големо Острени музикантите също специално отиват да „вземат" *„б**а**йракот"* и кума. Байракът днес представлява албанският национален флаг, накитен с ябълка и изкуствени цветя. Ябълката на върха на знамето, според Р. Иванова, експлицира плодородието (Иванова 1984: 186), но в близкото минало, както навсякъде в региона, освен ябълката, на него са се връзвали шамии, пешкири, ризи (дарове от роднините на момчето) (Вж. и Домазетовски 1987: 343). В с. Големо Острани, както и на цялата българска етническа територия, знаменосец в сватбата най-често става деверът – и днес остренци избират за девер неженен брат или братовчед на младоженеца (Вж. Иванова 1984: 190).

По информация от голобърдското село Джепища (Р Македония), както и от съседните стружки села, бръсненето на младоженеца – *„бричене на зетот"* се извършва в деня на сватбата, но времевото му разполагане в ритуала е преди вземането на невестата (Новковски 2006: 128; Домазетовски 1987: 344). М. Арнаудов също пише, че в неделя сутрин или в събота вечер зетят бива *„бричен"*, като го *„бричи"* побратим с живи родители (Арнаудов 1931: 19). В сватбата от Големо Острени *„бричането"* се прави след като невестата вече е взета и е въведена в новия й дом.

Според Р. Иванова и други изследователи, бръсненето или *„бричането"* на младоженеца е обред, аналогичен на плетенето на невестата. То се прави по същото време, когато плетат булката, но в дома на младоженеца. Затова бръсненето понякога се слива с прощалната ергенска вечер в събота или предхожда ходенето на сватовете за невестата в неделя сутрин. Бръсненето е задължително, дори и в случаите, когато момъкът няма брада (Иванова 1984: 81-82). Както пише и М. Новковски, когато бръсненето се прави в неделя сутринта, то съвпада със събирането на сватовете. Тогава присъстват кумът и кумата, както и други обредни лица, и обредът придобива особено тържествен характер. Младоженецът се бръсне в стаята или на двора. Навън той сяда под зелено плодовито дърво, под което и тревата е зелена, или сяда на дръвника, на стол на двора, върху похлупен шиник и други варианти. (Иванова 1984: 82).

[28] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

Бръсненето на младоженеца в с. Големо Острени (и тук то се нарича „*бр**и**чене на з**е**тот”*) се извършва на мегдана, в двора на училището или на друго широко място, ако семейството разполага с такова, като под брадата на младоженеца се държи кърпа: у нас, според Р. Иванова, кърпата се държи от две зълви или зълвата и девера, а в остренския вариант – от свекървата и още една жена-роднина. В кърпата се събират обръснатите косми. Това действие е придружено със специална обредна музика, изпълнявана от зурни и тъпани, както и от хорá, обграждащи младоженеца (Вж. и Иванова 1984: 81-82). Ритуалът в с. Големо Острени е сходен с описания от Р. Иванова – докато бръснат младоженеца, присъстващите хвърлят пари в кърпата. Според авторката, тези пари след това се дават на бръснаря или се поделят от песнопойките (Иванова 1984: 82). В Голо Бърдо събраната сума е предназначена за младото семейство и действието е придружено от „записване” в „тефтер” – отбелязва се кой каква сума дава (по-близките дават по-големи суми), за да „се знае” и впоследствие младото семейство реципрочно да дарява пари при поводи на съответните роднини. Обредният характер на действието се потвърждава и от забраната тези косми да се изхвърлят, тъй като с тях може да се направи магия, у нас обикновено те се изтърсват под трендафил или в хамбар, заравят се под плет или под камък, хвърлят се на керемидите или в реката (Иванова 1984: 83), с вариант да се пазят до смъртта на младоженеца (Георгиева 1971: 105). В Големо Острени практиката също е да не се изхвърлят космите, независимо от почти символичния характер на бръсненето/подстригването. А той е символичен в сравнение например с описанието, което дава П. Домазетовски за ритуала в Стружко – не само става дума за действително бръснене, но във водата се слагат ориз и сребърна пара, а след това тази вода също се изхвърля под трендафил (Домазетовски 1987: 344).

Важен момент в сватбата е приготвянето на младоженеца – докато се събират сватовете и гостите, той се облича в нови дрехи. Действието е придружено с обредни песни, чието словесно съдържание подсказва обредната ситуация (Вж. и Иванова 1984: 84). По подобие на назоваването в Стружко, в Голо Бърдо облеклото на младоженеца се нарича *„зетьовски костюм”* (Вж. и Домазетовски 1987: 344) или *„зетьовска руба”*.

Особено важно е да се отбележи, че според Новковски зетят не участва в ритуала по вземането на невестата, както това се прави в стружките села (Домазетовски 1987: 344) и каквато в близкото минало е била практиката и в Голо Бърдо. В традиционните знания за сватбата на всички по-възрастни събеседници от с. Големо Острени младоженецът не се включва в *„**о**дене по н**е**веста”,* както и няма възможност да я вижда през целия сватбен ден: *„Не **о**деше зет по невестата, той седеше з**а**творен, сега си оит, з**е**тот т**е**ра к**о**ла. Со*

*д**у**лак*[29]*... кя шета низ к**у**кята, з**е**тот не се виждаше со невестата...”*[30] Днес тази практика е преустановена и младоженецът участва в шествието, което отива до дома на невестата, взема я и я води в новия й дом.

В с. Големо Острени при тръгване за невестата поръсват зетя с ечемик (Вж. и Арнаудов 1931: 19), а в с. Джепища (Голо Бърдо, Р Македония), преди да тръгнат сватовете, *„китят”* конете, като отделно се „кити” конят за невестата и зетя (Новковски 2006: 126) – „китене” на коня в с. Големо Острени все още се прави при сюнета. Шествието се е водело в миналото от ходжата, следван от свекъра и байрактаря, като пръв в дома на невестата влиза кумът, а след това свекърът и свакицата (Новковски 2006: 128). И днес в Голо Бърдо шествието има задължителен ред: обикновено най-отпред са главните обредни лица, предвождани от байрактаря. Някъде музикантите вървят преди сватбеното шествие, отбелязва Р. Иванова (Иванова 1984: 88). В остренската сватба обаче начело на шествието са байрактарят, младоженецът и неговите близки, в началната част на шествието са и жените, изпълняващи обредни песни, а в края е инструменталната група от две зурни и два тъпана.

При вземането на невестата в близкото минало (до към 50-те години на XX в.) това е ставало на кон, а тя е била покрита с *„дулак” (дувак)*, изискването е било за пълното й покриване: *„... невестата со д**у**лак, аке невестата покриена со... големо, ке дойдеше **о**нде на коня со д**у**лакот, да се не видит р**о**ка и н**о**га от невеста, али да се види пл**а**чки*[31] *от н**е**веста...”*[32] В днешното състояние на обреда традиционното облекло и покриване е заменено с бяла рокля и *„вело”*, придвижването става с кола, ползват се модерни средства за документиране на сватбата: „А от кога са булките со вело и со такво, а не са со плячки, от кога, от коя година? *Д. Т. Пет-шеснаесе г**о**дини, има седумн**а**есе, по-напред много... с**е**деа со р**у**ва Ф. Т. И камери немаше по-н**а**пред, немат имано и слики*[33]*, сега – све, що сакаш има.”*[34]

В съвременната сватба в Големо Острени непосредствено преди извеждането на невестата се изнася чеизът й. В спомените на острени натоварването на сандъка с дрехите, завивките и постелките, а също и даровете, е става-

[29] Дулак, дувак – покривалото (булото) на невестата.

[30] Зоня Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[31] Дрехи

[32] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[33] Снимки

[34] Даландюше Толя, Фуат Толя, р. 1949 в с. Големо Острени, обр. 7 клас, майстор, строител; с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

ло на каруца или кон. Р. Иванова споменава, че това действие се извършва след извеждането на невестата (Иванова 1984: 108), но в документираните два случая на *„одене по невеста”* в с. Големо Острени (през август 2010 г.) изнасянето на чеиза се състоя преди извеждането на булката – всички вещи и дарове, поставени в множество на брой куфари, мъжете от рода на невестата изнасяха последователно. Интересно е, че действието се извършва от мъже и това вероятно не е случайно – според М. Арнаудов *„прикето на момата (ковчег с всичките й дрехи и готварски съдове) бива изнесено от момчета, за да се раждали мъжки деца, и натоварено на кон”* (Арнаудов 1931: 22).

Както и в Р Македония, така и на цялата етническа територия на България, извеждането на невестата се прави от братя или вуйчо/чичо, а в голобърдското с. Джепища (в дн. Р Македония) те я водят чак до дома на момчето и там я предават на свекървата (Новковски 2006: 128). Раздялата на невестата с близките й е известна като прощаване, като в голям брой от случаите тя плаче[35]. М. Арнаудов пише, че в Дебърско невестата преди да излезе гледа младоженеца през сито – *„за да е сит от нея”*, а дружките й пеят трогателни песни на раздяла (Арнаудов 1931: 20). В обредната ситуация в с. Големо Острени също присъстват обредни песни и булката плаче при раздяла с близките си. Р. Иванова цитира случай от Варненско, в който невестата дори е подканвана да *„ваха”*, а в Кюстендилско нарежда и не само при излизане, а продължава и по пътя, за да я чуят всички, че жали за родителите си (Иванова 1984: 108). Ярък характер на оплакване има обредният плач в Родопите (Иванова 1984: 108), но като модел той е различен по своето музикално и текстово съдържание.

При тръгване от моминия дом в различни български варианти на сватбата ръсят младоженците и сватовете с жито (Иванова 1984: 109). Това се отнася и за сватбата в Големо Острени, където ръсенето е с жито и дребни бонбони. П. Домазетовски споменава, че при тръгване от дома на невестата и при пристигане в дома на младоженеца в съседните стружки села върху нея се хвърлят бонбони, ориз, пшеница, а понякога и пари, дори хвърля и самият младоженец, както и свекърът. Обичай в Стружко е невестата да стъпва в тепсия с ориз и пшеница, но такава практика в Голо Бърдо не е позната (Срвн. Домазетовски 1987: 344). В голобърдското село Джепища също хвърлят пшеница, леблебия, бонбончета, захарчета (Новковски 2006-126-127).

В Големо Острени при вземане на невестата и по обратния път към дома на младоженеца (което е озвучено едновременно от обредни женски песни и от инструменталната формация от две зурни и два тъпана) се спазва обредна-

[35] За сватбения плач вж. Иванова 1984: 229-234.

та практика за промяна на пътя: *„По**о**тем ке го гр**е**шат, ка ке идет тамо, не **о**дет после тука, ке гр**е**шат на **е**но место. Мало, мало ке гр**е**шат, колку да се гр**е**ши... Го имат **а**детот да пр**е**греши малко”*[36] По сведение на М. Арнаудов този модел е познат в Дебърско и Охридско (Арнаудов 1931: 26), но въобще във вариантите на българската традиционна сватба е разпространено изискването сватовете да минат за невестата по път, по който няма да се върнат, защото се вярва, че в противен случай невестата ще овдовее и ще се върне при родителите си (Иванова 1984: 88). Ритуална практика в с. Големо Острени е ръсенето по пътя със захар – обикновено свекървата върви пред младоженеца при отиване за невестата, както и при връщане към дома и ръси пред него със захар. Символиката на действието е насочена към „благина” и „сладост” за новото семейство и бъдещия им съвместен живот.

Важен момент в сватбата на цялата българска етническа територия е въвеждането на невестата в новия й дом. Ст. Веркович съобщава, че поляните от областта Дебър обикалят три пъти къщата на младоженеца преди да въведат невестата (Веркович 1868: 14), но това действие не е познато в Голо Бърдо. При посрещането на младоженците свекървата (в някои варианти тя гледа булката през пръстен или през сито) ги захранва преди да влязат у дома – с хапка хляб и захар (стафиди, мед), ябълка и захарче, трици и захар, но задължително трябва да е нещо сладко, за да *„са си благи”* (Вж. Иванова 1984: 118). Такъв е ритуалът и в Големо Острени: *„Им даваме ш**е**рбетче, да избл**а**жиме*[37] *свите, да н**е**мает л**ю**тина...”*[38] Задължителен момент преди влизането на невестата е мазането на праговете на вратата с мед и/или масло, в различните региони с различна вариантност – на горните или долните прагове на вратата (Иванова 1984: 119). В с. Големо Острени мазването е на горния праг на вратата и се прави с мед: *„Дойде невестата, дадох л**о**кум, немам мед, со мед треба, медче лужим, благо, благо... дур да дойде невестата и й го кл**а**дам на р**о**ците, три пати да се сбл**а**жит кукята и л**ю**дити, да имат **а**рмония во кукята.”*[39] По същия начин в Струга невестата пристъпва с десен крак, мазва с три пръста с дясна ръка горния праг на вратата с мед (Арнаудов 1931: 27).

След като влезе в къщата, невестата разбърква брашно в нощвите, за да побелее (остарее) в този дом. По информация от Дебърско, водена от жената на побратим, тя дори замесва хляб в нощвите (Арнаудов 1931: 25, Вж. и Новковски 2006: 126-127): *„И ке я ф**о**лиме во р**о**ката во бр**а**шното да **и**змеша,*

[36] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010, зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[37] Подсладим

[38] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[39] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

*п**о**рстите, п**о**рстите, ке д**о**ржиме тие раб**о**тите от бр**а**шното... И тая ке **и**змеша, за да **о**стари тука, бела да се н**а**праи, да я **о**бели гл**а**ата, да е ст**а**рица во кукята, ст**а**рица да се н**а**праит"*[40]. Със същата символика е и трикратното „чукване" на главата на булката в оджака (над огнището): *„И ке я ч**у**книме кай **о**джакот, три пъти на **о**джакот, на **о**на, що г**о**рит с**о**бана, да й п**а**нит к**о**ските тука кай **о**джакон..."*[41] Както споменава и М. Арнаудов, в Дебърско й удрят главата *„о тланика"*, в лавицата над огнището (Арнаудов 1931: 25), а в Струга удрят три пъти невестата в *„кумина"*, за да остане в къщата до живот (както и да не ходи много, а да си се седи вкъщи) (Арнаудов 1931: 27). Трикратно „удряне" се прави и в с. Джепища (Голо Бърдо, Р Македония) (Новковски 2006: 126-127). Дори според П. Домазетовски в стружките села при това действие се изговаря следната словесна формула: *„Ко кя морнит оджаков, тога да ми морнит невеста од кукява"* (Домазетовски 1987: 344). Подобни варианти на обредно поведение при въвеждане на невестата в дома на момчето са познати и в различни краища на българската етническа територия – свекървата води невестата при огнището, някъде го обикалят три пъти, в Пиянец свекървата води младоженците първо до нощвите, в друг вариант от Източна България невестата разравя огъня в огнището и др. (Иванова 1984: 119-120).

В традиционната реализация на сватбата основната трапеза се е правела вечерта, с трапези, разпъвани за цялото село на открито. Съвременният вариант обаче е по обедно време и в ресторант. Това е причина младоженецът по-рано да се събира с невестата за първата брачна нощ – в миналото това се е случвало след полунощ: *„... и вечера праиме со с**о**фри, не ако со тав**о**лини*[42]*, немаше тав**о**лини, и р**а**кия немаше, нищо немаше... (...) р**а**кия, не се т**у**рваше н**а**пред **о**вия. И кя ф**о**ли с**о**фри, кя праи п**и**ляф*[43]*, ги пр**а**евме п**и**ляви, мь**е**со, граф*[44] *и **а**лва. После д**о**цно, д**о**цно, к**и**ниса после овие б**а**нкетов... ль**о**каль*[45] *го кин**и**сваме деня, не н**о**кя, н**а**пред н**о**кя кя праевме свабди... (...) Овя зетот затворяне, **о**ро, на **е**ден, на два, на три н**о**кя, на три н**о**кя, сега на девет, на десет ке го ф**о**лиме кай невестата да се виждит по, по... да дремит ду на три с**а**ата..."*.[46] Във времето, в което на вечерната трапеза е присъствало цялото село, готвенето е ставало от специални хора (готвачи): *„Ова е ск**у**сено,*

[40] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[41] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[42] Маси
[43] Ориз
[44] Боб
[45] Ресторант, заведение
[46] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

*ль**о**каль по-лично, знаеш напред б**а**равме к**а**зани, б**а**равме...А кой готвеше? Гуж**и**няри*[47] *праевме, кой го имаше – некой, кой моеше, к**у**рсе сега има гуж**и**няри со школо"*[48] Всъщност съвременните условия налагат правенето на сватбата през деня и това е причината за избор на ресторант/заведение, тъй като по обедно време гостите на могат да издържат на открито поради високите летни температури. Интересно е, че традиционната практика, докато гостите ядат и пият, младоженците да стоят прави в знак на почит и уважение към присъстващите, т.е. да *„стоят диван"* (Вж. Иванова 1984: 122), все още се спазва в сватбата в с. Големо Острени, макар и не в своята ритуална пълнота. В миналото младоженците са вечеряли в отделна стая – днес това е отпаднало, но все пак известно време стоят прави като израз на уважение към гостите и кума си, което е остатъчност от строгата ритуалност в сватбата. Трапезата в съвременната остренска сватба (в ресторант) е озвучена с традиционните зурни и тъпани, но и с нает за случая сватбарски оркестър.

Интересен момент представлява влизането на младоженеца в стаята на невестата за брачното свождане – между две *„киски борина"*. То е придружено от обредни песни, изпълнявани от жени, които стоят зад вратата, както протича този момент и в съседните стружки села (в Р Македония) (Домазетовски 1987: 347-8). Особено интересен е ритуалът, реализиран от неговите приятели – *„да го м**а**внит"*, т.е. символично да го ударят непосредствено преди влизането: *„... зад вр**а**тата, м**о**мчево се крие, дока ке влага м**о**мчево кай невест**у**льево, ке си сбере другарч**и**ната пор кьеф, с**а**ка да го м**а**внеет... било традита от стари, да м**а**внит м**о**мчево веке... се делит от майка, от бабо, си оди сега на роля от нев**е**става."*[49] В Стружко, преди да влезе, младоженецът целува ръка на своите близки, прескачайки бързо пламъка, запален на входа, като също се старае да избегне шамарите, които искат да му ударят по плещите (Домазетовски 1987: 347-8). Обредното пеене продължава около един час, в който младоженците, затворени, се приготвят за брачната нощ – хранят се взаимно с халва, кумицата влиза, за да провери дали невестата е приготвена, т.е. спазват се утвърдени традиционни модели: *„... ке я му д**а**дет **а**лва, ке **я**дет об**о**йцата... Той ке я д**а**де н**е**йзе, таа ке я д**а**ит н**е**му!* (смях) *После ке влезет кумицата кай ними. Ке влезит, ке **о**творит, а видит невестата дали нам**е**стена, уйд**и**сана... Ка! Зак**о**ниве...* (смях) *Овде имат истории, истории."*[50] В Големо Острени, паралелно с посочените действия в дома, навън се прави огън, около

[47] Готвачи

[48] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[49] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[50] Зоня Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

който под звуците на зурни и тъпани се играе хоро и това е отбелязано и от М. Арнаудов: *„След като младоженецът влезе при невестата навън сватбарите се хващат на хоро около голям огън, накладен сред двора”* (Арнаудов 1931: 29). Такава е практиката и в Стружко – след „затварянето” на зетя при невестата веселбата продължава, играе се шарено хоро (хващат се и мъже, и жени), дава им се вечеря, като това веселие може да продължи и до сутринта (Домазетовски 1987: 348).

Сутринта след брачното свождане в Големо Острени при младоженците влиза първо свекървата, поздравява ги и подготвя даровете за всеки от гостите и роднините. Следва почерпка на гостите с халва, поздравяване на младото семейство от всички дошли и „хоро с даровете”, водено последователно от свекървата и от снахата: *„**На**утро после кя влезет майката вн**о**тра, кай д**е**тето, кай невестата, осе с**е**страта, осе майката да кажет дар**о**вете, що ке дарва н**а**родот – овье за **о**вого, овье за **о**вого, овье за **о**вого... ке го каже на майката, после майката каже – **о**воо **о**ному, **о**ному, **о**ному, после ке ги д**е**лет, ке влезет д**е**цата на утро кай нея, кай д**е**тето и кай невестата, ке ги з**а**горнет*[51]*, ке им з**е**дет роба, после ка земе д**е**тето н**а**двор, ке го **и**зфолет з**е**тот, после ке влезите ние, да речим ние кя влезиме вн**о**тре, кя ни д**а**дет дарови, ке изл**е**зиме надвор, кя ги **и**знесат дар**о**ите со топ**а**ните, после ке я земиме невестата, ке я ф**о**лиме во **о**рото... детето, невестата, ке **и**грат **о**рото невестата, ке се б**е**реет све да в**и**дет – **и**гра невестата, н**а**двор, н**а**утро кога ке я кр**е**ниме... Таке.”*[52] В съседното с. Джепища сутринта зетят и невестата са събуждани с песен от жени, а първа при тях влиза кумата, след което младите целуват ръка на свекъра и свекървата и на роднини. След това невестата ги дарява, а те й дават пари (Новковски 2006: 128). В Стружко също се целува ръка и на жени, и на мъже, и невестата дарява с пешкири и чорапи (Домазетовски 1987: 348).

Регистрирането на девствеността на невестата в Голо Бърдо в близкото минало се е установявало от свекървата, която е извършвала „проверка” – не е било прието невестата сама да си оправи постелята (младите спят върху бяло платно). Това се е правело от свекървата, за да се увери, че невестата е *„цуца”* (момиче) и е *„чиста”*. Според информатори, записани от Й. Цветановска, ако невестата не е чиста, младоженецът може на сутринта да я върне на родителите й (Цветановска 2006: 69-70) и това се счита за голям срам – невестата е *„непогодна”,* наричат я *„рушена дупка”, „разсипана”* (Ашталкоска 2006: 104-105). Върната невеста след това трудно би могла да се омъжи пак, а срамът се пренася на цялото й семейство и особено на сестрите й, ако не са омъ-

[51] Прегърне

[52] Зоня Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

жени (възниква предубеждението, че те биха направили същата грешка). За някои *„непогодени”* невести са правени амулети – *„ам**а**йлии”*, написани при ходжа (Ашталкоска 2006: 104-105).

Важно е да се отбележи обаче, че в Голо Бърдо винаги е съществувало правилото, че ако синът предупреди майка си преди първата брачна нощ, че вече е имал сексуален контакт с бъдещата невеста, тогава свекървата не търси знаците на девственост от снаха си (Ашталкоска 2006: 104-105) и това е така и днес. В Големо Острени дори най-възрастните информатори не описаха модела за регистриране девствеността на невестата (дали е *„убава”*), познат на българската етническа територия. Според разказите този въпрос стои само и единствено между младоженците, не се афишира и ако е проблематичен, се разрешава между тях: *„Си имат в**и**дено д**е**тето, нема везе*[53] *за нас.* Не се показва надвор? *Нееееe, д**е**тето си я виждат, се знает д**е**тето.* Добро, а ако не е добра? *Ке я тр**о**тит. Си знает д**е**тето, не мое я да взема т**у**ека, кае кя вида я... р**у**шена, не р**у**шена... Немаме той **а**дет, не, д**е**тето! Ке спие со цуца, со ж**е**на, н**е**веста, ке си спие, ке я видит – али убава, ала лоша, той си я виждат... си я виждат д**е**тето. После ага му йе, от коя ке я св**о**ршит, той с нея ке **о**ит веке, от коя ке я св**о**ршит...”*[54]

Интересна беше реакцията на събеседниците ми, когато в хода на разговора им разказах за практиките, разпространени на територията на България и дн. Р Македония – оказа се, че моделът на „проверяване” им е познат, но не от практиката, а от телевизията: *„Со к**о**рвта? Ние имаме гледано на телевизия таке, оне циг**а**нкине, беше р**у**шена невестана, беше со други и вечерта за да не се отк**а**жвет м**о**жот от невестата, той се **и**зсече и разт**у**рвае на кош**у**ляна, и я **и**зфоли н**а**двор...”*[55]А коментарът в случай на *„неубава”* и върната невеста беше: *„Ако е направена сватба, **е**дна недела сватба и той н**а**утро да я тр**о**ти? А то сега... Ку се разсипе – гайле! Другата чака зад врата. (смях) И другата сакат сватба!”*[56]

Както и на други места в България и Р Македония, обичаен край на сватбата са били пехливанските борби, по традиция за да се „пребори сватбата”. *„Сайбията”* на сватбата нарича овен за победителя, а за втория и третия след него също има дарове (например риза). Според А. Курти, който е бил *„пели-*

[53] Връзка

[54] Зоня Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[55] Азбие Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[56] Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

ван" по сватби в Голо Бърдо, *„по-рано е бидена со масло*[57]*, тие по-старите пел**и**вани така се м**а**чкает*[58] *со масло"*, но днес вече практиката не е такава. Както той отбелязва, в края на пехливанските борби се събират пари за борците, но това не са средства, от които човек може да преживява. Пехливанските борби са протичали под звуците на устойчивото съчетание на две зурни и два тъпана.

Три дни след сватбата в с. Големо Острени се ходи на *„първиче"* – посещение на момковия род в дома на момичето и посрещане с трапеза[59]. Р. Иванова отбелязва и за българската традиционна сватба, че съвместният живот на младата семейна двойка започва с поредица от гостувания у различни роднини, от които първо място заема ходенето на гости у родителите на невестата, известно под названията *повръткu, поврънки, отвръткu, одраткu, възвраткu, на госье*. В някои случаи младите отиват в петък и се връщат в неделя (да не ги завари съботата у дома, тъй като събота е лош ден) (Иванова 1984: 139). В Големо Острени на първиче ходят *„бракята, с**е**страта, д**а**йджо, м**и**джо... сакаш да ги респект**о**вьеш людите, ги земаш.... да одите"*[60]. Обикновено броят на гостите е нечетен – изискване, което се спазва и у нас, както и обичайно те носят погача, баница и други ястия и питиета, а родителите на невестата ги посрещат богато (Иванова 1984: 139). Сходна е ситуацията и в съседните села в Стружко: три-четири дни след сватбата се ходи на *„првuче"*, невестата отива с близките си, чийто брой задължително е нечетен – обикновено ходят майката, таткото, зетят, братята, сестрите, вуйчовците, чичовците и зетьовете. Разликата е в това, че свекървата носи подсладена погача, в чиято среда слага сребърна пара. Погачата се чупи от момче, за да имат мъжко дете, и се раздава на всички (Домазетовски 1987: 348).

Интересни практики се наблюдават в Големо Острени, свързани с поведението на младоженеца – от една страна той трябва да седи известно време ритуално край вратата, а от друга е задължен да се качи при полозите на кокошките и да търси яйца. Вероятно в последното може да се открие продуцираща семантика в пожеланията към младото семейство. След гощаването невестата остава у майка си, за да си измие главата – в Големо Острени съществува устойчива схема за посещенията на невестата у майка й, които са свързани с трикратно измиване на главата в майчиния й дом (задължително първите три пъти не са в новия й дом) и преспиване за една, две или три нощи. Във

[57] Олио

[58] Мажат

[59] В голобърдското село Джепища (Р Македония) на първиче се ходи задължително в понеделник (Новковски 2006: 128).

[60] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

всеки от тези случаи младоженецът ритуално отива да я взима и я отвежда обратно в дома си: *„Да, кай майка й, д**е**тето зеде **у**тринта. Сетне пак по три дни, пак ке я пуща да **о**ит да с**е**дит две вечери, после пак на трите д**е**нои пак ке **о**ит да миет гл**а**вата, пак ке с**е**дит три вечери... да не се миет во ова н**е**дела **о**вде таа, да се миет тамо. Еве и д**е**неска тамо е, кай майка й.”*[61] М. Арнаудов споменава за подобна схема – в петък вечер младоженците отиват на „първиче”, следващата събота невестата преспива у майка си, младоженецът я взема в неделя – нарича се „втори чин”, третата събота зетят кани тъста си с роднините в своя дом – зетьово първиче. След няколко седмици зетят и невестата ходят пак при родителите на невестата – нарича се „трети чин” (Арнаудов 1931: 30).

В следсватбената обредност, функционирала в близкото минало, задължително се е държало на обредното мълчание: *„Ама респ**е**ктот голем го имаше, невестата не й се даваше право да пр**о**гори, не збореше.* До кога не збореше? *Не збореше дур й не д**а**деше Господ джаг**у**риня*[62]*. Ке зб**о**реше тая с м**о**жот пред свекорот? Не! Само к**о**га си беа в од**а**йката нивна.* Добро, а със свекър и свекърва не збори? *Не збори, й беше уль*[63] *пред свекор и свекорва, за**у**льовано, беше страмно да збори пред свекорот... Со джаг**у**риня се отпущ**у**ваше...”*[64] Събеседничката А. Муча (р. 1956 г.) споделя собствения си опит (към 1974-5 г.): *„Мало, по-мало, бев модра мало, имав традитите*[65]*, респ**е**ктот от стариот, стар**и**цата, ме беше страм мало, не свека, що бе н**а**пред, мало и я бев влезена по сегашново време.”*[66]

Други ритуални изисквания към невестата в новия й дом са: миенете на краката на свекъра и свекървата (но и на други роднини), както и правенето на кафе за свекървата сутрин, но това са практики, които днес вече не са актуални: *„Първата вечер ке се мият н**о**дзите на св**и**от фис*[67]*, и на джаг**у**рчета, после ке ои да постила на свек**о**рвата, после ке ои да я горни, со здравье нека си **о**да да лег**и**на, после н**а**утро ке станит рано млогу, ке н**а**праит к**а**фе да му д**а**ит на стар**и**цата. Сега имаме т**о**рнато **о**вие, не се караме **о**вие, кап**и**наме многу нев**е**стата. Н**о**дзите ги т**о**рнавме, праиме б**а**нята с вода... сега овие*

[61] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[62] Деца. В Голо Бърдо общото назоваване на двата пола е „джагуриня”, „джагурета”. Под „деца” се подразбират само децата от мъжки пол, а момичетата се наричат „цуци”.

[63] Срам

[64] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[65] Традициите

[66] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[67] Род

*мл**а**диве, що р**а**стит не знаит тия работи, ко да си се л**ю**тиш... (...) И мие ке си оиме по н**и**вното – нивно, младите да си барат ж**и**вотта..”*[68] М. Арнаудов също споменава за *„миенето на нозете на свекъра, свекървата и деверите, а те я дарuват с по една жълтица, която хвърлят в легена с вода”* (Арнаудов 1931: 30).

Разликата в представите на различните поколения и осъзнаването на промените в начина на живот на младите, както и възможността в по-ново време за напускане на селото, неизбежно рефлектират в съвременното състояние и на сватбата в Големо Острени: *„И зате сакам едно нещо, да с**е**ит в кукява **е**но нев**е**стулье, и ние да пом**о**лчиме ка старци, да не даваме много ум н**а**пред, много традити да не бараме, ка н**а**пред – ай **и**змий ми н**о**дзи, ай п**о**стели ми!”*[69] Още повече, че моделът на съвременната сватба, от която част е и „меденият месец” (наричан в Голо Бърдо *„муи ми**а**льти”*[70]) също е познат в Голо Бърдо. Забелязва се, че в „нашенския” речник на голобърдци няма собствен израз за „меден месец”, ползва се албанското наименование, което би могло да се тълкува като доказателство, че явлението е сравнително късно, както и навлизането на понятието в речника. Любопитно е, че в Голо Бърдо също е познат вариантът за използване на средствата, събирани за сватба, за „сватбено пътешествие” (или меден месец) вместо за организиране на ритуала (чието финансово изражение не е никак малко), но в сватбата, която беше документирана през август 2010 г. в Големо Острени, изборът на младите беше именно за „вдигане” на сватба по традиционните правила на общността: *„З**е**май си, му в**е**леа така, **о**ди в**и**ди си ж**и**вотта, ф**о**ли милионите в джеб и... да не пр**а**веше сватба, ама той*[71] *си я с**а**каше сватбата!”*[72]

Сюнет

В исляма „сунна” означава „обичай”, „пример”, следване на живота на Пророка Мохамед. Според М. Карамихова, сюнетът (обрязването) на правединия мюсюлманин влиза в категорията *съвет*, а не *закон*, но практиките за приобщаване на правоверния към религията му сочат, че в края на XX в. *съветът* се е изравнил със *закона* (Карамихова 1994). Обрязването сред мюсюлманите еднозначно се възприема като белег за религиозна принадлежност. Чрез него момчето придобива нов социален статус и се превръща в мюсюлманин и мъж (Ислам 1991: 214).

[68] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[69] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[70] Алб. muaj mjalti
[71] Синът й
[72] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

М. Карамихова дава пример за извеждането на сюнета в народното възприятие като задължителен етно- или конфесионално разграничителен белег с категоричния на места отказ необрязан мюсюлманин да се погребва по обичая (Карамихова 1994). За да се коригира недопустимата, според местния ходжа, ситуация, той счупва малкия пръст на дясната ръка на покойника, което се възприема като равностойно на обрязването (АЕИМ[73] № 250 III, с. 12.).

За българските турци – преселници в Турция, обрязването играе важна роля за придобиването на „новата" им етническа и конфесионална идентичност. М. Маева цитира случай, при който още необрязаните момчета след преселването в Турция са назовавани с български имена, т.е. за родините си те все още са смятани за „българи". Затова и след преселването в Турция сюнетът е първото, на което са подложени. Едва след извършването на ритуала те се превръщат в „турци" и „мюсюлмани". Това, според авторката, е показателно за връзката между сюнета, името и личностната идентификация – след обрязването момчето вече официално се приобщава към мюсюлманската общност. Обрязването като белег на мюсюлманина гарантира интеграцията на момчето в групата на „правоверните" (Маева 2006).

И още един интересен случай. И. Кюркчиева привежда пример, записан от българите мюсюлмани от Тетевенско – историята на човек, известен с прякора *Руснака*. След Руско-турската война от 1877-1878 г. родителите на детето бягат към Турция и изоставят едно от многото си деца по пътя. Според наративите това е често срещана практика. *Руснака* е намерен и отгледан от руски офицер, а след навършването на 15-та си година се завръща в родното си село Градешница. Въпреки че е на късна за правене на *сюнет* възраст, за да бъде приобщен към семейството си и общността, на които принадлежи по рождение, се извършва обрязване (Вж. Кюркчиева 2006: 82-83). Посочените примери затвърждават представата за обреда като преход и като необходим ритуал, приобщаващ индивида в религиозен, но и в по-широк социален план.

За българите в областта Голо Бърдо, Р Албания сюнетът (*„**си**нетот"*) е само и единствено мюсюлмански ритуал, защото *„муслиманите си имат верата н**и**вна, к**а**урите[74] си имат верата н**и**вна. Муслиманите по-**у**бао пр**а**вет..."*[75]. Извършването на обреда в общността е задължително: *„... Како муслим**а**н да с**е**ит не..., ка**у**рине не прават с**и**нет, да си муслиман да не н**а**правен с**и**нет, му се ф**о**лит, муслим**а**нон с**и**нет не **о**става..."*[76]

[73] Архив на Етнографския институт с музей – БАН, сега Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН.

[74] Християните

[75] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[76] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

Възрастта за сюнет в Големо Острени не е строго фиксирана – може да се извърши след първата година на детето, а максималната възраст е около 15 години: *„Може по-големо, и десет, и петнаесе, до туе, поекье – не.”*[77]А. Ашталкоска дава сведение, че сюнетът при мюсюлманите в Голо Бърдо се прави до 12-13 годишна възраст, в противен случай необрязаното дете не може да бъде истински *турчин*[78]. (Ашталкоска 2006: 94-95). А според М. Новковоски в голобърдското село Джепища възрастта за сюнет не е фиксирана, но се спазва изискването да е след навършване на 6 седмици (Новковски 2006: 125). При българите мюсюлмани в България (Тетевенско) с даване на името на детето се прави и сюнет. Приема се, че е добре това да стане преди навършването на една година, защото е по-безболезнено (Кюркчиева 2006: 83). В Голо Бърдо практически сюнет може да се извърши по преценка на родителите във всеки един момент след като бъде избран кумът на детето.

Сюнетите в Голо Бърдо се правят основно през лятото и това, подобно на сватбата, е обусловено от календарния ритъм, свързан с живота и работата в градовете или чужбина и възможността за прибиране в родното място само през летния сезон. Сред мюсюлманите в Югозападна България например няма точно определен календарен момент за сюнет – информаторите на Л. Пейчева и В. Димов твърдят, че обикновено се прави *„кой когато иска”* (Пейчева, Димов 2002: 164). Сюнетът в Големо Острени днес продължава 3 дни, но очевидно се касае за редуциране на ритуала в сравнение с миналото: *„Три дена, пет дена праиме мие, го имаме правено една неделя, две недели ке праиме, ке буваме, ке играме”*[79]. При българите мюсюлмани в Родопите сюнетът трае една седмица, като в ритуала главно място заема обредното лице *дюлсайбия,* който организира празненството (Цанева 1994: 139). Таково обредно лице в Голо Бърдо няма. Обикновено организатор на цялото събитие е бащата на *„синетлията”*.

В хронологията си обредът в с. Големо Острени започва в петък, когато се прави *зафатанье синет* или *засевлок* и когато се мели пшеницата на воденица и се прави *кумството* – *алва* (Ашталкоска 2006: 94-95). Всъщност самият ден на сюнета е предшестван от две вечери с музика и хорá в дома на момчето. Тези две вечери съдържат ясно фиксирани обредни моменти – посрещане на кума; правене на халва (както в сватбата); шествие за „вземане” на

[77] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[78] При българите от Голо Бърдо е типично назоваването на мюсюлманите като „турци”, а на християните като „каури”. Смяната на религията от християнска православна в ислям в колективното съзнание се сигнифицира като смяна на етническата идентичност: ислямското се възприема като тъждествено на турското.

[79] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

музикантите от дома им (две зурни и два тъпана) и хоро по пътя; раздаване на халва на всички дошли (в тази вечери обикновено присъстват хора от цялото село); хорá до полунощ (в които участват само поканените, всички останали са зрители). С изключение на хороводната практика, с която завършва вечерта и която е озвучена с традиционните зурни и тъпани, но и с нает за случая сватбарски оркестър, всеки един от останалите посочени етапи е придружен от женско обредно пеене. Това се отнася и за момента на „вземането" на музикантите, което поражда интересна ситуация на едновременно женско пеене и мъжко свирене. А. Ашталкоска съобщава, че на „джумбуша" вечерта преди сюнета могат да дойдат и непоканени гости от цялото село (Ашталкоска 2006: 94-95). И днес в с. Големо Острени това е така – приижда действително цялото село, но по-важното е, че на хорáта, които се играят *„на **а**лва"* могат да се уловят само поканените.

В деня на сюнета обредният ред изисква отново посрещане на кума и „вземане" на музикантите (сутринта), но в този ден ритуално се „взема" и *„**а**йракот"*, като шествието е придружено отново от едновременни обредни песни и инструментална музика, а след донасянето на байрака се играе задължително хоро с него начело. Байракът се съхранява обикновено в една къща в селото и както беше отбелязано и за сватбата, практически представлява албанският национален флаг, което е сравнително късно явление. Албанското знаме е „превърнато" в „байрак" – украсено е с цветя и ябълка на върха, а ролята му е тъждествена и в сватбата[80]. Според А. Ашталкоска, родните от страна на майката носят *поклон* (подарък), който се състои в овен, боядисан с къна между рогата, с ябълка и с пари, закачени на главата (Ашталкоска 2006: 94-95).

В хронологията на ритуала следва самият акт на обрязване, в случай, че той не е извършен предварително в болнично заведение, каквато е практиката напоследък. В традиционната реализация на обреда обрязването се е извършвало от специален човек – *„бербер"* и е било съпроводено от обредни песни. По информация от А. Ашталскоска, *„берберинот"* минава от къща на къща и извършва обрязването, за което му плащат *„колку ке ти торнит сорци"*, т.е. няма определена цена. По време на обрязването с детето остава някой от мъжките роднини (баща, чичо или вуйчо). По това време роднините се събират зад вратата на стаята, в която става обрязването, пляскат с ръце и тракат с лъжици (Ашталкоска 2006: 94-95).

Днес традицията да се пее по време на самото обрязване е запазена, като обредните женски песни продължават и по време на обличането на *„синетл**и**-*

[80] Както отбелязва и Р. Иванова, задължително на върха на сватбеното знаме (байрака) се поставя ябълка (Иванова 1984: 62).

ята” в специални празнични дрехи, при поставянето му върху предварително накитения кон, както и при покриването му с кърпа. Според остренци „забулването” с шарена (в преобладаващ червен цвят) *„шамлия”* е с цел *„да не го уборачвает*[81]*”* по време на шествието, при което се обикаля цялото село. За шествието споменава и А. Ашталкоска – *„сутринта дядото развежда детето из селото, качено на кон, облечено в ритуална „руба”* (*елече, бечви и капуле редено са шамаки, со пари, да не го хващат очи*) (Ашталкоска 2006: 94-95). Крайна цел на шествието е селският мегдан, където се играят хорá – *„около детето. Си имаме закон. Адети.”*[82] При българите мюсюлмани в Родопите, където сюнетите са по-често групови, също се прави шествие. *„Децата, които ще се обрязват, се качват на коне и образуват шествие, подобно на сватбеното – отпред върви байрактарят със знаме от червена басма и със забучени на него китка и кърпа”* (Цанева 1994: 139).

Последно в обредния ред е т. нар. *„бричене на зетот (синетлията)”*, което се прави в дома на момчето след като шествието се върне от мегдана. „Бръсненето” е напълно идентично с този ритуален момент от сватбата. В случай, че детето е малко, се отрязват части от косата му като действие, заместващо действителното бръснене: *„Кольку за адет – да го бричите детето. За адет. И големо, и мало, тие адетите му ги праиме – го бричиме зетот...”*[83] Както и при „бръсненето” на младоженеца в сватбата, действието е придружено с „хвърляне” на пари в специална кърпа, поставена на шията на детето. Парите се дават от поканените, а това обикновено са по-близки роднини или приятели: *„... курсе*[84] *тие виканите, що имаш викано, тие го фолят, внотре го фолят башкишот”*[85], но практически всеки, който желае, може да даде пари на *„синетлията”*. Както и в сватбата, паралелно се води „списък” на гостите, които дават *„башкиш”*, за да им бъде върнат жеста: *„да знаеш кой ти фоли, ти да му фолиш, коя кя праи неко, му фоляш и ти. Закон. Да знаеш.”*[86] „Брисненето” е последвано от хорá в дома на момчето под звуците на наетия сватбарски оркестър, с което всъщност завършва и „масовата” част на ритуала. Следва „банкет”, обикновено в ресторант, за семейството и роднините. В близкото минало трапезата за гостите е била полово разделена – първо мъжете, после жените, или са разполагани на отделни маси. Готвело се е теле в казан с боб (Ашталкоска 2006: 94-95). Днес обядът се състои в ресторант и това е част от съвременните трансформации на обреда.

---

[81] Урочасват

[82] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[83] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[84] Обаче (алб.)

[85] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[86] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

Практиката е на следващия ден отново да идват най-близките роднини и да носят *понада* – тепсия баклава и погача. Близките идват на „*шекурлук”,* след като детето се е успокоило, носят сладки неща и му дават пари (Ашталкоска 2006: 94-95).

Важна характеристика на сюнета в този регион е ясно открояващата се тъждественост *сюнет-сватба.* Тази тъждественост може да се разглежда на две нива – от една страна категорично става дума за модел на инициация, на преход (безусловни характеристики и на двата обреда), от друга страна, като следствие от тези идентични функции се наблюдават и чисто формалните сходства. Налице са множество елементи, които структурно повтарят сватбения ритуал – например, ключовата роля на кума, забулването на *„синетлията”* и шествието из цялото село, *„бриченето”* (бръсненето) на момчето, дори в Големо Острени *„синетлията”* устойчиво се нарича и *„зет”*. Както посочват и местните хора, съществената разлика между сватбата и сюнета е тази, че в последния не се взема невеста: *„И синетов, и свавда, исто се бере, синетов нема невеста да земиш, исто така*”.[87]

Е. Цанева отбелязва за Родопите, че *„обрязването на деца (сунéт, сюйнéт) в българските мюсюлмански семейства е сред най-големите празници в ранната детска възраст. Тачи се като* ***детска сватба”*** (Цанева 1994: 139). Сред българските турци е познато названието „сюнет дююню” (сюнет-сватба) – ритуал, който обаче има малко по-различни белези – рядко се прави за едно дете, по-често се събират няколко, на които се прави групово обрязване. Тази практика е позната само сред българите мюсюлмани в Родопите. При същата конфесионална група в Тетевенско няма спомен за организиране на сюнета като *детска сватба* (Вж. Кюркчиева 2004: 82-83). По информация на Л. Пейчева и В. Димов турците и българите мюсюлмани в Гоцеделчевско назовават обреда *сюнет сватба* или *сюнет дюени* за разлика от *булчинска сватба* или *гелин дюени* (Пейчева, Димов 2002: 163). Наблюденията на тези автори сочат, че това е по-скоро празник на общността в махалата, селището, района, отколкото на отделното семейство. През последните години празнуването е групово, обикновено след обрязването на отделните деца (Пейчева, Димов 2002: 164).

Подобно на сватбата, като елемент в ритуала сюнет в Родопите са включени и т. нар. „пехливански борби”. Е. Цанева пише: *„Същия ден започват и продължават през следващия общоселски игри и състезания. Особено интересни са борбите на* ***пехливаните****, като на* ***бáша*** *– победителя, дават*

[87] Даландюше Толя, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

кичен *овен, къносан и накичен с пари. На победителя в кушията дават яре, на втория – байрак с китка"* (Цанева 1994:139). По спомените на българите мюсюлмани в Голо Бърдо, Р Албания, тези практики не са част от сюнета, а присъстват само в сватбената обредност.

Както в цяла Албания, така и в Голо Бърдо, сюнетът в неговия традиционен вид официално е забранен след 1967 г., когато като държавна политика са забранени религиите, и в продължение на десетилетия голобърдци извършват ритуала тайно. Както и А. Ашталкоска отбелязва, във времето на режима на Енвер Ходжа сюнетите са забранени, но са се извършвали тайно, не се е правела веселба и за вечеря са се канели само по-близките роднини (Ашталкоска 2006: 94-95). Моделът на забрана е познат и у нас – по подобен начин при българите мюсюлмани у нас след 70-те години ритуалът за обрязване на деца не функционира поради забрана на държавата след насилствените акции по смяна на имената (Кюркчиева 2004: 82-83). В Голо Бърдо в настоящия момент обредът на обрязването е възстановен, прави се явно и за голобърдци той се възприема като важен етап от живота на момчето, независимо че степента на религиозност на местната мюсюлманска общност не е висока. И дори ако финансовото състояние на семейството не позволява спазването на всички „адети", все пак сюнетът трябва да се извърши – *„... и да н**е**мает, ке п**о**ит се н**а**прает кай берберо..."*[88]

Ролята и значението на сюнета за българите в Голо Бърдо, изповядващи ислям, е на инициационен ритуал, важен за религиозното приобщаване на децата от мъжки пол. Сходството със сватбената обредност е както на равнището на прехода, така и в самата реализация на обреда.

Кумството в сватбата и сюнета

Според М. Новковски, при мюсюлманите в голобърдското село Джепища (в днешната Р Македония) името на детето се дава на третия ден след раждането (вечерта) в присъствието на ходжа, а една година след това се кани кум на детето. Кумът извършва ритуал – отрязва от косата на детето, която се съхранява от майката (Новковски 2006: 125). Това действие се извършва и в албанската част на областта Голо Бърдо. По информация от с. Стеблево, косата се увива в хартия и се скрива в зид: „*Завиеме у книга и п**и**кнеме я тамо, да не я г**а**зи со н**о**ги."*[89] Инициационната практика за отрязване на коса е позната и в различни краища на българската етническа територия, като това

[88] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[89] Есат Гини, р. 1936 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., горски работник, пенсионер; гр. Тирана, 05.06.2008 г., зап. В. Тончева. Вж. също Тончева 2009: 48.

първо обредно рязане на косата на детето (*стрижба, настригване)* винаги се извършва от кума (Генчев 1974: 94). След този ритуал реално започва да функционира *„кумството”*. Под кумство, според Ст. Генчев, у нас се разбират взаимоотношенията, които се създават между две семейно-родствени групи, семейства, респ. отделни индивиди, като резултат от изпълнение на обредни действия (Генчев 1974: 89). Р. Иванова дефинира кумството като междуобредно явление, чиито прояви се откриват почти във всички най-значими обредни комплекси (Иванова 1984: 171). На Ст. Генчев принадлежи тезата за историческата връзка на кумството като цяло с инициациите, което, според него, намира потвърждение в българската обредна практика (Генчев 1974: 109). Извън основните си значения на *„централно обредно лице в сватбата”* и *„възприемник”*, познати в книжовния език и в говорите, Ст. Генчев изтъква още едно значение на кум – *„организатор на обща обредна дейност”*[90] (Генчев 1975: 85-86). Кумът не е кръвен родственик на младоженеца, но в качеството си на кръстник на момъка, т.е. на лице, което е участвало в обредите по приемането му в обществото, в неговата първа социализация, той или неговият първи наследник представят бащиния род (Иванова 1984: 176). Още в края на XIX в. автори като Н. Начов и А. П. Стоилов се опитват да формулират явлението – разглежда се като елемент от обредите на преход (Стоилов 1903: 82, 86) или дори като родство, което се приравнява с кръвното, поради което съжителството на лица, свързани с кумство, се смята за кръвосмешение (Начов 1896: 454).

В близкото минало в Голо Бърдо строго е спазвано правилото за преда-

[90] Извън сватбата и сюнета, кумството би могло да има и други измерения, които също могат да се наблюдават в Голо Бърдо. Н. Начов дава информация за „кумовете на селото”, които са организатори на селски събор с курбан, т.е. на общоселска обредна трапеза (Начов 1895: 381). А според Ст. Генчев, важно място в процеса на общата християнизация на кумството, разглеждано като система от наследени и привнесени обреди, има и свързването му със св. Иван (Йоан Кръстител – бел. В. Т.), който се смята за негов покровител у всички южни славяни (Генчев 1975: 96). Авторът описва обредна практика, свързана с годишните празници и обичаи, прояви на кумството, които са засвидетелствани на Ивановден, когато кумът къпе (или поне полива) кумците си, ако ги е венчавал след миналогодишния Ивановден. Макар къпането на кумците да е еднократно, те ежегодно на Ивановден посещават първо кумовете си, като им носят кравай. Такова посещение, често взаимно, се прави и на други големи празници, като Васильовден, Великден. (Генчев 1974: 96). В Голо Бърдо по информация от с. Стеблево (където има и християнско население) на Йордановден след хвърлянето на кръста се избира „кум” (на селото), чиято функция е да съхранява кръста и е валидна една година до следващия Йордановден – той е длъжен да нагости всички, които го посетят в този ден (Вж. Тончева 2009: 36-37).

ване на кумуването по наследство. Семейството на кумците няма право да не покани кума си за кръстник на детето. Кумът също не бива да се отказва от задълженията, налагани от кумството, но отказът му, макар и нежелателен, не води до негативни последствия, докато отказът на кумците може да донесе нещастие на семейството им – кумова клетва, например. Кумците са свободни при избор на кръстник на новороденото само след като кумът откаже да даде прошка или когато от групата на кумовете няма нито един жив и годен да влезе в ролята на кръстник. Извън тези случаи обредната практика допуска прекъсване на кумството и създаване на нова връзка, когато децата на кумците умират малки, *не траят.* (В такъв случай новороденото се хвърля – Ст. Генчев описва случай с хвърляне на дете; който го намери, му става кръстник) (Генчев 1974: 92-93). Както установява Ст. Генчев, поддържането на кумството за кума е не само право, но и задължение (Генчев 1974: 96). Необратимостта на кумството е основна негова черта. Двете семейства, свързани с кумството, не могат да сменят ролите си. Индивидуалното кумство също е необратимо. Обредната практика показва, че родството по кумство, което православието приравнява с кръвното, се схваща по-широко и не винаги се покрива с понятието за кръвно родство (Генчев 1974: 97). Често старият кум предава, отстъпва кумовото си право, след като е кръстил и децата на кумеца си и е извършил и обредите между кръщаването и сватбата на кумеца си от второто поколение. Едва на самата сватба на този кумец се явява новият кум. Така продължава започнатата индивидуална верига от отношения, но се смята за *стар кум* едва след смъртта на този, който му е предал правото си (Генчев 1974: 97).

Днес интерпретациите на традицията в Голо Бърдо са сравнително по-свободни – може да се избере и друг кум, но „старият" кум също е канен на най-важните ритуали, свързани с детето: „*Кого кя сакаш, кого ке ти сакат сърцето, сега я кум на Соколя* (внукът й, на чието дете се прави сюнет – бел. В. Т.) *имав други, Сокол си фати други на детено негоо, си имаше кьеф си фати друг, той що дойде. И той, що беше на Соколя си имаше, и той си имаше. Не чини да го тротиши*[91]*. Той, що имавме на Соколя, сега овой Соколь си фати за детено".*[92]

Й. Цветановска пише, че в Голо Бърдо кумството се наследява и промяната на кума не се одобрява. Примерът, който авторката посочва, е за смяна на кума поради кавга на стопанката с кумицата, *„но годината не я втаса, се поболи и умре"*. В случай, че кумът няма деца, с благословията на стария кум, може да

[91] Оставиш

[92] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

се вземе друг кум, но трябва да е от неговия род (Цветановска 2006: 71).

Мястото на кума в традиционната сватба, както и в сюнета, е преди всичко почетно, а не конкретно изпълнителско (Вж. Генчев 1975: 86). На българската етническа територия в действията на кума, свързани със сватбата, влизат: приготвяне на всичко за прикриване на невестата; подаряване на комплект дрехи за младоженеца; кумецът устройва кумова трапеза непосредствено преди сватбата; в някои региони кумът приготвя и сватбеното знаме; спорадично кумът бръсне и младоженеца; той и кумата хвърлят жито и ечемик след венчаването. Въобще от момента, в който кумът се явява на сватбата, нищо не се върши без негово съгласие (Генчев 1974: 94-95). Ролята на кума в сватбата и сюнета в Голо Бърдо (в с. Големо Острени) покрива част от посочените действия, но като най-важен ритуален момент, свързан с неговата роля, се посочва *„**а**лвата”*. Без правенето на халва не може да се проведе сватбата и сюнетът, а съответно, *„**а**лвата”* не може да се случи без обредното присъствие и участие на кума. В текстовете на обредния песенен репертоар, изпълняван по време на правенето на халва, главни герои са именно кумът и кумата. Новковски съобщава за повече от един кум в голобърдското село Джепища (дн. Р Македония). Броят на кумовете е определян от бащата на невестата, но задължително трябва да е нечетен. В него влиза и конят, който ще носи невестата. Кумовете носят на невестата облеклото и една тепсия от кумството („*а**лвата”*). От *„**а**лвата”* се дава на всички присъстващи, всеки взема и благославя сватбата. В една тепсия от „*а**лвата”* се оставя за зетя и невестата, а в „*а**лвата”* се поставя и една паричка, с което се пожелава на младите да са щастливи и богати (Новковски 2006: 128). По подобен начин в *„**а**лвата”* се поставя паричка и на сватбата в Големо Острени и намирането ѝ е знак за здраве и благополучие.

Музиката и танцът в сватбата и сюнета

Песните

Музиката в сватбата и сюнета от с. Големо Острени е особено важен елемент в обреда, поради строгата ѝ обвързаност с конкретните обредни моменти. По своите музикални белези тя е близка в двата обреда – това се отнася както за песенните образци, така и за инструменталните мелодии на зурни и тъпани.

Обредните песни се изпълняват само от жени и придружават по-важните описани в този текст етапи на обредите. Функционално тези песни имат „протоколен” характер (по дефиницията на Н. Кауфман за „протоколните” песни в традиционната сватба; вж. Кауфман 1976: 14-20). Това, което се откроява като типично за „протоколните” песни от с. Големо Острени по отношение

на текстовото им съдържание, е наличието на устойчиви словесни модели, в които се сменят само конкретните маркери на ситуацията (и това се отнася и за двата разглеждани обреда). Например при отиване за дърва (в първия ден на сватбата или сюнета), но и „на житото" се изпълнява един и същи текст: *„**Р**оса р**о**са Ворбан**у**шка земя, да ни нар**о**си дорвариве от св**а**бдава, от д**е**тево, са му готви б**а**бай му, що му готви майка му, що се радвит к**у**кява, толку чудо в г**о**дине, на ст**а**саме..."* За дървариве се пеит? ***О**вие дърв**а**риве, после ке доеше житото... И тя пееме мие „Роса роси Ворбан**у**шка земя*[93]*, да ни нароси ж**и**тово от Саймиро, да ни го наросит..."*[94]

Идентичен е текстът и на песните, които са свързани с музикантите (т. нар *„майстори"*) и с байрактаря:

Роса роси Ворбанушка земя
да ни нароси майсторине Крисои[95] /2
Що му й... бабои му Крисои.
Роса роси Ворбанушка земя.

Роса роси Ворбанушка земя /2
да ни нароси силнине топани /2
та да ни йодейе по-силнине топани. /2
Роса роси Ворбанушка земя, /2
да ни нароси... Крисои, /2
та да ни йодейе по-силнине топани. /2
Роса роси Ворбанушка земя /2
да ни нароси... /2
що кя ни йодейе по-силните топани. /2[96]

Роса роси Ворбанушка земя
да ни го нароси младоно байрактарче,
що ни го носи байракон от синетот[97]

Същият е текстът и при особено важния ритуален момент на правенето на *„**а**лва"* и *„кумството"*: *„От кай житото поле ке ф**а**тиме **а**лвата, во ч**е**твр-*

[93] Ворбан**у**шка земя – в Арбанашка земя. По въпроса за (само)названието на албанците и страната, която обитават, вж. Иванова 2000: 120.

[94] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[95] Името на детето, на което се прави сюнет – Криси.

[96] Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева.

[97] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

*тък спроти петок я праиме **а**лвата, во **а**лвава пак си в**е**лиме „Р**о**са р**о**си Ворбанушка земя, да ни я нар**о**сит к**у**мството, Саймиро, що му готви б**а**бай му, що му го готвил брат му, що му р**е**дила с**е**стра му, що се р**а**двала майка му...” кя си в**е**лиме лаф**о**ите, тие, що са ни к**а**жали старите...”*[98]

Устойчив текстов комплекс е свързан с обредните персонажи на кума и кумата, за които се изпълняват конкретни обредни песни:

О море, кумче грагянче, море,
убаво праи го кумствоно.
Мнозина кя го ядейе, море,
само ка да те карайе.
Кумице, ори лисице, мори,
убаво сей го брашноно.
Убаво сей го брашноно, мори,
да се погоди кумствоно.
Мнозина кя го ядейе, море,
само ка да те карайе.
Ощ по си било земено, кумче грагянче,
а що си било земено, кумче грагянче.
Ни го йоворти кумствоно, кумче грагянче, /2
ни го заспае..., кумче грагянче, /2
ни препеяе петлине, кумче грагянче. /2
А що си било пипливо, кумче грагянче, /2
ако си кукя доржало, кумче грагянче /2[99]

М. Новковски цитира вариант от с. Джепища (Р Македония), изпълняван също в деня преди сватбата, когато се прави *„кумството”* – идентичността на текста е показателна за диалектното единство на региона и за функционирането на общи словесни модели:

Кумице, мори лисице,
лепо сеяй го брашното,
да се погоди кумството.
Девойка кя го покарат,
бекярот кя го пофалит... (Новковски 2006: 127)

Практически обредното пеене на жените в деня на сватбата или сюнета започва при ритуалното обличане на младоженеца (преди да тръгне за невестата) или на „сюнетлията” (преди шествието из селото): *„На з**е**тот ке му пееш, како кя р**е**чиш – Тр**о**ти*[100]*, тр**о**ти, бек**я**рскана руба, да обл**е**чиш з**е**тьовскана*

[98] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.
[99] Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева.
[100] Остави

руба, тука ке се слага зад врата, а ние ке седиме и ке му пееме, на зетот на свавда. На зетот му ги пееш зетовските песми, на синетон – синетските, на синетот им пееш от синет, коа се жени – му пееш от женење"[101]. Както и З. Муча от Големо Острени отбелязва, същият текст се изпълнява и при обличането на *„синетлията"* в празничните дрехи: *„Трети мори...* (името на детето)*, мори, рубана бекярска, та си облечи...* (името на детето)*, море, рубана синетска."*[102] Очевидно в този случай също става дума за близък словесен модел, познат в региона, тъй като М. Новковски цитира вариант от с. Джепища, в който се пее също за преобличането на зетя в сватбата:

Слечи руво севдалинско,
облечи си гайлелиско." (Новковски 2006: 126)

Обредните моменти в сватбата, в които се пее, са значително повече, но песните могат да се обединят в групи, които ще маркирам. Комплекс обредни песни е свързан с извеждането на невестата от бащиния й дом и прощаването й с роднините. М. Арнаудов цитира текст на песен от Дебърско:

Черешна се от корен корнеше,
Девойка се от рода делеше,
И от рода, и от мили татка,
И от татка, и от мила майка,
И от братя и от мили сестри. (Арнаудов 1931: 20).

Негов вариант може да се наблюдава и в с. Мало Острени (Малестрени)[103]:

Черешна от корен се корнеше,
Вандета от майкя се делеше.
- Плачи, бе майко, по Вандета,
плачите цела роднина.
Досега си майка си слушала,
отсега кя слушаш свекорва.
Черешна от корен се корнеше,
Вандета от майка се делеше.
- Плачите бе, братя, по Вандета,
плачите цела роднина.
Досега си братя си слушала,
отсега кя слушаш девера.[104]

[101] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.
[102] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.
[103] Вж. Вариант и от с. Вормица, Песен №65 в настоящото издание (Nikolla 2009: 97)
[104] Документален запис от вземане на невеста от с. Големо Острени, сватба в с. Малестрени; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

В текстово отношение песента е близка до познатата на цялата българска етническа територия песен „Ела се вие, превива", която е типичен пример за сбогуването на невестата с дома и родителите (Вж. Вакарелски 1939: 55). В обръщенията към различните лица в текста на тази песен Р. Иванова извежда принципа на синтактическия паралелизъм – авторката счита, че на този принцип са подчинени повечето варианти на популярната песен, както и че той се явява често и на синтактично-строфично равнище (Иванова 1984: 235).

Много важен комплекс песни е изпълняваният при „затварянето" на младоженеца и невестата преди брачното свождане:

*„**З**апали к**и**ска б**о**рина, в**е**левме на невестата, ке ти влезе д**е**тето в т**е**мнина, ке ти **о**тстъпнит бинишон*[105]*."*

Кя ти влезит детево в темнина, ори девойко,
кя ти го стопнит бинишон, ори девойко
Бинишон со се дулакон, ори девойко.

***Е**дно пиле затворено, бекяр пиле, кя я тр**о**ти майка ти, кя го тр**о**ти б**а**бай ти, пл**а**чет зад вр**а**та, ке б**а**рает кя н**и**ние, кя изм**о**мае н**е**веста, кя те з**е**де кай нея..."*[106]

И още:

*„З**а**горе к**и**ска д**о**горе, ой мори Вильмие (на невеста е), не ти Саймири д**а**дое, не го п**у**щаше майка ти, оре Вилмие, беше лошо на**у**чена... кя си пееме. Поле кя си пееме „Оре мес**е**чинче, в**о**йниче, не **у**грело.. и в**е**чера, С**а**ймир не ми е в**е**чера... в л**и**вада, пущил Вилмия по ними... си велиме после песм**и**ната стари... После ке си пеяме пак „Ори моме, що си убава, да **и**злезиш на з**е**ни п**е**нджер, с**а**ка да те вида я. Оре, лудо, лудо, б**у**дало, ч**е**му ти з**а**ни п**е**нджер..." Много работи, ама има забор**а**вено..."*[107]

Текстовете обикновено са свързани с модела – „невестата е взела момчето от родителите му":

Що ни го зеде пилено, мори,
що ни го зеде пилено, мори,
ка го остаи за врата,
майка ти плачит зад врата...

Да пущи ни го пилено, ори девойко
Майка ти плачи зад врата, оре карафиль,
Со све бабой ти заено, оре карафиль,

[105] Биниш, дулак, дувак – покривалото (булото) на невестата.

[106] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[107] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

Ке я троти майка ти, оре карафиль,
Тая ти била по-мила, оре карафиль,
Како я троти майка ти, оре карафиль,
Ке го троти бабой ти, ке а троти сестра ти...

***А**ман ке си пееме со са**а**ти зад врата, той вн**о**тре со невестата...*[108]

В същия обредно-песенен комплекс, но с обърнат фокус (към младоженеца, който не „пуска" невестата) е примерът, цитиран от П. Домазетовски от съседните села в Стружко:

Фатил сокол еребица,
дръж я, синко, не пуща я.
Дръж я, синко, не пуща я,
таа ти йе за до века.
Таа ти йе за до века,
а не ти йе з' една вечер. (Домазетовски 1987: 347-8)

На сутринта след брачното свождане също се изпълняват обредни песни:

Стани ми, оджана вика на минарено,
стани ми, оре карафиль.
Она не оджа, оре дур синко,
поспи ми, (...) поспи ми.
Да пущи ми го пилено, оре дур синко,
майка му чака зад врата, оре дур синко.
Стани ми, оре карафиль,
ти отидоя вработа, бабай ти чака зад врата
... чакат зад врата.

Стани ни, беро, стани ни,
ар не те пущат невестата,
майка ти чакат зад врата,
бабой ти чакат зад врата,
ар не те пущат невестата (*на име т**а**ке кя в**и**кает...)*
Излезит... те отгледа,
майка ти чакат зад врата.[109]

Близък е вариантът от голобърдското село Джепища (Р Македония):

Невесто, мори невесто,
ай пущи ни го либето,

[108] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[109] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

майка му плачит по него,
не беше уч'на без него..." (Новковски 2006: 128)

Строгостта на ритуалните моменти предполага изпълняването само на местните обредни песни, чието знание се предава по наследство, но в по-ново време в този репертоар навлизат и единични образци популярни албански песни. Това не води до противоречие между местните и чуждите интонации или текстове (на нашенски и на албански език): *„Ка да сакаш! Да сакаш и други може да пееш, и нови...* А албански може? ***А**лбански – по*[110]*"*[111]

В изложените песенни текстове (предимно образци, изпълнявани на сватба) може да се наблюдава вариантност, която обаче на нивото на единството на репертоара в сватбата и сюнета е особено интересна. Тъй като в музикално отношение тези два обредни репертоара се разполагат върху близка интонационна основа, практически за изпълнителите това, което е отличаващо, е текстът: *„Песми, що се стари, си пееме и на с**и**нетов, ке му велиш на с**и**нетов, ке си му велиш нег**о**ите песми, после ке си ф**о**лиш пак песми овие... Праиме други раб**о**тчиня тамо, овие свабда има други песми, в**о**ршенье има други песми..."*[112] или *„Песните се пеят **и**нако, ама на с**и**нетот не му велиш... к**о**га ке го жениш д**е**тето не му велиш „син**е**тлия", пееш за з**е**тот..."*[113] За изследователя обаче е важна и интонационната близост, тъй като тя илюстрира обредния характер на изпълняваното и отпраща тези репертоари към по-стари пластове на локалната музикална култура.

В музикално отношение в песенния репертоар в сватбата и сюнета от с. Големо Острени могат да се открояят няколко мелодико-ритмически модела, които повече или по-малко вариантно се възпроизвеждат в различните песни, изпълнявани в конкретните ритуални моменти. Пеенето на жените е *a capella* и доста често е ритмически съпроводено с дайре.

Интересно е наблюдението върху образците, изпълнявани в момента на извеждането на невестата и прощаването със семейството й. От една страна, двата записани примера – Вж. Песен №3 и Песен №4 (в III. Приложения, 1. Песни) – имат известна интонационна близост и ако се абстрахираме от метроритмическите им различия, би могло да се каже, че мелодическата линия на №3 е доста по-схематизирана, но все пак е вариант на №4. От друга страна, „Плачи, бе майко, по Вандета" (№4) е очевидно близка до познатата на цялата българска етническа територия песен „Ела се вие превива", чието първо нот-
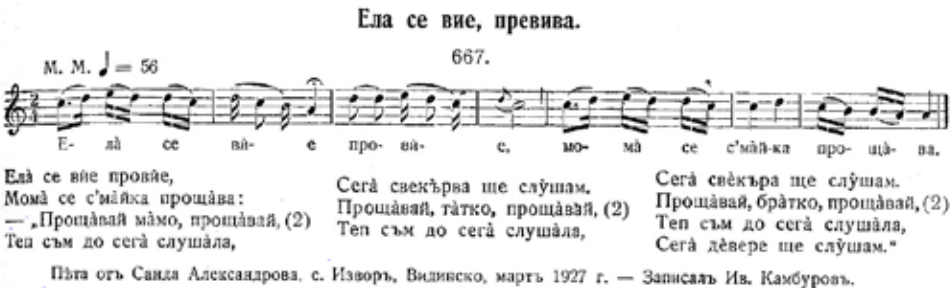
[110] Да (алб.)

[111] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.
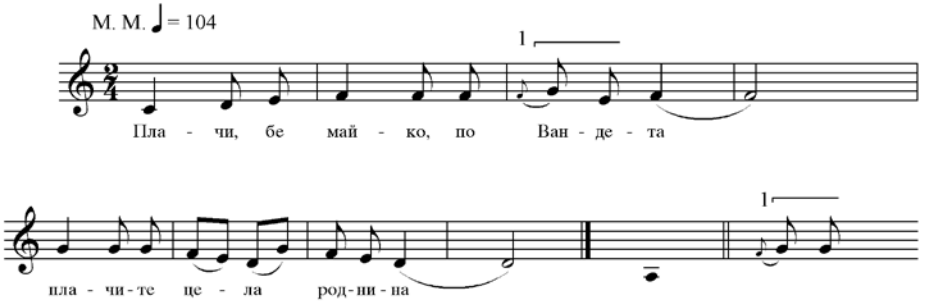
[112] Аджира Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[113] Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

но фиксиране прави В. Стоин в сборника „Народни песни от Тимок до Вита” (№667) – Нотен пример 1.

Нотен пример 2

Това интонационно родство е показателно за разпространеността на модела в доста широк географски ареал. При изследването на сватбената песен Н. Кауфман извежда ритмически модели, като един от случаите – на *модел ба* е именно песента „Ела се вива, превива”. Според автора, песните от този модел се изпълняват при различни случаи от сватбата, но преобладават образци „на прощаване” на младата булка с родителите й. Н. Кауфман отбелязва, че почти всички песни от тази група са в бавно темпо, някои са орнаментирани богато, други са почти лишени от орнаменти. Срещат се в цяла България, по-рядко в Шоплука. По-малко се срещат в Северна България, но в Северозападна България се намират образци в *tempo giusto* (а примерът от Голо Бърдо е именно в такова темпо). Най-ясна и неизменна ритмична форма на този модел Н. Кауфман наблюдава там, където той е най-разпространен – в Средногорието и в западните райони на Тракия. Почти всички образци от Западна Тракия, Велинградско и Средногорието се изпълняват на прощаване – при извеждане

на булката от дома на родителите й, по-рядко на прибулване (Кауфман 1976: 168-171).

В репертоара, изпълняван в сюнета, между отделните образци се наблюдава интонационна близост, по-съществено те се отличават в метроритмично отношение – може да се изведе един модел в 12/8 (3-2-3-2-2) и друг в разпространения в целия регион 7/8 (от вида 3-2-2). По друг принцип моделите са отличават в диаточничната и хроматичната си основа.

Както беше отбелязано, текстово песните обикновено означават съответния момент от обреда – например при посрещане на кума и при правенето на халвата (където той участва) в сюнета текстът е предназначен за кума (и кумата, която пресява брашното за халвата): *„Коа се пр**а**веше **а**лвата п**е**евме – о, море кумче гр**а**гянче, **у**баво пр**а**и го кумството, **у**баво пр**а**и го кумствоно, кумствоно **е**сти от с**и**нето! (...)... на с**и**нетон ове кумствоно и за с**и**нетот го пееме. Му в**е**лиме на к**у**мчето – не си било кадърно, не си било здр**е**вено (...) Кум**и**ца лисица, да отс**е**еш бр**а**шното, да ни се п**о**годит кумството, за **а**лвата (...) После кя му пееш на к**у**мот, на кум**и**цата – Д**о**бро ни д**о**йде, кумчете от д**е**тето! И ке го причекаш, ке го п**о**крепиш, ке праиш ад**е**тите негови **о**вде."*[114] Вариантът е в 12/8.

За из път (но не само) обикновено се пее изпълняваната и в различни моменти от сватбата песен *„Роса роси Ворбанушка земя, да ни нароси... сильнине топани* (вариант при „вземане" на музикантите)", в метроритмическия модел в 7/8. При обличането на *„зетя"* и *„синетл**и**ята"* в празничните дрехи образецът е също в 7/8.
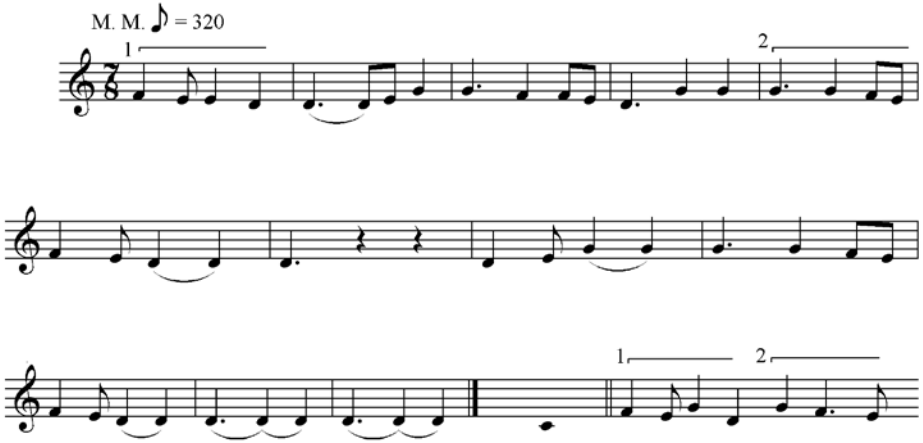
Актът на обрязването също е съпроводен с обредна песен (моделът в 12/8), в чийто текст обръщението е както към *„синетлията"*, така и към *„берберина"*, извършвал сюнета. Следва текст за „реденето" на детето, т.е. обличането и приготвянето му за шествието.

Както беше отбелязано, в моделите в песните на сюнет и в сватбените песни също се наблюдава известна близост – например при сравнение на сватбени песни от Архива на Института по културна антропология и изследване на изкуствата към Центъра по албанология в Тирана[115], записани в с. Кленье през 70-те години на XX в. (1977 г.), и песни, изпълнявани на сюнет в с. Големо Острени през 2010 г., се регистрира интонационно сходство.
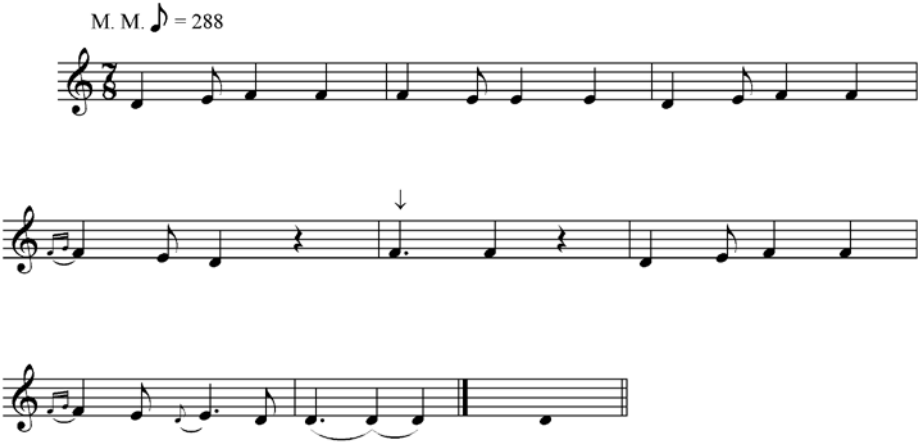
[114] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[115] Instituti i Antroplogjisë Kulturore dhe i Studimeve të Artit – Qendra e Studimeve Albanologjike

Нотен пример 3

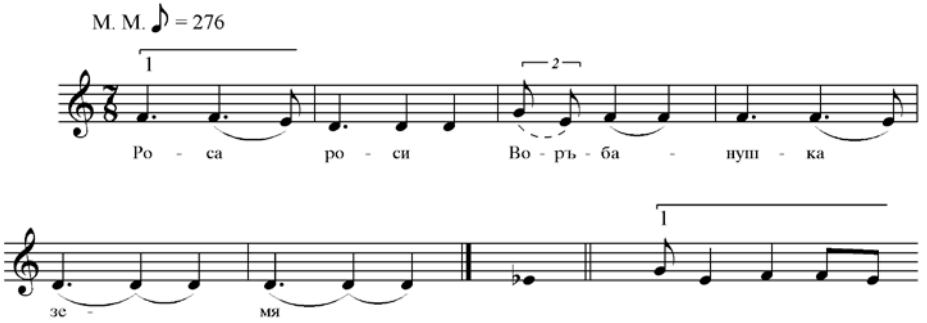

Нотен пример 4

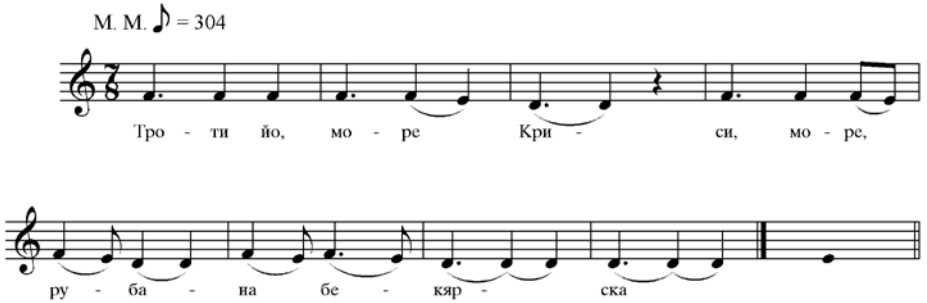
Двата вариантни примера от с. Кленье (пример 3 и 4), свързани с невестата – изпълнявани съответно при *„бране на босилек от невестата”* и *„когато невестата се дели от майка си”*, са близки до двата вариантни примера от сюнета (пример 5 и 6) – съответно „Роса роси Ворбанушка земя”, изпълняван в няколко различни момента на сюнета, и „Троти йо, мори Криси”, изпълняван при обличането на сюнетлията:

Нотен пример 5
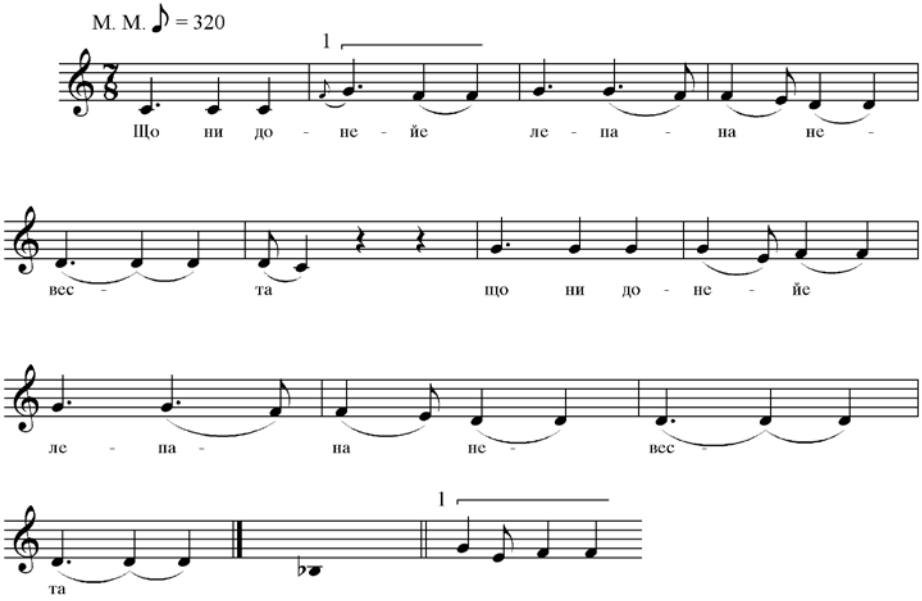

В музикалното мислене на образци с подобен обреден произход и характер формулността, тесният тонов обем (в рамките на кварта, а в някои случаи дори терца), в някакъв смисъл речитативността, са причина за съществуването на близки или сходни музикални модели.

Нотен пример 6

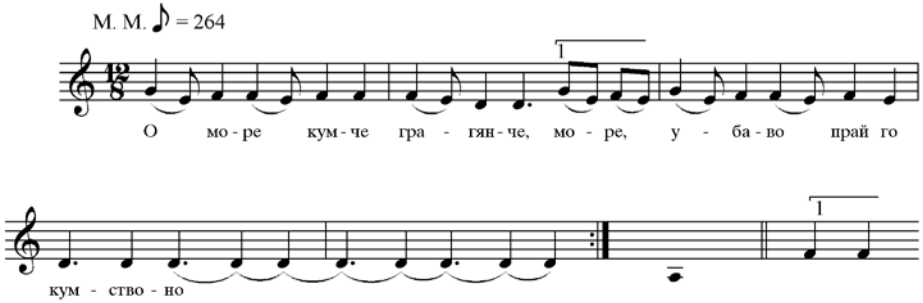

Подобно сходство се наблюдава между сватбена песен, изпълнявана при довеждане на невестата (от Архива на Института по културна антропология и изследване на изкуствата), и песен от сюнета, изпълнявана на кума, макар че в първия пример е засегнат и подосновният тон, а във втория – липсва (пример 7 и 8).

Нотен пример 7
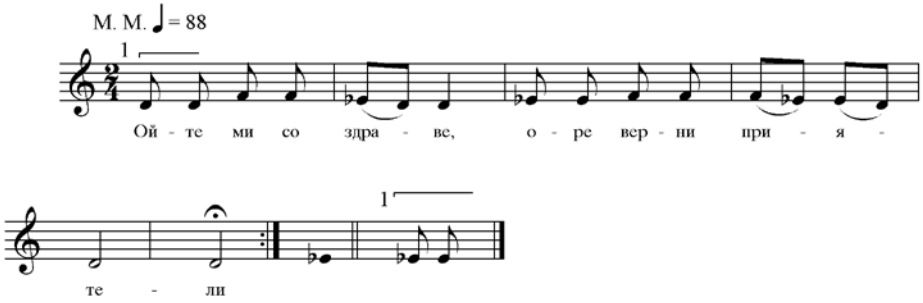

Нотен пример 8

Тази интонационна общност на обредния репертоар затвърждава връзката сюнет-сватба и на равнището на музикалния компонент. Но от друга страна, диахронно погледнато, близостта, наблюдавана в образци, изпълнявани в дистанция от над 30 години, е показателна за съхранеността на обредната музика в една относително затворена система, в която е функционирала и функционира обредността и празничността на българската общност в Голо Бърдо. Като

пример може да се посочи песен, изпълнявана при *„ходене за невестата”*, записвана през 70-те години, която днес напълно е запазила музикалните си параметри (отново трябва да се отбележи, че става дума за тесен тонов обем и принцип на формулност в музикалното мислене).

Нотен пример 9

В песенния компонент в семейната обредност в Голо Бърдо (върху примера на сватбата и сюнета в с. Големо Острени) се регистрира висока степен на съхраненост – песните са запазили ритуалния си характер и възпроизвеждат относително стари мелодико-ритмически структури.

Инструменталната музика

Инструменталната музика в сватбата и сюнета в с. Големо Острени е представена от зурни и тъпани – съчетание, познато и сред българите мюсюлмани и турците в България (Вж. Пейчева, Димов 2004, Кюркчиева 2004, Цанева 1994, Маева 2006). *„Ако днес зурнаджийската традиция е жива най-вече в Пиринския край, в миналото зурни и зурнаджии се срещат в почти всички райони на България.”* – пишат Л. Пейчева и В. Димов. Освен в Югозападна България – Петричко, Гоцеделчевско и Разложко, където функционира и днес, до средата на XX в. зурната е познат традиционен инструмент във фолклорната култура на Странджа, Западните Родопи, Западна България, Североизточна България, Средна Северна България и др. (Пейчева, Димов 2002: 9-10). В балкански контекст именувана по един или друг начин, изработвана в различни размери (и в някои случаи от различни материали), използвана в различни ситуации, зурната се среща в България, Турция, Гърция, Албания, на територията на бивша Югославия, в Румъния. Цитираните автори отбелязват, че зурната в България има генетическа, структурна и функционална близост със сродните й инструменти на територията на днешна Р Македония, както

и в Гърция и Турция (Пейчева, Димов 2002: 18). Зурнаджийската музикална практика в Югозападна България се разглежда като част от трансгранична музикална традиция, съществуваща и днес в географската област Македония, която попада в границите на три балкански държави – Гърция, Република Македония и България, и е разположена в следните граници: северозапад – Шар планина и Скопска Черна гора, североизток – планините Осогово и Рила; изток – Родопите и долното течение на р. Места; юг – Егейско море, Солун, планините Олимп и планините Пинд; запад – Охридското и Преспанското езеро (Пейчева, Димов 2002: 19). Тук аз бих добавила, че разпространението на зурната може да се разшири в западна посока и с областта Голо Бърдо като най-западен предел на македонската историко-географска област.

Зурнаджии и тъпанджии в Голо Бърдо са единствено цигани, тук наричани „егюпци" – *„само егюпци, други не. (...) Тие знаат, други кой знае! Тие знаат за сви**и**ркине"*[116] Изследователите на зурнаджийската традиция у нас дават информация за България и за територията на днешна Р Македония, според която музикантите-зурнаджии най-често са определяни като *цигани,* свиреци на различно по етническа принадлежност население (Пейчева, Димов 2002: 20). Пишейки за областта Дебърца, която не е гранична с Голо Бърдо, но е разположена в Западна Македония (по течението на р. Сатеска и в Стружкото поле), В. Кънчов споменава, че *„по сватбите свирят цигане със зурли и тъпани и българе с гайди и кавали"* (Кънчов 1992: 477).

Интервюираните от Л. Пейчева и В. Димов зурнаджии в Югозападна България са единодушни, че *„само турски цигани свирят на зурни"* (Пейчева, Димов 2002: 60). Това отбелязва и Н. Кауфман – изпълнители на зурна са *„само турци и турски цигани, българите не свирят на зурна"* (Кауфман 1965: 251). В Голо Бърдо действително циганите зурнаджии са мюсюлмани. Въобще в представите за зурнаджиите в Голо Бърдо ясно се откроява поставянето им категорията на „другите". Представата за връзката на зурнаджийската музика и циганите се подсилва и от „образа" на зурната като „циганско инструмент", произхождащ от Индия – прародината, откъдето е пренесен на Балканите (Пейчева, Димов 2002: 201).

В Голо Бърдо названията на инструментите са *„сви**и**рка"* и *„то**о**пан",* понятието „зурна" (зурла) не е в обръщение във всекидневната реч на голобърдци, свързва се основно с песенни текстове, както и с разпространението му на територията на дн. Р Македония: „А си слушнал зборот „зурна"? *З**у**рли, и мие... от песми имаме ч**у**ено, з**у**рли т**о**пани б**у**вает...* Ама тука не се знае зурли, ние

[116] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

во Бугария зурли викаме. *З**у**рли ги викате, и в Македония. Македония си имат и турци... и з**у**рли тия, си важд**о**вьет*[117]. *”*[118]

На територията на България (в Югозападна България) се срещат три вида зурни – според размера: дълги – в Разложко, средни – в Петричко и къси – в Гоцеделчевско. Разложките и гоцеделчевските зурни се определят от музикантите като *каба,* а петричките – като *тънки (джура)*. Според зурнаджиите, разложките са големи, а петричките – малки (Пейчева, Димов 2002: 43). Голобърдските зурни по своите технически и звукови параметри се доближават в по-голяма степен до Петричките и Гоцеделчевските зурни, т.е. имат по-малък размер и по-меко или по-тънко звучене: *„**О**вдека кай н**а**ми, мие – малечки, есть ена зона – во Кукс, тие – г**о**леми, инаку музика, Кукс, Г**о**ра. Имет и тие, таке **о**дет уще по сватби... Музика по-**и**наква, по-каб**а**.* Що значи каба? *Каба – д**е**бело.* А малите? *Музика по-кн**у**ка, не тольку... дебела, по-кнука*[119]*...”*[120] Както и в Югозападна България, така и в Голо Бърдо, зурните от единия тип се дефинират като по-меки, а от другия тип – като по-остри, с които по-трудно можеш да запееш, защото са „на висок тон”, докато „с кабата можеш да запееш” (Пейчева, Димов 2002: 43).

Тъпаните в Голо Бърдо се изработват ръчно, като до скоро се е спазвала традиционната техника, но днес някои от естествените материали са заменени с изкуствени: *„Кожа от яре, н**а**пред не, сега со алам**а**рина, сега ги пр**а**име со алам**а**рина, по-напред е б**и**дено др**е**во от орес, от костен, го правеа...”*[121] Кожата е сравнително неустойчива част на инструмента и нейният „живот”, според изпълнителите, е приблизително около една година, в зависимост от интензивността на свирене: *„... за **е**дна г**о**дина **о**ит, **е**на г**о**дина кин**и**савме ние и дод**е** да б**и**тиса г**о**дина, **и**дет и тей, п**а**жвет, може да се р**у**шит...* Кожата, тя кожата... *Ке се **о**клучит, ке се **и**зеит, кя те **о**стаит...”*[122]

В близкото минало всяко голобърдско село е имало своите музиканти-цигани, но днес поради миграционните процеси, действащи музиканти има в малко села, сред които са с. Требища и с. Големо Острени. Остренските музиканти са познати в цялата област Голо Бърдо и са активно музициращи и до днес – тази инструментална формация озвучава местните сватби и сюнети,

---

[117] Продължават

[118] Сеадин Кодра, р. 1957 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас (и две години средно), музикант, ковач; с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[119] По-тънка

[120] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[121] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[122] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

но и всички по-важни празници като например Гергьовден или двата Байрама (наричани тук *Мал* и *Голем*).

Музикантите Муртеза, Сеадин и Сабит Кодра са наследствени музиканти, макар че по професия са ковачи. *„Родовата традиция на музикално обучение е типичен механизъм за предаване на знания и умения в зурнаджийската практика...* (...) *Подобен механизъм на обучение по род действа и при тъпанджиите..."* (Пейчева, Димов 2002: 70). Л. Пейчева и В. Димов установяват, че обучението започва най-рано на 9-годишна възраст при зурнаджиите и на 7-8 години при тъпанджиите. Най-често младите зурнаджии започват да овладяват инструмента в юношеска възраст – на 14-15 години, а учителят обикновено е майстор зурнаджия, роднина – дядо, баща, чичо, братовчед (Пейчева, Димов 2002: 71). Като пример могат да се посочат остренските музиканти – зурнаджията Сабит Кодра[123] и тъпанджията Сеадин Кодра – те започват да се учат да свирят около 12-13-годишна възраст и наследяват знанията от своите бащи, чичовци и роднини, които също са музиканти. Пейчева и Димов очертават етапите в подготовката на музиканта-зурнаджия: *„Обучението започва с наблюдение, слушане, възприемане на зурнаджийската музика в естествена музикална среда.* (...) *Следващият етап е овладяване на елементарните умения за свирене – **дишане**, **духовка**, **пръстовка**. След като е опознал инструмента, младият свирач **чиракува** при своя учител – свири с него като **глашник** (в Петричко) или **чирак** (в Гоцеделчевско) и започва да свири с други музиканти като **помагач**.* (...) *Усетил, че е овладял инструмента и достатъчно репертоар, че има вече име и го търсят, младият зурнаджия може да премине и в следващия етап – да стане **майстор**.*" (Пейчева, Димов 2002: 72). Както и музикантите от Големо Острени споделят, живеенето в средата на музиканти, където звучи зурнаджийска музика, води до подражаване на по-възрастни и можещи, имитацията е характерен механизъм за овладяване на музика в много традиционни култури, обучението започва като самообучение (Пейчева, Димов 2002: 75). В случая от важно значение е и това, че музикантите произхождат от такъв род и наследствено предаваното знание и музикални умения също са фактор за формирането им като музиканти: *„Се слуша, како за нещо, како ние да имаме с**а**де в р**а**ци, други – не, свириме мие, аке, ове... е останато к**а**ко на р**а**ца, имаме како кукя, како фис..."*[124]

Когато се говори за професионализма като категория, свързана със зурнаджиите, сред критериите за професионализъм се посочват високото техническо майсторство, получено чрез специална подготовка, но и заплащане-

[123] Сабит Кодра, р. 1963 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., ковач, свири на зурна, от 2004 г. живее в Булчиза; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.

[124] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

то, което е стимул за развитието на професионализма. Въобще музикантът професионалист изкарва хляба си със свирене (Пейчева, Димов 2002: 64). В конкретния случай на музикантите от с. Големо Острени обаче трябва да се припомни, че те имат и друго професионално и наследствено предавано занимание – ковачеството. И все пак, заплащането за свирене обуславя статуса им на професионални музиканти в селото и региона. А самото заплащане обикновено зависи от възможностите: „А има разлика – тая, сватбата, остренската едно плащат, а тамо друго? *Не, не, немат фикс*... Има люди по-бедни. *По, по*. Ако ти платат по-мало, ке свириш ли по-мало? *Ак ж**и**виш **о**нде, к**а**де ке **и**диш, кър кя праиш, или немаш **о**нде, душа **и**злагат, ке свириш.*"[125] Търсенето и високото заплащане на зурнаджиите е знак за значимостта им, за важната им роля като изпълнители на социална поръчка в обществото (Пейчева, Димов 2002: 67) и това наблюдение се отнася и за Голо Бърдо и голобърдските музиканти.

Устойчиво за областта Голо Бърдо е съчетанието от две зурни, наричани *„свирки"*, и два тъпана – *„топани" – „Две, чифт, от старо време"*[126]. Редица български автори и автори от Р Македония отбелязват, че зурната не се употребява като солов инструмент, а само като чифт, в комбинация с един или два тъпана. (Пейчева, Димов 2002: 22). В представата на местните хора това съчетание е характерно само за техния регион и не е познато никъде другаде в Албания: *„Ама го немат на друго м**е**сто, само в Голо Бърдо"*[127].

Що се отнася до типологията на зурнаджийската музика, на базата на зурнаджийския двуглас в Югозападна България Пейчева и Димов извеждат стилоопределящите форми на примитивен двуглас: хетерофония, паралелизъм и бурдон. Хетерофонията в зурнаджийския стил, според авторите, се формира и развива като едновременни вариации на двамата зурнаджии върху един тематичен материал, като основни стратегически подходи при изграждане на ритмо-интонационните линии на зурнаджийските гласове в хетерофонните образци са интуицията и импровизацията (Пейчева, Димов 2002: 106). От посочените типове зурнаджийска музика, изпълняваната в Голо Бърдо би могла да се постави в дефиницията именно на хетерофонията (по наблюдения от с. Големо Острени) – зурнаджиите изпълняват една и съща мелодия, но с различна степен на орнаментиране, като лидерската позиция на водещия и задаващия конкретната мелодия се сменя: *„Ен сой*[128]*, **е**ден ке м**е**нит и **е**ден,*

[125] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[126] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[127] Муртеза Кодра, р. 1936 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., ковач, свири на зурна; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.

[128] Един сой, т.е. един вид.

***е**ден м**е**нва...* Що менва? *В**а**лото*[129]*, свири... после ке я тр**о**ти таа, ке м**е**нви друга...* Добро, ама като са двайца, тия не свират едно и исто, единиот свири едно, другиот свири друго? *Не, не, ена мельодия, ена мельодия.* А как се знае кой да менвет следната песна? ***Е**ниот... Я и ово... и сега ке р**е**чит ово... зама... и кя м**е**ниме.* Си дадете знак, се гледате? *По"*.[130]

Пейчева и Димов отбелязват, че *„в хетерофонната зурнаджийска музика орнаментират и двамата зурнаджии с променяща се интензивност, която зависи от смяната на лидерската позиция. Обикновено зурнаджията, който избира **песната** (лидерът), орнаментира по-активно от колегата си, който го следва. При смяна на изпълнителските роли се променя и поведението в декориране на мелодиката. В протичането на хетерофонната зурнаджийска музика мелодичното поведение на следящия зурнаджия е орнаментално по-стабилно, докато мелодичното поведение на лидера е богато на орнаментални събития"* (Пейчева, Димов 2002: 99). При сравнение със зурнаджийските стилове в България се оказва, че голобърдският изпълнителски стил е по-близък до хетерофонията и паралелизма на Гоцеделчевския или Разложкия регион, но, както беше отбелязано, видът на инструмента е идентичен с по-малките и по-високо звучащи петрички зурни (Вж. Пейчева, Димов 2002: 117-120).

Ролята на зурнаджиите в сватбата и сюнета като особено важни инициационни обреди в Голо Бърдо е на вътрешни фигури, без които сватба не става, резюмират Пейчева и Димов. Като фигура, важна за структурата на сватбата и сюнета, зурнаджията води шествията, маркира с музиката си обредни роли, действия, времето и пространството на сватбата – той е вещият, знаещият обредността (Вж. Пейчева, Димов 2002: 149) и това наблюдение еднозначно би могло да се отнесе и към ролята на инструменталиста-зурнаджия в семейната обредност в Големо Острени. Изпълненията на зурните и тъпаните в сватбата и сюнета маркират скелета на сватбата – те са строго обвързани с конкретни моменти от ритуала: хора́та в дома на младоженеца или сюнетлията в двете вечери преди самия ден (*„**а**лвата"*), хора́та при вземането на музикантите и на *„б**а**йракот"* в деня на сватбата или сюнета, вземането на невестата и отвеждането ѝ до дома на младоженеца, шествието из селото със сюнетлията и хора́та на мегдана, *„бричене́то"* на зетя или сюнетлията и хора́та след него на мегдана (или в дома на сюнетлията), хора́та с даровете, изпълнявани на сутринта след първата брачна нощ. М. Цепенков пише, че в Дебърско под звука на зурни и тъпани, пратени от зетя, невестата в първия ден ходи за последен

[129] Хоро

[130] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

път за вода в бащиния си дом; със зурни, тъпани и пушки шествието, водено от зетя, взема булката на следващия ден от дома й; под звука на зурните минава трапезата и хорáта в деня на венчавката; в утрото след свождането отново звуците са на зурни и тъпани за младоженеца, и моминско пеене за невестата (Цепенков 1998: 85). С. Кодра от Големо Острени откроява по-важните зурнаджийски мелодии: *„... Кинисваме*[131] *за на свабда. Има мельодия ко кинисваме за по невеста.* Тая е една мелодия, друга не може да се свири? *Таа е таа.* Каква е тая мелодия? От каде е? Си я знаете? *Ке знам.... Я знам, ести оста**а**ната от време по-н**а**пред, **о**вие имат праено и ние сега го д**ъ**ржиме. Се велит... за по н**е**веста.... И те туе имат, тая мельодия, що за б**е**ренье, за б**е**ренье ести кай д**е**тето, за б**е**ганье кай н**е**вести, кай цуца...* Значи за кинисването за одене е една мелодия, а за берене е друга? *Друга мельодия.* И се свири кай момчето? *По, се свирит кай м**о**мчето... И за бр**и**ченье имат **е**дно в**а**ло, с**е**фте му се кин**и**свáт, тея ке се б**у**ат, в**а**ло – р**а**мно... се кинисва за бр**и**ченье зет, р**а**мно в**а**ло...”*[132]

Пейчева и Димов съобщават, че в Югозападна България съществува зурнаджийска мелодия и за къносването (Пейчева, Димов 2002: 168-9), но този ритуален момент при българите в Голо Бърдо днес не е запазен, вероятно е отпаднал от ритуала, тъй като съществува спомен за правенето на „къна” в миналото.

При разглеждане на ритуалния характер на зурнаджийските мелодии в сватбата от с. Големо Острени трябва да се обърне внимание върху практиката за посрещане на сватбарите в дома на младоженеца. Поканените гости се пресрещат по пътя и се водят на сватбата със зурнаджийска музика, като това е особено важно при пристигането на кума, който се посреща почти от неговия дом и се придружава до дома на момчето.

Важен ритуален момент е извеждането на невестата и сбогуването с близките й. При българите мюсюлмани в Гоцеделчевско мелодията за извеждане на булката се нарича *„гелин аваси”* (Булчиното) и представлява протоколна обредна мелодия, бавна, безмензурна, богато орнаментирана. По информация от Разложко при товарене на чеиза зурнаджиите свирят „Ела се свива, развива” с мелодията, позната навсякъде из България (Пейчева, Димов 2002: 170). В с. Големо Острени при извеждане на булката зурнаджиите също изпълняват точно определена мелодия (която има собствен интонационен облик) – безмензурна и богато орнаментирана. Едновременно с това обаче жените продължават да пеят обредни песни, свързани с момента на прощаване на невес-

[131] Започваме

[132] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

тата. Това, че в Голо Бърдо паралелно функционира обредното пеене и зурнаджийската музика, би могло да означава, че инструменталното музициране не е заместило/изместило песента, както това се наблюдава в много региони на територията на България. Според Пейчева и Димов например, зурнаджийската музика при съвременната пиринска сватба наследява функциите на женското пеене и мъжкото свирене, характерни за традиционната българска сватба. На мястото на „протоколните" сватбени песни, изпълнявани някога от моми, в съвременната сватба се изпълняват „протоколни" зурнаджийски мелодии (авторите посочват като пример *Прощавай майко* при извеждането на булката от дома на родителите й) (Пейчева, Димов 2002: 151). В Голо Бърдо обаче ситуацията не е точно такава – в сватбата и сюнета едновременно звучат и обредните песни, и зурнаджийските мелодии, т.е. инструменталното не е наследило вокалното, интерпретирайки го със своите изразни средства.

Важен момент в края на сватбата, съпровождан със зурнаджйска музика, в близкото минало са били пехливанските борби. Като зрелищен и атрактивен, и едновременно с това ритуално необходим момент, на борбите се е изпълнявала специфична инструментална музика. В спомените на А. Курти от с. Големо Острени (*„пеливан"*) зурнаджийската музика в борбите е била подчинена на действието, което съпровожда – функционалната зависимост на тези мелодии се е изразявала във възможността за прекъсване във всеки момент от музикалното протичане. Инструменталната музика „на борба" е определяна от информаторите като „тежка" свирня, съответстваща на характера на действието. Поради отпадането на тази практика, такъв тип мелодии нямах възможност да документирам, но може да се допусне, че основният структуроопределящ принцип е този на вариантността. Както И. Манолов отбелязва, *„развитието на борбата се съпровожда от вариационно-импровизационни пасажи върху основната мелодия или части от нея, които дават най-големи възможности за емоционално синхронизиране с развитието на самата борба..."* (Манолов 1987: 76).

Както и в сватбата, така и в сюнета, присъстват ритуални зурнаджийски мелодии, които задават обредната структура. В сравнение с наблюденията на сюнет в Югозападна България, където зурнаджийската музика звучи и по време на самото обрязване (Пейчева, Димов 2002: 165), в Голо Бърдо този ритуален момент е озвучен само от женско обредно пеене и това вероятно е показателно за съхраненост на ритуала. Пейчева и Димов отбелязват, че по време на обрязването музикантите са вън на двора или на улицата и свирят специална мелодия, чието музикално формообразуване се основава на неколкократно вариантно повторение на един мотив-формула – многократното провеждане на този мотив без разработване внушава монотонност и натрапчивост и създава

усещане за транс. Това чувство се усилва и от *чатмата* на тъпанджиите. Според някои информатори музиката се свири силно, за да отвлича вниманието на детето (Пейчева, Димов 2002: 166).

Както и в Голо Бърдо, така и в Югозападна България, обикалянето на селото или на махалата има ритуален характер и зурнаджиите имат важна роля в този момент – изпълнява се специална обредна мелодия (в Пиринския край наречена *„Алай авасъ”*), която е безмензурна, богато орнаментирана (Вж. Пейчева, Димов 2002: 166).

При бръсненето на младоженеца или сюнетлията днес в Големо Острени не е съхранена обредна песен (за Стружко П. Домазетовски посочва текст на песен, изпълнявана при бръсненето на младоженеца; вж. Домазетовски 1987: 344), но „протоколният характер” на съпровода може да се наблюдава в инструменталната музика. Изпълнява се определена мелодия, на която се играе хоро около зетя, последвана от модерни и популярни танцови мелодии. (Това споменават и Пейчева, Димов 2002: 166). Н. Кауфман пише, че песните, изпълнявани при бричането на младоженеца, са жизнени, в темпо джусто (в Средна Западна България) или в темпо рубато (от Бесарабия, т.е. от Източна България) (Кауфман 1976: 44-47). Интересно е, че авторът отбелязва, че в Пиринския край са записани малко песни *„на бричене”*, а областта Голо Бърдо в музикалнодиалектно отношение е най-близка до Югозападна България и това твърдение би могло да е основание за допускане, че и в Голо Бърдо за този ритуален момент не е съхранена песен.

Както вече беше казано, моделът на обучение на зурнаджиите от Големо Острени е „по слух” и именно така се конструира богатият им репертоар от местни и „чужди” мелодии. Според самите музиканти, репертоарът, който се изпълнява на сватба и на сюнет, е единен – той е свързан с местната хороводна традиция, но и динамично се разширява с нови мелодии. Л. Пейчева и В. Димов дефинират зурнаджийската музика като *„хибридна, тъй като съдържа структурни елементи от стара и нова, традиционна и съвременна, своя и чужда, слушана и родена като ново хрумване музика”* (Пейчева, Димов 2002: 95). Въпреки тази „отвореност” обаче, все пак *„в своето практическо функциониране зурнаджийският стил се проявява като езикова структура, която непрекъснато варира и се обновява, но запазва инварианта на традицията”* (Пейчева, Димов 2002: 96).

Така или иначе, да се улови и анализира архитектониката на музикалната импровизация в зурнаджийската музика е почти непосилна задача. Авторите Пейчева и Димов дефинират т. нар *„мнемонични формули-опори”*, в които са внедрени инструментализирани версии на традиционни местни и медийно-популярни песенни образци или фрагменти (отделни ходове) от тях (Пейчева,

Димов 2002: 109). Остренските музиканти посочват редица местни песни – „Кажи, Яно, кажи душо", „Силни топани бувайе", „Заспала Иля" и др., но и популярни песни, като например „Кога зашумят шумите, буките", които именно по този начин са „внедрени" в изпълняваната от тях зурнаджийска музика. Тези тематични комплекси с песенен произход са наричани в литературата по много начини: формула, модел, стереотип, клише, мотив, коляно, идиом, комплекс-теза, тематично звено, височинна група, модул, pattern, но независимо от терминологията, собствената концепция за формула сред зурнаджиите най-често се изразява с понятието *песна,* тъй като използваните от зурнаджиите *песни* в техните инструментални композиции имат стереотипен характер. Разбира се, формулното мислене в зурнаджийския музикален стил се проявява в различни архитектонични съотношения, отбелязват Пейчева и Димов. Едноформулни структури, при които се третира само един тематично-интонационен комплекс, се срещат сравнително рядко в зурнаджийската музикална практика (Пейчева, Димов 2002: 110) (Тук авторите посочват образец на форма-структура, изградена чрез многократно, монотонно, буквално повторение на една основна формула при обредно свирене на *сюнет,* в момента, когато обрязват детето, което според тях е показателен пример за хипнотизиращото въздействие на зурнаджийската музика с такова формообразуване). За остренските зурнаджии много по-типични са многоформулните зурнаджийски композиции, изградени върху две или повече построения, познати у нас като *китки* (термин, който не се ползва в Голо Бърдо). При тях формулите се групират в съотношения в мозаечната композиционна форма, образувана от множество типове симетрично или несиметрично съразмерни съчетания (Пейчева, Димов 2002: 110).

Тук възниква и въпросът, засегнат и от Пейчева и Димов, свързан с инструменталното трансформиране и вариране на песенния тематизъм и видимите различия в музикалноизразните средства – разширяване на диапазона, разноликост на ритмическия рисунък, орнаментално обогатяване на мелодията, нови вертикални решения, ускоряване на темпото (Пейчева, Димов 2002: 128; вж. и Тончева 2004). При музикантите от с. Големо Острени в инструменталната зурнаджийска интерпретация на песенен тематичен материал обикновено промените също са в посока към „инструментализиране" – разширяване на тоновия обем, ритмическо раздробяване или обогатяване, промяна в темпото. Последното най-често е подчинено на танцовата практика и много често е свързано със специфичното „заситняне" на играта и увеличаване на експресията на стъпките и движенията.

Установяването на структурата на инструменталната мелодия, свързана с песенен образец или образци, е изцяло зависимо от инструменталното пре-

осмисляне на материала, в случая през призмата на зурнаджийското инструментално мислене. За инструменталната музика в Северозападна България Д. Кауфман пише: *„Важно е, че в инструменталните условия песенната форма е неустойчива, тя има много кратък живот като самостоятелна. Принципът на куплетно-вариантното изграждане на формата за кратко остава единствен принцип на изграждането."* (Кауфман 1980: 171). В зурнаджийските инструментални мелодии с песенен произход този процес е още по-интензивен и поради естеството на самия инструмент и характера на репертоара му.

А по отношение на „националната" си характеристика този репертоар е доста широк – *„**Бу**гарски, н**а**шенски, и мак**е**донски, сръбски, **а**лбански, св**е**какви."*[133] Както отбелязва Н. Кауфман, често мелодиите, които се свирят на този инструмент, имат чужд произход (Кауфман 1965: 210). Репертоарът е мултиетничен и надрегионален, защото „обслужва" различни етноконфесионални общности (Пейчева, Димов 2002: 124-125). Може да се приеме, че отношението локално (регионално) – надлокално (надрегионално) е една от линиите, които характеризират зурнаджийския репертоар. Има зурнаджии, които се реализират преди всичко локално – обслужват празничността на населението от своето и близки околни селища. При тях би следвало по-голямата част от репертоара да е локален (регионален). Но в действителност дори и те са носители на надрегионален репертоар, тъй като това е подчинено на потребностите на публиката. Става ясно, че репертоарът не може да бъде определян само по една, а по-скоро в мрежа от пресичащи се линии: локално – надлокално се пресича с етнохарактериологично – трансетнично, със старо (традиционно) – ново (модерно).

Модерният достъп до мелодии, които нямат локален или регионален характер, е чрез медиите – радио и телевизия, но традиционният модел е бил друг: *„старите музиканти, тея изл**а**гае н**а**двор от Албания, **о**деа аде сватби в Македония"*[134]. Муртеза Кодра, който е представител на по-старото поколение музиканти, потвърждава мобилността на мъжете инструменталисти и обогатяването на репертоара именно по този начин: *„Слушавме с**а**мите мие к**о**га, да р**е**чиме бевме млади, **о**девме, ш**е**тавме... **у**чевме..."*[135] Зурнаджийският репертоар съчетава традиционната, фолклорната, наследена по родов път, характерна за региона музика, от една страна, и от друга – ненаследената, възприета от свирачите съвременна, модерна, медийно разпространена музика. (Пейчева, Димов 2002: 123-124)

[133] Муртеза Кодра, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.
[134] Сабит Кодра, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.
[135] Муртеза Кодра, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.

След всичко казано за зурнаджийската музика в сюнета и в сватбата може да се допусне, че инструменталната музика в обреда е по-късно явление, докато женското обредно пеене представя по-старият музикален пласт в обредността. Интересно е обаче как мъжкото инструментално и женското вокално „съжителстват" едновременно и то в съвсем буквален смисъл. И в двата ритуала в с. Големо Острени жените пеят във всички обредни моменти, а това съвпада и с моментите на зурнаджийски съпровод – например, при шествието из селото, когато жените са ситуирани в началото, а мъжете в края на шествието. Очевидно става дума за строго обредно „предписание", според което песента е важна и трябва задължително да присъства, независимо от силния и пробивен звук на зурните, който в доста моменти доминира: „*Па т**а**ке е з**а**конот, да си с**е**дит. (...)* Ама свирките са по-яки? *Да са по-яки, мие кога свирет свирките, по-мало ке в**е**лиме, коа не – п**о**екье си в**е**лиме."*[136] М. Новковски отбелязва за голобърдското село Джепища, че преди влизането в къщата на невестата, жените, събрани, пеят шеговити песни, тъпаните силно удрят, за да не се чуе какво пеят жените (Новковски 2006: 126), което илюстрира също песенно-инструментална едновременност. За сравнение, Пейчева и Димов пишат за Югозападна България, че на мястото на звуковия сватбен диалог между песен и инструмент в традицията, в съвременната пиринска сватба зурнаджиите представят на пръв поглед един звуков монолог, но като функции и репертоар, наситен с диалогичност. Неслучайно при зурнаджиите свиренето е и *песна* (Пейчева, Димов 2002: 151), но реално звучаща обредна песен няма, докато този диалог в Голо Бърдо е все още жив и функциониращ. Пейчева и Димов предлагат и друг интересен поглед към явлението – според тях, ако трябва да се очертае днешният сватбен звуков диалог, той е между зурнаджийското и модерното сватбарско свирене, а това е диалог, който присъства и в сватбата и сюнета в с. Големо Острени.

Освен местните музиканти-зурнаджии, в двата обреда присъства и инструментална формация с модерни инструменти. В репертоара на този сватбарски по тип оркестър, и поради инструменталния му състав, изпълняваните мелодии са интернационални[137], често са от жанра на етнопопмузиката, но все пак са подчинени на хороводната практика, с която функционално са свързани.

Танците

Хороводната практика в сюнета и сватбата обхваща традиционните танци, познати в цялата област Голо Бърдо. В близкото минало е съществувало

[136] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[137] Като част от репертоара на оркестъра, поканен за сюнета в Големо Острени, прозвуча дори познатата българска етнопоп песен „Три кила банани" (орк. „Кристал").

диференциране на танците по полов признак, което обаче днес е отпаднало – например, *Дробното оро* се е играло само от жени, а *Тежкото оро* (познато у нас в Югозападна България и на територията на дн. Р Македония) е било само и единствено мъжко хоро. Днес обаче се играе дори в по-голяма степен от жени: *„Тежкото, тежко – мъжко го викаме мие.* (...) *Ама то го* ***и****граме, по*[138]. *Мъжкото го* ***и****грат* ***же****ните”*[139]. Локален вариант на *Тежкото* в с. Големо Острени е хорото *„****Ка****йде – в****а****лото*[140] *тежко, остренско”*. За структурата на *Тежкото* в Югозападна България Л. Пейчева и В. Димов пишат, че е основано на темпов контраст – редуване на бавен и бърз дял (Пейчева, Димов 2002: 113). Подобно е структурирането му и в Голо Бърдо. Тъй като празничното танцуване на сватби, *сюнети* и селищни *събори* може да продължи няколко часа без прекъсване, това е причина зурнаджийската композиционна форма на мелодиите за тези моменти да е резултат от случайно групиране и редуване на различни построения с тематичен характер, свързани помежду си с повече или по-малко дълги преходи. Дори самите инструменталисти в опит да се самоанализират споделят за това редуване на отделни тематични отрязъци: *„... Дълго е... ке земеше ено вало, друго вало, после друго, друго...”*[141] Подобен механизъм се използва и за разгръщането на архитектоничните форми при обредните шествия по време на сватби и сюнети (Пейчева, Димов 2002: 116). В танцовия репертоар на с. Големо Острени се включват и хорáта *Пог****а****нище, Елбас****а****нче, Македонче* и др. Според остренци това са местни хорá, тъй като *„****о****вде* ***и****граме, ке* ***и****граме, ке б****у****ает топ****а****нине, с****а****ми си ги знает* ***о****рата* (...) *... свите ги знаеме да* ***и****граме... ке учиш да* ***и****граш...”*[142]. С. Кодра посочи като типични за танцовата практика на сватба и сюнет: *„Поганище, како велиме мие, Кукси, Бинтежиу, Балаза, Алегро, Стояница, Майка е болна, тие се...”*[143]

Културното наследство и голобърдци

В края на този текст накратко ще разгледам представената обредност и музика като културно наследство на българската общност в Голо Бърдо през фокуса на континуитета на традицията и общностната идентичност – локална или етническа.

Счита се, че понятието „културно наследство” се заражда още в края на

[138] Да (алб.)

[139] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[140] Хоро

[141] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[142] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[143] Сеадин Кодра, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

XVIII в. и негов автор е Анри Батист Грегоар (1750-1831), епископ на Блоа, деец на Великата френска революция. Имено той внася в Конвента доклад, според който *„общественото отношение трябва да обгражда с внимание предмети, които са собственост на всички, и особено паметниците на науката и изкуствата се препоръчва да се следят от всички добри граждани"*. (Делчев 2009)

Според действащия в Р България закон[144], *„културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност."* Понятието „културно наследство" според този закон (чл. 6) обхваща: 1. наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати; 2. исторически обекти и комплекси; 3. архитектурни обекти и комплекси; 4. етнографски обекти и комплекси; 5. образци на парковото изкуство и ландшафтната архитектура; 6. природни ценности (образци); 7. индустриално наследство; 8. произведения на изящни и приложни изкуства; 9. народни занаяти; 10. документално наследство; 11. аудио-визуално наследство; 12. устна традиция и език; 13. книжовни и литературни ценности; 14. обичаи, обреди, празненства, ритуали и вярвания; 15. музика, песни и танци; 16. народна медицина; 17. кулинарни и еноложки традиции; 18. народни игри и спортове (чл. 2 (1).

В плана на хуманитарните изследвания понятието „културно наследство" постепенно разширява своето съдържание. Т. Кръстев очертава три посоки в това разширяване: *по отношение на съдържанието* – за да обхване, освен паметниците на културата, и редици други ценности: традиционни земеделски практики, социални събития и традиции, местни кухни и занаяти, неосезаеми ценности и др., формиращи единната културна среда; *по отношение на териториалния обхват* – за да включи ценности на все по-високи равнища: исторически градове, културни пейзажи, културни маршрути с локален, национален, континентален, дори трансконтинентален обхват; и *по отношение на ресурсите*, които могат и трябва да се използват за устойчиво развитие, по правилата на икономическата игра и законите на пазара (Кръстев 2009а). Както отбелязва и Д. Георгиева, от гледна точка на типологичния обхват на културното наследство, започвайки с най-древните ценности, репертоарът на културните обекти, които са предмет на опазване, постепенно нараства и днес практически включва всички типологии, които изграждат средата. (Георгиева 2009)

[144] В сила от 10.04.2009 г., обн. ДВ. бр. 19 от 13 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 80 от 9 октомври 2009 г., изм. ДВ. бр. 92 от 20 ноември 2009 г., изм. ДВ. бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм. ДВ. бр. 101 от 28 декември 2010 г.

За българите от Голо Бърдо процесът на ценностно осмисляне на собственото културното наследство е в голяма степен свързан със собствената историческа територия (затворена в локална рамка). Нейното „конструиране" по нов начин след поставянето на новата граница и попадането на областта Голо Бърдо в Албания се активира тъкмо чрез културното наследство на общността – наследство и място се оказват взаимно подкрепящи се в по-общия процес на защитаване или произвеждане на собствената етнокултурна идентичност на голобърдци. Как разбират голобърдци културното или дори културно-историческото си наследство, част от което са обредно-празничните комплекси като сватбата и сюнета? Ключов компонент на наследството е езикът, чиято употреба изначално е свързана с произхода – т.е. с „българското потекло", знанието за което е ефективно в плана на наследствеността. Езикът, който това население говори, назоваван „български", се предава единствено по устен път и се използва за комуникация в рамките на общността и семейството. Неговото съхраняване, интензивно предаване и възпроизвеждане е сред важните наследствени опори на общността. Всъщност трябва да отбележа, че за голобърдци всичко, което се дефинира като голобърдско и „българско" попада в „категорията" наследство, културно наследство – песните и танците, обредите и празниците, но и носиите, къщите, местата, селата. Всичко, което носи етническата „българска" характеристика и се идентифицира с „нашето" (vs. арнаутското, албанското, което е „чуждото", „другото") легитимира собствения произход, а оттам е маркер и за идентичност.

Като инструмент на колективната памет означаването с „наше" и „българско" е част от защитимите индикатори за принадлежност към общността и към мястото. Още повече, че собственото настояване на голобърдци е (и това не се нуждае от верифициране), че в нито едно от посочените възможни съдържаеми в понятието „културното наследство", които са част от традиционния културен „багаж" на общността, няма албанско влияние, елементи или контаминации.

Стабилизиращо за идентичността е осъзнатото и артикулирано твърдение, че това културно наследство „принадлежи" на общността – това е „нашият" език, „нашите" песни, „нашите" носии и пр. А то, наследството, като идеологически инструмент, съпоставено или дори противопоставено на албанската култура и съответно, в светлината на осмислената разлика, има за общността консолидираща роля. Дори или може би и най-вече в активната му употреба за „собствена консумация", защото близо 50 години в рамките на тоталитарния режим на Е. Ходжа културното наследство на голобърдци „живее" в затворените рамки на общността при силно ограничени контакти със съседното албанско население. „Изнасянето" на културни артефакти извън географския

и културен ареал на Голо Бърдо, от една страна, не е бивало особено често, а когато се е случвало, то се е подчинявало на правилата, налагани от санкциониращия режима – изпълняването на собствения български репертоар при участие на голобърдски фолклорни групи във фестивали е ставало в превод на албански, същото се отнася за изискванията към „нашенските" носии, заменяни с албански. Това от своя страна е може би застрашаващо, но едновременно е и стимулиращо за автостратегията на оцеляването на голобърдци – ключът за функционирането на това наследство е вътрешен за общността, той е проверен чрез традицията.

Така наследството на голобърдци за един доста дълъг период се преживява преди всичко в рамките на относително затворената всекидневна и празнична система на общността. И това безспорно е фактор за съхраненост, но и за възпроизводство. Процесите на осмислянето на собственото културно наследство като ценност и като опора за локална и/или етническа идентичност не са по-малко активни и днес, точно 20 години след демократичните промени в Албания, резултат от които е „отварянето" на общността и миграциите към големите градове и зад граница. Потребността от самоопределяне вероятно в днешните условия е още по-голяма. И акумулираните културни ценности са възможен път към и аргумент за намиране на себе си.

Културното наследство на българската общност в Голо Бърдо, Албания, като част от наследеното минало, е неотделима част от „идеологията за себе си". Без да се генерализира, може да се каже, че обредността, която беше описана в този текст, продължава да е жизнена в рамките на една система (макар и вече значително по-отворена). И макар че в перспективите, които я очакват, ние вече наблюдаваме и кризи на идентичността, и дефицити в традиционно възприеманите опори, струва ми се, че сме призвани да документираме, да се вглеждаме, да осмисляме, дори и да преформулираме поради променливостта на днешния ден, но все пак, да познаваме наследството на българите от Голо Бърдо, мислено като българско.

ЛИТЕРАТУРА

Арнаудов, М. 1931: Българските сватбени обреди. Етноложки и фолклорни студии. Ч. 1 (Преглед на обичаите у народа). – В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски", Историко-филологически факултет, кн. XXVII (3), 1-148.

Ашталкоска, **А. 2006**: Предбрачни сексуални односи во народната култура на Голо Брдо, табу-тема и реална состојба. – В: Голо Брдо. Живот на граница. Скопје, 93-107.

Вакарелски, Хр. 1927: Каносване, обичай из българската сватба. – В: Известия на Народния етнографски музей, г. VI, 107-114.
Вакарелски, Хр. 1928: Два сватбени народни обичая. – Златорог, IX, 117-122, 253-257.
Вакарелски, Хр. 1935: Забулване на невестата. – В: Известия на Българското географско дружество, III, 97-113.
Вакарелски, Хр. 1939: Сватбената песен. Място и службата й в сватбения обред. – В: Известия на Народния етнографски музей, XIII, 1-129.
Вакарелски, Хр. 1962: Народната сватба. – В: Българско народно творчество, т. V. С., 487-501.
Вакарелски, Хр. 1974: Етнография на България. С.
Веркович, Ст. 1868: Описаніе быта болгары населяющих Македонію. Москва.
Гаджанов, Д. 1993: Мюсюлманското население в новоосвободените земи. – В: Научна експедиция в Македония и Поморавието – 1916. С., 231-283.
Генчев, Ст. 1974: Кумството у българите. Прояви, основни черти и исторически корени. – В: Известия на Етнографския институт с музей, кн. XV, 89-111.
Генчев, Ст. 1975: Кумството у българите. Формиране и исторически развой. – В: Известия на Етнографския институт с музей, кн. XVI, 83-109.
Генчев, Ст. 1987: Сватбата. Български празници и обичаи, С.
Георгиева, Ив. 1971: Етнографско единство на сватбата у българите. – В: Етногенезис и културно наследство на българския народ. С., 103-111.
Домазетовски, П. 1987: Свадбата, свадбените обичаи и песните кај македонците муслимани од населбите на струшка општина: Јабланица, Боровец, Лабуниште и Октиси. – В: Историја, фолклор и етнологија на исламизираните македонци. Скопје, 337-349.
Елдъров, Св. 2000: Българите в Албания 1913-1939. Изследване и документи. С.
Етнография на България 1985: Етнография на България. Т. 3. С.
Захариева, Св. 1987: Свирачът във фолклорната култура. С.
Иванова, Р. 1984: Българската фолклорна сватба. С.
Иванова, Ю. 2000: Албания и албанците. Етнографски очерк. – В: Албания и албанските идентичности. Изследвания. Съст. А. Желязкова. С., 119-158.
Ислам 1991: Ислам. Энциклопедический словарь. М.
Карамихова, М. 1994: Брак с девството или девство в брака. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. Т. 3. С., 80-110. – Интернет-източник: http://www.balkanethnology.org/files/library/Margi/VIRGIN.PDF
Кауфман, Д. 1980: Развитие на народната инструментално-танцова музика в Северозападна България през последните 100 години. Дисертация.
Кауфман, Н 1965: Народната музика в Пиринския край. – Известия на Института за музика, 11, 149-219.
Кауфман, Н. 1976: Българската сватбена народна песен. С.
Кънчов, В. 1900: Македония. Етнография и статистика. С.
Кънчов, В. 1992: Васил Кънчов за областите Дебърца и Железнец. – В: Етнография на Македония. Т. 1. С.

Кюркчиева 2006: Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско – преход към модерност. С. – Интернет-източник: http://www.imir-bg.org/imir/books/balgari-myusyulmani-Teteven.pdf
Маева, М. 2006: Българските турци-преселници в република Турция (Култура и идентичност). С. – Интернет-източник: http://www.imir-g.org/imir/books/balgarskite%20turci%20preselnici.pdf
Македония и Одринско 1995: Статистика на населението от 1873 г. С.
Манолов, И. 1987: Традиционната инструментална музика от Югозападна България. С.
Начов, Н. 1895: За побратимството. – Българско книжовно дружество, кн. I, 375-403.
Начов, Н. 1895: За побратимството. – Българско книжовно дружество, кн. XLIX-L, 32-72.
Начов, Н. 1896: За побратимството. – Българско книжовно дружество, кн. LII-LIII, 443-508.
Новик, А. А. 2010: Экспедиционные материалы по изучению Балкан (Албанско-македонские пограничье в совместном проекте Росиийской Академии наук и Академии наук Австрии). – В: Третья Югорская полевая музейная биеннале. Сборник докладов и сообщений. Ханты-Мансийск, 120-128.
Новковски, М. 2006: Џепишта. – В: Голо Брдо. Живот на граница. Скопје, 115-133.
Пейчева Л, Димов, В. 2002: Зурнаджийската традиция в Югозападна България. С.
СбНУ 1890: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. III.
Стоилов, А. П. 1903: Стрижба. – Български преглед, кн. 5, 73-86.
Тончева, В. 2004: Инструменталната интерпретация на песен – проблеми на документирането. – В: Годишник на Асоциация „Онгъл". Т. 4, „Етнос и менталност". С., 188-192.
Тончева, В. 2009: Българите от Голо Бърдо, Албания. Традиции, музика, идентичност, ч. 1. Изд. на Държавната агенция за българите в чужбина. С.
Тончева, В. 2011: Сватба и сватбени песни от областта Голо бърдо, Република Албания. – В: Годишник на Асоциация „Онгъл". Т. 9, „Епос – език – мит". С., 119-135.
Филиповић, М. 1940: Голо Брдо. Белешке о насељима, пореклу становишта народном животу и обичајима. Скопље.
Цанева, Е. 1994: Обичаи при бременност, раждане и отглеждане на дете. – В: Родопи. Етнографски проучвания на България. С.
Цветановска, Ј. 2006: Селото и семејството во традициската култура на Голо Брдо – В: Голо Брдо. Живот на граница. Скопје, 66-72.
Цепенков, М. 1998: Фолклорно наследство. Т. 1. С.

Rice, T. 1994: May It Fill Your Soul: Experiencing Bulgarian Music. Chicago: University of Chicago Press.
Nikolla, P. 2009: Vërnica. Tirana.

2. ЕЗИК И ОБРЕДНОСТ
(Бележки върху материали от с. Големо Острени, обл. Голо Бърдо)

Цветелина Димитрова

Настоящото изложение има за цел да представи в синтезиран вид някои от акцентите в сферата на семейната обредност (родилна и погребално-поменална) и на езика като идентификационни белези на българите от с. Големо Острени, обл. Голо Бърдо в Р Албания, регистрирани в резултат на етноложко проучване, осъществено през 2010 г. Бележките имат предварителен характер, тъй като всеки от изследователските обекти се нуждае от бъдещи по-пространни и задълбочени анализи, които надхвърлят обема и задачите на настоящия текст.

Родилна обредност

По време на теренните проучвания в с. Големо Острени основен акцент в изследователската работа бе семейната обредност. По отношение на родилната обредност осведомителите разграничаваха два времеви и социално-политически контекста – режимът на Енвер Ходжа и раждането „*на спитал*[145]", вместо традиционното раждане в дома с участието и помощта на стари жени, които бабуват[146]. Това разграничение е важно като свидетелство за тенденциите на осъвременяване и редуциране на основните елементи от традиционната обредност, при което най-устойчиви се оказват магическите лечителски и апотропейни (предпазни) практики. Майчинството, грижата за отглеждането на децата и организацията на семейния живот са основната социална роля в житейския път на жената[147]. Това определя и ранните бракове – на 16-18 го-

---

[145] Болница (алб.)

[146] „*Дома, со една старица, со стара жена. Стара жена, що мало разбираше, не е со школо, без школо и с нея, и ке е викат дома. Свекорвата моя, майка му от можот като ми казваше... сега има раждане на спитал, съм бидена на спитал, казваше тая старицата я доржа наум како, я знам како, чуем, виждам, како детено бев, ка детено, ей зевае старицата, два дни ти я държеа туека, два дни, немаше игли да я напраши да родет жена, що ке раждаше.. акие овие седее аке, овие нодзе потечене. Два дни, три дни ке се мочеше тая и после ке ражда вече. Кое ке некое ке умреше.*" Руждие Толя, р. 1945 г. в с. Големо Острени, 9 клас (педагогическа специализация в Тирана), учителка; с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Симона Петрова, Цв. Димитрова.

[147] Докато статутът и престижът на семейството, както и активното участие в живота на общността, са в социалните компетенции на мъжете.

дишна възраст, често пъти липсата дори на средно образование на младоженците и затваряне на социалния живот в рамките на дома[148]. Разграничението по полов признак е отразено на езиково ниво чрез общото название *„джагуриня"* за деца, *„дете"* за момче, а *„цуца"* за момиче. Най-тежък *„ихтибар"*[149] има първородното дете, особено ако е момче. Бездетните жени са наричани *„яловици"* и в близкото минало са били подлагани на ритуални практики за лечение на безплодие, които във функционалната си и семантична цялост кореспондират с практиките в общобългарската традиционна обредност. Ще се спра по-подробно на тях, тъй като представляват особен интерес с архаичността на символиката си.

Според разказа на една от осведомителките и лично преживения й опит магико-лечебните действия включват два основни етапа: изяждане на запазена пъпна връв на вече отгледано дете[150] и обредно очистително изкъпване под ябълково дърво при пълнолуние в полунощ[151]. Анализът на ритуалните

---

148 Това до голяма степен породи и трудността в контактите с потенциални осведомители, тъй като жените на практика отсъстват от общностното пространство на селището и разговорите с тях можеха да бъдат проведени само в домашна среда. Навлизането в нея ставаше с лични контакти и препоръки.

149 Почит, чест, уважение (араб.-тур.)

150 „*Пъпчето, пъпчето пада само, пъпчето му викаме.* С. П. А що го правят после? *Нищо, ни го дисфектовия ич.* С. П. И го хвърляте ли? *Го фърляме, го меткаме.* Цв. Д. Къде? *Или го държеат, го чувеат, ке се осушит тия, ке се осушит тия и го държеат, го чувеат и една жена, що не рожда, има ядено таки, я има ядено таки. Да речиме една, що нема родено джагурье, що не рождат, ке го смекньет във вода гореща, ке го фолат във вода гореща, ке го измият убаво и льепо со вода, ке го дисфектовьет и ке го изпържит со масло во тавата, во тавулето, во тиганот, ке го изпържат и ке си го изеит. Я има изедено таке – от една друга стариица що родила ми дадое, го поржив, го ядов, да остана трудна."* Ружди Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Симона Петрова, Цв. Димитрова.

151 „*И после ме зедоа, стариците, що ми дадоа тая, две старици ме зедоа нокя, ме унесое во една бавча, во една бавча що има темиши, що има яболка, сливи, грозье, како им викате вие, таке, ме унесоя, ме соголиа гола и ме турвеа вода топла, ме копеа да речем, ме копея, ме копая гола под темишот, под яболкото, ме копея и бев на плаж и си останав трудна. (...) И ме копея, со вода топла, ме копая и ме избришеа и ме облекоа пак и ми дадоа две яболка в роце и си дойдов дома нокя я, си легнав кай можот.* Цв. Д. А ябълките? *Ябълката ядов.(...) Дома, дома ядов.* Цв. Д. А кои беха тея стари жени? Твои...? *От село. От село старици праеа аке на жени, ена рождавме с нея, ена друга по нея, аке дадев пари я, како велите вие пари, на обьете ке им дадав пари я, колко сакав паре – ке им даи (...)* Цв. Д. А тебе кога те водиха тея двете жени, беше ли полна луната? *Нокя, на двана*есет, како го викате вие? Полно небоно, месе-

действия в символен план може да покаже, че изяждането на запазената пъпна връв представлява имитативно поглъщане на плода, т.е. сдобиване с желаното дете, докато обредното къпане концентрира няколко основни мито-ритуални аспекта – време (пълнолуние, полунощ), място (овощна градина под ябълково дърво), очистителната сила на водата и плодоносната сила на ябълката[152]. Във фолклорните представи нощта е времето на хаоса, смъртта, болестта и отвъдното, а в полунощ се извършват магиите. Фазите на луната имат особено значение в народната медицина поради обвързването им с женското начало и хтоничните сили. Ето защо различни болести се лекуват с баене или поливки при нова или пълна месечина (Българска митология 1994: 214). В този смисъл, ритуално-магичните действия се извършват в пространството на отвъдното, където трябва да се изгони болестта чрез обредното изкъпване, тъй като водата има магическа, очистителна, здравеносна и плодоносеща сила според фолклорните вярвания. Плодоносният аспект присъства и чрез най-ярките си символи – ябълката[153]. Окъпването под ябълковото дърво и последващото изяждане на плодовете му е свързано с уподобяването / идентифицирането му с жената-майка и нейните деца (Българска митология 1994: 393). По този начин ритуалните действия обединяват очистителното, възобновяващо и продуциращо начало. В разказа на осведомителката лечителките – стари жени, й подават след изкъпването и преобличането две ябълки, които тя откупува (заплаща) и впоследствие изяжда вкъщи, след което *„си легнав кай можот”*. Една година по-късно тя ражда първото си дете, дъщеря, след петнадесет години безплодие. Появата на детето също е ознаменувано в нейния разказ с особено време – по пълнолуние (отново) в три часа през нощта, което определя и избора на име: „*Първо чедо, сакат да речит джагурьето порво, порво чедо и него и по него тежко ихтибар имат... другите после – рождай, рождай, рождай, пет, шест, седум, осум, девет. (...) Я цуцата я викаа Шканд**и**я, ко е р**о**дена таа на три са**а**тот пред ден, на три са**а**тот и туека мам**и**ите[154], докторешите, тия, що р**о**дивме тия си го кл**а**доа самие тие, р**е**коя ова е р**о**дена три са**а**тот пред ден, ко излага месеч**и**нана и ке го кл**а**име Шканд**и**я, здв**е**здинье кога **и**злагят... По наше дзв**е**зда. (...) И ко го кажавме ние – Дзв**е**зда, се поч**у**диа свите.*

---

*ч**и**ната **и**злезена све...”* Руждие Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Симона Петрова, Цв. Димитрова.

[152] За ролята на времето и пространството в магичния обред и неговата структура и семантика Вж. Тодорова-Пиргова 2003.

[153] За значението и ролята на ябълката в лечебните практики при безплодие, обвързани с култа към Св. Богородица в български контекст вж. Баева 2010.

[154] Медицинските сестри (алб.)

*(...) На са**а**тот три, знаеш ти полна н**е**бон, полно есте на са**а**тот три, ко се зак**и**нувьет напреко, излагат **а**нана месечинана. Мегю н**о**кя и мегю ден."*[155]

Изборът на необичайно име в този случай е интересен, тъй като е своеобразно нарушение на традиционния модел, според който децата се кръщават на името на човек от рода, а името се определя „от старите". В българската традиционна култура кръщаването с рядко срещано име има лечебна и магическа сила и цели предпазването на новороденото и дома от надвиснала беда и зла участ (Старева 2005: 472). Подобно тълкуване очевидно би могло да се направи и в конкретния случай, тъй като става дума за първородно дете, родено след петнадесет години безплодие. Допълнителен фактор за избора на име е нощното звездно небе по пълнолуние – време и обстановка на раждането.

Добре запазени в с. Големо Острени са някои практики с апотропейни функции: за предпазване на родилката (*„родиленката"*) и новороденото се изработват специални муски, носени на врата, срещу уроки. Те съдържат живак, купуван от болниците „... ***е**дно живо, от оние що кл**а**име аке живо ср**е**бро, що р**а**диме т**е**мператур. Живо, а, темпера**т**урана, го к**о**ршевме тея, ке ни д**а**деа докт**о**рите, со п**а**ре, го к**о**ршевме теа, имат живи много, олькави я. Живо ср**е**бро, ке го купиме, да р**е**чиме купим и им д**а**дов на още десет жени други по едно олькаво. Го р**е**диме на, не, аки, го н**а**мушат, во м**у**салче. Ке го сош**и**еме убао и ке додеш **о**вдека, под ф**а**нела овде, да не го виждат сонцено и човек да ти не го виждат тея. Да го не виждат людете. И во джебо десен, от р**о**ка десна аке, во джебчето, дека е от десно, (...) овде едно лукче*[156]*, едно гл**а**вуче."*[157] Очевидно живакът е схващан като *„живо стребро"*, известно с предпазните си функции в българската традиционна култура. С подобна предпазна сила е натоварена и паричката, пришивана под възглавницата на бебето, за да не бъде *„уборачено"*[158]: *„И на джаг**у**рьето, на тея джаг**у**рьето що се р**а**боти, джаг**у**рчето **един льек стар**[159], от по-старо време да р**е**чим, в Булгария кой знае колко по-старо време есте, един льек от старите, от старо време, ке му я доржиш на перн**и**чето*[160] *сдолу, сош**и**ено во м**у**шамче и ке седи джаг**у**рьето, ке му я д**о**ржиш све овде под гл**а**вата и с**е**га праиме т**а**ка. (...) Що ми пр**а**еа мене стар**и**ците и я има праено, да не зема го убор**а**чване..."*[161]

Подобни защитни практики (изработване на амулети и слагане на парички

---

[155] Руждие Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. С. Петрова, Цв. Димитрова.

[156] Чесън

[157] Руждие Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. С. Петрова, Цв. Димитрова.

[158] Урочасано

[159] Монета

[160] Възглавничката

[161] Руждие Толя, с. Големо Острени, 25. 08. 2010 г., зап. С. Петрова, Цв. Димитрова.

под възглавницата) имат фолклорен (субстратен, предхристиянски и предислямски) характер и са разпространени на цялата българска етническа територия, включително и сред българите мюсюлмани в България (Вж. Кюркчиева 2004). Към този вид обредни действия може да се отнесе и практикуваното против урочасване закърмяне (*„подойване"*) от циганка: „*Не, **е**гюпка есми... Циганка*, *циганка. (...) Да доат овде и да я д**о**иш*[162] *ке нея... И да не фаштат **о**ко...*"[163] В символен план образът на циганката се свързва с персонификация на представата за другото, чуждото, отвъдното. Закърмено от нея, детето „овладява" опасните и застрашаващите живота му сили. Сходни практики са регистрирани сред българите мюсюлмани в Родопите: *„В някои мюсюлмански села това се прави само на жени, на които им умират децата и то се кани циганка или съвсем чужда жена"* (Патриарх Кирил 1960: 60). Всъщност това е вариант на практиката за закърмяне от друга жена, т. нар. помайчима, в Родопите: *„С много редки изключения закърмването на детето се извършва от чужда жена – помайчима, кърмачка, ан**а**йка, втора майка, хр**а**неничка, хран**а**чка, хран**е**чка, захран**я**чка. Условието е тя да „муца", „намуцва", да кърми свое дете, което да е от същия пол. И така дори се използва и турската дума „сют" за мляко – вероятно е и дума за кърмачка, щото е в реда на „до**и**лка, д**о**чка, с**ю**та". Предпочитанията към нея, освен да кърми своето и другото, е да е с живи родители. Може да е близко-родствена, а може и чужда"* (Родопи 1994: 132)[164]

В други варианти против урочасване се изработва амулет (емайлия/амайлия[165]), в който, освен живак, се слагат парче кожа от вълк, кафе, чесън, а в някои случаи и пъпчето на детето: „Що фоли внатре? *Живо стр**е**бро*. *За **о**ко. Таке се викат жива стр**е**бра, оне що **и**гра во термом**е**троно, и попчето от джаг**у**рето, що се р**о**жда го ф**о**лиш туе, лукче, едно-друго, к**а**фе...*[166] С изработването на подобен амулет става и лекуването на урочасано дете, но вече с участието на ходжата, който написва три бележки с определен кораничен текст. Те се увиват в найлон или плат и се поставят – едната на шията на детето, втората във възглавницата му, а третата се изгаря на кръстопът при пълно-

---

[162] Да бозае

[163] Азбие Муча, р. 1955 г. в Макелари, обр. висше (педагогика в Тирана), учител, с. Големо Острени, 23. 08. 2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[164] Вж. и Архив на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл", с. Манастир, 1999 г.

[165] За изработването на амулети със същото название в българската традиционна култура вж. Тодорова-Пиргова 2003: 455.

[166] Райме Толя, р. 1952 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., земеделие, работила в Кооператива; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

луние[167]: „*Ем**а**йлия, некой, нещо, ако се рождат болно джаг**у**рьето, болест, имат болест джаг**у**рьето, ке му з**а**пишеш ке оджа и ке му доржеш ем**а**йлия, а я не имано болно джагурье. Само оджата я дипли тая аке, я дипли книгата, кат я пишет. Ти ке я фолиш во м**у**шамче, да се не киснет и ке я додеш на гуша. Пишаното, тая, що ти я ке даит за овде, тая за овде* (врата – Цв. Д.)*, овде ти дава той три, три ем**а**йлията, що са бидени, я не сум бидена. Й**е**дна за лизг**а**вьето, под перн**и**цата[168], ке я клаиш во перн**и**цата и й**е**дна, ке я клаиш овде и й**е**дна, ке я **и**згориш на к**о**рстница[169], на еден път, що ести аке... да я **и**згориш туека, да те не в**и**ди никой. Нокя, а!* А треба ли да е полна луната? *Полна есть, полна есть, треа туека да я **и**згориш.”*[170]

На кръстопът се извършва и друго обредно действие – „хвърляне” / „намиране” на дете, в случай на болест или когато не му *„оди н**а**пред”*[171]. В този случай се сменя кръстникът или се „прехвърля” късметът на детето на предварително избран човек. Тази ритуална практика има своите идентични еквиваленти из цялата българска етническа територия (Старева 2005: 477; Българска митология 1994: 190).

Невестата или *„родиленката”* не напуска къщата шест седмици (42 дни) след раждането, отделена от мъжа си, като грижи за нея полага основно свекърва й. Една от забраните е да не вижда огън навън, за да не й спре млякото. Периодът на кърмене продължава максимално дълго[172], а захранването става с краве мляко със захар. Практиките, свързани с религиозните обреди и празници, често са извършвани тайно: „А синет (сюнет) праихте ли му? *Я не, не остааше м**о**жот, скришом... (...) има **е**дна сестра я, **а**намо во Берат*[173]*, **а**намо Вльора*[174]*, во Берат, ке й пущет да седет тамо да р**е**чиме во пущ**и**ми*[175] *от школово, ке направеше тая и да му кажеме ние на м**о**жот.*[176]

Според местната фолклорна вяра, ако почине бременна жена или майка,

---

[167] За подобни практики в българската фолклорна култура вж. Тодорова-Пиргова 2003: 450, 455-458.

[168] Възглавницата

[169] Кръстопът

[170] Райме Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[171] Руждие Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. С. Петрова, Цв. Димитрова.

[172] Руждие Толя е кърмила единия си син 7 години, другия – 4, а дъщеря си – година и половина.

[173] Алб. Berat или Berati – град в Средна Албания.

[174] Алб. Vlorë или Vlora – град в Източна Албания, на брега на Адриатическо море, второто по големина пристанище в Албания.

[175] Ваканция (алб.)

[176] Руждие Толя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. С. Петрова, Цв. Димитрова.

погребала дете, тя не отива на съд в отвъдния свят: „*Била трудна жена. По, по, немат лаг**о**рия*[177]. *И на **о**вие на млади, да речиме дв**а**есе г**о**дишни..., мл**а**ди д**е**ца, ц**у**ци, и те немат с**у**дин тамо*. (...) *Си **о**дат на м**е**стово. К**у**рсе и лошо да имаш правено, да имаш джаг**у**рено пред тебе **у**мрено...пред тебе, тие ке се молят... на Господ... и ке те к**у**ртули джаг**у**рето...*"[178] В допълнение беше разказана и легенда за грешна жена, чието починало дете се опитва да я спаси в отвъдния свят: „***Е**на била лоша многу веке (...) Таа **у**мрела, ама била лоша млогу, ама немала джаг**у**риня, **у**мрени, и **о**шле джагур**и**нята, ама таа била ф**о**лена веке в казаните и **о**шле джагур**и**нята, м**о**лет се – аман... майка ми... ке го п**у**щили з**и**нджирот и тие, що б**и**ле вн**о**тра вл**е**зени и тие се ф**а**тиле за нея, таа се ф**а**тила, ама тие... демек да **и**злезет покрай нея... мене си ме... джаг**у**риня мои... вие кае оите! И тамо... глум назад*!"[179] Сюжетът на подобна легенда е широко разпространен в българската фолклорна проза и песенен фолклор – като пример може да се посочи „Грешната жена и луковото перо" (БНПП 1983: 228). В приказките и песните този сюжет се свързва и със св. Петър и грешните му родителите (Стоилов 1901: 161-166; БНПП 1982: 154). Любопитен е фактът, че в българската фолклорна традиция на Петровден жените, които имат починали деца, след Петровия пост отговяват с червени ябълки петровки (Българска митология 1994: 265-266), като практиката се основава на семантичната връзка на ябълката със света на мъртвите и осмислянето ѝ като символ на плодородието. От разгледаните по-горе магико-лечебни практики е очевидно, че е налице единно семантично ядро, обвързващо в корелативна структура символиката на ябълката, плодовитостта на жената, връзките ѝ с отвъдното и представата за греха. Подобен ментален модел се вписва изцяло в парадигмата на българската фолклорна култура.

Погребално-поменална обредност

Погребалната и поменална обредност в с. Големо Острени включва както елементи от каноничния ислям, така и редица вярвания и елементи, които представляват органично наследство от фолклорно-християнската обредност. Гробищата в с. Големо Острени са разделени по родов принцип, на гробовете се поставят каменни плочи с възпоменателни надписи: по-старите – на турско-арабски, а по-новите – на албански: „Аз. М. *Во к**а**мено ти пише името. (...) Немаше по-н**а**пред к**о**вчег, без к**о**вчег. Щиц*[180] ***о**здоле ке р**е**дее... во гроб,*

[177] Сметка (алб.)

[178] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[179] Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[180] Дъски

озгоре ке покрие со щице, со древя и со слама, ке редет слама долга аке, ке се згора и земяна, сега ковчеци доста, доста, киниса. Аг. М. *Гробища сега се праят, ке имало напред, само каменя...* Аз. М. *Турски си пишеме...* Аг. М. *После албанско, сега албанско...”*[181]

В близкото село Оржаново, намиращо на около 4 км от с. Големо Острени и родствено свързано с него, беше регистрирано и погребване в собствен имот. По традиция починалите от това село, предимно от рода Муча, са били погребвани в Големо Острени, откъдето произхождат, но в случаите на тежка зима, когато пренасянето на покойника е било невъзможно, са го погребвали в собствения му двор[182].

В по-ново време починалият се погребва в ковчег, но в недалечното минало погребването е ставало само с кефин – бяло платно, в което се увива измитото тяло на мъртвеца. Самото ритуално измиване в миналото е извършвано от ходжата, а впоследствие от близък човек в дома. Мъжете са измивани и бръснати от мъже, а жените – от жени: „Като има умрен човек кой го мие? *По-напред на комунизма го миеше оджа, тога се разсипа теа, сега го миет еден близен негов човек.* Ама мъж или жена? *Ако е мъж – мъж го мие, ако е жена - жена.* А нещо бричи ли го? *Ак да не бричен – по. Брички – овде, овде* (показва двете бузи – Цв. Д.) – *све.* А на старо време во ковчег ли са ги копали? *Не, в старо време, не. Ке го фолиа в кефин, в кефино, ке го кренее, ке го носеа тамо на земя, на земя. А сега свекой со ковчег – ние го викаме аркиволь, по арнаутско.*”[183]

В рамките на обредните действия ясно се откроява полово разграничение. Докато жените имат основна роля в дома – измиване, оплакване (тъжене), то единствено мъжете присъстват на самото погребение на гробищата, въпреки че в последните години в това отношение се наблюдават промени: „А жени ходят ли гробища? *Сега заоделе, по-напред – не, не одет.* А по-напред как е било? *Само маже.* Ами ако е умрена жена, нейните близки не одат? Майка, сестра, золви? *Майка – не, сега одет, по-напред никой, майка не мой да одит, я боли поекье, плачи”*[184]. Тъженето – обредното оплакване се извършва

[181] Азбие Муча; Агим Муча, р. 1954 г. в с. Големо Острени, обр. висше (педагогика в Шкодра), учител; с. Големо Острени, 22.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[182] Мендо Курти, р. 1945 г. в с. Оржаново, обр. 7 клас, майстор, строител (работил е в Гърция 3 години); Самие Курти, р. 1947 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас, магазинерка; с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[183] Шкип Пафтя, р. 1933 г. в с. Големо Острени, обр. 4 кл., дърводелец; с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.

[184] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.

от близките жени в дома. По време на теренното проучване през 2010 г. не беше открита информация за професионализация в това действие: „А имало ли е такова жени да оплакват, да пеят, докато копат умрения, те да пеят, да нареждат? *Тамо – не, само д**о**ма. Дома пева**е**т, плаче, само дур да **и**мает **у**мрен, да го **и**зфолят, да поп**е**вает, на гроб – не. Само ж**е**ни."* А имало ли е на старо време тука в селото такива жени, дето да одат и да пеят, професионални? *Не, ние не сме имали такви секой пева в кукните негои. (...) Свекой, що има из**у**мрени во с**ъ**рце, тамо ке пеят..."*[185]

Починалият трябва да пренощува в дома си, където е пазен от бдящите близки, „*да не жали кукята, да не го изф**о**ли неспа**в**ан*". Разпространено е и поверието, че не бива да го прескочи котка, за да не вампиряса: „*Нокя го в**а**рдеет. Ако да **е**сти маж – м**а**жи, ако да есть ж**е**на – ж**е**ни го в**а**рдеет*. Що го вардет, що да се се случи? *Велят, не знам и аз, старите. (...) Ако го пр**е**фърлит мачка, ст**а**нувал в**а**пир"*[186]. Тези представи, както и тъженето / оплакването и голяма част от споменалния цикъл след погребението, са в известен смисъл в разрез с мюсюлманския канон, според който починалият трябва да се погребе веднага или възможно най-бързо (Кюркчиева 2004: 74-120) и имат фолклорен / субстратен характер, като при това са идентични с вярванията, разпространени на българската етническа територия (Вакарелски 1990; Вакарелски 1965; Шишков 1931; Шапкарев 1968).

Според установените социални норми всеки мъж или жена, в зависимост от пола на покойника (мъж при мъж; жена при жена), като представител на своето домакинство, посещава дома на починалия и дарява определена сума в помощ на семейството („*садъкъ*"): „*Во кукята тия, що **о**дат, трошат п**а**ри, ние како село све, све от село, ние **о**йме, пиеме кафе и трошиме п**а**ри, пет иляди, ако го имаш по-близен, ти тамо оиш трошиш п**а**ри. Курсе*[187] *мие како село, закон – свека кукя за **у**мрения (...) Свекя кукя. Мъж и жена, само на гроб – мъж... Кай ж**е**ните пишет ж**е**на, кай м**о**жите – мож. Како помощ. За ж**е**ната и кукята да има, да пр**о**минет убаво. С**а**дъка."*[188]

Починалият се изнася от къщата с главата напред, съответно жената от жени, а мъжът от мъже, като към гробищата го носят предимно мъже: „А после кой го изнася умрения от кукята? *М**о**жи. Ж**е**ната – ж**е**на, мож – м**о**ж. Ама ние не го носиме како вами со н**о**дзи н**а**пред, ние со гл**а**ва н**а**пред. Ке го*

[185] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.

[186] Даландюше (Дишка) Толя, р. 1976 г. в с. Големо Острени, обр. средно, студентка по география, учителка в училището в с. Големо Острени; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова.

[187] Обаче (алб.)

[188] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.

фолиме и ке го покриеме со земя и ке си идеме долу... утринта оиме тамо, утре сабайле. Носет алва, ке земет по мало алва и ке я турет на гроб.. и жени, жени по поекье"[189].

Полагането на починалия в гроба се извършва в посоката запад (глава) – изток (крака). Дълбочината, с която се изкопава гробът, е различна за мъж или за жена, което е мотивирано от демонологичните представи за вампирясването (вж. Домазетов 1984), както и от фолклорните представи, че жената е по-грешна и затова нейният гроб трябва да е по-дълбок. С покойника се полагат и трудови сечива за обозначаване на пола му, за които се смята, че имат и предпазна цел: „Кога се копа гробот, колко да е дълбок за жена и за мъж има ли разлика? *За можи ду овде* (показва до кръста – Цв. Д.). *За жени ду овде* (показва до гърдите – Цв. Д.). *Защо жените – лоша душа. Да, така велят тие старите. Да не стане вапир.* (...) А какви са вампирите? *Треба да го видиш – тея излагает со дритта*[190]*, облечени со бело, со кефини, како кефин, я немам видено. Ко умре мужко, му клавеетт фружка*[191]*, фружка викаме мие..., на женско – сорп*."[192]

В редица елементи на поменалния цикъл се забелязват влияния от фолклорно-християнската субстратна обредност: носенето на храна на гроба (*„алва"*), последователността от посещения на гроба (*„40 деня"*): „*Три дни. Три дена, после оиме три петоци – со алва, ке я кладеш тамо на земя, не да давам я... в роци, в роци*. (...) *На утро. На осум-девет саата. Три петока и после четириесе дана праиме мие, после праиме шест месеци, после година и* ... (жест с дланите за приключване – Цв. Д.)"[193] Подобен модел на поменална обредност е регистриран и в околните селища от региона (Лимановски 1992: 27-35). Той включва посещение на гроба трите поредни дни след погребението, след това три петъка (с *„ручок"* в дома) и последния голям *„ручок"* на 42-я ден (шестата неделя). До тогава всеки от близките може да отиде на поменалната трапеза в дома на т. нар *„жива глава"*[194], т.е. за здраве на живите членове на семейството. Тази практика отпраща към познатия сред българите мюсюлмани в България (Тетевенско) обред „Мевлид на живо" (Кюркчиева 2004: 118). Прави впечатление и възприемането на 42-я ден като своеобразна граница при прехода в различните етапи на жизнения цикъл – такъв е и пери-

[189] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.
[190] Ток, светлина (алб.)
[191] Нож
[192] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.
[193] Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.
[194] Мирветка Бакица Агуши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. 4 клас, работила в Кооператива; с. Стеблево, 29.08.2010 г., зап. В. Тончева.

одът, в който родилката е отделена и изолирана от общността след раждането. Последователно се появява обаче и периодът от 40 дни за извършване на последния голям поменален обяд (*„ручок”*). Този факт, наред с практиката за раздаване на поменална храна, съдържа елементи от християнска фолклорна обредност. (Лиманоски 1993: 342-355).

Практиката за раздаване на храна на гробищата съществува, въпреки че е възприемана неоднозначно: *„Цвекя н**о**сет, н**а**пред не носевме, йе гр**е**ота вели, се д**о**сегвет д**у**шана да ф**а**тит и не моет д**и**хат, ни в**е**лиа старите. И ядене не се носит, в**е**леа, гр**е**ота е, не се носит. Сега си носет све що... (...) защ да му носиш, той не **я**ит. Ти дай му на некой – за д**у**ша! Да му **и**злезит тамо, не **о**нде да **я**дет к**у**чиня и мач**и**няна*[195] *и мр**а**виня, зощо...”*[196] Интересен е фактът, че една от осведомителките, Зоня Муча, беше отишла да носи *„алва”* на гробищата в деня, който преполовява времето на месеца Рамазан, т. е. времето на поста преди Рамазан Байрама, след залез слънце.

В заключение би могло да се обобщи, че погребално-поменалната обредност от с. Големо Острени съдържа елементи, присъщи както на каноничния ислям, така и на фолклорната християнска обредност, които явно кореспондират с обредните практики в българската традиционна култура.

Език и идентичност

*„Туркия е бидена п**о**дзади, пред Бугария...*
*Македония не е **о**вде. (...)*
*Ние – б**у**гарско”*[197].

Наблюденията върху и езика и връзката му с идентичността на населението на с. Големи Острени имат за цел да открояят основните тенденции на актуалните процеси в стратегиите на самоопределяне, самозаявяване и дефиниране на принадлежност. Интерпретацията на събрания теренен материал се вписва в теоретичните рамки, използвани от Веселка Тончева в студията ѝ върху идентичността на българите от Голо Бърдо (Тончева 2009: 91-117, 280-292), а резултатите потвърждават направените от изследователката изводи. Събеседниците ми от с. Големо Острени заявяват своята българска етническа принадлежност чрез паметта за миналото си, историята и езика си. Съхранеността на това знание до днес, в условия на чуждоезикова среда и политики на асимилация, е показател за изключителната му устойчивост. Тя се дължи

[195] Котките

[196] Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 29.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[197] Муртеза Кодра, р. 1936 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., ковач, свири на зурна с. Големо Острени, 27.08.2010 г., зап. В. Тончева.

както на изолирания начин на живот на общността по време на режима на Енвер Ходжа, така и на запазването на езика и паметта в рамките на семейната среда, където основна роля имат жените. В условията на съвременните интензивни миграции и националните политики (главно на Р България и Р Македония) се очертава и стратегията на идентифицирането чрез локалното, определяно като *„нашенско”*, *„голобърдско”*, *„мешано”*. Така днес реално може да бъде наблюдаван процесът на конструирането на локална общностна идентичност у българите от Голо Бърдо[198]. Тук езикът и религиозната принадлежност се вписват в единна дискурсивна логика в изказванията на осведомителите, но докато езикът е определян най-често като „бугарски”, „майчин”, „голобордски”, устен, то религиозната (в миналото християнска) идентичност, очевидно обвързвана с него, се полага в спомена за миналото: „***О**стрени е бидено се **каурско**, тука на п**а**зарот се вика Църков – къде отиваме – Н**а**църков. Пиш**а**но нищо нема. На турско време са м**е**нати **верата и иминята**, турско време. Требе да сме дойдени от во Мат Бурель тука. (...) Мие ако сме д**о**йдени от тамо тука Македония и Булгария тука, Булгария много години е бидена тука и **язикот**, мие що го имаме, **не го имаме со писанье**. (...)* Това може по-късно да е бидено, на турско да е бидено, со имената? *Да, да, ама **верата** тука мислам, че е м**е**ната на турско време, **я**зикот – Македония и Булгария са били тука много време и са татък **е останал язикот, майчин язик** – и као нашиот **я**зик, не е грам**а**тичен язик, со грам**а**тика да сбориш. Тука селото наше е бидено к**а**урско, доста много са избегани каурите тука в Булгария”*[199].

Мотивът за смяната на вярата и имената, подчертава именно връзката на „майчиния” език с християнското минало: *„Не сигурно бе, я имам к**о**пано! (...) Ние сме бидени к**а**ури н**а**пред от г**о**дини. Го знам, защо се п**у**ля по м**е**стоно и гледа „н**а**църков”, „н**а**село”. (...) Я вервам, оти името мое е к**а**урско, сме бидени не Т**о**ля, а Т**о**ли, сега сме Т**о**ля, Заб**о**ргье, Заб**о**ргье цело к**а**ури...”*[200]. Това може да се наблюдава и в паметта за обредно-празничната система: *„Защ ние го имаме В**е**ликденот, наш В**е**ликден йе.* Е како да е ваш, мюслиманите не...

---

198 Понятията локално и локализъм използвам по Ападурай: *„... локалността като феноменологично свойство на социалния живот – емоционална структура, която създава конкретни форми на интенционално действие и която поражда конкретни материални последици... Създаването на общности винаги се основава на историята и следователно е контекстуално.”* (Ападурай 2006: 276-277).

199 Фуат Толя, р. 1949 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител; с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, В. Тончева, С. Петрова.

200 Фуат Толя, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, В. Тончева, С. Петрова.

Ама ние сме направени мюслимани на време турско. Знаеш ли кога баш? *Да имаш календар... (...) ама тие се м**е**ста, що са ж**и**вени к**а**ури.”*[201]

В друг случай идентификационната верига **вяра – език** се отключва от въпросите за топонимията: „*Не, не, тие мин**а**рето, джамията кога го т**у**риа, тамо имаше на гроб**и**щата – за ч**е**ршия, за ч**е**шми, за кукя не е праено. Това е з**а**кон. **Бидено е со цркви, не со џамии**. Така велеа старите и **язико що го сбориме, така велиме майчиня език е** (...) на мама, ако сбориш майчин език* (просълзява се – Цв. Д.) *пиши, ама не опиши го...”*[202].

Откроява се и наличието на определяния като милетски манталитет / милетска идентичност (Тодорова 2010: 218-219), която полага в един план етничната и религиозната характеристика, като различният е дефиниран именно с верската си принадлежност: **турчин – каурин**: „А каурско село ли е било или арнаутско, или мешано? *Мешано, овде много мало куки во село наши имало к**а**урски. Овде све е имало двајсе куки. И тие по-умни от **турците, каурите**.* Защо? *Стока имали по-убава овде и на времето на **Е**нверо избегали во Т**и**рана и во Дуръс и оставиа стоката тука”*[203]. Същият осведомител определя обаче езика като: „*Т**а**ков**, язик от майка**. Ка да ти реча, **бугарски речат, македонски, мешан**, то си е **я**зик от майка. Щип*[204] *учим на школо”*[205]. Същата дискурсивна логика представя изказването: „*Муслим**а**нот си му д**а**ет друг, на к**а**урите – друг, ж**и**вота е св**е**коя д**у**ша, и **кауринот** д**у**ша има, и **турчинот** д**у**ша има, и ф**е**ята*[206] *н**и**внина си му д**а**дет Г**о**споду, верата, верата наша си я имаме мие...*”, но „*Щип – Зот, б**у**гарче – Господ!* А то бугарско ли е, що зборите? *А, повекъето зборите б**у**гарче, ове щип – Зот”*[207].

От друга страна, мотивът за „смесения” език (македонски / български[208])

[201] Фуат Толя, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, В. Тончева, С. Петрова.

[202] Шевчет Муча, р. 1968 г. в с. Големо Острени, средно образование, директор на училище, председател на Общинския съвет; с. Големо Острени, 21.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, А. Жалов, С. Петрова.

[203] Ферит Исоски, р. 1939 г. в Мало Острени (Малестрени), обр. 4 кл., пенсионер (има магазин и заведение); с. Мало Острени (Малестрени), 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[204] Албански език

[205] Ферит Исоски, с. Мало Острени (Малестрени), 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[206] Религията (алб.)

[207] Зоня Муча, р. 1926 г. в с. Големо Острени, обр. 3 кл., земеделие, работила в Кооператива; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

[208] В други случаи се добавят дори сръбски и руски език – Шкип Пафтя, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова.

отразява влиянието (в първите десетилетия на XX в. (след 1912-1913 г.) на различни национални образователни институции, а в съвременността – на откритата държавна пропаганда на Р Македония[209].

В подобна ситуация на интензивно препотвърждаване или актуализиране (конструиране) на идентичност[210] се очертават дискурсите на **българското**, **македонското и нашенското.** Последното представлява интерес, що се отнася до тенденцията за еманципиране, обособяване и остойностяване на локалното в отговор на външните социални и политически влияния. Дефинирането на локалността присъства и в сферата на традиционната музикална култура: „Що ке ми кажеш друго, значи сега ти на тия фести свириш истите музики, истите мелодии? *Св**е**какви.* Какви, кажи ми! *Бу**г**арски, **нашенски**, и мак**е**донски, сръбски, **а**лбански, св**е**какви*."[211] Или „Одите в Тиран на наши люди? ***Наши, пак голобордски**, „Ко**д**ра е пр**и**фтит", „Киност**у**дио"*[212], *оке наши, голоб**о**рдски...* А може албанци да ви викнат, не? *Наши, наши"*[213].

Най-често срещаната идентификация е тази с българското, изразена категорично чрез езиковата принадлежност. Това се вижда и в случаите, когато събеседниците активно[214] се заявяват като принадлежащи към българската нация: „Алф. М. ***И**стото. Така ни е... От старо ни е ост**а**нато. (...) Яс така го знам, ако ни п**и**тува човек – как се збор**у**ваш?* Какво збориш? Алф. М. ***Бълг**арско кажуваме*. Защо? *Б. М. Т**а**ка ни в**е**лят.* Алт. М. *Албанците, които ж**и**веят тука...* Алф. М. *И татко ми що ми к**а**жал, и така, така..."*[215] Налице е

---

[209] Училището в Големо Острени нерядко е снабдявано с образователна литература от Р Македония.

[210] Според идеята на Ападурай, че *„в груповата политика днес концепциите за бъдещето играят много по-голяма роля, отколкото идеите за миналото, макар че първичните проекции върху миналото не са без значение за съвременната политика на въображението."* (Ападурай 2006: 220).

[211] Муртеза Кодра, р. 1936 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., ковач, свири на зурна; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева.

[212] Имена на квартали в Тирана, в които живеят голобърдци.

[213] Сеадин Кодра, р. 1957 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас (и две години средно), музикант, ковач; с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева.

[214] Сред младите хора съзнателният избор на принадлежност към определена национална държава е свързан често и с избора за получаване на висше образование там.

[215] Алфонс Муча, р. 1975 г. в с. Големо Острени, обр. средно, гурбетчия в Гърция; Буяр Муча, р. 1978 г. в с. Големо Острени, учил 2 години от гимназия, гурбетчия в Гърция; Алтин Муча, р. 1979 г. в с. Големи Острени, обр. семестриално завършено право в СУ „Св. Климент Охридски", към момента работеше в община Острени (правеше новите лични карти на местното население); с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева.

и ясна преценка за интензитета и характера на съвременните политики, както и аргументация в полза на споделяната принадлежност: „*Не беше забр**а**нето от државата, имаше шпионете тие, ке кажет – що е ова музика, з**а**твори, радио, а **я**зикот не го з**а**пре, и **Е**нвер **О**джа, си го збо**е**вме. А да праиш аке други неща, ке те повике, имаше друга... А сега се... Не се пр**е**вордзав тога, мило ми беше, битно ми беше, ка дойде уще една група от амбасада*[216] *от Бугария, от Т**и**рана се**е**дее ке ден овде... Мило ми беше... (...) Македония с**е**га се п**о**зна Македония, а Бугария си е държава, стара държава и вие сакате да ме учите како турците кога беа во Бугария, що знам я, той господин кя рече – кога се отвореа гран**и**ците, да ж**и**виш овде – не. Турците ви правеа проблеми. (...) Селото по-рано е б**и**дено Бугария, некога. Що се чудиш ти?* (...) *Немат шанса да е б**и**дена Македония овде, защо Македония не бидена никога д**ъ**ржава.* Ама сега има държава. *Сега, сега свите... Мие можем да речеме "Мие д**ъ**ржава сме". Никога не е бидена. Бугария си е стара д**ъ**ржава"*[217].

Обръщането отново към категорията на езика показва и ясното разграничение между български език и държавния език на Р Македония: „С. К. *Курсе мие – б**у**гарски*. А бугарско е то, що го зборите вие? М. К. *Б**у**гарско!* С. К. *Така го велиме мие – бугарско.* Откъде знаете, че е бугарско? С. К. *Ари в**е**леле старите*. М. К. *От по-старите, що ни к**а**жвале, **бугарски йозик**. **Не македонски, али бугарски!*** (...) *Па не е македонски, нема така, глоб**о**ко си македонско на зб**о**рванье, глоб**о**ко много"*[218].

В заключение може да се каже, че идентичността на населението от с. Големо Острени, въпреки преживените социално-политически и идеологически катаклизми през XX век и интензивните културни и икономически процеси в съвременността (след 1991 г.), се дефинира чрез два основни маркера – език („нашенски", „майчин") и паметта за миналото и произхода. В преобладаващата си част зад тези понятия стоят ясно заявените *„бугарски йозик"* и *„каурското"* време, когато *„е бидено не со джамии, со цркви е бидено"*.

ЛИТЕРАТУРА

Ападурай, А. 2006: Свободната модерност, С.

Баева, В. 2010: От Честния пояс на Пресвета Богородица до коланчето за рожба: ритуали, образи, наративи. – В: От Честния пояс на Богородица до коланчето за рож-

[216] Посолство (алб.)

[217] Айдин Курти, р. 1948 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител, пеливан; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

[218] Самие Курти, Мендо Курти, с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова.

ба. Изследвания по изкуствознание и културна антропология в чест на проф. Елка Бакалова. С., 70-84.
Българска митология 1994: Енциклопедичен речник. Съст. Анани Стойнев. С.
БНПП 1982: Българска народна поезия и проза. Народни балади. Т. IV. С.
БНПП 1983: Българска народна поезия и проза. Предания. Легенди. Пословици. Гатанки. Т. VII. С.
Вакарелски, Хр. 1965: Старинни елементи в бита и културата на родопските българо-мохамедани. С.
Вакарелски, Хр. 1990: Български погребални обичаи. С. [Понятия и представи за смъртта и душата. Сравнително фолклорно проучване. 1939]
Голо Брдо. Живот на граница 2006: Голо Брдо. Живот на граница. Скопје.
Домазетов, П. 1984: Народните верувања кај македонците муслимани од струшките села Јабланица, Боровец и Лабуниште. – В: Македонци муслимани, Скопје, 231-244.
Кюркчиева, И. 2004: Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско – преход към модерност. С.
Лиманоски, Н. 1992: Етнолошки мотиви и белешки од Голо Брдо – В: Зборник. Етнологија, нова серија, бр. 1, Скопје, 27-37.
Лиманоски, Н. 1993: Исламизацијата и етничките промени во Македонија. Скопје.
Патриарх Кирил 1960: Българомохамедански селища в Южни Родопи: Топонимично, етнографско и историческо изследване. С.
Родопи 1994: Сборник Родопи. Традиционна народна духовна и социално-нормативна култура. С.
Старева, Л. 2005: Български светци и празници, С.
Стоилов, А. П. 1901: Легендата за грешна майка. – Българска сбирка, год. VIII, кн. 3, 161-166.
Тодорова, М. 2010: България, Балканите, светът: идеи, процеси, събития. С.
Тодорова-Пиргова, Ив. 2003: Баяния и магии. С.
Тончева, В. 2009: Българите от Голо Бърдо, Република Албания. Част I. Традиция, музика, идентичност. С.
Шапкарев, К. 1968: Сборник от български народни умотворения. Т. I и II. С.
Шишков, Ст. 1931: Родопските помаци и следи от християнство в техния бит. С.

III. ПРИЛОЖЕНИЯ

1. ПЕСНИ

Както и в първата част на настоящата поредица „Българите от Голо Бърдо, Албания", песенният репертоар е нотиран към тонова основа „ре" от първа октава, както е прието в българското етномузикознание (а в края на всеки пример е отбелязана абсолютната височина, от която е изпълнен). Песните са разделени в три групи: 1. Обредни (песни на сватба и сюнет), записани в с. Големо Острени; 2. Всекидневни (други песни), записани в с. Големо Острени; 3. Песни от с. Вормица (само със словесни текстове, транскрибирани от латиница на кирилица, при запазване на оригиналната пунктуация), препечатани от книгата на Павли Никола за с. Вормица, издадена в Тирана през 2009 г. (Nikolla, P. „Vërnica", Tirana, 2009)

И тук ще отбележа, че дешифрамите (нотните текстове) на песните от Големо Острени са в някаква степен стилизирани по отношение на орнаментиката, тъй като това е първото им публикуване и, по преценка на записвача, в случая е по-важно да бъде уловен „скелетът" на песента, а детайлното отразяване на орнаментирането, интерпретационните специфики и конкретният стил на пеене в известен смисъл биха затруднили „четивността" на представяните песенни образци. Още повече, че една част от песните са обредни и са записвани в обредно-празничния си контекст на изпълняване, което означава групово, емоционално и не много „чисто", придружени от съответната звукова атмосфера. Този подход при нотирането е мотивиран и от факта, че песните, публикувани в тази и в предходната част на поредицата, могат да послужат на самата общност на българите от Голо Бърдо за възстановяване и ревитализиране на песенния репертоар от проучваните селища, а тези публикации са засега единственото им фиксиране в писмен вид.

Песни на сватба и сюнет

1. Слагай, оре, Саймир
2. Извади го костумчето
3. Не плачи, бильбиль, не жали
4. Черешна от корен се корнеше
5. О, море, кумче грагянче
6. О, море, кумче грагянче
7. Роса роси Ворбанушка земя
8. Роса роси Ворбанушка земя
9. Троти йо, море, Криси

Други песни

10. Кажи, Яно, кажи, душо
11. Кажи, Яно, кажи, душо
12. Кажи, Яно, кажи, душо
13. Измила Веля послала
14. Дремка ми се дремит
15. Торни ороно, мори, Бояне
16. Ор, девойче русно и бело
17. Ми купила нана шарени чорапи
18. Потпанала Шар планина
19. О, ти не знаеш
20. Стоянице, мори, млада невесто
21. Дебранци, горни грагянци
22. Е бре, вие, дебранци
23. Бог да ги бие дебранци
24. Заспала Иля
25. О кога ти реков
26. Тенко пушка
27. Кажи, кажи, мори, моме ле
28. Ти пий, кьерко майкина
29. Айде, айде, брате, да вечераме
30. Ой леле, леле, пойдов до Битоля
31. Кован колад, млад юнако
32. Девойче бело цървено
33. Стани, стани, девойче, бре
34. Защо ти болно, Ленче, лежало
35. Що ти Али
36. Еношка се сретивме
37. Станав си рано пред зори
38. Дай ми, Боже, крилиня орелови
39. На висок камен седеше

Песни от с. Вормица[219]

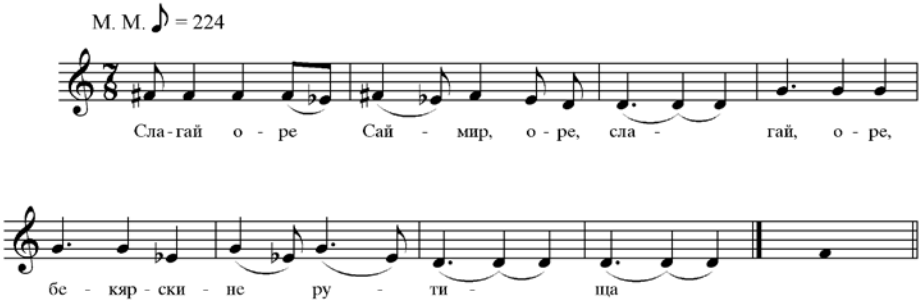
40. Ой, яворе яворе

[219] Nikolla, Pavli „Vërnica", Tirana, 2009. Песните са транскрибирани от латиница, но са запазени оригиналният правопис и пунктуация на автора.

41. Коньот ковит млад юнак
42. На сърце ми лежит
43. Забувале топаните
44. Край Вардара
45. Миляна платно белеше
46. Стани, либе, да не станиш
47. Заспало девойче
48. Киша пада
49. Во Йордание
50. Кинисал свети Йован
51. Стани да станиш
52. Роса роси на шутица
53. Христок воскресе
54. Шиям, шиям
55. Ела, ветре, да веяме
56. Бегай, бегай, поганио
57. О, ливадо, зелена ливадо
58. Моме, мори, моме
59. Зберите се, зберите се
60. Житари, верни житари
61. Та излезиш, моме, мори
62. Бербер зета бричеше
63. Добре дойдофте, сфатови
64. Черешна от корен
65. Добре си дойде, невесто
66. Добор ти вечер, свекерво
67. Побратиме, побратиме
68. Идет зетче
69. Река газит мала мома
70. Излегоов да се решета
71. Три дни се готвиш да одиш
72. Огреала месечина
73. Не ми е вредно невестището
74. Оро се вие край манастира
75. Що ме даде, мила мамо

№1

(при приготвянето на младоженеца)

- Слагай, оре, Саймир, оре, слагай, оре, бекярскине рутища, /2
облакай, оре, Саймир, облакай, оре, костумот зетовски! /2
Кой ти го купил – твойот мили бабо? /2
Облакай, Саймир, облакай, копринена кошуля! /2

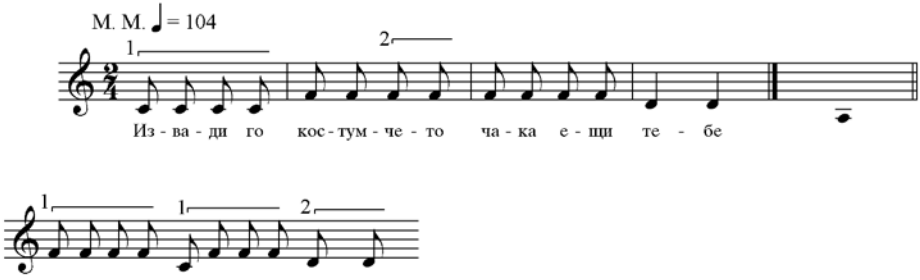
(текстов вариант)

- Свлечи, оре, Саймир, свлечи, море, челине бекярски,
да облечиш, оре, Саймир, оре, челине зетовски!
Свлечи, оре, Саймир, свлечи, море, костумот бекярски,
оре, да облечиш, оре, Саймир, оре, костумот зетовски!

Заб. На същата мелодия се пее и при изнасяне на чеиза.

Документален запис от сватба в с. Големо Острени, 22.08.2010 г., зап. В. Тончева
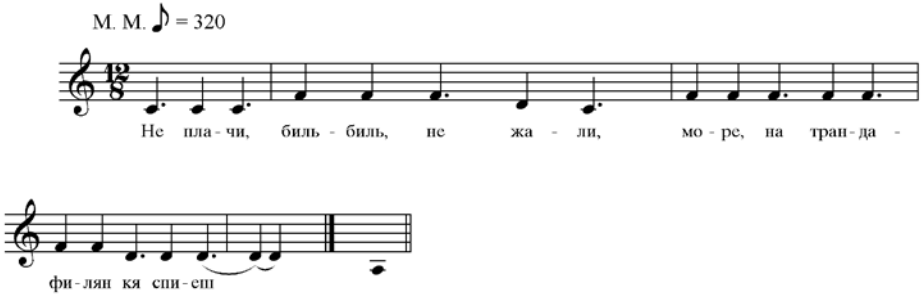
№2

- Извади го костумчето чака ещи тебе,
изкини го, не жали го, гледай, земай мене,
гледай, земай мене, Фламур, в шарена одая,
в шарена одая, Фламур, на мека постеля!

Документален запис от вземане на невеста от с. Големо Острени, сватба в с. Малестрени; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева
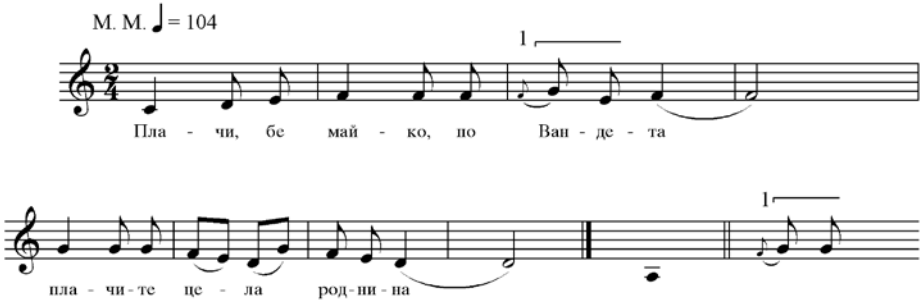
№3

- Не плачи, бильбиль, не жали, море, на трандафилян кя спиеш,
на трандафилян кя спиеш, мори, от извор вода кя пиеш!
Кога ти реков, Вандете, мори, не давай в уста Фламуру! /2
(...)

Документален запис от вземане на невеста от с. Големо Острени, сватба в с. Малестрени; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева

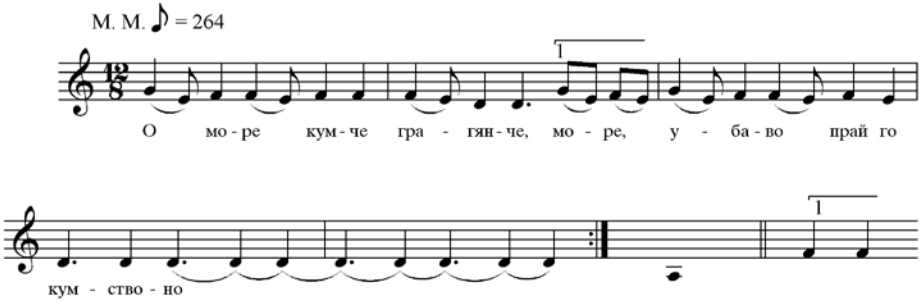
№4

Черешна от корен се корнеше,
Вандета от майкя се делеше.
- Плачи, бе, майко, по Вандета,
плачите, цела роднина!
Досега си майка си слушала,
отсега кя слушаш свекорва.
Черешна от корен се корнеше,
Вандета от майка се делеше.
- Плачите, бе, братя, по Вандета,
плачите, цела роднина!
Досега си братя си слушала,
отсега кя слушаш девера.

Документален запис от вземане на невеста от с. Големо Острени, сватба в с. Малестрени; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева

№5
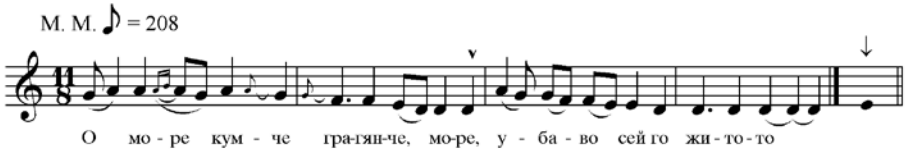

- О, море, кумче грагянче, море,
убаво праи го кумствоно!
Мнозина кя го ядейе, море,
само ка да те карайе.
Кумице, ори, лисице, мори,
убаво сей го брашноно!
Убаво сей го брашноно, мори,
да се погоди кумствоно!
Мнозина кя го ядейе, море,
само ка да те карайе.
Ощ по си било земено, кумче грагянче,

а що си било земено, кумче грагянче.
Ни го йоворти кумствоно, кумче грагянче, /2
ни го заспае..., кумче грагянче, /2
ни препеяе петлине, кумче грагянче. /2
А що си било пипливо, кумче грагянче, /2
ако си кукя доржало, кумче грагянче /2

Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева

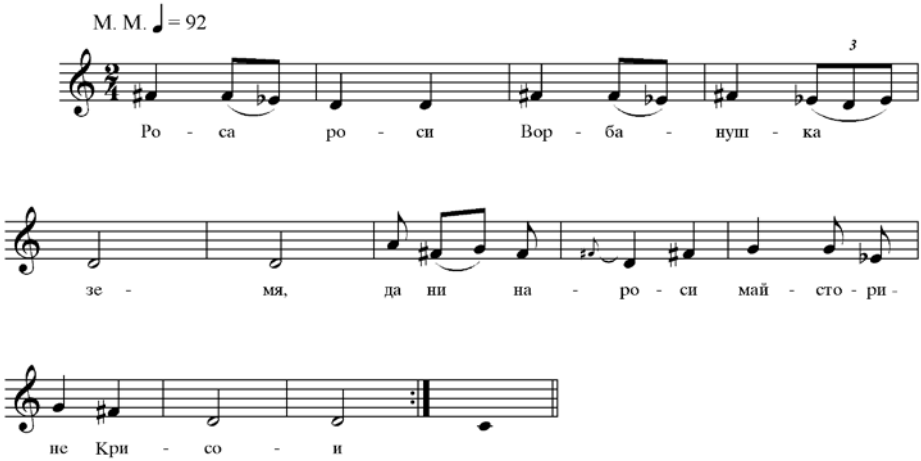
№6

О, море, кумче грагянче, море,
убаво сей го житото!

Айдин Курти, р. 1948 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител, пеливан; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева

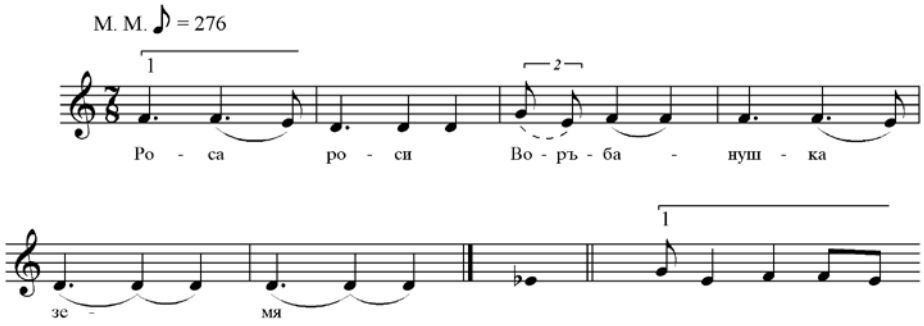
№7

Роса роси Ворбанушка земя
да ни нароси майсторине Крисои /2
Що му й... бабои му Крисои.
Роса роси Ворбанушка земя.

Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева

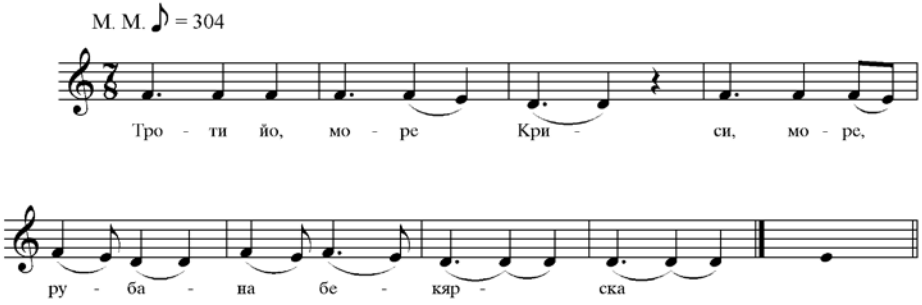
№8

Роса роси Ворбанушка земя, /2
да ни нароси силнине топани, /2
та да ни йодейе по-силнине топани. /2
Роса роси Ворбанушка земя, /2
да ни нароси... Крисои, /2
та да ни йодейе по-силнине топани. /2
Роса роси Ворбанушка земя /2
да ни нароси... /2
що кя ни йодейе по-силните топани. /2

Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева
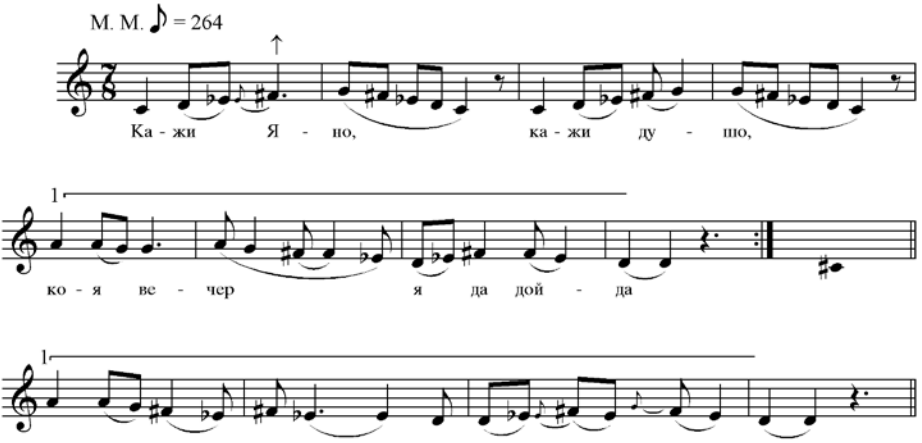
№9

- Троти йо, море, Криси, море, рубана бекярска, /2
та си облечи, Криси, море, рубана синетска! /2

Документален запис от сюнет в с. Големо Острени, 15.08.2009 г., зап. В. Тончева
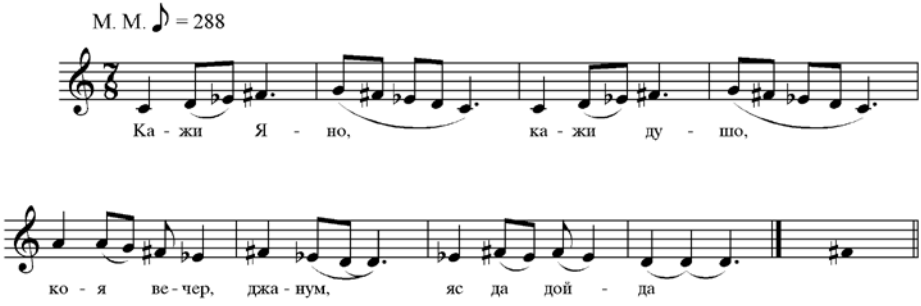
№10

- Кажи, Яно, кажи, душо, коя вечер я да дойда?/2
- Ти да идеш кога сакаш, со мльозина, джанум, да не идеш! /2

Раймонда Толя, р. 1989 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., земеделие; с. Големо Острени, 09.08.2009 г., зап. В. Тончева

№11

- Кажи, Яно, кажи, душо, коя вечер, джанум, яс да дойда?
- Ти да идеш кога сакаш, со мнозина, джанум, да не идеш!
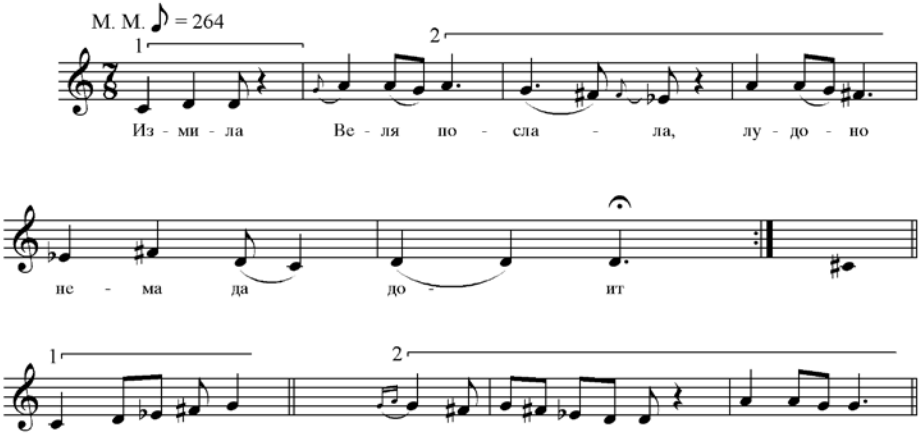
Алфонс Муча, р. 1975 г. в с. Големо Острени, обр. средно, гурбетчия в Гърция; Буяр Муча, р. 1978 г. в с. Големо Острени, учил 2 години от гимназия, гурбетчия в Гърция; Алтин Кочи, р. 1979 г. в с. Големи Острени, обр. семестриално завършено право в СУ „Св. Климент Охридски", към момента работеше в община Острени (правеше лични карти на местното население); с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева.

№12

- Кажи, Яно, кажи, душо, коя вечер я да ида?
- Ти да идеш ко да сакаш, со мльозина да не идеш,
да го земаш на Гьоргия, той не знаит мене кяде спия!

Самие Курти, р. 1947 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас, магазинерка; Мендо Курти, р. 1945 г. в с. Оржаново, обр. 7 клас, майстор, строител (работил е в Гърция 3 години); с. Оржаново, 25 август 2010 г., зап. В. Тончева.
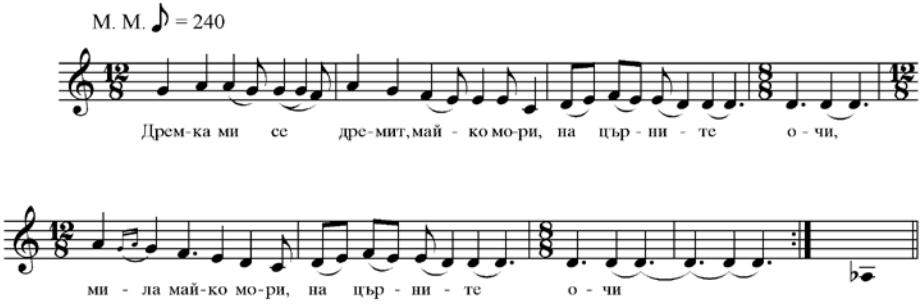
№13

Измила Веля послала, лудоно нема да доит. /2
Кога ми дойде лудоно, Веля е найде заспана. /2
- Стани ми, Вельо, стани ми, стани ми да ми отвориш!
- Не мога, лудо, да стана, не мога да ти отвора,
не мога да ти отвора, ке беше лудо до сега,
ке беше лудо до сега, каму да оиш отсега!
- Вала и, моме Виляе, кинисав дома да ида,
кинисав дома да ида, ме устре тие две моми,
ме устре тия две моми, на роци си ме кренае,
на роци си ме кренае, ду дома ме онесое,
ду дома ме онесое, постеля си ми послае,
постеля си ми послае, настреде си ме легнае,
настреде си ме легнае, сва нок со мене играе.

Раймонда Толя, с. Големо Острени, 09.08.2009 г., зап. В. Тончева

№14

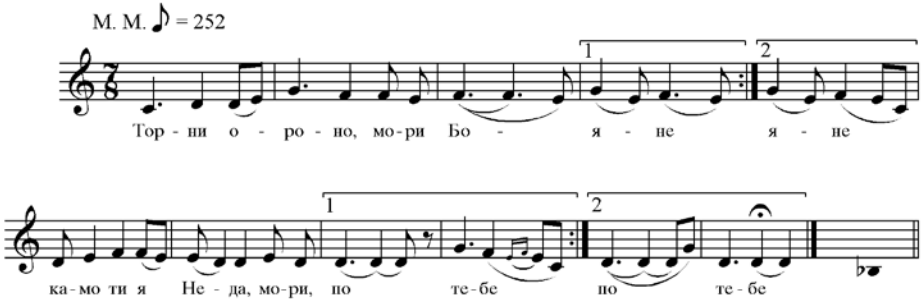

- Дремка ми се дремит, майко, мори, на църните очи,
мила майко, мори, на църните очи!
- Аку ти се дремит, синко, мори, вечерай, легинай,
мили синко, мори, вечерай, легинай!
- Како да вечерам, майко, мори, како да легинам,
мила майко, мори, како да легинам?
....., майко, мори, по долнана мала,
мила майко, мори, по долнана мала.
По долнана мала, майко, на висока кула,
мила майко, мори, на висока кула.
На висока кула, майко, мори, на едно пенджере,
мила майко, мори, на едно пенджере.
Една лепа мома, майко, мори, цулуфи[220] чешляше,
мила майко, мори филькети[221] редеше
Филькети редеше, майко, мори, по мене викаше,
мила майко, мори, по мене викаше.

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

[220] Коса
[221] Фиби
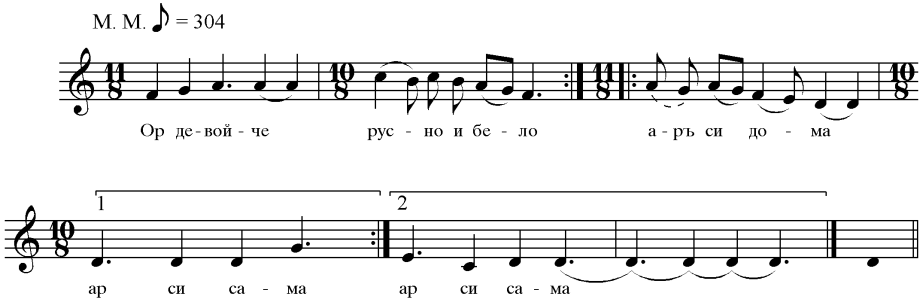
№15

- Торни ороно, мори, Бояне, /2
камо ти я Неда, мори, по тебе? /2
- Неда кундури, мори, немаше, /2
зате на оро, мори, не дойде. /2
Що не ми кажа, мори, по-боргу? /2
Аз кя е дадев, мори, моине, /4
плочине от магарено. /2
Торни ороно, мори, Бояне, /2
камо ти я Неда, мори, по тебе? /2
Неда кошуля, мори, немаше, /2
зате на оро, мори, не дойде. /2
Що не ми кажа, мори, по-боргу? /2
Аз кя е дадев, мори, мояна, /4
кожана от магарено. /2
Торни ороно, мори, Бояне /2
камо ти я Неда, мори, по тебе? /2
Неда елече, мори, немаше, /2
зате на оро, мори, не дойде. /2
Що не ми кажа, мори, по-боргу? /2
Аз кя е дадев, мори, моено, /4
самарон от магарено. /2

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева
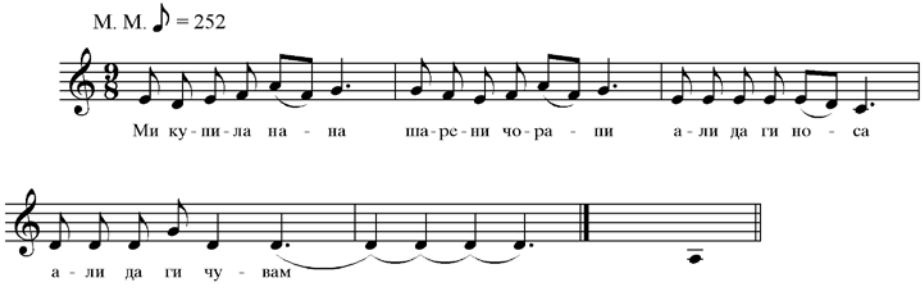
№16

- Ор, девойче русно и бело, /2
ар си дома, ар си сама? /2
- Дом е су, сама не су, /2
кай до мене со татко ми. /2
- Колай вита за татко ти /2
едно киле рум ракия, /4
и да пие, дур да пукнит,
що кя видит да не кажит.
- Ор, девойче русно и бело, /2
ар си дома, ар си сама? /2
- Дома е су, сама не су, /2
кай до мене со майка ми /2
- Колай вита за майка ти /2
едно киле меки круши, /4
и да яит дур да пукнит,
що кя видит да не кажит.

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

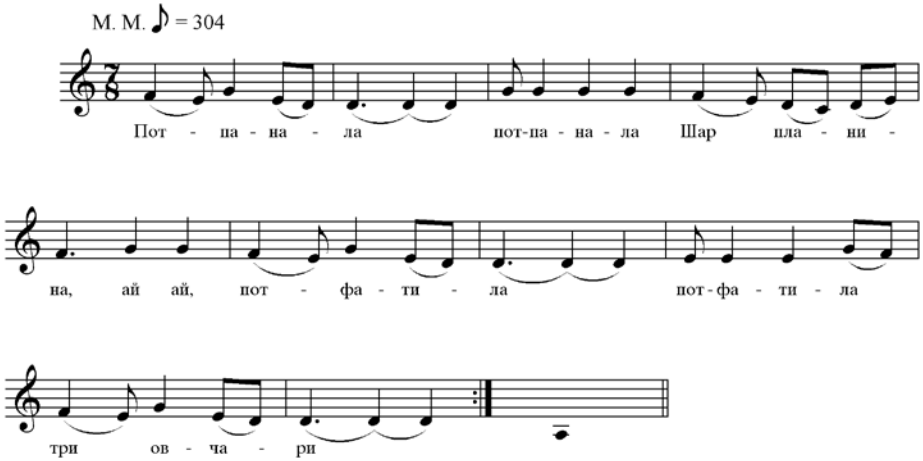
№17

- Ми купила нана шарени чорапи, али да ги носа, али да ги чувам?
- Носи ги, кьерко, дур да си ми мала, ко кя ки порастиш, други кя ти купа!
- Аре, не ти е жал, бе либе, аман, и за мене, яс кя юмрам позаради тебе! /2
Мене ми бувайет топаните, аман и тебе камбаните. /2
Аре, не ти е жал, бе либе, аман, и за мене, яс кя умрам позаради тебе! /2
Мене ме носее на носило, аман и тебе на влечило. /2
Аре, не ти е жал, бе либе, аман, и за мене, яс кя юмрам позаради тебе! /2
Мояна майка солзи рони, аман и твояна песми пее. /2
Аре, не ти е жал, бе либе, аман, и за мене, яс кя юмрам позаради тебе! /2

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№18

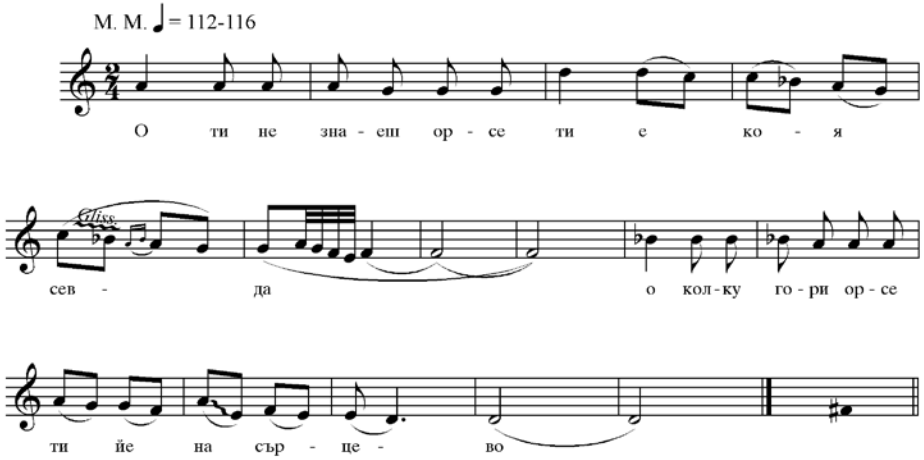

Потпанала, потпанала Шар планина, ай ай, потфатила, потфатила три овчари.
Първи овчар, първи овчар е се молит, ай ай: „Пущи мене, пущи мене, Шар планина!
Имам майка, имам майка, що ме жали, ай ай, майка жали, майка жали дур до века.
Имам жена, имам жена, що ме жали, ай ай, имам жена, имам жена, що ме жали.
Жена жали, жена жали дур на чешма, ай ай, жена жали, жена жали дур на чешма.”
Втори овчар, втори овчар е се молит, ай ай: „ Пущи мене, пущи мене, Шар планина!

Имам сестра, имам сестра, що ме жали, ай ай, имам сестра, имам сестра, що ме жалит.
Сестра жали, сестра жали дур на коня, ай ай, сестра жали, сестра жали дур на коня.”

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева
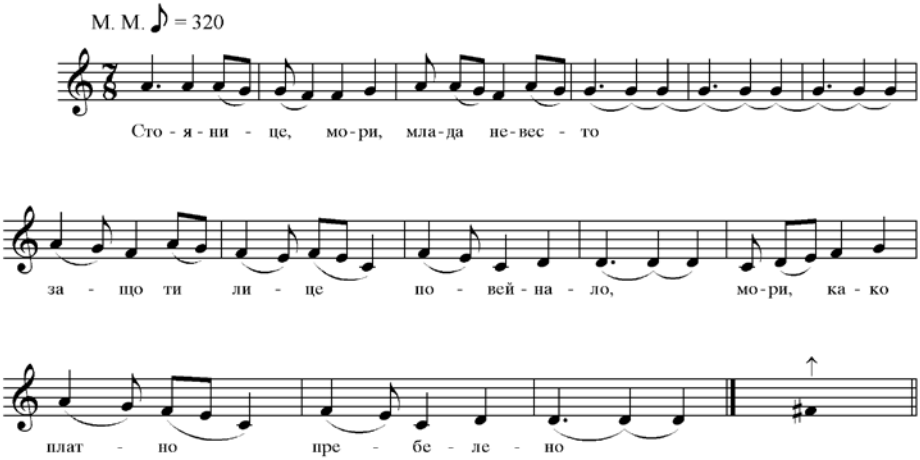
№19

- О, ти не знаеш, ор, Сетие, коя севда,
о, кольку горит, ор, Сетие, на сърцево, /2
колько звездине, ор, Сетие, на небоно.
- О, ти да оиш, оре, Арслан, в равна гора,
о, да изсечиш, оре, куршум два фидана, /2
о, да изсечиш, оре, Арслан, два фидана, /2
да направиш, оре, Арслан, долга скала, /2
долга скала, оре, Арслан, закулана! /2
О, да не видиш, оре, Арзлан, кетеслия,
одайкана, оре, Арзлан, варосана,
варосана, оре Арзлан, бойосана!

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева
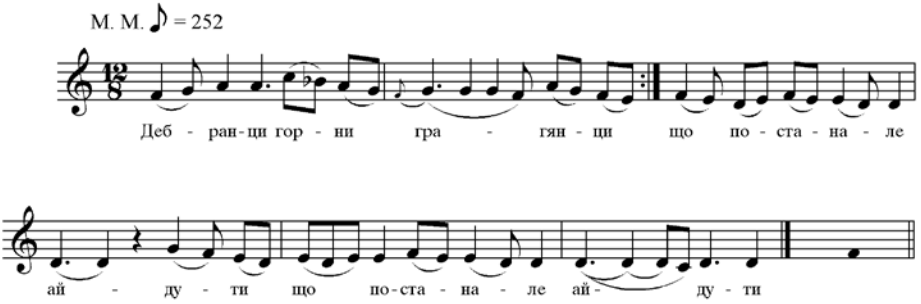
№20

- Стоянице, мори, млада невесто,
защо ти лице повейнало, мори,
како платно пребелено?

Алфонс Муча, Буяр Муча, Алтин Кочи, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№21

Дебранци, горни грагянци, /2
що постанале айдути /4
по оная река Радика, /4
из тия села ристиянски! /2

Одиле ду ке одиле, /2
зграбиле ена невеста. /2
- Невесто, кутро невесто, /2
да н'те сустана герданот? /2
- Не ме сустана герданот,
тук ме сустано меракот. /3
Кога можете колевте,
право на мене пулеше, /3
гранката сълзи ронеше. /2

Енвер Муча, р. 1951 г. в Големо Острени, обр. 7 кл., майстор строител, след 1991 г. работил като строител в Гърция; с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева

№22

- Е бре, вие, дебранци,
дебранци, грагянци,
що постанале хайдути
по ная река Радика!
Одели, ду ке стигнале,
из ония села рисянски,
младо и старо колее, /3
млади невести грабейе. /2
Грабиле ду ке грабиле, /2
сграбиле ена невеста.
Оделе ду ке оделе,
кутра невеста сустана. /2
- Чай да те прашам, бе невесто,
невесто, мори, пипереста,
защ' толку бъргу сустана,
о защо ти толку сустана,
защо ти боргу сустана.
Да не те сустана герданот,
да не сустана колбашот,
невесто, мори, невесто
право да гледаш на нами?
- Арамивчиня, море,
не ме сустана колбасов,

ни толку мене герданов,
тук ме сустана меракот,
кога мие колевте мажа ми,
право на мене гледаше,
дробните сълзи ронеше.

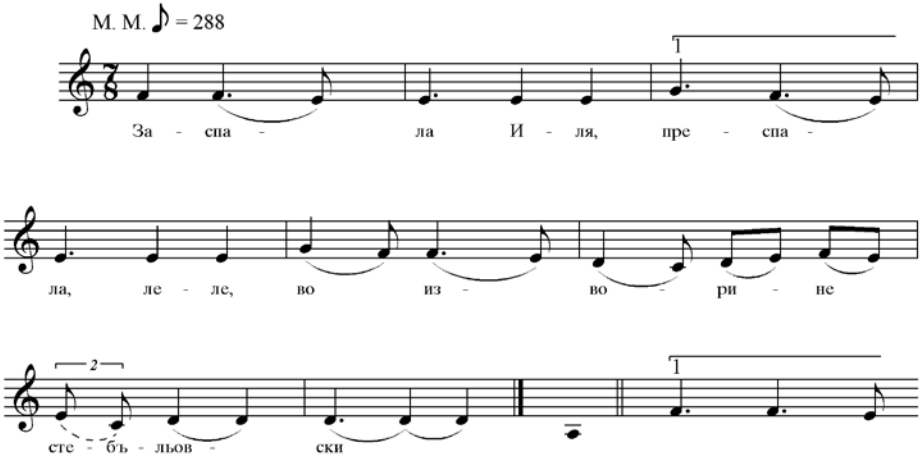
Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№23

Бог да ги бие дебранци,
дебранци, горни грагянци,
що постанале азбие
из онеа села ристиянски,
големо чудо праят,
старо и младо колят,
млади невести берет!

Зоня Муча, р. 1926 г. в с. Големо Острени, без образование, земеделие, работила в Кооператива; с. Големо Острени, 16.08.2010 г., зап. В. Тончева

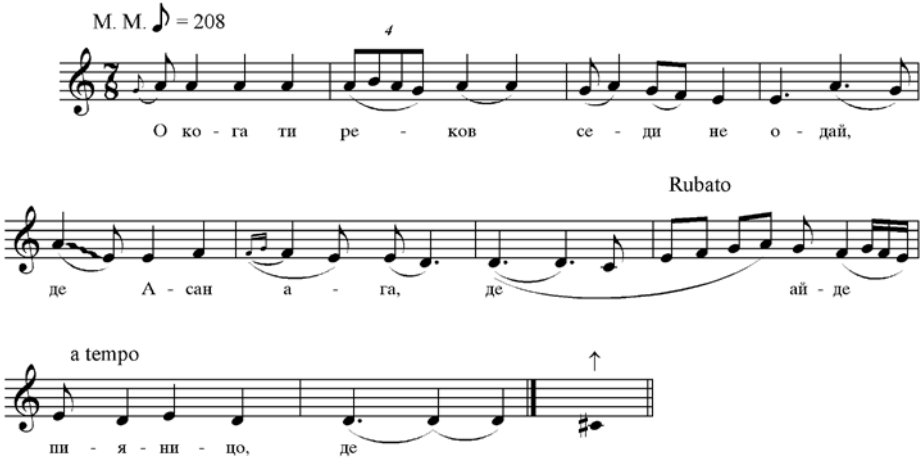
№24

Заспала Иля, преспала, леле,
край изворине стебльовски.
- Стани ми, ори, Ильо,
стани ми, ори, душо,
овцине ти побегнале,
овцине ни побегнале, Ильо,
качиле горе в букана,
качиле горе в букана, Ильо,
пасеет трева зелена,
пасеет трева зелена, Ильо,
пиеет вода студена.
- О, море, Идриз, гугаче, леле,
о мори и до погаче!
- Селям ти чинит Джеваир, Ильо,
со негована дружина.

Енвер Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева

№25

- О, кога ти реков, седи не одай,
де Асан ага, де, айде, пияницо де?
О, седи не одай, море, край река Радика,
де Асан аго де, айде, де, ори, пияницо де!

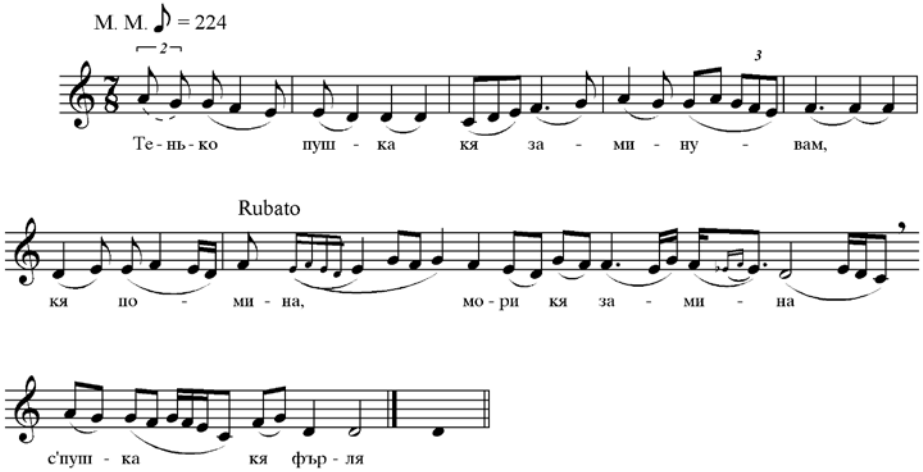
Край река Радика потон ти е фатен,
децана остренски Зулю Зендельов,
де Асан аго де, айде, де, ори, пияницо де.
Децана остренски брашно питает,
брашно питает, порез не плащает,
де Асан аго де, айде, де, ори, пияницо де.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

(текстов вариант от същия изпълнител)
Кога ти реков: „Седи не одай, де Асан аго де!
Коа ти реков, не одай край река Радика,
край река Радика се потон ти е фатен,
потот ти е фатен Зулю Зендельов, де Асан ага де!
Зулю Зендельов, децата остренски,
децата остренски, пильци планински.
Брашно питает, тебе те барает,
тебе те барает, за да те колет.”

Айдин Курти, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева

№26

.- .. тенко пушка кя заминувам,
кя помина, мори, кя замина с пушкя кя фърля.
- Ко ке одиш, лудо, река Вардар полна айдути.
- Ко ке кача Шар планина, со кавал кя свира. /2

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева, А. Жалов

№27

- Кажи, кажи, мори, моме ле,
кажи та кажиш, ке е мож ти, Данче,
ако не ни кажиш, кя те заколиме!
- Оите со здрави, мори, с' лепи айдути,
можи да колите, можа ми Данче,
нема да колите мое можко дете,
мож ми е Данче е долу во избана,
долу во избана, железна фучия.
Ни ти право кажав, мори, с' лепи арамии,
дете не колите, мене не грабите,
я сум тая, що вами ке кажа,
вами ке ви кажа, само ке ве лажа.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№28

- Ти пий, кьерко майкина, утро по-рано да станиш,
да ми го сготвиш коньон дория, /2
кя ода в стара Сърбия, кя водам стара сейбия!
Ой, Пипере майкина, Пипере, кьерко майкина,
селям ч' едит Джеваил от неговата дружина,
от неговата дружина, утре по-рано проске да станиш,
утре по-рано да станиш, леле, утре по-рано да станиш!
Оделе, ду ке оделе, Пипера, кьерка майкина,
по-више постанува жальости на место радости.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№29

- Айде, айде, брате, да вечераме!
- Вечерайте сестро, не чекайте ме, /3
я сум било у меяна,
сум се пило, сестро, сум се опило,
ай сум се пило, сестро, сум се опило,
голем зулум сум направило! /3
Сум утепал еден на майка,
ай сум утепал еден на майка, /2
ми барае, сестро, кървнината. /2
- Айде, айде, брате, да вечераме,
колай би з'да за кървнината,
сестра имат, брате, девет сина,
кя прежалит сестра най-милото,
най-милото, леле, по-малото!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№30

- Ой, леле, леле, пойдов до Битоля,
битолските моми овци калечки,
а млечовските сите тутунави.
Битоля, ге не, бабо, Битоля,
умирам я, загубам я за тебе!
- Айде си заминал, стани, бре брате,
да ти кажа, не те лажа!
Я кя ти носа, брате, край Битоля,
кя те оздраява!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№31

Кован колад, млад юнако,
аман е мома му свейети,

и му свети, па му вели:
- Не мож да одиш!
Па му светит, леле, и му велит:
- Аман, не може да одиш!
Пред тебе имат, море, млади юнако,
морско море, аман, не мой да проидеш!
- Ори, севдо, севдо Богданко, аман, я ке замина,
ке се прави морска риба, аман, кя заминуювам!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№32

- Девойче бело цървено, що ти е бело гърлото,
ай що ти е бело гърлото, леле, како на фильджан пишано?
Ай како на фильджан пишано, леле, фильджанот полн со ракия,
фильджанот е полн со ракия, леле, тури, девойче, да пия,
ай тури, девойче, да пия, леле, да пия, да се опия,
тури, девойче, да пия, леле, да пия, да се опия!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№33

- Стани, стани, девойче бре, що си се успало,
цвекинята, що си браяла, ти повейнале!
- Аку да вейнейет, нека поцърнеят, други кя я збера. /2
Кя я се права калугярка на манастирот...

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№34

- Защо ти болно, Ленче, лежало, на мене не кажало,
мене защо не кажало, понада да ти донеса?

Айдин Курти: Овие песми нема ни во Македония, ни во Бугария, **о**вие песми са **о**вдешни, од местото, от тука, **о**вие се по-старите песми.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№35

- Що ти, Али, що ти, синко бре, бузи подгорени,
Али бе, синко бре, бузи подгорени?
Дали за вода ти, Али синко, дали за гройзе,
Али бе, синко бре, дали за гройзе?
- Ни за вода, ни, мила майко, ни за гройзе,
мило майко, за кузум Фатмира,
ни за гройзе, мила майко, ми е,
тук ми ести, бре мила майко, за фудум Фатмира!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

№36

- Еношка се сретивме, ор, Шадие бре,
еношка се сретивме,
еношка се сретивме, първа севда бре,
долу на Гегоска
таму се узборовме, ор, Шадие бре,
таму се узборовме,
таму се юзборовме, ор, Шадие бре,
за да се земоме,
аман, първа севдо бре,
за да земаме.
Сеноно во Коритник, ор, Шадие бре,
сеноно во Коритник,
сеноно во Коритник, ор, Шадие бре,
косено, не брано,
аман, първа севдо бре,
косено, не брано.
Кя сберам римияна, ор, Шадие бре,
кя сберам римияна,

аман, първа севдо бре,
кя го собериме.
Крушине во Чельовци, ор, Шадие бре,
крушине во Чельовци,
беше юзреяли,
крушине во чельовци, ор, Шадие бре,
аман първа севдо бре,
беше юзреяле.
Кя сберам римияна, първа севдо бре,
кя сберам римияна,
кя сберам римияна, първа севдо бре,
кя ги собериме.

Енвер Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева

№37

Станав си рано пред зори,
за да си ода в рамна гора,
силни топани бувает,
идет да ме земает, /2
в Горица кя ме носет.
Я не си ода в Горица,
туку кя седа вдовица,
в Горица има чилизма,
в Острени има туризма.

Зоня Муча, с. Големо Острени, 16.08.2010 г., зап. В. Тончева

№38

- Дай ми, Боже, крилиня орелови,
да прелета до Стамбол чаршия,
да го избира юнакон кърши мене,
що не пиет чадлива тутуна,
що не пиет лютана ракия,
що не пиет вино и ракия.
От тутунон – кукяна почадена,

от ракияна – момана нелюбена,
от тутунон – кукяна избольвана.

Зоня Муча, с. Големо Острени, 16.08.2010 г., зап. В. Тончева

№39

На висок камен седеше,
на Господа Бога се молеше:
- Дай, Боже, да заворнеше,
изгоре мома за вода
и я изгорев за нея!

Мирветка Бакица Агуши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. 4 клас, работила в кооператива, 29.08.2010 г., зап. В. Тончева

№40

Ой яворе яворе
Ти си древо най-горе
Шири грани на сви страни.

(Nikolla 2009: 21)

№41

Коньот ковит млад юнак
А мома му свети
Ем му свети и му се моли
Земай ми мене
Земай мене млади юнак
На твой вилает
Мой вилает йе далеко
Не моиш да додиш.
Ке се стора еребица
С тебе да дойда
Пред нас имат Черно море
Не моиш да доиш
Ке се стора морска риба

С тебе ке дойда
Я си има лоша майка
Ке се карате
Тая лоша я су арна
Ке замининме.

(Nikolla 2009: 53-54)

№42

На сърце ми лежит
мила мамо
Ена люта змия
Не ми била змия
мила мамо
Тук ми била севда
Севдините очи мила мамо
Черни черешови
Севдиното усте мила мамо
Шекерно кутивче.

(Nikolla 2009: 54-55)

№43

(На сватба)
Забувале топаните
се собрале сфатоите
Се собрале сфатоите
ке одет по невеста
Ке одет по невеста
по невеста преку Вардар
Ми нафтасал силен Вардар
и е презел невестата
Зетот плачи по невеста
а сфатот по дарои.

(Nikolla 2009: 55)

№44

Край Вардара
седеше ено лепо девойче
Край Вардара седеше
бело лико белеше.

(Nikolla 2009: 55-56)

№45

Миляна платно белеше
на Охридското езеро
Кротко терайте караванот
да не ми платно згазите
Да не ми платно згазите
платното ви е даровно
Ако т'и платно згазиме
со вино ке го платиме
Не ви го сака виното
тук ви го сака лудото
Що напред
водит карванот.

(Nikolla 2009: 56)

№46

Стани либе да не станиш
ке одиме во град Битола
Ке одиме во Битола
со музика ке не чакаат
Со музика ке не чакаат
мие двойца ке играме
Мие двойца ке играме
ситно оро на налани.

(Nikolla 2009: 57)

№47

Заспало девойче
збретум на каменум /2
майци на колену
Майци на колено
драги на рамену
Иска да я либи
жал му е да я буди.

(Nikolla 2009: 57)

№48

Киша пада
трава расте ова година
А мой драги що те
нема ови дана
Що те нема ови дана
па я овци чува сама.

(Nikolla 2009: 58)

№49

(На Йордановден, Богоявление – 6/19 януари)

Во Йордание Крещай ющу ся тебе Господи
Трайческое йи явися поклонение.
Родителев во глас свидетелствоваше тебе.
Возлюбленаго дя Сина и менуя,
И Дух во виде голубине извествоваше словесе утверждение
Явлейся Христе Боже наш и мир просвещет слава тебе.

(Nikolla 2009: 72)

№50

(На Ивановден – 7/20 януари)
Кинисал свети Йован
Во рай Боже да оди
А по него
а по него стари татко
Назот, назот стари татко
Тебе таму не сакает
Тугьо орал тугьо копал
И межници пременувал
А по него
а по нега стара майко
Таму тебе не сакает
Тугьо прела
тугьо ткала
Що престало
назот не вратила.

(Nikolla 2009: 73)

№51

(На Великден)
Стани да станиш
млада кукнице,
Твоите гайле други го бери
Земай йожето оди по дорва,
Дойдо од дорва меси комата,
Збери челетта
ручай комата,
Земай фурката
оди во комшия
Дайте ми две яйца
да ви се живи децата
Колко лисье во горана
толку берекет во кукява.

(Nikolla 2009: 75-76)

№52

(На Великден, хумористична)
Роса роси на шутица
Таму долу на бендула
Що имаше на бендула
Не имаше брат и сестра
Що праве брат и сестра
Ми правейе ямачиня со стребрени капачиня.

(Nikolla 2009: 76)

№53

(На Великден)
Христос воскресе у смертви
Смертви ю смерт по прав
И суши во гробье
живот дарува.

(Nikolla 2009: 77)

№54

(На Летник – 14 март, изговаря се)
„Шиям, шиям,
Що шиеш?
Шия устите на дивиньето,
на волците и на лисиците
да не может да ни прает
зяни на стоката.”
„Шиям, шиям,
Що шиеш?
Им го шия устите на душманите наши
да не может да
зборет лошо за нами.”

(Nikolla 2009: 82)

№55

(На Спировден[222],Св. Спиридон – 12/25 декември)

Ела ветре да веяме
Пак да доиш да ручаме
Кога ке те побараме
Пак да доиш
на гумно да веаме
Плевата под гумно
Житото на гумно.

(Nikolla 2009: 84)

№56

(На Св. Еремия – 1/14 май)

Бегай, бегай поганио
Е те ти го Еремия
со све Танасия
Ке те турет черевета.

(Nikolla 2009: 85)

№57

О ливадо зелена ливадо
Я те сеаф цвеке и босилек
Ти изникна чичек и коприви
Со чичекот, со чичекот
пърстен не се нижит.

(Nikolla 2009: 88)

[222] На албански език авторът срещу „Спировден" е написал „Ден на вятъра".

№58

Моме мори моме
Утре да станиш по-рано
Утре да станиш по-рано
да изметиш дворойте
Да изметиш дворойте
да пречакаш строярите.

(Nikolla 2009: 88)

№59

(На сватба)
Зберите се зберите се
жито да требиме
Жито да требиме,
жито да требиме
свадба да праиме.

(Nikolla 2009: 90)

№60

(На сватба)
Житари верни житари
Кротко терайти коните
Да не ни жито турите
Житото ни е сфадбино
Воденичаре наш приятел
Да сомелиш меко брашното
Брашното ни е сфадбено.

(Nikolla 2009: 90)

№61

Та излезиш моме мори
Да пречакаш строярите
Ти носеет голем поклон
Голем поклон
пет алтъни
Пет алтъни скопа руха.

(Nikolla 2009: 91)

№62

(На сватба)
Бербер зета бричеше,
Кума му риза доржеше
Сестра му коси береше
Майка му солдзи ронеше.

(Nikolla 2009: 92)

№63

(На сватба)
Добре дойдофте сватови
Остайте зетот по вами
О море зимни кукурек
Чиму ти беше гурбетот
Кога пари не си спечалил
Ни дойсе вети рутища
Порстенот беше бакърен
А челите бейе войнички.

(Nikolla 2009: 96)

№64

(На сватба)
Черешна от корен се корнеше
Мома от мама се делеше,
Прощавай,
мамо прощавай
Прощавайте
мили роднини
Досега си мама слушнала,
От сега ке слуша свекърва,
Девери, зорви и йоторви.

(Nikolla 2009: 97)

№65

(На сватба)
Добре си дойде невесто,
со добра нога
во селоно.

(вариант)
Добре си дойде невесто,
со добра нога
во кукя
Поклони се, пострами се
ай наша невесто
Кой те измома,
кой те премома
Во Ворбница кой те дойсе.

(Nikolla 2009: 97-98)

№66

(На сватба)
Добор ти вечер свекерво,
Али си зготивла вечера,
Готвила сум ти готвила
Варено зелье ширен
Со секирище дробено
Во копанкище турено.

(Nikolla 2009: 97)

№67

(На сватба)
Побратиме, побратиме,
аку си ми брат
Пущи ме дома да ода
Заш мене тате
на порти ме чекат
Заш без мене
порти не затфорат
Заш мама без мене
софра не ставоат
Заш без мене
вечера не вечерат.

(Nikolla 2009: 98)

№68

(На сватба)
Идет зетче
низ гора зелена
Тутун пуши
со лулица сребрена
Вино пие со таблица медена
Таму найде три моми убави

Първа беше
убавица не многу
Фтора беше
продай нива зама йе
Трета беше
сам продай се за нея.

(Nikolla 2009: 101)

№69

(На сватба)
Река газит мала мома,
бели е се нодзи,
В рози държит кошница
полна любичица,
Од здола иде лудо,
а мома му вели,
На война одиш лудо,
или от война идиш,
Ни на война ода,
ни от война ида,
Тук су бил на пазар,
коня да купа,
Дай лудо десна рока
е форли ме на коня,
Е форли ме на коня
лудо онеси ме дома,
На майки ти отменица,
на татко ти променица.

(Nikolla 2009: 102)

№70

Излегов да се решета
из лозе ис бело гройзе

Таму найдоф
момче Дебранче
На висок камен седеше
люта ракия пиеше
Люта ракия пиеше
за мезе гройзе ядеше
Или дай ме мамо за него
или сама ке ода по него
„Чекай почекай керку ле
дур да доит татко ти
Татко ми дошол не дошол
Я сама ке ода по него.”

(Nikolla 2009: 102)

№71

„Три дни се готвиш
да одиш
А мене абер не чини
Мене ке че ме оставиш?
Тебе че те остава
при мама моя и твоя
Пусти ти биле две майки
Без тебе либе без тебе”
„Слезни си долу во градина
Да видиш бафча без цфекье
Колку е грозна без цфекье
Таку су и я без тебе.”

(Nikolla 2009: 103)

№72

Огреала месечина
од вервон планина
Не била месечина

од ворвон планина
Тук била чесна сфакя
од бела ченица.

(Nikolla 2009: 105)

№73

(На сватба, хумористична)
Не ми е вредно невестищено,
Кукяна метит котон не метит
Во стрет кукяна
бунище берит
Во бунищено
черупки никнет.

(Nikolla 2009: 107)

№74

(На сватба)
Оро се вие
край Манастира,
Да идеш мала мома
да видиш,
Првото оро
све млади моми,
Фторото оро
млади момци,
Третото оро
све млади невести.

(Nikolla 2009: 108)

№75

Що ме даде мила мамо
во село Галичник
Големо село мила мамо
во голема кукя
Голема кукя мила мамо
девет бракя
Девет бракя мила мамо
по девет деца
Три дни меса мила мамо
два дни печа.

(Nikolla 2009: 111)

2. ТОПОНИМИЯ

2.1. МЕСТНИ ИМЕНА ОТ ГОЛО БЪРДО – СЕВЕРОИЗТОЧНА АЛБАНИЯ[223]

Петя Асенова

В планинската област *Голо Бърдо* (алб. *Gollobordhë*), разположена в Североизточна Албания, се намират няколко села с компактно население, говорещо български. То се е установило по тези места през VII-VIII в. по време на славянското заселване на Балканския полуостров. През 60-те години на IX в., при българския княз Борис I, Голо Бърдо заедно с други днешни албански земи е влизало в състава на българската държава (Селищев 1931: 50, 61).

През юни 1996 г. лингвистично-етноложка експедиция на Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски" и на Института за език и литература към Албанската академия на науките, с финансовата подкрепа на „Отворено общество", посети за кратко селата *Стеблево* (Стб), *Кленье* (Кл), *Требище* (Тр), *Големо Остренье* (алб. *Ostreni i Madh*), *Радоища* (Р), *Пасинки* (П).

Освен събрания диалектен материал, успяхме да запишем средно по 30-40 местни имена (МИ) от всяко село (без *Големо Острене*) или общо 186 МИ, които далеч не изчерпват топонимията на тази планинска област, но са представителни за езиковата принадлежност на населението, което я обитава. Всички записани МИ, без изключение, са български.

1. МИ представят следните основни особености на дебърския говор, към който според диалектолозите се отнася тази част на българското езиково землище:

- рефлексите на стб. ерови гласни и на носовките > *о*; *Столп* (Кл), *Глобока ливада,* (Тр), *Сморки* (Р).
- ятовата гласна > *е*; макар че има случаи на широк изговор на ята със затвърдяване, напр. *Балая, Бала ливада* наред с *Бела ливада, Бела вода*;
- **tj* >*шт*;
- *а* под ударение или пред назал преминава в *о*: *Гормада* (П)
- палатализация *д*>*г*;
- изпадане на интервокално *в*;
- вторично ударение при многосрични думи и тактове;
- троен определителен член *-т, -в, -н;*

[223] Текстът е вариант с малки изменения на излязла вече публикация на авторката – вж. Асенова 2005: 41-53.

- флексия за ср. р. мн. ч. *-ин'а На бели каминья,* (Р), *Ливачиня,* (П).
2. В словообразователно отношение МИ се включват в характерните за българската топонимия типове.
2.1. Имената на махалите последователно се образуват с патронимичния суфикс ***-овци***: *Бегьовци* (Р)*, Бояджиовци* (П)*, Буцовци* (П) < лично име (ЛИ) *Буцо*, реконструирано у Ковачев (1961:147), съществува в Пасинки*, Койчиновци* (П), *Лековци* (П), *Симановци* (Р)*, Тановци* (П)*, Шатровци* (П). Те съответстват на актуални фамилни имена (ФИ), чиито носители продължават да обитават старите си махали. В един случай същият суфикс е просто посесивен – *Бешковци* (Р).

С по един случай са засвидетелствани имена на махали с друго словообразуване:
- със суфикс ***-ски*** – *Новакоски* (П);
- албански словообразувателен тип за ФИ – *Казай* (Тр) < ЛИ *Казо* в същото селище, срв. алб. ФИ *Thomai, Velaj*;
- редкият модел *Балайа* (Тр)*,* идентичен със *Сувая, Сохая* (Симеонов 1966:220, 216)*, Кривая* (Ковачев 1969:159)*,* за който цитираните автори допускат, че представлява запазена сложна форма на прилагателното. Тук това е твърде вероятно, ако се вземат пред вид паралели на пълни форми на прилагателните в м. р. като *Добри кутел* (Кл), (Стб), *Сини песок* (Кл), *Цорвени кутел* (Кл), *Тесни камен* (Кл), *Чорвени кутли* (Стб).
2.2. Най-голяма продуктивност при МИ показват суфиксите
-иште / -ишта и ***-ица.***

С първия суфикс в значение „място, където се намира или става нещо" са образувани следните МИ:
Градишта (П), *Градиште* (Кл), *Градско речище* (Р), *Грашиште* (П),
На печиште (Р), *Свин'ишта* (П), *Селиште* (Р), *Шаинои лаишта* (Тр), *Урвишта* (П), *Ямиште* (П).

Суфиксът ***-иште*** с аугментативно значение не се среща при записаните МИ.

С топонимичния суфикс ***-ица*** се образуват производни от нарицателни, ЛИ и прозвища:
Зенгоица (Тр), *Макарица* (Р), *На Радеица* (Р), *Пиштеица* (Стб), (Кл), *Тръштици* (Тр), *Трештица* (Тр), *Ченеица* (П).
2.3. Много от МИ представят редки словообразователни типове, чиято старинност възлиза към епохата на заселването на Балканския полуостров от славяните и намира паралели в други славянски езици. На първо място заслужава да бъде отбелязан патронимичният суфикс ***-ишта*** < праслав. **itьja*:
Леништа (Тр), *Продишта* (Кл), *Сефте Колишта* (Тр), *Тропчаништа* (Р).

Според Й. Заимов тези жителски имена (ЖИ) са продуктивни до края на старобългарската епоха и са еднакво старинни с имената на *-овци.* Тяхната гъстота е най-голяма в ареала на началното заселване на българските славяни – Македония, Средна и Южна Албания (Заимов 1967: 27, 101-102), което потвърждават и МИ от Голо Бърдо.

По-малък брой МИ са образувани със суфиксите: ***-иша***, ***-еш, -уч, -ар*** и с префикса ***за-***, напр.

-иша: *Волниша* (Стб), *Страиша* (Стб);

-еш, стб. -ѥшь < * *-esio* (Дуриданов 1968: 219): *Гладеш* (П), *Студешница* (Тр), *Торбешине* (П);

-уч: *Радуч*, планина в Голо Бърдо;

-ар: *Вишарица* (Стб), *Громбари* (Стб), *Пелитар* (Кл).

ЖИ с последния суфикс се срещат в южнославянските езици. Те са твърде старинни и са резултат от развитието на функцията на суфикса да образува *nomina agentis* (Дуриданов 1970). Като апелативи и топоними имена на *-ар* като *Висар, Брестар* и под. (събирателни за назоваване на растения) са локализирани според Ив. Дуриданов в поречието на Морава и Кюстендилско-Софийско. Ето че този рядък словообразователен тип е регистриран и по́ на север и по́ на запад.

за-*: Забор'е* (П), *Заборг'е* (Р).

Една синтактична особеност на говора – словоредът на атрибутивната синтагма – се среща често при МИ, напр. *Нивата Богие* (П), *Добот Ангеличин* (П), *Гропене страторске* (П), *Рид Карафилоф* (П), *Ливадг'е Киро* (П), *Чешмата Лековска* (П), *Нивата Мерджаноска* (П), *Ке гробот Найлин* (Р), *Ниви вакуфски* (Р), *Нивата Ристова* (П), *Реката Пасин'ачка* (П), *Чукол' Острен'ски* (Р).

3. В лексиката, която разкриват МИ, има своеобразни словообразователни варианти като:

- *браненица*: *Баджо браненица* (Р) за *бранище*;
- *вървалица*: *Вървалица* (Тр) за *вървище*;

старинни български думи с ограничена употреба в българските говори, напр.

- *вешта*: *Вешта* (Тр) 'гумно';
- *вис* 'височина'< стб. въісь: *Вишарица* (Стб);
- *гар* 'млада гора, покарала на мястото на изгоряла' (Заимов 1967: 63): *Гари* (Кл);
- *лико* 'лице' (Геров): *На лико града* (Р);
- *мочило* 'мокро място': *Мочило* (Р), *Горко мочило* (Р);
- *ворт* < стб. вр҃тъ 'градина' (срв. Добрев 1987:73): *Николой вортой* (П);
- *млака* 'мочурливо място': *Млака* (Р)*, Йоно млака* (П);

- *стратор* ‘растението стратул *Amaranthus*’ (Геров), (срв. нар. пес. *Стратурково му ралото, босилкови му жеглите*): *Стратор* (Стб);
- *студенец* < стб. стоуденьцъ ’извор’: *Студенец* (Р), (П);
- *пайка* ‘патица, птица *Anas*’ (Геров): *Пайко бордо* (Стб);
- *пасинок* < стб. пасънъкъ ’доведен, заварен, осиновен син’ в името на с. *Пасинки* (срв. Добрев 1987:89);
- *цорков* < стб. црькъı, вин. п. црькъвъ / црьковъ (Добрев 1987: 96 –97): *На цорков* (Р).

Въпреки че голяма част от българското население в Голо Бърдо е ислямизирана, сред хората се пази споменът за християнското им минало: според обясненията на местните жители с. *Радоища (Радовища)* е *„от еден каур Радо крийовено”* (‘от един християнин Радо създадено’), местността *Заборье* (П), *На лико града* (П) е останала от християните. Редица топоними като *Цорквище* (Тр), *Градища* (Тр), (П), *На цорков* (Р), а и тези, които съдържат християнски кръстни имена, напр. *Радоища, Кольо вир* (Тр), (Кл), *Койовци* (Тр), *Янко село* (Р), *Бошка ливада* (Тр), *Бошка падина* (Тр), *Бешковци* (Тр), *Петра чешма* (Тр), *Драган* (Стб), *Петкеске ливаге* (Стб., *Будинои ливаге* (Стб), *Дубов Ангеличин* (П), *Чешма Лековска* (П), *Нивата Ристова* (П), *Лековци* (П) и т.н. свидетелстват също за плътно християнско население в миналото.

Списък на регистрираните местни имена

1. ***Аџи присойе*** (Кл) – юи, 9; ливади, дъбова гора; по името на собственика
2. ***Аџи ливаг’е*** (Тр) – ю, 1.7; по името на собственика
3. ***Аловце*** (Тр) – махала; по ФИ *Халил-овци*
4. ***Бабино колено*** (Тр) – и, над село; сухи брегове; срв. *Бабина глава,* височина, Разложко (Попов 1979: 81), *Бабино седало,* Берковско (Михайлова 1986: 57)
5. ***Баџо браненица*** (Р) – и, 0.7 км; пасище; срв. *Бранище-то,* Годечко, Ломско, Маданско, Пирдопско, Смолянско и другаде; *бранище* ‘забранено за сеч, косене, добитък и т. н. място’ (Дуриданов 1952: 44; Симеонов 1966: 128; Христов 1964: 145; Заимов 1959: 120; Саламбашев 1976: 104); по прякор (Пр), срв. *Баджова река,* по ЛИ *Баджо* (Попов 1979: 82)
6. ***Байрам бего ливаг’е*** (Тр) – ю 3 км; ливади, по името на собственика *Байрам*, срв. тук 2.
7. ***Балайа*** (Тр) – махала; стара определителна (сложна) форма, срв. *Сувая, Сохая* (Симеонов 1966: 216, 220), *Кривая* (Ковачев 1969: 159)
8. ***Бала ливада*** (Тр) – ю, 2.5 км; ливади, *„плава ума, бела детелина, наница* (‘мента’ *Menta crispa, Mentha sylvestris,* срв. Геров под *нана*)*, дива йонджа*

(алб. *jonxhë* ‘люцерна’ < тур.)”, срв. *Бали бърца,* вер. < *Бъли бърца* със затвърдяване на *б* (Христов 1964: 138)
9. ***Бафчи*** (П) – з, 1 км; бахчи, срв. *Бахчите* (Ковачев 1965: 77)
10. ***Бег’овци*** (Р) – квартал; срв. *Бейското* (Ковачев 1965: 78)
11. ***Бейкоица река*** (Р) – и, 0.3 км; къпели се жени, сега няма вода, срв. *Бейковото, Бейкууту, Бейковци* (Ковачев 1961: 139), речно име (РИ) *Бейковец* (Заимов 1977: 72)
12. ***Бела ливада*** (Кл) – юи, 8 км; ливади, обрасли с „*любучица, manushaqe e bardhë*”, т. е. цвете бабин прешлен, великденче, теменужка *Veronica triphylos, Cyclamen europaeum, Convallaria majalis* (Геров, под *любичица, любичичя, любичя*), алб. букв. ‘бяла теменужка’
13. ***Бела вода*** (Кл) – си, 4 км; вода, ливади
14. ***На бели камин’йа*** (Р) – с, 2 км; камъни, гора, срв. *Белиа камен* (Попов 1979: 84)
15. ***Бешковци*** (Р) – и, 0.5 км; ливади, по ЛИ
16. ***Нивата Богие*** (П) – ю, до реката; ниви, ливади, по ЛИ, срв. *Богина,* Драмско (Иванов 1982), *Богов дол* (Михайлова 1984: 83)
17. ***Бошка ливада*** (Р) – з, 0.1 км; ливада, по ЛИ, срв. *Божковци, Бошкова маала, Бошкова нива* (Симеонов 1966: 127), *Божковото, Божковци* (Ковачев 1961: 99), *Божкова нива, Божкови дупки* (Заимов 1977: 74), *Божкова ливада* (Михайлова 1984: 84)
18. ***Бошка*** *падина* (Р) – и, 0.2-0.3 км; мури, гора, пасище, по ЛИ, срв. *Божурина падина, Падина* (Симеонов 1966: 127, 195)
19. ***Бойациовци*** (Р) – махала, по ФИ
20. ***Будинои ливаг’е*** (Стб) – и, 2.5 км; по ЛИ *Будин*, срв. *Будинци,* махала (Симеонов 1966: 129)
21. ***Буцовци*** (П) – ю, махала, по ФИ, срв. *Буцов гьол,* ФИ *Буцови* (Ковачев 1961: 147)
22. ***Веища*** (Тр) – с, 0.5 км; *„ниви: орш* (ръж)*, пшеница, има старо гумно – веят”*, срв. паралелите в словообразуване и семантика *Гувнището* (Дуриданов 1952: 62), *Горна гувница, Горелището* (Попов 1979: 62)
23. ***Ветарник*** 1) (Кл) – ю, към Требище; „*дует много ветар”*; 2) (Стб) – и, 2.5 км; ливади, много духа, срв. *Ветерна*, рекичка, извираща от едноименен хребет (Иванов 1982: 90), *Ветрилника* (Ковачев 1969: 105)
24. ***Витосвезда*** (П) – *„област, в която се говори български”*, *„река в село”*, минава селата *Лешничани, Смолница, Любелеши, Черенец, Долно Горица*, влива се в *Црни Дрин.* Од реката нагоре е Голо Бордо.”; срв. *Витен,* селище от XIII в., споменато в Битолския надпис (Ковачев 1961: 85), *Витоинско* (Попов

1960: 96), *Вита стена* (Ковачев 1965), *Вити чучур, Вита круша, Вито коло* (Заимов 1977: 80)

25. ***Вишарица*** (Стб) – ю, 2 км; поле, ливади, срв. *Вишан*, Годечко, *Вишани,* обл. Берат, Валона (дн. Вльора) в Ю. Албания < *вис* ‘чука’ (Заимов 1967: 115), *Вишан*, село в Сливнишко, *Вишанка*, Кюстендилско < **Visjan* ‘високо място’ (Дуриданов 1968: 212)

26. ***Волниша*** (Стб) – и, 1 км; картофени ниви, равно място, словообразователни паралели с. *Белиш*, Троянско, *Кикиш* (< *кика* ‘перчем’), с. *Мъглиш*, Казанлъшко (Дуриданов 1968: 234-235), *Кремениш* (Заимов 1967: 54)

27. ***Вървалица*** (Тр) – и, 0.7 км; *„вървят хайваните”*, срв. семантичните паралели *Вървище* (Ковачев 1965: 87), *Врвище(то)* (Симеонов 1966: 136), *Връвището* (Попов 1960: 98, Ковачев 1969: 109, Заимов 1977: 82; Михайлова 1984: 92; 1986: 69)

28. ***Гари*** (Кл) – юи, 7-8 км; буки, ливади, < *гар* ’млада гора, покарала на мястото на изгоряла’, рус. *гарь, гари,* срв. *Средня гар, Крадня гар*, Трънско, Елинпелинско, Самоковско (Заимов 1967: 63, 188; 1977: 84), *Гарище, Гарищак* < *гарище* ‘горяла гора’ (БЕР I: 230; Михайлова 1984: 95; 1986: 70)

29. ***Г’ири кук’и*** (Р) – и, 0.2 км; пасище близо до къщите, алб. *gjer* ‘до, край’

30. ***Гладеш*** (П) – с, 0.1 км; дъбова гора, земя, *„брежно и равно”*, топонимичен суфикс *-eš*, стб. **-ѣшь** < **-esio* (Дуриданов 1968: 219), срв. с. *Бобешино*, Кюстендилско, р. *Бебреш*, Ботевградско, *Белеш,* МИ в Панагюрско, *Врачеш*, село в Ботевградско, *Габреш*, махала в с. Кобиляне, Кърджалийско, с. *Губеш,* с. *Голеш* в Годечко (Симеонов 1966: 146, 142), но също и *гладеш* ‘вид явор’ (Ботевградско

31. ***Глобока ливада*** (Тр) – ю, 3 км; ливада като падина, < стб. **глѫбокъ,** срв. *Дълбока падина* (Симеонов 1966: 154), *Дибоката падина* (Попов 1979: 105)

32. ***Голана краста*** (Стб) – ю, 7 км; пасище, *краста* в говора = ’пасище, незасято място‘, опр. чл. *-н-*, срв. *Голи рид* (Симеонов 1966: 143), *Краставецо* – закелявяла гора, камъни (Попов 1979: 122)

33. ***Гормада*** (П) – ю, 1 км; ниви, срв. *Грамада* (Ковачев 1965: 94; Симеонов 1966: 145; Попов 1979: 99)

34. ***Горни кол’уби*** (Тр) – з, 2 км; пасище, срв. *Колибище,* кошари (Симеонов 1966: 169)

35. ***Горни лойза*** (Тр) – з, 0.3 км; ниви – картофи, ръж, < *лоз’е* с премятане на мекостта, срв. *Лозье* (Симеонов 1966: 180)

36. ***Горна ма̄ла*** 1) (П) – з, 2 км; ниви, градина, една къща, било християнска махала

2) (Тр) – махала, срв. *Горна маала*, Банско (Попов 1979: 97), *Горня маала* (Симеонов 1966: 143)

37. ***Горна нива*** (Р) – ю, 0.8 км; ниви, къщи, срв. *Горня нива* (Симеонов 1966: 143)
38. ***Горна река*** (Р) – ю, 1 км; река, воденица, гора, срв. *Горня река* (Симеонов 1966: 144)
39. ***Горно пол'е*** (Кл) – си, 5 км; ниви – картофи, ръж, срв. *Горно полье* (Симеонов 1966: 144)
40. ***Горни Содел*** (Кл) – ю, 3 км; трап с пясък, неясно, вж. тук 137.
41. ***Градишта*** 1) (П) – ю, в село; ниви
2) (Тр) – с, 2 км, пасище, връх до границата, било градище
42. ***Градиште*** (Кл) – и, 7 км; *„само бял камен"*, срв. *Градище* (Ковачев 1965: 94 – следи от крепост; Саламбашев 1976: 113 – останки от крепост; Христов 1964: 170 – останки от керамика)
43. ***Градско речиште*** (Р) – ю, 1 км; ниви, гора, вода, река; < *град* 'градище, крепост', срв. *Градска усойна, Градски баир, Градско дере* като *Заград, Подград* (Заимов 1977: 88-89) и *речище* 'пресъхнало речно корито', срв. *Речище* (Михайлова 1984: 100)
44. ***Грашиште*** (П) – ю, 1 км; нива, сее се всичко, срв. *Грашище /Грашища* < *грах* + *-ища* (Саламбашев 1976: 113)
45. ***Громбари*** (Стб) – юз, 5 км; бук, падина, дупки, ливади < стб. грѫбъ 'груб', лит. *grubus* 'грапав, неравен' (БЕР)
46. ***Гропене страторске*** (Стб) – ю, 6.5 км; пасище, < *гропа* 'яма', заето и в алб. *gropë* 'също', срв. *гроб* (БЕР), вж. тук 140., срв. *Гропель* от същия произход (Симеонов 1966: 146 – неравно)
47. ***Гумнин'е*** (П) – с, 0.5 км; *„се бидени гумнен'е"*, опр. чл. *-н-*, срв. *Старо гумно* (Ковачев 1965: 95), *Гувно, Гувна* (Симеонов 1966: 146)
48. ***Димово*** (П) – ю, в село; ниви, по ЛИ
49. ***Добот Ангеличин*** (П) – и, 1 км; пасище, по ЛИ *Ангелица* < *Ангел*, името на собственика. Място на християнско поклонение на Великден
50. ***Добри кутли*** (Стб) – ю, 7 км; пасище
51. ***Долга нива*** (Тр) – и, над село; нива
52. ***Долгана падина*** (Стб) – ю, 7 км; пасище, опр. чл. *-н-,* срв. *Дъгата падина* (Попов 1979: 109)
53. ***Долна мāла*** (Тр) – махала, срв. *Долна мала* (Симеонов 1966: 152), *Долната маала* (Попов 1979: 106)
54. ***Долна река*** (Р) – си, 1 км; ниви, вода, гора
55. ***Добри кутел*** (Кл) – и, 6 км; гора, затворено място, срв. *Котъл* – дълбоко корито на река (Симеонов 1966: 173), *Кутело* – циркусов връх в Пирин, *Гальов кутел*, *Дамянав кутел* (Попов 1979: 124)
56. ***Драган*** (Стб) – ю, 7 км; равно, пасище, по ЛИ

57. ***Дробни красти*** (Кл) – и, 2.5 км; малки пасища, в говора *краста* ‘пасище’
58. ***Циро кук’и*** (Р) – и, до селото; ниви, срв. тук 29. *Г’ири кук’и*
59. ***Женски камен’е*** (Тр) – и, 0.5 км; някога спирали да почиват жени на връщане от *Торец*, където събирали дърва
60. ***Заборг’е*** (Р) – и; нива; тип ЖИ *Загора* (Ив. Дуриданов, в *Onomastica* 10-11, 1960: 121), срв. *Забръдо* (Заимов 1977: 167), *Забо̂рце, Забо̂рцено* (Саламбашев 1976: 121), *Забърдо, Забърцата, Забърце* (Христов 1964: 195), *Забъргье* (Михайлова 1984: 113), също с палатализация *д’ > г’*
61. ***Забор‘е*** (П) – 2-3 км ; било християнско село, срв. *Заборчека* ‘зад борчето’ (Саламбашев 1976: 121)
62. ***Зенгоица*** (Тр) – юи, 1.2 км; сухи брегове, ливади, < *зенгин човек* ‘богат’, срв. *Зенгинов алчаг* < тур. *zengin* ‘богат, имотен’ (Заимов 1959: 170), за словообразуването *Байковица, Аневица, Балийца* (Попов 1979: 61)
63. ***Казай*** (Тр) – квартал, по ФИ на обитателите, ЛИ *Казо*, а то вер. от Пр.< тур. *kaz* ‘гъска; глупав’, албански словообразувателен тип за ФИ, *-i*, флексия за род. пад.(притежание), срв. алб. ФИ *Thomai, Velaj*
64. ***На камен*** (Р) – с, 0.5 км; ниви
65. ***Рид Карафилов*** (П) – ю, 1 км, до реката; рид, ливади
66. ***Кашой трап*** (Тр) – юи, 0.7 км; *„разбойници (качаци) убити и заровени там”*, *качак* ‘беглец’ (Геров), с контракция от **Качакой*, възм.< *каш* ’необработена стръмна нива’ (Родопите, според Диалектен архив на ИБЕ)
67. ***Ке гробот Найлин*** (Р) – юи, 1.5 км; студена вода, гора, по ЛИ *Найла* (жена с леко поведение, свърнала по *„криво потче”*, убита и погребана тук), *ке* ‘при, до’ < (в говора) *кеде* ‘къде’
68. ***Ливаг’е Киро*** (П) – ю, до реката; сено, срв. *Киров кладенец* (Попов 1979: 119)
69. ***Клен’ско поле*** (Кл) – и, 2 км; ниви – картофи, по СИ *Клен’е*, срв. *Кленя, Кленьето* (Попов, 1960: 121)
70. ***Койчиновци*** (П) - и, 2 км; ниви, било махала, по ЛИ, срв. *Коичиното, Койчовото* (Ковачев 1965: 115), *Койчов мост*, *Койчовото* (Попов 1979: 120)
71. ***Кол’о вир*** 1) (Кл) – и –юи, към с. *Гинец* на границата с *Требище*, 5-6 м. дълбок вир, където стрижат овцете; 2) (Тр) – ю, 2.2 км; ливади, вир, който се пълни от р. *Студешница,* по ЛИ
72. ***Коракои (= кормакови) равни*** (Стб) – юз, 1 км ; големи студени извори, по името (прозвището) на собственика, *кърмак* ‘голяма мъжка свиня’ (Ресен, Валовишко) *кърма* + суф. *-ак*, стб. кръмъ (БЕР), *корма* ‘ориз’ (Маданско, според Диалектен архив на ИБЕ), срв. *Равен* (Попов 1979: 144), *Равнак* (Заимов 1977: 153)

73. ***Коритник*** (Кл) – с, 4 км; ливади, корита за поене на овце, суф. *-ник* за образуване на МИ, свързани с растителност и животни, напр. *Еленико, Козарнико, Капатник* (къпят овце), *Калнико* (Попов 1979: 63) срв. *Корита* (Симеонов 1966: 172), *Коритница* (Иванов 1982: 142), *Коритен* (Ковачев 1961: 210)
74. ***Корништа*** (П) – и, 1 км ; ливади, целина, било гробище, неясно, възм. < *к'ôрник* (Смолянско) 'ядлива трева, която се слага в баница' или *корнишче* 'дръжка на желязна пръчка' (Диалектен архив на ИБЕ), срв. *Корница*, Валовишко, по изчезнало ЛИ **Корне* или *корен* + уголемителна наставка *-ище* (Иванов 1982), което не е убедително
75. ***Крастана Дорска*** (Стб) – ю, 7 км ; планина до с. Доръзи (Dorëzi) на границата с бивша Югославия, опр. чл. *-н-*, вж. тук 32.
76. ***Крастиче*** (Кл) – с, 1 км; пасище на височина 1200 м., срв. *Краста,* Сярско (Иванов 1982: 144), *Крастава могила* – пасище и камънаци (Ковачев 1969: 158), вж. тук 32.
77. ***Крива шийа*** (Кл) – си, 5 км; пасище, камъни, срв. *Кривата стена* (Ковачев 1961), *Крива нива, ~ поляна, ~пресяка, ~ присойка, ~круша* (Заимов 1977: 121)
78. ***Лаишта*** (Р) **–** юз, 1 км; гора
79. ***Чешмата Лековска*** (П) – чешма в махалата *Лековци*
80. ***Лековци*** (П) – юи, 1.5 км; било махала от около 90 къщи, сега останки, по ЛИ
81. ***Леништа*** 1) (Кл) – юи, 9 км; ливади; 2) (Тр) – ю, 2 км; ливади, по името на някогашен собственик (ЛИ *Лено*), срв. *Ленища, Ленищана, Ленищата, Ленище* (Христов 1964: 225), *Ленище* (Ковачев 1965: 124), *Ленища* (Попов 1979: 126)
82. ***Ливаг'е*** 1) (Р) – з, 0,7 км – ливади, студен извор; 2) (Стб) – и, 8 км; ливади, срв. *Ливаде* (Симеонов 1966: 178), *Ливаге* (Попов 1979: 126), вж. тук 68.
83. ***Ливачин'а*** (П) – ю, 1 км; ливади, флексия за мн. ч. *–иня*, палатализация *д' > г' > ч*, срв. *Ливадето* (Ковачев 1965: 125)
84. ***На лико града*** (Р) – и, 0.5 км ; ниви, пасище, място, свързано с християнското минало на селото, по-вер. < *лико* 'лице' и *град* (вж. тук 43.), отколкото от ЛИ, както при *Ликов бор* (Попов 1979: 127), *Лико(в)ската воденица* (Попов 1960: 128), *Ликовото* (Ковачев 1961: 220)
85. ***Липок'*** (Р) – ю, 4 км; ниви, няма липи, за словообразуването срв. *Лескокъкайнакъ* (Дуриданов 1958: 155), *Базенôкат* (Саламбашев 1976: 99)*, Липака* (Ковачев 1965: 126; 1969: 167; Заимов 1977: 127)
86. ***Лозики*** (Р) – с, 3 км; студена вода, нива, с изпадане на *-н-* < *Лозники*, вж. тук 87., суф. *-ик*

87. ***Лойза*** (Тр) - з, 0.2 км; пасище, ниви, срв. *Лойзата* , също с премятане на мекостта (Михайлова 1984: 134)
88. ***Лозники*** (П) – с, 3 км; ниви, гора, ливади, било *„лойза”* (лозя), срв. *Лозето, Лозята* Ковачев 1965: 126), *Лознака* (Ковачев 1961: 221), *Лозна* (Михайлова 1984: 158), *Лозината* (Заимов 1977: 128), *Лозенака, Лозината* (Ковачев 1969: 168)
89. ***Локине*** (П) – ю, до реката; ниви, място „*улокано, изгребано*”, *лока* от < локъ, локъвє, срв. *Локовата, Малката локова,* също у Vasmer (207) *Лóковα* (Заимов 1977: 128), *Локовица* (Михайлова 1984: 135)
90. ***Макарица*** (Р) – с, 1 км; дъбова гора, ливади, по ЛИ, патронимичен суф. *–ица*, срв. *Султаница, Сеферинца* (Дуриданов 1952: 125), *Макаревец* (Ковачев 1969: 170)
91. ***Нивата Мерџаноска*** (П) – ю, 2.5 км; ниви, по ФИ, срв. *Мерджановото, Мерджанското*, по Пр. *Мерджана* (Ковачев 1965: 132), *мерджан* ‘корал’ < тур. *mercan*, от араб. (БЕР)
92. ***Метарен*** (Тр) – ю, 0.5 км; ниви – царевица, грах, *„на еден што бил **метор, големец** в општината”*, възм. < *матор* ‘опитен, разбран, на средна възраст’ (Калоферско), срхр. *матор* (пейоративно) ‘стар’< матορъти ‘старея’, *матор* ’стар овен или козел’ (Разложко), *маторец* ‘овен от две години нагоре’ (Добрев 1987: 85), срв. *Матор, Маторски дол* (Ковачев 1965: 131). Неясно фонетично.
93. ***Млака*** (Р) – с, 0.1 км; ниви, студен извор, срв. *Млака, Млакьете* < *млака* ‘влажно мочурливо място’ (Симеонов 1966: 188), *Млака* (Михайлова 1984: 142)
94. ***Йоно млака*** (П) – юи, 2.5 км; дъбови дървета, вода, извори, по ЛИ
95. ***Мочило*** (Р) – з, 0.1 км; вода, ливади, срв. *Мочур* (Дуриданов 1952: 65, 72, 132; Симеонов 1966: 189), *Мочарите, Мочери* < мочити ’мокря’ (Иванов 1982: 161)
96. ***Горко мочило*** (Р) – з, в село; гора, водата не е сладка, вж. тук 95.
97. ***Мурин*** 1) (Стб) – и, до шосето; ниви, височинка, букова гора; 2) ю, 0.6 км; гора, пасище, срв. с. *Мурено,* Пернишко < *мура ’Pinus peuce’*, *Мурина лака* (Попов 1979: 132), *Муров дол* (Попов 1959: 112)
98. ***Мурин(е)*** (П) – юи, 0.2 км; гора на височина 654 м. < *мура*, мн. ч. + опр. чл. *-н-*, срв. *Мурата* (Попов 1979: 132)
99. ***Муча кук’а*** (Р) – и, царевична нива, вер. < *муч* ‘къс, малък’ (Смолско, Пирдопско), *мучко* ‘малко’ (Буйново, Смолянско; Неделино, Маданско), *мучо* ‘млад, малък’ (Брацигово) (БЕР), със същото значение *Мучек дрян* (Христов 1964: 228)

100. ***Ниви вакуфски*** (Р) – с, 0.2 км; ниви, срв. *Вакъвското* < тур. *vakıf* 'имот, завещан на училище' (Ковачев 1965: 84)
101. ***Николой вртой*** (П) – ю, 1 км; ниви, били градини, по ЛИ, в говора *ворт* < стб. врьтъ 'градина'
102. ***Новакоски*** (П) – махала, по ФИ, съществуващо и днес
103. ***Одонде вода*** (Р) – юз, 1 км; вода, трап *„каловиет* (алб. *kaloj* 'минавам', *kalova* аорист) *водата"*, *от-онде* 'от-въд,' срв. *Отвъдната река* (Ковачев 1965: 140), *Отвъдния врись* Христов 1964: 265), *Отсодното* (Саламбашев 1976: 67)
104. ***Осой*** (Стб) – ю, 2.5 км; пасище, срв. *Осойката* (Саламбашев 1976: 99), *Осоето, Осойката* (Попов 1979: 135)
105. ***Пайко бордо*** (Стб) – и, до шосето ; ниви – картофи, пшеница, по ЛИ, *пайка* 'патица, птица *Anas*' (Геров), срв. *Пайчов връ, Пайовско лозе* (Михайлова 1984: 151; 1986 :116)
106. ***Пало речище*** (П) – ю, 1 км; пасище, трап, който се пълни с вода
107. ***реката Пасин'ачка*** (П) – ю, 1 км; река, извира от планината *Пешник* при с. *Големо Остренье*, влива се в р. *Црни Дрин*
108. ***Пелитар*** (Кл) – и, 2.5 км; букова гора, пасище, срещу мястото има градище, *пелит* < тур. *pelit* 'желъд' + топонимичен суф. *-ар*
109. ***Петкеске ливаг'е*** (Стб) – ю, 5 км; пасище, по ФИ, срв. *Петковци* (Ковачев 1965)
110. ***Петра чешма*** (Р) – и, 1 км; гора, ливади, извор, развалена чешма, по ЛИ, срв. *Петрова стена* (Ковачев 1965: 143), *Петрова бара* (Симеонов 1966: 197), *Петра падина* (Попов 1979: 138)
111. ***На печиште*** (Р) – ю, 0.3 км; извор, ниви, вер. *печище* 'припечно място', срв. *Печенак, Печенашки дол* < **печенак* 'припек' (Ковачев 1969: 192), *Печина рупа, Печовец* (Михайлова 1984: 158)
112. ***Пишеица*** (Стб) – и, 1.5 км; пасище, вж. 113., с изпадане на *-т-*
113. ***Пиштеица*** (Кл) – з, 1.5 км; пасище, камъни, *„пищели людете от турци"*, срв. *Пищалка* (Попов 1979: 140), *Пискова круша, Писков рът* (Заимов 1977: 146)
114. ***На поженици*** (Р) – си, 1 км; ниви, гора, път за с. *Пасинки*
115. ***На почуало*** (Р) –ю, 0.5 км; камъни, ниви, гора, „*почивала стоката*", < *почивало* с лабиализация *-и-* > *-у-* и елизия на *-в-*
116. ***Пресека*** (Кл) – и, 5 км; изсечена дъбова и букова гора, сега ниви, < *про- / пре-сек* 'изсечен път през гора', срв. *Просек* < прѣсѣкъ 'пресечено място, теснина', с. *Пресяка,* Ловешко
117. ***Присой*** 1) (Стб) – ю, 5 км; пасище; 2) (П) – и, 1 км; слънчево, гора; 3) (Тр) – с, 1 км; припек, пасище, ниви, срв. *Присоето, Присойката* 'южен склон,

припек' (Ковачев 1965: 47; Саламбашев 1976: 52), *Присоето, Присойкята* (Попов 1979: 43)

118. ***Продишта*** (Кл) – юи, 3 км, близо до *Горни Содел* ; пасище, ходят „*на бачило*" (място за доене, стригане и т.н. на овцете, кошара), границата между землищата на *Стеблево* и *Кленье*, продали го на *Стеблево*

119. ***На Радеица*** (Р) – и, 1 км; ливади, планина, извор, има връзка с названието на с. *Радоища (< Радовища)*, по ЛИ *Радо*, според преданието основателят на селото, < **Радевица* с елизия на *-в-*

120. ***Радуч*** (и от Стб, Кл, на ю от Тр) планина, висока 1200-1800 м.; ливади, пасища, *рад* < стб. ѓадъ + суф. *-уч*, срв. от същия корен по ЛИ и ФИ *Радичевица, Радичевото* (Саламбашев 1976: 152), *Радулица, Радуля, Радушково* (Ковачев 1965: 151), *Радуички баир* (Попов 1979: 145)

121. ***Рамна гора*** (П) – с, планина в Дебърско, гора, асимилация *-мн-* < *-вн-*, срв. *Равна гора* (Ковачев 1965: 150)

122. ***Река*** (Тр) – с, 0.5 км; пасище, срв. *Реката* (Ковачев 1965: 153)

123. ***На ридой*** 1) (П) – з, 0.5 км; пасище, ридове; 2) (Р) – з, 0.6 км; рид, пасище, гора, с елизия на *-в-* < *Ридове*

124. ***Нивата Ристова*** (П) – и, 2 км, над извора *Студенец*, пасище на *Ристо Шатренски*

125. ***Роша*** (Стб) – и, до шосето; ниви – картофи, пшеница, букова гора, вер. сходно с *Рошава чукара, Рошова могила* < *рошав, рошов* 'обрасъл с нееднаква гора' (Заимов 1977: 157), срв. и *Рошито* (Ковачев 1961)

126. ***Сатче*** (П) – ю, 0.3 км; гора, ниви, „*имано некой артизанат, антики*", вер. < араб. *saat*, срв. *Сахат махала, Сахатчийска махала,* мах. до часовниковата кула в Габрово (Ковачев 1965: 165), *Саато,* часовникова кула, Валовишко (Иванов 1982: 185)

127. ***Свин'ишта*** (П) – з, път, гора, „*диви свиньи имат имано"*, срв. *Свинаревец, Свинарнята* (Ковачев 1965: 157), *Свинярник, Свински дол, Свинкьина поляна* (Симеонов 1966: 212)

128. ***Секилец*** (Р) – с, 1 км; планина, дъбова гора, възм. < *сека*, подобно на *Секавицата*, каменоломна (Ковачев 1965: 157), *Сеченак,* гора след изсичане (Ковачев 1969:208), но по-вероятно от Пр или ФИ, както *Сикилец, Секильови рътляк, Секиля* < ЛИ **Секил* (Михайлова 1984: 169-170, която се позовава на ФИ *Секилов* у Илчев), но срв. *секилата жена* 'припряна', *кара секил* 'разбойник' (Благоевградско, според Диалектен архив на ИБЕ)

129. ***Селиште*** (Р) – с, 0.5 км; ниви, срв. *Селище* (Симеонов 1966: 212, Попов 1979: 154)

130. ***Сефте Колишта*** (Тр) – и, 0.1 км; царевични ниви, по ЛИ Кольо, първо

място от селото, патронимичен суф. ***-ишта*** < праслав. ***itьja*, срв. *Долно и Горно Драглища, Добринища*

131. ***Сечина краста*** (Кл) – с, 3 км; пасище, букови дървета, за формата на мястото „*како месечина*”, срв. *Сечината* (Ковачев 1965: 158) и тук 128.

132. ***Симановци*** (Р) – квартал, по ФИ

133. ***Симоновци*** (П) – махала в *Радоища,* очевидно се отнася за 132., срв. *Симонов камик*, също по ЛИ *Симон* (Симеонов 1966: 213)

134. ***Сина плоча*** (Тр) – ю, 1.5 км; пасище, сини камъни (манганови), срв. *Синята гнила* (Ковачев 1965: 158), *Син'то камене* (Попов 1979: 154)

135. ***Сини песок*** (Кл) – и, 4.5 км; пасище, пясък със син цвят (с манганово съдържание), срв. *Синье грамаде* (Симеонов 1965: 213)

136. ***Сморки*** (Р) – ю, 0.2 км; ниви, равно (*„из бърдо”*), неясно, но срв. *Сморча, Сморчуви падала*, Устово, Смолянско < *сморч* ‘варовит камък’ (Саламбашев 1976: 159)

137. ***Содел*** (Кл) – з, 0.5 км; трап с пясък, големи камъни, граница със *Стеблево*, вж. тук 40., неясно, срв. *Содулите*, равни ниви, с. Сенгелъово, Валовишко (Иванов 1982: 196)

138. ***Столп*** (Кл) – си, 4 км; бук, дъб, пасище, ливади

139. ***Страиша*** (Стб) – и, 1 км; ливади, срв. *Страшица* (Ковачев 1965: 163), *Страшките* (Попов 1979: 158)

140. ***Стратор*** (Стб) – ю, 7 км; пасище, камъни, букови дървета, < *стратор* ‘стратул, *Amaranthus*’ (Геров)

141. ***Страшен пот*** (Кл) – юи, 4.5 км; път в гъста букова гора, вълци, мечки, срв.*Страшна долчина* (Ковачев 1965: 164)

142. ***Студенец*** 1) (Р) – и, 2 км; ливади, голям извор; 2) (П) – и, 1.5 – 2 км, извор със студена вода, *студенец* < стб. **стоуденьцъ** ’извор’, срв. *Студенец* (Ковачев 1965: 164; Симеонов 1966: 220; Саламбашев 1976: 162)

143. ***Студен извор*** (Тр) – ю, 2 км; извор, срв. *Студения кладанец, Студения чучур* (Ковачев 1965: 164), *Студения кладенец* (Симеонов 1966: 220)

144. ***Студешница*** 1) (Тр) – ю, 2.5 км; извор, река, вж. тук 71; 2) (Тр) – юи, 7 км; леденостуден извор, разширение с допълнителен суф. *-еш* (вж. тук 30.), напр. р. *Водешница*, Севлиевско, с. *Върбешница,* Врачанско*, Елешница, Голешница,* + суф. *-ница* (Дуриданов 1968: 233)

145. ***Стърмец*** (П) – з, 0.5 км; гора, стръмно, топонимичен суф. *-ец*, стб. **-ьць,** срв. *Голец, Острец, Каменец, Блатец* (Дуриданов 1952: 122), *Стърмонят, Стърнона, Стôрното, Стôрните присойки* (Христов 1964: 304, 306),< *стръм* + *-ец*, срв. с други суф. *Стръм-ак-о, Стръм-ач, Стръма* (Заимов 1977: 167)

146. ***Тановци*** (П) – махала, по ФИ

147. ***Ташин кутел*** (Р) – з, 1 км; пасище, гора, сега път, по ЛИ, срв. *Кутело* (Симеонов 1966: 176)
148. ***Тесни камен*** (Кл) – си, 5 км; рид, път, срв. *Тесния дол, Тясната рътлина* (Ковачев 1965: 167), *Тесна падина* (Симеонов 1966: 221)
149. ***Торбешине*** (П) – махала, по ФИ, *торбеши* ‘жители на някои гостиварски села’ (Геров) с опр. чл. *-н-*, суф. *-еш,* срв. *Бобешино*, с. в Кюстендилско. *Бебреш*, р. в Ботевградско, *Белеш,* МИ в Панагюрско, *Врачеш*, село в Ботевградско, *Габреш*, махала в с. Кобиляне, Кърджалийско, с. *Губеш,* с. *Голеш* в Годечко (Симеонов 1966: 146, 142);
150. ***Торец*** (Тр) – и, 2 км; планина, буки, събират дърва, възм.< *тор* ‘тор’ , но по-вероятно < *торн* ‘трън’ в говора, с елизия на *-н-*, срв. *Торневица, Тôрнево*, (Христов 1964: 312)
151. ***За в Торец*** (Тр) – ю, от село; сухи ридове, път за *Торец* (вж. тук 150.)
152. ***Трештица*** (Тр) – ю, 1 км; извор, срв. *Трещеник, Трещеница*, гора и студен извор, често пада гръм (Симеонов 1966: 223), *Трешеник* (Попов 1979: 162), *Трещеник*, *трещен* ‘ударен от гръм’ (Михайлова 1984: 179), < стб. тръштѧти
153. ***Тръштици*** (Тр) - юи, 1 км; пшеничени ниви, ливади с люцерна, срв. МИ, означаващи ’място, очистено от дънери, изкоренена гора’: *Тършата* (Дуриданов 1952: 70), *Тършак, Тършевина* < стб. тръсь (Симеонов 1966: 225), също *Манчина тръша, Тършата* (Михайлова 1986: 139-140)
154. ***Тропчаништа*** (Р) – квартал, по ФИ < Пр, срв. *Тропча*, по Пр *Тропчо* (Ковачев 1969: 223), *Тропчовото, Тропчовата чешма* < *епи-троп* (Заимов 1977: 172)
155. ***Уно мāла*** (Тр) – махала, има воденица, вер. < *уина, уйна* ‘хвойна’, срв. *Уина* (Иванов 1982: 210), *Уйнака, Уйнова поляна* (Заимов 1977: 174), *Уйни лаг* (Михайлова 1986: 140)
156. ***Урвишта*** (П) – юи, на високо; чешма, трапове, ниви, срв. *Урва, Урвите* (Ковачев 1961: 270; 1965: 172; Христов 1964: 316; Михайлова 1984: 182)
157. ***Под усой*** (Стб) – ю, 2.5 км; ливади, срв. *Студено усое, Усойната* (Ковачев 1965: 172), *Усоето* (Попов 1979: 163)
158. ***Утоф камен*** (Стб) – и; в букова гора, черен камък, *„(х)утов, да се сплашиш*”, < *хутка, хут* ‘птица хулавица, кукувица, *Strix*’ (Геров), *хут-ове* (Охридско) ’птица бухал’ (Геров, Допълнение), *ут-ой* (Радожда, Вевчани, Струга, Велес, Дебърско) ‘бухъл’ (Архив за идеографски диалектен речник на ФСлФ, СУ), срв. *Хутово* (Саламбашев 1976: 170), *Хутевце, Хутьовото* (Христов 1964: 326), *Утевец* (Ковачев 1969: 227), *Утовата могила* (Михайлова 1984: 182), където МИ се извеждат от ЛИ и ФИ
159. ***Цорвени кутел*** (Кл) – и, 7 км; пасище, червена почва, срв. *Цървена локва* (Симеонов 1966: 227)

160. ***Цорков*** (Р) – и, 0.6 км, близо до квартал *Тропчаништа* (вж. тук 154.), имало църква
161. ***Църквиште*** (Тр) – ю, къщи, старо гробище, имало църква, срв. *Цръквище* (Попов 1979: 165)
162. ***Ченеици*** (П) – ю, 1 км, по реката, ниви *ченка* ‘царевица’ и *ченица* ‘пшеница’, срв. *Пченичища, Пченичище* (Саламбашев 1976: 153), *Пчениченица* (Попов 1979: 144), пшеничени ниви
163. ***Чорвени кутел*** (Стб) – и, 2 км; червена пръст, вж тук 159.
164. ***Чорни кутли*** (Стб) – ю, 7 км; черна земя, пасище
165. ***Чукол’ Остренски*** (Р) – остър планински връх към с. *Горно Остренье,* срв. *Чука, Чуки* (Христов 1964: 332), *Чуклата* (Ковачев 1965: 182; 1969: 237), *Чуклите* (Заимов 1977: 182)
166. ***Шаинои лаишта*** (Тр) – ю, 2.5 км; букова гора, по ЛИ *Шахин*, вж. тук 78.
167. ***Шатровци*** (П) – махала, по актуално ФИ
168. ***Широкана падина*** (Стб) – ю, 7 км; пасище, близо до *Долгана падина* (вж. тук 52.), срв. *Широката падина* , две МИ (Попов 1979: 169), опр. чл. *-н-*
169. ***Ямиште, -а*** (П) – юи, 2 км; ниви, срв. *Йамишта* (Дуриданов 1952: 41, 97)
170. ***Янко село*** (Р) – и, 0.2 км; безводни ливади, напуснато село, по ЛИ, срв. *Янкова мала* (Симеонов 1966: 233), *Янков дол* (Ковачев 1965: 185)
171. ***Ястребец*** (Тр) – з, 0.5 км; камък, срв. срхр. *Јастребац* , суф. *-ац* = бълг. *-ец* < стб. ьць (Дуриданов 1952: 122)

ЛИТЕРАТУРА

Асенова, П. 2005: Местни имена от Голо Бърдо, Североизточна Албания. – В: Езиковедски проучвания в памет на проф. Йордан Заимов. С., 41-53.
Български етимологичен речник 1971: Български етимологичен речник. Т. 1. А-З. С.
Геров, Н. 1975: Речник на българския език (фототипно издание). С.
Добрев, Ив. 1987: Старинни народни думи. С.
Дуриданов, Ив. 1952: Местните имена от Ломско. С.
Дуриданов, Ив. 1968: За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици. – В: Славистичен сборник, кн. 2. С., 209-250.
Дуриданов, Ив. 1970: Един непознат словообразувателен тип в български – жителски имена на -ар. – В: ИИБЕ, кн. VI. С., 863-869.
Заимов, Й. 1959: Местните имена в Пирдопско. С.
Заимов, Й. 1967: Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Про-

учване на жителските имена в българската топонимия. С.
Заимов, Й. 1977: Местните имена от Панагюрско. С.
Иванов, Й. 1982: Местните имена между Долна Струма и Долна Места. С.
Ковачев, Н. 1961: Местните названия от Севлиевско. С.
Ковачев, Н. 1965: Местните названия в Габровско. С.
Ковачев, Н. 1969: Топонимията на Троянско. С.
Михайлова, Д. 1984: Местните имена в Михайловградско. С.
Михайлова, Д. 1986: Местните имена в Берковско. С.
Попов, К. 1960: Местните имена в Белослатинско. С.
Попов, К. 1979: Местните имена в Разложко. С.
Саламбашев, Ат. 1976: Местните имена в Смолянско. С.
Селищев, А. М. 1931: Славянское население в Албании. С.
Симеонов, Б. 1966: Етимологичен речник на местните названия от Годечко. – В: ГСУ, ФСлФ, т. LX. С., 115-246.
Христов, Г. 1964: Местните имена в Маданско. С.

2.2 ТОПОНИМИ ОТ С. СТЕБЛЕВО, ГОЛО БЪРДО, АЛБАНИЯ[224]

Алексей Жалов

Увод

По инициатива на А. Жалов през 2002 г. Българската федерация по спелеология проведе експедиция, целяща извършването на теренни проучвания на пещери в района на областта Голо Бърдо, Източна Албания. В експедицията взеха участие инициаторът и спелеолозите Н. Ланджев и Н. Гладнишки от София. Поради краткото време на престой беше възможно да се проучи по-детайлно само районът на с. Стеблево. В процесът на решаването на основните задача на експедицията имахме възможност да съберем определен брой местни топоними, чието разглеждане е и обект на настоящата работа[225].

Село Стеблево

Село Стеблево се намира в южната част на областта Голо Бърдо, Източна Албания, в западния склон на планинския масив Радуч (Радук) (2084 м.н.в). Административно селището попада в състава на община Либражд и е в непосредствена близост до държавната граница между Р Албания и Р Македония. Според Е. Миланов (Миланов 2001: 17) и информация на местни жители (И. Тамизи и И. Джини) до 1991 г. селото е било населявано от 500 жители с мюсюлманско вероизповедание и основен поминък дърводобив, планинско земеделие, овощарсво и животновъдство. В селото има полуразрушена джамия и училищна сграда, които не функционират[226]. По данни на посочените и други информатори в периода 1991-1992 г. главно по икономически причини около 200 семейства са се изселили от с. Стеблево в близки и по-далечни големи населени места като градовете Либражд, Елбасан, Дуръс и най-вече Тирана. Понастоящем селото се обитава постоянно от около 10-тина семейства. Известна, но трудно определима част от изселниците се завръщат и пребивават във фамилните си имоти през летния сезон. По информация на Юсни Пируши, родом от селото, то се състои от три махали, а именно *Со**о**ска мала*, *Леск**а*** мала и *Дишовци*.

---

[224] В диалектните думи ударените гласни са отбелязани чрез опцията Bold (почерняне).

[225] Вариант на текста е публикуван през 2005 г. Вж. Жалов 2005.

[226] Към 2011 г. джамията е реставрирана със средства, събрани от жителите на с. Стеблево.

Някои топоними от Стеблево

Дра**а**ган – местност ЮИ от селото, в билната част на планината. Името представлява старинна прилагателна форма с притежателно значение. Образувана е от мъжкото лично име *Драган*, завършвало някога с наставка *-јь*: *Драганјь*. Впоследствие старинната мекост на крайното *-н* се е изгубила.

Рад**у**ч – образувано от старинно българско лично име *Рад* и наставка *-уч*, умалителна форма. Подобно на личното име *Радучо* от *Радук*, срещано при фамилното име *Радучев* в Казанлъшко и Пловдивско (Илчев 1969: 418).

Виш**а**рица – място с много ливади – топоним, образуван от старинен български географски термин *вишар* < *висар* – висок хълм и топонимична наставка *-ица*. Името има аналог в местни имена другаде: *Виш**а**я* (Градец, Софийско); *Вишеград* (Кърджалийско и В. Търновско); *Виш**о**рица* при Горно Уйно, Кюстендилско, и др.

Стр**а**тор – от българската диалектна дума *стратор*, вид градинско и ливадно растение Amaranthus. Думата често се среща в народното песенно творчество, например: *„Яна двори мела, с метла чимширена, друга босилкова, трета страторова”* (Геров 1904: 267).

В**е**търник – име на открита и висока местност, в която духат силни ветрове. В основата лежи българско прилагателно двусъставно съчетание *В**е**търен (~връх, ~камък, ~дол)*, от което е развита сегашната форма със славянска наставка *-ик: В**е**търник*. По строеж името е сходно с много други български топоними с наставка *-ик*. Бр**е**зник, М**е**лник, Габр**о**вник, Покр**о**вник, Кр**у**пник, Дъбник.

Пист**е**рица – името произлиза от неславянска дума *пист**е**р* – камениста чука, височина, с добавяне на българска езикова почва топонимна наставка *-ица*. От същата лексикална основа е образувано името на каменистия връх Пелистер в Баба планина над гр. Битоля в Македония. Езиковият произход на географския термин *пист**е**р* най-вероятно е субстратен трако-фригийски.

Г**о**рние лив**а**ге – местност в склона на планината *Радуч*. Името е със запазена силна мекост на съгласните звукове *н* и *д* в двете съставни части: *горнье* и *ливаге*. Мекостта на *г* < *д* при *ливаге* е диалектна и се среща в името на българския град *Своге* < *Своде*, образуван от диалектната дума *свод* – ‘водослив на две реки’. Същата типична за западнобългарските говори особеност се вижда в прехода *грозде* > *грозге* и др.

Д**о**лние лив**а**ге – местност в склона на планината *Радуч* – името е със запазена силна мекост на *л* и *д* в двете части – прилагателно и съществително.

Под Рад**у**ч – местност, източно от масива *Пистерица*. Този топоним е локален и образуван от името на съседния връх *Радуч* с предлога *под*, имащ тук прос-

транствено значение за ориентацията на обектите. Името е по модела *Под село; Под гората.*

Бърдо или В**е**трено Бърдо – местност източно от масива *Пистерица*.

Мл**а**че – топонимът е образуван като умалително име от диалектната дума *млаче* < *млака* – ‘мочур, влажно място, малко блато’. Сравнителни местни имена: *Мл**а**ката* в Берковско, Врачанско и другаде.

Оп**о**ица – името произхожда от старинен славяно-български модел: *Ополица* с изпаднало меко *л* между двете гласни фонеми *о-и.* Състои се от предлог *о* – ‘около, при, до’ плюс думата *поле* и топонимна наставка *-ица.* За сравнение може да се даде местното име Ополье при Радешка планина в Призренско. Същият предлог *о* се среща в топонима Обряг при с. Еловица, Трънско.

Лъка**а**ица – седловина между масивите на вр. Радуч и Калкан, откъдето минава стар път за гр. Струга. Произхожда от старобългарската дума *лъкавица* със значение ‘малка поляна край река’. Като топоним се среща извънредно често в българското езиково землище за назоваване на местности и селища.

Пре**е**слог – този топоним е образуван от географски диалектен термин за означаване на теренен релеф. Структурата му е от предлог *пре* – ‘през’ и ‘слог’ – ‘граница, межда между имоти’.

Орв**е**ник – старинно име с праславянска структура, в която е запазена група звукове *ор* без фонетична промяна (ликвидна метатеза). Името е от преди X век и съответства на по-късни имена *Ровеник* със значение ‘изровено от пороища място’.

Осой – местното име е образувано от географския термин в диалекта ***о**сой* – ‘сенчесто място, слабо огрявано от слънцето’. Като топоним е широко разпространено географско име в българските земи.

Кил**а**ец – метафорично название на земно или скално свлачище, където почвата се е свлекла от поройни води. Първоначалната форма е *Кил**а**(в)ец* с отпаднало между двете гласни *в*. В основата на името стои диалектната дума *кила* – ‘херния; подутина, израстък върху кора на дърво’; респ. прилагателното име *килав* – ‘подут’ плюс наставката *-ец*. (Български етимологичен речник 1979: 359)

В**о**лница – това название е образувано от старинната българска дума *в**о**лнище* в мн. ч. Думата е получена от прилагателното име *волен* – ‘свободен’ и наставка *-ище* (*-ища*) за назоваване на земя, пасище, което е свободно, незаето от никого. Структурният модел следва образци като *с**о**лища, п**а**сища, с**е**лища* и под., образувани с праславянска наставка *-ище (-ища)* за нарицателни съществителни имена.

Кл**е**ншарище – от първоначална диалектна българска дума *кленишар*, производна от диалектното *кленика* – ‘място с кленови дървета’ плюс наставката

-ар и доразвито с наставката *-ище* по подобие на *боровище* (борова гора), *брезовище* (брезова гора), дреновище (дрянови храсти) и под.

На огр**а**ге – местност между землищата на Кленье и Стеблево. Думата представлява модел от предлог плюс съществително с множествено значение. Втората част *огр**а**ге* е диалектна българска форма с преход на *д* в *г*, подобно на *Своде > Своге; гроздe > грозге* и др.

К**у**тле – от българската диалектно умалителна дума *кутле* – производна от *кутел* – ‘вдлъбнатина, яма, падинка, долинка’. Тук думата е *кутле* е употребена като метафоричен географски термин. Името има аналог в местни имена *К**у**тлене* (с. Долно Драгалище, Разложко); *К**у**тленето* (с. Гаганица, Берковско) и др.

Ор**а**че – от българската диалектна дума *ораче* – ‘малка нива, която се обработва с оране’; за сравнение вж. диалектната дума *оралище* – ‘оран’ (Геров 1899: 379).

П**е**щник. Предметът на спелеоложката дейност ни позволи да регистрираме и един топоним от района на с. Големо Острени – названието на пещерата *П**е**щник*. То произлиза от славянобългарската дума *пещ* – ‘пещера’, доразвита с основа *-н* в *пештен* и наставка *-ик* с увеличително значение за голям географски обект. За сравнение вж. диалектната дума *п**е**щник* (Геров 1904: 29); местно име *Пещер*, СЗ от Елбасан (Албания); вж. също старобългарската дума *пещница*, както и *п**е**щен*, *пещник* (Български етимологичен речник 1999: 220-223).

Заключение

Изложеният кратък списък от имена от землището на с. Стеблево в Източна Албания съвсем не изчерпва богатата и разнообразна славянобългарска топонимия на областта Голо Бърдо. Събраните досега географски названия показват запазена старинна българска лексика с топономични суфикси при чисто славянски модели на образуване.

Тези имена са един скромен, но полезен принос към българската ономастика, който ни помага да видим състоянието на крайните западни български говори, далеч зад днешните държавни граници на нашата страна.

Благодарности

Нашата експедиция и направеното скромно топонимично изследване бяха възможни благодарение на всеотдайната помощ на г-н Хаджи Пируши и г-н Исмет Тола, съответно, председател и главен секретар на дружеството „Прос-

перитет Голо Бърдо". Същевременно ние получихме неоценимо съдействие от Посолството на Р България в Тирана в лицето на негово превъзходителство посланика г-н Б. Бобев и културното аташе г-н Л. Станков. Изтъквайки техния принос към организацията и провеждането на експедицията, бихме желали най-сърдечно да им благодарим.

ЛИТЕРАТУРА

Български етимологичен речник 1979: Български етимологичен речник. Т. 2. С.
Български етимологичен речник 1999: Български етимологичен речник. Т. 5. С.
Геров, Н. 1899: Речник на българския език. Т. 3. С.
Геров, Н. 1904: Речник на българския език. Т. 5. С.
Жалов, А. 2005: Топоними от с. Стеблево, Голо Бърдо – Албания. – В: Алманах на дружество „Огнище" – културно-просветно дружество. Българите в Албания и Косово. Т. 2. С., 77-83.
Илчев, Ст. 1969: Речник на лични и фамилни имена у българите. С.
Миланов, Е. 2001: Българите от Голо Бърдо и Гора. – В: Алманах на дружество „Огнище" – културно-просветно дружество. Българите в Албания и Косово. Т. 1. С., 17-26.

2.3. ТОПОНИМИЯ ОТ СЕЛО СТЕБЛЕВО
(Записки от 2006 г.)
Константин Рангочев

През 2006 г. сред българската общност в областта Голо Бърдо, Р Албания (с. Стеблево) започнаха комплексните теренни етноложки експедиции на Българската федерация по спелеология и на Асоциацията за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл". Те се организираха (и в следващите години продължиха да се осъществяват) с изключителната помощ на дружеството „Просперитет Голо Бърдо" и на неговия председател г-н Хаджи Пируши.

На тази първа експедиция бе записана топонимията на Стеблево, която се публикува тук с цел да влезе както в сферата на специализираното езиковедско научно търсене, така и в по-широката сфера на публичното пространство. На събраните оними не е правен етимологичен, граматически, диалектен и пр. анализ. Наличните на места коментари са дело на осведомителя в записа – Сабри Мурати, като отговор на въпроса: „Защо това се казва така?"

Използваната технология на записа е следната: с. Стеблево има две големи махали – *Со**с**ка м**а**ла* и *Ль**е**ска м**а**ла*, като първата се намира на юг-югоизток от втората. Записът започва в местността *Г**о**рни гроб**и**ша* и топонимите бяха именувани от осведомителя по посока на часовниковата стрелка от пътя Стеблево-Кленье – т.е. „*начало от Со**с**ка м**а**ла надесно*". Следват топонимите, които са разположени около махалата *Льеска*. Намесата на записвача е минимална – осведомителят сам избра посоката и последователността на излагане на топонимите. Важно е да се отбележи, че записаните топоними са изключително в землището на село Стеблево.

Г**о**рни гроб**и**ша

От Кленье – от СИ на И (бел. зап. – К. Р.)

Р**а**дуч – *планина, 2088 м надмор. вис.* (бел. осв. – С. М.)
Млечн**а** пл**о**ча
Острильци
Лак**а**ица **–** *ливаге*
Поп**о**ица **–** *пл**а**нина*
Орлово гн**ь**здо
К**а**лкан **–** *връх*
Виш**а**рица **–** *полени*
Г**о**рно мл**а**че – *извори има ладни, пущат пара от студ*

Д**о**лно мл**а**че – *извори има ладни*
Стр**а**тор – *връх, ск**а**ла*
Ш**и**рока п**а**дина
Д**ъ**лга п**а**дина
Осой – *к**а**ко с**е**нкя*
Пр**и**сой – *кърш**и** с**о**нце*
Др**а**ган – *студено место*
Стан**о**ите Р**а**дини

От Ю на З (бел. зап. – К. Р.)

Корм**а**кои равни – *ливади, извори имат*
Мацин**и**ца – *ливади, ормани*
Гр**у**йови **а**мбари – *ливаги, затворени, амбари, като дупки*
М**е**чкине д**у**пка
Стан**о**ите Р**а**дини – *от името на л**ю**гете*
Гроп**е** **у**мит – *дълбоко место, като валог*
М**а**ли мир**а**кот – *планине Мирачка от село Мирак, граница йе тама*
К**о**дра ед**и**шей – *тумба от Дишовските*

От З на С (бел. зап. – К. Р.)

Г**а**бур – *от габри моли има*
Тр**а**пот Дишов – *пътеката за Борова*
Г**у**ри Грашкам**е**н – *камен имат тамо*
Ста Бор**о**в – *Старо Борово село*
Ар**а**е л**и**лес – *тако го викат от Борово, а ние го викаме **О**градата*
На ч**и**чо
Шк**а**ла Кль**е**нска – *скала шо граничиме ние со Кленье*
Буд**и**не к**у**ке – *или Кль**е**нска р**е**ка*
Кль**е**нска р**е**ка
С**о**дол л**и**ваге
Чорвен**и** к**у**тел – *ливаге*
Г**о**рни л**и**ваге *(под Р**а**дуч)*
Д**о**лни л**и**ваге
П**е**триль – *така се вика местото, ливаге*
В**е**тарник – *тумба, веки све, наоколо има орман*
Чам**у**ро – *идат извори, вода ворвит, долина*
Пр**е**слог – *ливаге има много*

На изток (бел. зап. – К. Р.)

Пишч**е**ница – *в**е**тр**о**н п**и**шчет мл**о**го*
Ник**о**лашче
В**е**терно б**ъ**рдо
Над сел**о**
Цв**е**ткое междж**е**
Г**о**рно к**у**тле
Д**о**лно к**у**тле
Стопан**и** к**у**тли – *имало некоя с**о**палька* (ст**о**палька – ‘стъпка’, бел. зап. – К. Р.)
Паничарец
Орвен**и**к – *тамо е найдено златото*

Маала Ль**е**ска

Б**е**ла р**е**ка – *иде от поста, граничарете*
Ч**о**рна р**е**ка – *десно от Амет* (Ахмет Тамизи живее там – бел. зап. – К. Р.)
Марк**о**ица – *Бл**а**гоец*
Кленч**а**рише
Т**у**рцка лив**а**да
Олиове к**у**ке
Пр**о**йковци – *ама они са от Олиовци*
Дишовци к**у**ки
Шк**о**нец – *пътеката покрай Чорна р**е**ка*
Б**е**ли к**а**мен

На Ю (бел. зап. – К. Р.)

Пул**е**в таз – *т**а**ка се вика*
На м**у**рин
М**о**скина мл**а**ка
Гол**е**ма р**а**вен
Кок**о**ша р**а**вен
Б**о**рие
Ча**у**шое л**и**ваге
Белион к**а**мен
В**о**сой

Под поста налево (гранична застава на албано-македонската граница – бел. зап. – К. Р.)

В**а**куф
В**о**лниша
Зоечк**а** гл**а**ва
Б**у**дине л**и**ваге
Гр**о**бон – *от **о**фчар го **о**преле два **о**вна*
На **и**звор
Рас**а**диша
Лисич**е**н трап

Срещу гробището (бел. зап. – К. Р.)

Н**а**глаи
Драп**о**ица

Срещу християнските гробища (бел. зап. – К. Р.)

Чокал**о**в к**а**мен
Славот**о**рч**о**ва н**и**вата – *Славе Торчов*.

Сабри Ибраим Мурати, р. 1966 г., обр. 7 кл., земеделие, кмет на с. Стеблево; с. Стеблево, 04.05.2006 г., зап. К. Рангочев

3. СЛОВЕСНИ МАТЕРИАЛИ[227]

3.1 Голо Бърдо, селата, местата, историята

3.1.1 ***Нашето место, що го виждаш ти... Ен сой сме, бе: Острени, Лешничани, Радоеща...***

Айдин Курти: „Ридчето Стрезо", „кукята Стрезо", „н**а**село" долу, ф**и**лян ч**е**шма, к**а**лята, д**о**мот, ги знам, аки знам сите. „Н**а**каля" – овде е бидена стан**и**цата б**у**гарска (...) Има дз**и**здове, к**а**мени. Овде, знам местото, кае е б**и**дено, таа се вика стан**и**цата б**у**гарска, войска (...) Ама гран**и**цата е бидена во Вито Дзв**е**зда, ище по-виша, нашите с**е**ла, по-близо, що зборит ка н**а**ми **е**сти Лешн**и**чани, К**о**йовци... С**е**бища горе, **О**кщун амо от овде... ама Вито Дзв**е**зда се вика, зато не се р**е**дени **и**миня п**о**пусто, б**а**дява... (...)

Нашето место, що го виждаш ти, ние сме двайсет и шес **и**ляди жители, зб**о**риме й**о**зик, во цело Голо Бърдо, по град**о**ите що са кр**е**нати, има много. (...) Курсе[228] стан**и**цата бугарска, стан**и**цата н**а**пред наке време ести „н**а**каля" нам от **о**нде, и знам и местото к**а**де е, я, како... ка бил той, защ ове место го **и**мала Булгария...

Веселка Тонева: Кога го имала Булгария?

А. К. Н**а**пред, пред пред много г**о**дини.

В. Т. А и Турция е бидена овде?

А. К. Турция по-д**о**цна, по-къcно.

В. Т. А пред Турция е бидена Бугария?

А. К. Бугария, Бугария. Я ти кажвам, е б**и**дена.

Айдин Курти, р. 1948 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител, пеливан; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Симона Петрова: Накаля го знаеш?

Шевчет Муча: Н**а**каля знам.

С. П. Що има там?

Ш. М. Нищо нема там. Там са велели....тамока **е**дна ч**е**шма, що т**е**чит, б**а**рая тамо **а**лтън.

Веселка Тончева: Алтън, да, злато.

Ш. М. Злато. Злато се бара тамо.

[227] Както във всички части на книгата, така и в раздел „Словесни материали" на Приложението, ударените гласни са отбелязани чрез опцията Bold (почерняне).

[228] Обаче, но (алб.)

В. Т. А има злато? Се бара нещо? А? Да одиме и ние да бараме? (Смях)
Ш. М. Л**ю**дете, що в**о**рвели на ово место на пот, се уплашиле и тр**о**тиле на **е**дно м**е**сто злато, ама знаели са... що н**а**йдели плочата на п**о**тот... ама кой знаит.
Цветелина Димитрова: А Калята какво означава? Каля?
Ш. М. Крепост. Калая е по щип[229] – изпаднала, е со р**о**ци праена, дзидове, калая...

Шевчет Муча, р. 1968 г. в с. Големо Острени, обр. средно, директор на училището в с. Големо Острени, председател на Общинския съвет; с. Големо Острени, 21.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, А. Жалов, С. Петрова, В. Тончева

* * *

Цветелина Димитрова: А защо се вика Големо Острени?
Фуат Толя: Г**о**лемо защо има повече народ, жители.
Симона Петрова: От старите люди имаш слушано?
Ф. Т. **О**стрени са Мал**е**стрени – Г**о**лемо и Мало, ама в **О**стрени Г**о**лемо има повеке люди, повеке н**а**род, та се вика по-г**о**лемо, другото – по-мало.
Цв. Д. А те кога са заселени? Големо Острени кога е заселено селото тука?
Ф. Т. Нищо пишано нема, сб**о**рано, историци нема тука, можит тука у Т**и**рана, у архивата ке се н**а**йде нещо.
Цв. Д. Дека се знае тука от людете?
Ф. Т. **О**стрени е бидено се к**а**урско[230], тука на п**а**зарот се вика „Църков" – къде отиваме – „Н**а**църков". Пиш**а**но нищо нема. На турско време са м**е**нати верата и им**и**нята, турско време. Требе да сме дойдени от во Мат Бурель тука. (...) Мие ако сме д**о**йдени от тамо тука Македония и Булгария тука, Булгария много години е бидена тука и **я**зикот, мие що го имаме, не го имаме со п**и**санье. (...)
Веселка Тончева: Това може по-късно да е бидено, на турско да е бидено, со имената?
Ф. Т. Да, да, ама верата тука мислам, че е м**е**ната на турско време, **я**зикот – Македония и Булгария са били тука много време и са татък е останал **я**зикот, майчин язик – и као нашиот **я**зик, не е грам**а**тичен язик, со грам**а**тика да сбориш. Тука селото наше е бидено к**а**урско, доста много са избегани каурите тука в Булгария.
Цв. Д. Кога?

[229] Shqiptar, shqip – албански
[230] Християнско

Ф. Т. Може четиресе, трийсет и пет-шест г**о**дини тако. С**е**ла като Заб**о**рге, то си е било к**а**урско бидено, и тука, са избегани – в Скопие много са одили и в Булгария. Туе долу П**а**синки се вика едно село – от ова са избегани, са одили тамо. (...)

Тука може да има двайсет **и**ляди жители, що са избегани из Т**и**рана, из **Е**лбасан, тука две **о**бщини сме, комуни се викат. Нашата има четиринайсет **и**ляди жители.

В. Т. Вашата е Големо Острени?

Ф. Т. Да.

В. Т. А Требища колко има?

Ф. Т. Тея изб**е**гая много.

В. Т. А Стеблево?

Ф. Т. Стеблево има пет-шест куки – и во Т**и**ран. Ние сме петнайсет с**е**ла, четиринайсет с**е**ла.

В. Т. Във вашата комуна? Ама са големи села, имат школа...

Ф. Т. Да, има школа.

Цв. Д. А истите фисове[231] има ли ги в Мал**е**стрени?

Ф. Т. Само Муча има, друг нема.

„Н**а**село", „н**а**село" се вика мие, к**а**урите са бидени „Н**а**село", „църквата" се вика, кога са избегани ка**у**рите, мие сме бидени, н**а**село се вика, село е бидено. От пото има магазин, туй е н**а**село. Ама като са избегани ка**у**рите, сме дойдени отгоре мие. (...) Си е стара каля. На време булгарско, в**о**дата е заведена со к**ю**паи...

Цв. Д. Тръби?

Ф. Т. Да, труби, ама...

Цв. Д. Каляни?

Ф. Т. От кал. И нема како да ги фате нали на булг**а**рите во к**а**лята, и немаше... и зели една муска[232] и ф**о**лили ч**е**нка, да я надоат и таа тражи в**о**да, ама тая в**о**дата, тая найде, со н**о**дзете копа, къде беше в**о**дата и изкопаят тука... и си бегая.

Цв. Д. А това кое време е? На старо време?

Ф. Т. На стара рода. Кога била тука Булгария...

Фуат Толя, р. 1949 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител; с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, В. Тончева, С. Петрова

---

[231] Родове

[232] Муска, мъска – муле

* * *

Айдин Курти: От изток. Ова Г**о**лемо **О**стрени, село що се вика. По овие места. Амо, от овде, долу, се вика „Н**а**село”. Долу. Под ове църков, що ти каж**у**вах. „Н**а**село”.

Веселка Тончева: Да, да. Тамо е бидено селото.

А. К. Тамо некога е селото б**и**ло. И тамо са к**а**ури. К**а**ури имат имано. Около ос**у**мдесет станови, ш**е**йсет са донесли там... После амо викаме тамо край гроб**и**щана онде – „Ст**о**пешо”, „З**а**дли”, ова „Рамна г**о**ра”. Оне е место „Рамна г**о**ра” що се вика, по-рано беше све **о**рман. Шума. Све шума. От даб.

В. Т. От даб? А сега?

А. К. Сега го изс**е**коа. Цело место „Рамна г**о**ра”. По н**а**таму, имаме мие, се викат „На Ст**у**денец”.

В. Т. Що Студенец? Да нема вода?

А. К. Е „Ст**у**денец”. Имат **е**ден извор и името „Ст**у**денец” го имат. И ка в**о**ртит н**а**горе амо, овде, горе, На к**я**фа. Ова амо. После вортим от онде...

В. Т. А що значи „на кяфа”?

А. К. На к**я**фа ести клапа, що д**е**лит на селото, що е близко овде, Оржаново се викат те. Наше село после... После н**а**таму се вика „Мали цар”. Пък **о**нему се викат „К**ю**коль”. Она е место.

В. Т. Що значи „кюколь”?

А. К. „К**ю**коль”. Пл**а**нина К**ю**коль. Име на пл**а**нина. А она планина амо, що се к**а**чиа се, „Мали ворв”.

В. Т. Като връх.

Симона Петрова: А що се вика „Мали ворв”?

А. К. Мали ворв ести по-ниска от ова пл**а**нина. После **о**име в Заб**о**ргье. Тее место и туе имат имано църква и туе све к**а**ури са б**и**дени.

В. Т. А сега има село тамо?

А. К. Не. Имат неколко куки, ама мюсл**и**мани. Другите са разбегани, кой во Бугария, кой во Скопие, кой во... По град**о**вите... Од н**а**пред, раз**б**ираш. И тамо имат „Црвено ябулко”. „Црвена ябулко” се вика местото до Заб**о**ргье. „Црвена ябулко”. После н**а**тамо, врти н**а**долу, мие що имаме – „Радоеща”.

В. Т. Радоеща е село исто.

А. К. И туека имат имано църков, имат имано к**а**ури по-рано. И тия се... Све к**а**ури е бидено. Ка е дошла Турция некога тука и после... мюслиман. Сега друго що те интересира да ти кажвам?

С. П. Сакам да те прашам, а „Мали цар” що се вика?

А. К. „Мали цар” се викат, ти к**а**жав ести пл**а**нина. Со г**о**лемо име е Мали цар е по-више крольовете н**а**пред, от б**о**рби, от овие кр**а**ле. По-в**и**соко место. (...)

В. Т. А защо се вика „Голо Борда”? Що значи?

А. К. „Голо Борда” ести се викат... Ова место е голо, голо да р**е**чиме, голо на аспект... Немат много пл**а**нине, многу голо. „Голо Борда”.
С. П. Тамо има ли место „На каля”?
А. К. Имат.
С. П. А што има там?
А. К. Тамо, како место „каля”. Каля е б**и**дена сега, како ти кажувах тебе д**е**нот онде. А имат и к**а**ля во Коевци. Оно селче близко. Е, тука имат каля. А тука имат н**а**йдено, по-д**о**цно, люди са ж**и**вени от краль**о**вите, кой е биден, иляда и дванайстата г**о**дина е бидено. Тия са с**е**дени во шп**е**лата[233] внотра и в**о**да им е з**е**мана от извор, що... Како г**е**ран. От извор и право внотра, во калята внотра.
В. Т. Иляда и дванайстата. Деветстотин и дванайста?
А. К. А пред дванайстата г**о**дина туека си имат имано станица, како е што имат овде. На каля, що ви го кажувах я. А и тамо са ж**и**вени тия, що били началниците на б**о**рбата тогава.
С. П. А от стари люде за „Бугарски гроб” чувал ли си? Местност?
А. К. Да. Во Себища. Гробища бугарски имат. Туе са прани[234] люде.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Фуат Толя: „На к**я**фа” тука се вика... З**а**дли... Гер**и**зите горе.
Веселка Тончева: Геризите? Што значи „геризите”?
Ф. Т. Праени геризи[235], к**о**пани со казма[236] и правени со плочи, за в**о**да.
В. Т. А има вода?
Ф. Т. Има. Има в**о**да. И так. Тука „На к**я**фа” се вика.
В. Т. „На кяфа”? А што значи „кяфа”?
Ф. Т. Качваш се от село и се п**у**лиш, долу село гледаш. И овде се вика „Селски з**а**дел”. Тия са. **О**вия са м**е**ста.
В. Т. Добро. А во самото село?
Ф. Т. Во самото село ти казва „Н**а**село”...
В. Т. На село. „На църков”?
Ф. Т. „На ц**ъ**рков”.
В. Т. Друго?

233 Пещера (алб.)
234 Стреляни
235 Големи дупки, трапове
236 Лопата

Ф. Т. Що да ви кажувам друго... На „Р**и**дот Стр**е**зов„. Там преко се гледа. Така се вика „Ридот Стрезов„.
В. Т. Дето е живял Стрезо?
Ф. Т. Стрезо. Ести ка**у**рине[237].

Фуат Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Цветелина Димитрова: А то Големо Острени и Мало Острени едно село ли са бидени на старо време? Че името е едно, що значи?
Караман Толя: **О**стрени Г**о**лемо и **О**стрени Мало.
Симона Петрова: А си слушал що значи Острени?
К. Т. **О**стрени, така да кажам я сега, **О**стрени како ножо – **о**стрен, **о**стрен.
Цв. Д. Да, наострен.
К. Т. Наострен.
С. П. Си слушал людете са били остри овде и затова селото тъй го викат?
Цв. Д. На каков човек му се вика остър? (показва с жест главата си – Цв. Д.) Ааа, умен, умен!
С. П. Са бидени людете таквиа?
Цв. Д. Остри, хитри будни?
К. Т. Будни.

Караман Толя, р. 1943 г. в с. Големо Острени, обр. висше (завършил педагогически институт), учител; с. Големо Острени, 23.08. 2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: А се знает къде битисва земята на Малестрени?
Азбие Муча: И к**а**де кинисва[238] земята на **О**стрени.
Агим Муча: Се знает, се знает.
Зоня Муча: Се знает, како не.
Аг. М. С**и**норот, с**и**норот се знает. (...)
В. Т. А къде е, некаде во планина?
Аг. М. Да. Ние го знаеме, со Радо**е**ща го знаеме каде, оиш во Радо**е**ща, го знаеме с**и**норот.

[237] Християни
[238] Започва

З. М. Со Радо**е**ща, со Ладим**е**рица, со П**а**синки, секой си знае, со Мал**е**стрени, со Кленье...
Аз. М. Овде со Орж**а**ново, со Лешн**и**чани, како не знаем!

Азбие Муча, р. 1955 г. в Макелари, обр. висше (педагогика в Тирана), учител; Зоня Муча, р. 1926 в с. Големо Острени, обр. 3 клас, земеделие; Агим Муча, р. 1954 г. в с. Големо Острени, обр. висше (педагогика в Шкодра), учител; с. Големо Острени, 22.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Ферит Исоски: Мало **О**стрени се вика, тея другото се вика Г**о**лемо **О**стрени, било тея триста куки, ове е било двеста куки – затеа го викат Мало **О**стрени, зате по-малко куки. Тамо тия Г**о**лемо **О**стрени.
Цветелина Димитрова: Не са бидени едно село?
Ф. И. Не, не, не са бидени. От овде до Тр**е**бища има саат и пол[239] да идеш, Т**у**чепи го имаме полов**и**на саат, Радо**е**ща – един саат, Г**и**неец – саат и пол, Кл**е**нье – два саата, Ст**е**блево – три са**а**та. Голо Бордо сите сборат таков **я**зик.
Веселка Тончева: Каков язик?
Ф. И. Т**а**ков, **я**зик от майка. Ка да ти реча, бугарски речат, мак**е**донски, мешан, то си е **я**зик от майка. Щип учим на школо.
В. Т. А колко куки има сега во Малестрени?
Ф. И. Сега има овде сто и десет куки, сто и петнайсе, толко. Т**и**ран, Д**у**рус, мои д**е**ца со све ч**е**ляди са во Гр**е**кия и **е**ден во Англия.
В. Т. Откъде са дойдени людете тук во Малестрени?
Лю(в)ан Даутовски: Овде е бидено место от „Църков", к**а**урско место.
В. Т. Има сега во Малестрени човек со... ортодокс няма, каури няма?
Л. Д. Няма.
В. Т. А имаше? Доскоро имаше некои каури?
Ф. И. Имало до пред...
В. Т. От кой фис?
Ф. И. Стрезо, Гиче Стрезо.
В. Т. Гиче Стрезо, а дали сте слушали фис Блажеви?
Ф. И. Имало е Блажеви, во България били отидени Блажевите. (...) Кукята негова, направил кукя и стоката негова. Тоа ести тия, Блаже от Малестрени, и коя и дошул **е**дин син, за да я продава з**е**мята и го викал на гишо от татко ми мой, айде да я земеш ти, рекох я не моо да ти я пл**а**та, имам много челяди, я

[239] Половина

сум стар. И братовчеда го викнал него и го сретнал с него и я зел земята.
В. Т. Значи тия са зели земята, а кукята? Нова са направили, тая се изтурила.
Ф. И. Изтурила се е старата.
В. Т. А стоката?
Ф. И. З**е**мята, з**е**мята. (...) Я имам сед**у**мдесет и две години, я него стасав той Блаже, не го знам, има сто години.
Цв. Д. А да кажеш старите каурски фисове?
Ф. И. Стрезо, Георги, Шарку – три фиса б**и**ле.

Ферит Исоски, р. 1939 г. в с. Мало Острени (Малестрени), обр. 4 кл., пенсионер (има магазин и заведение); Лю(в)ан Даутовски, р. 1973 г. в с. Радоеща, обр. 9 кл.; с. Мало Острени (Малестрени), 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Имаш сестра?
Зоня Муча: Е в село друго.
В. Т. Как се вика?
З. М. Оржаново.
В. Т. И тамо зборат наше?
З. М. Све мие ен сой[240], ен сой сме.
В. Т. Там е мажена е сестра ти?
З. М. Да.
В. Т. А инак е от Острени?
З. М. Ен сой сме, бе. **О**стрени, Лешн**и**чани, Радо**е**ща, Тръпч**а**ница, Мал**е**стрени, К**о**йовци – ен сой! Ладим**е**рица, Т**у**чепи, П**а**синки, туку П**а**синки и Т**у**чепи друго веше, како **о**ваа н**е**веста моя[241], друго веше, вешо наше ести многу льепо.
В. Т. Ти со що иде на Оржаново?
З. М. На нодзи, еве к**е**де е Оржаново.
В. Т. Колко саата? Еден саат?
З. М. Немат ен саат, дюзет[242] минута.
В. Т. Е убаво село? Да идеме да го видиме?
З. М. **О**йдете, **о**йдете, защ не.
В. Т. Е големо село, има люди?
З. М. Имат, како немат! Имат, и тамо сега с**и**нет ке прават, пеея син**о**йкя... (...)

[240] Един сой, т.е. един вид
[241] Снахата на Зоня Муча (Азбие Муча) е албанка.
[242] Dyzetë – четиридесет, алб.

В. Т. А има школо во Оржаново?
З. М. По[243]. Г**о**лемо село.

Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: И що за Оржаново, значи така – за стоките дойдени?
Мендо Курти: За стоката д**о**йдени, ост**а**нати тука и направено после....
В. Т. А дали се знае от кой фис?
М. К. Има **е**ден фис[244] само **о**вде – М**у**ча се вика, само мие три куки, четири, що сме К**у**рти.
В. Т. А свите са Муча?
М. К. Св**е**то село Муча, Муча са д**о**йдени овде... и от Муча.
В. Т. То е мало село значи, щом е от еден фис. Свите значи тие са фара?
Самие Курти: Не, се з**е**вае, не се ф**а**ра[245], си се з**е**вает така да си се м**о**жет, да си се ж**е**нет.
М. К. Муча.
В. Т. От кое друго село земат?
С. К. И от други, туку и от **о**вде си се з**е**вает. М**а**ла[246] со м**а**ла, ние така си...
М. К. Мие сме близни, на работата за да... како в**е**лите вие корв. Мие в**е**лиме на три бр**е**зои[247], на три и на четири бр**е**зои – може.
В. Т. И кай нас е така, исто е.
М. К. И таму така? Аха.
Цветелина Димитрова: Кои са старите села тука?
В. Т. Най-старо село?
С. К. **О**стрени **е**сти веке...
М. К. Най-старо село? Най-старо – **О**стрени... не го д**о**ржи н**а**ум...
С. К. Базата – **О**стрени.
В. Т. А Радоеща?
С. К. Радо**е**ща ка нами.
Цв. Д. Ама Големо Острени или Малестрени?
М. К. И Мал**е**стрени...
Цв. Д. Ама те едно село ли са или са различни села? Са бидени едно село?

[243] Да (алб.)
[244] Род
[245] Роднини
[246] Махала
[247] Пояса, т.е. до трети братовчеди

М. К. Не, не, си е бидено там, така си е бидено, не е бидено в**о**рзано со **О**стрени.
С. К. Нема люди от **О**стрени.
М. К. Не им е така работата. Тамо се други, други, влагат и други работи, не се к**а**ко...
В. Т. Добро, ама името? Исто!
М. К. **И**сто. (...) Ние го викаме Мал**е**стрени. (...)
В. Т. Добро, Оржаново е от Острени, песмите, кои се пеят тука, овде и во Острени – истите?
М. К. **И**стите.
С. К. Й**е**но. (...)
В. Т. Сега кога дојдовме, видовме гробище.
С. К. **О**нде горе.
В. Т. Е гробището на селото ова?
М. К. На с**е**лово.
В. Т. Много малко е?
С. К. Имат други гробища, имат други амо долу.
В. Т. Кое е най-старо?
М. К. Оние се старите.
С. К. Оние горе, що видовте (...)
М. К. Ние – во гробиштата **О**стренски.
С. К. К**у**ртовски – тамо, сите люди тамо имаме... само й**е**ден овде (посочва под къщата – В. Т.)
В. Т. А може така? Може дома?
С. К. **О**вде.
М. К. **О**станат на местото негово, зимите г**о**леми...
С. К. Сн**е**гои г**о**леми...
В. Т. На старо време е било?
С. К. Аха, ко е р**о**ден **о**вой и я...
М. К. На четир**и**есет и седум год**и**ната.
С. К. И стари б**а**бай[248] от **о**вого, не б**а**бай от него, б**а**бай от б**а**бай. Имало сн**е**гой г**о**леми, не м**о**еле да **о**дет во **О**стрени и го ук**о**пале у **о**вде...
М. К. Го ук**о**пале тука...
В. Т. Значи вие сте от Оржаново, ама ви укопвает в Острени...
М. К. Л**ю**дите наши – тамо. (...)
Симона Петрова: Ги знаеш местата кай селото? Како се викат?
М. К. А м**е**стата... Оня ана му се вика „К**ю**коль”... Оня аму се вика „Мали цар”... Ова пл**а**нина тук...

[248] Татко

М. К. Оня другия се вика „Б**а**ндаре”...
С. П. „Бандаре”... Що значи?
М. К. Бандаре... Овде ести иляда и петстотини и шейсет метра над морето... „Бандаре”... Пл**а**нина... Оная се вика „М**а**лската бука”... Ова се вика „Големата бука”...
С. К. „Малската” сака да речит „Остренска”...
М. К. „Остренска Мала бука”... „Мала пл**а**нина”, мала...
Цв. Д. На междата с Големо Острени? На междата ли е?
М. К. Аха. Така сме на... Двете с**е**ла во двете пл**а**нини да р**е**чеме не... Тия седет в план**и**ната н**и**вна, мие в план**и**ната наша... Разбирваш? (...)
С. П. Знаеш места дека има вода?
М. К. Места що имат в**о**да? Тамо се вика **е**дна ч**е**шма – „Кор**и**тник”. Има ч**е**шма тамо, зад она пл**а**нина натамо има **е**дна ч**е**шма се вика „Кор**и**тник”.
С. П. А во селото има чешми?
М. К. Има, има.
В. Т. А имат иминя чешмите? Имат я. Е, во Острени е чешмата „Мучовска”.
М. К. „М**у**човска”... Овде имат **е**дна ч**е**шма се вика Н**а**зър М**у**ча... Амо горе викаме мие Н**а**зър М**у**ча... (...)
С. К. Кога одете за Мал**е**стрени... Има едни куки ке видите.
В. Т. И како се викат?
М. К. На Камен.
В. Т. И тия за стоки са бидени.
С. К. И тия от **О**стрени са п**о**йдени.
М. К. Има едно село по н**а**тамо, други куки се викат Заб**о**рге...
С. П. Е бидено село тамо?
М. К. Е бидено г**о**лемо село тамо, ама са избегани людете.

Самие Курти, р. 1947 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас, магазинерка; Мендо Курти, р. 1945 г. в с. Оржаново, обр. 7 клас, майстор, строител, работил в Гърция 3 години; с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

3.1.2 ***Не убаво време... Со телоите затворени...***

Веселка Тончева: А кога беха затворени границите?
Самие Курти: Не м**о**еме да **о**диме, ост**а**нати, с**е**га си одите...
Мендо Курти: Много лошо време.
С. К. Не убаво време.
М. К. Со тел**о**ите затворени.

В. Т. А и вие сте близо до градница.
М. К. По, по. Т**у**чепи, В**о**рмица, Тр**е**бища.
С. К. Си го отп**у**щия сега, н**а**пред не можеше аке да се оп**у**лиме, не не ост**а**вяя, гл**а**ата не м**о**евме да я св**ъ**ртиме, да одевме по к**у**фия[249] со м**а**кина[250]. Амо веке, аке – не (показва да не гледаш към границата, а наобратно – В. Т.)
В. Т. Тежко е било времето, тежко.
С. К. Останавме м**а**ра **о**тзади, беше убао и тя време. Сега, кой се сторил п**а**сорник – се сторил, кой не – не.
В. Т. Що се сторил?
М. К. Со п**а**ри.
С. К. Кой имал д**е**ца, ц**у**ци, **о**дил в Германия, тамо ке ш**е**тает, ке сп**е**челит. Кой що ньемал – к**у**рсе **Е**нвер велеше: Й**е**но свите! И ти, и ти, и ти – й**е**но!... С**е**га се **о**пра[251] н**а**родов, ори кь**е**рко, се сл**о**мия н**а**родо...

Самие Курти, Мендо Курти, с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Самие Курти: Скрито праевме... со б**а**клава, са м**а**зници, б**у**реци, со мь**е**со. Мь**е**со не ни давае, ке праевме чему с да... да заколиме за К**у**льбан Б**а**йрам. Скришом важд**о**вявме[252], аман да не **у**знае комшията... Свите праевме.
Мендо Курти: Али Бугария така е бидена?
Веселка Тончева: И в Бугария се правеше скришно, кеверията[253] не даваше...
С. К. За нами... ние се ч**у**вавме п**о**екье от другите, з**о**що бевме комунисти (снишава глас – В. Т.), социалисти, ка им викате...
М. К. Комунисти, комунисти, ова комунистка беше.
С. К. Ако ме ф**а**теа мене да пр**а**вам б**а**клаа, ке ме б**а**кнеа от работа (...) И ни беше страв нами да не **у**знее, и от работа ме т**о**ргае[254] и много люди мои ке ми т**о**рнеа, защо свите сме б**и**дени интелигент... како фис мой, свите сме били, свите со работа све...
М. К. Не н**а**прави убава работа **О**джата, ние **О**джа го викаме, **Е**нвер, **Е**нвер...
С. К. На свиве истаци**о**ни су **и**мана люди, сме бидени...

[249] Граница
[250] Автомобил (алб.)
[251] Стреля
[252] Продължавахме (алб.)
[253] Управата, правителството (алб.)
[254] Изгонват

В. Т. Ама еве велиш – беше добро на Енвер, имаше и добро на Енверово време, ама дето ви зеде земята не беше добро.
М. К. Не беше.
В. Т. Да им земе земята на людите и айде на коопратива там, да работаш за нищо вес ден...
М. К. За нищо, за нищо (...)
С. К. За кара, за три ль**е**ка...
М. К. Йен льеб да зема на ден.
С. К. За ено ль**е**бче... Така е, ори кь**е**рко, туку я в**е**ля – имаше и уб**а**вина, немаше п**е**ренье[255].
В. Т. Да, беше по-спокойно, мирно беше времето.
М. К. Мирно беше.
С. К. Мирно беше, имаше френа[256], да си одеше пършему[257] ти, кье да сакаш, да си оиш, да ти ч**и**ни таке, к**у**рсе сега нема сигур**и**я. От овде до на нивана да пойда, нема сигур**и**я, я, не вие млади. Вистина одите, ама душ**у**льето шп**и**ртат овде веке. Тога – не. Кя си земав я милиони п**а**ри во чантата, я кл**а**дев на рамо и ке си **о**дам. И од **о**вде в **О**стрени, тамо ги т**у**рвавме п**а**рите.
В. Т. Тамо е комуната, тамо е све.
С. К. И не го имав пр**о**блем п**о**тем, ар кя ми **и**злезит некой, ар кя ме зграбит, ар кя... ич! Сега, сега веке... сега чифт**о**ите за тр**и**есет ль**е**ка – пам, памци! Страшно...

Самие Курти, Мендо Курти, с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Како беше по Енверовото време?
Айдин Курти: По Енверово време. Слушай сега, той много н**е**ща загубивме мие, що бевме место затворено, место, що не дават нигде да излезем и останавме как гледаш с**е**га. Ама сега Албания... Во време Енверово глад, катастрофа. **О**вдека радио, телевизия ич не. Немаше да купиш.
В. Т. Голяма беднотия е било. На магазин нищо, празно.
А. К. Празно. Мие леб – ченка. От ченка. Бр**а**шно ко ке д**о**еше на продавница, овде на д**ю**кян. Оне беше продавницата от д**ъ**ржавата.
В. Т. А, така. Една, толкова.
А. К. Една. Толко. Не две... **Е**дно п**а**ко к**а**фе, пакетче, си се д**е**лет людето, за

[255] Стреляне
[256] Спирачка (алб.)
[257] Për shembull, алб. – за пример, например

едно п**а**ко к**а**фе... И бр**а**шно. Чисто две к**и**ла, едно и пол. Толко. М**е**со ич. Ич не.
В. Т. Добро ама дома не сте ли гледали стока.
А. К. А, не ни оставая.
В. Т. Защо?
А. К. Не, ни к**о**кошка, не.
В. Т. Ни кокошка? Ни нищо?
А. К. Ни крава.
В. Т. Защо?
А. К. Да не... Таке кооператива.
В. Т. А кооператива?
А. К. Кооператива имаше.
В. Т. Значи тамо беше стоката. Тамо.
А. К. Све, све. (...)
В. Т. По-лошо ли живеехте вие во Голо Борда? По-лошо ли от другите албанци? Или и другите албанци исто лошо?
А. К. Другите и тия лошо ж**и**веа, ама **о**вие що са из град**о**вите па-таке. Тамо имат друга спрема. Ага беше ти во Т**и**рана, тогава, ке **о**деше на работа...

Айдин Курти, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

3.2 Религия

3.2.1 ***Ние сме бидени каури напред от години. Сега – и каури, и муслимани, и така, и така.***

Шевчет Муча: Тува е бидена гроб**и**щата и църквата у стред гроб**и**щата. Разбираш? Туе га правеа тубаци**о**ни на в**о**да и надоле в гроб**и**щата долу.

Алексей Жалов: Да.

Ш. М. Се работаше тува на църквата и по старо време църква – Н**а**църков. Велея я целата, „Кае ке одите" – „Н**а**църков". Нема „На моста" – „Н**а**църков".

Цветелина Димитрова: А защо се казва така Нацърков? Откъде му идва името?

Ш. М. Па църквата е бидена туе – гроб**и**щата, отстрани на гробищата, таа има, на църквата имат и кам**е**ната, що са кл**а**дени, калд**а**рма.

А. Ж. Да, калдъръм.

Ш. М. Калдъръм, що е кладено, църквата у стред е бидена. Тия оне що е све забр**а**нато, дз**и**дот у стред църквата, така е бидено, нещо лично[258] и... комун**и**змата, на времето на **Е**нвер **О**джа се тури, се з**а**равна сви що – сос дж**а**мии, со цркви, со све **е**дно ги н**а**прави. (...) **Е**дин човек оди на Италия на работа и кат дойде туй рече: Я че я н**а**праам та, що е бидено и го н**а**прави.

А. Ж. А, това дзидо?

Ш. М. Дз**и**до, дз**и**до тури, н**а**прави, ама ако **о**ткопаш долу, има т**е**мель.

А. Ж. Има темел.

Ш. М. Т**е**мел, стар, туе е бидена.

А. Ж. Значи там, където пихме кафе...

Цв. Д. Е центъра всъщност...е на църквата.

Ш. М. Тия бараките туй дет са, клюб**о**вите са бидени они све гробища. Позади бараки онде л**о**кали, туй е..., сдола имат път, около све е гроб**и**щата път имаше, во стред гроб**и**щата е църквата.

А. Ж. А те са каурски?

Ш. М. К**а**урско, к**а**урско.

Цв. Д. Ти помниш ли ги гробищата или си слушал?

Ш. М. А, не.

Цв. Д. Не ги помниш.

Ш. М. Та други повече раб**о**тали, ние не знаеме що е. Во Г**о**лемо **О**стрени имало аенг[259], музика, и **и**дел **е**ден на п**о**тот и се п**у**лит, со казни[260] работи и велит слушайте тука, що праите тука – к**о**паме. Ааа, Господ е на църква во **О**с-

[258] Хубаво

[259] Веселба

[260] Наказание

трени – защо, бе – тамо **я**дет, пиет и музика. Затуй тр**о**тите[261] тие, **о**йте тамо, на църквата во **О**стрени.
Цв. Д. А тя по кое време е била тая църква, в смисъл преди колко време – по турско някъде или преди това?
Ш. М. Ако е дойдена Турция, таа я р**а**змеша, **и**збърка, направи. Така нали... е деформирана...таков беше с**и**стемот – комун**и**зъма.
Цв. Д. А по кое време се е преместило селото от центъра тука? Отдавна?
Ш. М. Кога е не знаем. Така ми е во памет ми е останало кога се т**у**раше тука, се праеше тука бараки, къщи, ко праеа, тука коски, гробища...
Цв. Д. А някакви такива стари надгробни камъни използвани ли са после? Да са намирани и използвани – например за джамията или да са събрани някъде от тея стари гробища?
Ш. М. Туе... каменни плочи?
Цв. Д. Точно, точно.
Ш. М. ...к**о**скье, к**а**фке[262], **е**дно еее...
А. Ж. А тези камъни тамо ли са или някой ги зел да си прави кукя?
Ш. М. Не, не, тие мин**а**рето, джамията кога го т**у**риа, тамо имаше на гроб**и**щата – за ч**е**ршия, за ч**е**шми, за кукя не е праено. Това е з**а**кон. Бидено е со църкви, не со дж**а**мии. Така велеа старите и язико що го сбориме, така велиме майчиня **е**зик е (...) на мама, ако сбориш майчин език (просълзява се – Цв. Д.) пиши, ама не опиши го... (...) Най-доцно е бидено...на л**ю**дете к**а**ури, к**а**урско място, най-точно са бидени во Заб**ъ**ргье, под „На Камен" – селото...от к**у**ките, туе са бидени – ка дошле, бег**а**ле, бег**а**ле, во Булгария са избегани, задните са бидени во Заб**ъ**ргье, бегале от селата, туе имало П**а**синки що е? Има люди? Мал**е**стрени, Т**у**чепи, Ладим**е**рица, П**а**синки, ако одиш н**а**нодзе, н**а**кусо по-бързо одиш до П**а**синки.
А. Ж. Ама ако одиш през Мало Острени, така ли?
Ш. М. По п**о**то надолу, по граница.
А. Ж. По граница.
Ш. М. Се чува църквата во Вормица и во Гиноец.

Шевчет Муча, с. Големо Острени, 21.08.2011, зап. Цв. Димитрова, А. Жалов, С. Петрова

* * *

Фуат Толя: Овде на църков ак да к**о**паш **е**дно м**е**тро, гробища...
Веселка Тончева: Сигурно...

[261] Оставете
[262] Череп (алб.)

Ф. Т. Не сигурно бе, я имам к**о**пано! (...) Ние сме бидени к**а**ури н**а**пред от г**о**дини.
В. Т. Откъде го знаеш ти това?
Ф. Т. Го знам, защо се п**у**ля по м**е**стоно и гледа „н**а**църков", „н**а**село".
В. Т. Тоа не значи, че си бил каурин... Имало е каури, па е имало и мюслимани.
Ф. Т. Я вервам, оти името мое е к**а**урско, сме бидени не Т**о**ля, а Т**о**ли, сега сме Т**о**ля, Заб**о**ргье, Заб**о**ргье цело к**а**ури...
В. Т. Ама тие сите Стеблево..., тие сите са каурски
Ф. Т. Малко к**а**ури останае тука, си избе**г**ае във Булгария или во Скопие, ост**а**иа цели з**е**ми тука....
В. Т. Има земи от каурите тука?
Ф. Т. Цели з**е**ми са к**а**урски.
В. Т. А кой ги работи?
Ф. Т. Кой ги зел, кой бил по-як, не купени. И останале много малку, избегали во Скопие, во Булгария, во Солун, Гърция, и мюслим**а**ните се мн**о**жиа, нема що да правает.
В. Т. А ти одиш ли на джамия?
Ф. Т. Я не ода, не.
В. Т. Ама има люди, кои одат?
Ф. Т. Има, много малку, не ми треба ова, не връзка...
В. Т. Нали си муслиманин?
Ф. Т. Яс ти казвам каква е работата, ти утре можеш да бидеш, да се правиш муслиманка... ама човек да в**е**руват.
В. Т. Тоа е важно. А ти веруваш ли?
Ф. Т. Да. Ако ти да дойдеш мюслиманка, или мож да се направи кр**и**щери, каури, що... човекот прави све, **е**дна в**е**рба треба да имаш.

Фуат Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Е бидена стара джамия?
Ферит Исоски: Е бидена, от село, град, не е имало како тая дж**а**мия, **а**нтична, како музей **а**нтична, во целата **о**пштина е немало друга таква дж**а**мия.
В. Т. Ама сега нема джамия.
Ф. И. Мож да се н**а**прави, туку ке оди мало време.
В. Т. Е, во Острени е направена.
Ф. И. Я н**а**прави един бизнесмен от селото и **у**мре той.
В. Т. Тоя, що я направи, умре?

Ф. И. Умре во Македония.
Цветелина Димитрова: То Малестрени старо село ли е?
Ф. И. Старо.
Цв. Д. Колко старо?
Ф. И. От триста г**о**дини ка ми е рекол дедо мене, бил селово, после той е старо село.
Цв. Д. А каурско село ли е било или арнаутско, или мешано?
Ф. И. Мешано, овде много мало куки во село наши имало к**а**урски. Овде све е имало двайсе куки. И тие по-умни от турците, каурите.
Цв. Д. Защо?
Ф. И. Стока имали по-убава овде и на времето на **Е**нверо избегали во Т**и**рана и во Дуръс и оставиа стоката тука.
Цв. Д. По Енверово време?
Ф. И. Имало църков туе.
В. Т. А може ли да го видиме местото на църков, искаме да го видиме местото църквата каде е бидена.
Ф. И. Гробищата.
В. Т. Сега са само гробищата, ама се знае, дека е бидена тамо църква?
Ф. И. Како не, бе, кога са я изт**у**рили джамията, я изт**у**рили и ц**ъ**рковта. На с**и**стемот **Е**нверов бил, немаше други, з**а**мисли. Д**е**тето ке ви п**о**кажет къде е, сега са само гроб**и**щата. Пред много г**о**дини, преди сто и п**е**десе години имало гробища, ка ми кажвал дедо, онде, все изт**у**рени. (...)
Тука има ена плевна я, **о**нде го викая Горна маала, ку су к**о**пале, су нашел **а**нтични работи, з**е**мяни, некогаш имало люди во село, Горна маала. Овде го викаме н**а**църков, овде, овде, туке горе, викаше татко, напред имало църков, отгоре, е гробищата се виждат. Овде са откриени, кукята кога праихме, коски. Ку су носел я в**о**да дома, ку сме к**о**пали, на улица га сме к**о**пали, найдохме гроб – плочите, коските, све.
Цв. Д. А тея коске къде са турени после?
Ф. И. Тиа требало да ги земаме и да ги носиме кай ц**ъ**рковта кай гроб. Да ги с**о**бериш, да ги ф**о**лиш в трапои...
В. Т. Сложили са тръбите, а костите са ги заровили....
Ф. И. В старо време, много старо...
Цв. Д. Колко старо? Преди турско?
Ф. И. Колко старо, я сум седумдесет и една година, татко ми имал и той... църковта, е било църков...
В. Т. Тука се вика „Нацърков", и тука е имало църква, ама никой не знае кога е и що е, а тая църква, дето сакаме да ни я покажеш я знаете, на Енверово

време – тия са две различни църкви? Там е бидена по-нова, а тука е бидена по-стара?
Ф. И. Не, не, тая е праена пред сто г**о**динье, е напраено един р**и**стиян, го викали Петро, с**и**нот негов е во Дуръс и го викат Стефан.
Цв. Д. Той си е дигнал църквата?
Ф. И. Петро, той е, що я е праил, Петро, църквата. А тая що е праена е у з**е**мя н**и**внина, и ц**ъ**рковта е у з**е**мня н**и**внина... Во земя Симоно, що е местото, праена църквата, що е пущил з**е**мята да се н**а**праи църквата.
Цв. Д. А да помниш тея ристиянските фисове кога правеха феста, празник?
Ф. И. Праели на Великден, на В**е**ликден вапцали яйца... и ние кога сме праели Б**а**йрам, Гюрен праеха (Гюргевден – В. Т.).
В. Т. А Гюргевден праехте заедно?
Ф. И. Гюрев ден, другари що сме имале – ке пиеме, ке ядеме. На Стеблево на шес май съм одил. Я четири години ка ода тамо.

Ферит Исоски,; Лю(в)ан Даутовски, с. Мало Острени (Малестрени), 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: А е имано во Оржаново каури?
Самие Курти: Не.
Медно Курти: Не. Само мусл**и**мани.
В. Т. Тие се дойдени муслимани от Острени...
С. К. И не е имано и немат.
М. К. Не е имано ич.
С. К. **А**наму, що я, е имано, селото Заб**о**ргье, що го викат, све таква фея[263] беше...
М. К. В Мал**е**стрени е имано.
С. К. И в Мал**е**стрени имат, се п**о**йдени се в Македония.
М. К. И в Острени има.
С. К. И во В**о**рмица.
В. Т. Во Вормица е имано повекье каури.
М. К. По. Овде не е имано к**а**ури, во Лешн**и**чани не е имано к**а**ури, тамо има едно село друго – Лешн**и**чани, К**о**йовци, **О**кщун – не, Радо**е**ща – не, Т**у**чепи – не.
С. К. Ладим**е**рица – не. Мал**е**стрени, в Заб**о**ргье имано...
В. Т. Вормица е каурска, и Гинеец е каурско.

[263] Религия (алб.)

С. К. Аха, Г**и**неец, по. Во Ст**е**блево не знайм.
В. Т. В Стеблево – и каури, и муслимани, и така, и така.
С. К. И в Кл**е**нье – така (...) Е **и**мано мльогу...
В. Т. Сега – не. Има църков во Кленье.
С. К. Има накрайот во тр**а**пон.

Самие Курти, Мендо Курти, с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Ферит Исоски: Има **и**ще мало, некои две куки али три... (християнски – В. Т.)
Веселка Тончева: А тука двайсе куки викаш...
Цветелина Димитрова: А онова место у Радоеща как го рече?
Лю(в)ан Даутовски: Сим**о**новци, има и цорква има, гробища има млогу, на **е**но место са гроб**и**щата и пак загр**а**дено...
Ф. И. Що се изб**е**гани во Заб**о**ргье, са изб**е**гани свите.
Цв. Д. От кого са избегани?
Ф. И. Я не ги ст**а**сав.
Л. Д. Заб**о**ргье... све к**а**ури...
В. Т. Сега на Заборгье?
Ф. И. Нема ни **е**ден, све мусл**и**мани (...)
Цв. Д. А ти си роден в Малестрени?
Л. Д. Не, во Радо**е**ща (...) (питат ни как се казваме и това е повод да кажат какви християнски женски имена са имали в селото – В. Т.) Цвета, Б**о**силька, Доника, В**е**лика, Верка, Христ**и**на, Гюргя.... (...) Имет к**ъ**рстено сите д**е**ца име н**е**йзини, во Гърция са напр**а**ени р**и**стияни... таа я викале Верка и с нея сум бил на школо...

Ферит Исоски; Лю(в)ан Даутовски, с. Мало Острени (Малестрени), 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

3.3 Календарна обредност

3.3.1 *Летник, Гюргевден, Йеремия*

Веселка Тончева: Я кажи ми за Летник? Що праехте на Летник? Кога се прави?

Райме Толя: Мие праиме по**о**гача, земаме, бе**р**име ле**с**ки, се чу**к**аме...

В. Т. И що велите?

Р. Т. Да си ле**с**на ка ле**с**ка (смях), да си ви**с**ока ка доб, да си цела како пога**ч**ава, да си яка ка дре**н**он, да се ви**т**ка ка по**в**ида...

В. Т. Това повидата го немам видано, само имам читано.

Р. Т. Да по**й**да кон тра**п**он, да ти до**н**есам (смях)

В. Т. Донеси да го снимам. Я кажи с повидата що се прави?

Р. Т. Аке я вързваме тука, да не ти бо**л**ит полови**н**нава[264], кога ке ра**б**оташ лете.

В. Т. На кой ден се прави Летник, на коя дата?

Дишка Толя: Четирин**а**йсет марс[265]. Во марс.

В. Т. И погача? Друго що се прави?

Р. Т. Правиме (...), праиме па**с**тарма, не **я**име месо, ам те ести месо пастармата, месо со соль, с**у**шено... А, ке я кла**и**ме (повидата – В. Т.) таке, да не ни болит половината. **Я**йца на джагури**н**нява[266], ке им пра**и**ме кесо**л**иня[267].

Арфие Муча: Ябълка, **о**реси, карамели, на джагури**н**ната секак.

Р. Т. Ке им праиме по едно ке**с**уле на джагури**н**ната да се радвет.

Д. Т. Не ме**т**име, не ме**т**име ку**к**ята.

В. Т. Не метете? Защо не се мете кукята?

Р. Т. Не чини.

Д. Т. Не се че**ш**ляме[268] во гла**в**ата.

В. Т. Що ке стане?

Д. Т. Се то**ч**еле змиите по нас на лето.

В. Т. А, затоа, против змии. (...) А сега Летник вече не? Имате го празник сега?

Р. Т. Во марс, си го правиме. **Е**ден ден, ве**с**ден цу**ц**иве **и**грает, бо**в**иет... пра**е**т не**в**ести, со свирки, со све, **о**ро **и**граме.

Д. Т. Се обла**к**аме со ру**б**ата.

---

[264] Кръста

[265] Март (алб.)

[266] Деца. В Голо Бърдо общото назоваване на двата пола е „джагуриня", „джагурета". Под „деца" се подразбират само децата от мъжки пол, а момичетата се наричат „цуци".

[267] Кесийки

[268] Решем

Р. Т. Ш**е**тает в**е**сден младиве.
Д. Т. Праиме н**е**вести, качваме на коня, шетаме в**е**сден. (...)
В. Т. А на Гюргевден що правите?
Р. Т. На Г**ю**ргевден одат овие младиве, изл**а**гает, шетает све по моаб**е**тот свекой ке си седнет, ке си **я**дет, ке си пиет, низ лив**а**гьено, ке **и**грает. (...)
В. Т. Летника добре, Гюргевден добре, но не сте ходили „натрева”? В Стеблево ходят „натрева”, знаете ли що е?
Р. Т. На Йеремия.
В. Т. Не Йеремия се ходи „натрева”? И що се прави?
Р. Т. Е тамо, таке ка на Гюргевден ке оиш, ке земеш яденье по тебе, ке **и**граш, ке п**е**иш, ке ш**е**таш...
В. Т. А на Еремия тоа нещо нема ли пак за змии?
Р. Т. Требе да зав**о**рнит неска за змиите и ако зав**о**рнит, п**у**кает змиите.

Райме Толя, р. 1952 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., земеделие, работила в Кооператива; Даландюше (Дишка) Толя, р. 1976 г. в с. Големо Острени, обр. средно, студентка по география, учителка в училището в Г. Острени; Арфие Муча, р. 1916 (1918), в с. Малестрени, без образование; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: На Нова година да чупиме ореси да видиме каква ке биде годината. Имате вие?
Азбие Муча: Ние за Л**е**тник го имаме.
Зоня Муча: На Л**е**тник го имаме. Курсе сите люди во кукята ке ск**о**ршат по едно **о**ре, на Ль**е**тник.
А. М. Да речиме Симона... да видиме внотре како е, другата како есть, другата како есть, ореси.
В. Т. Кога на Летник? Вечер?
А. М. На утро.
З. М. Рано, рано.
А. М. Що ке се р**а**зденит.

Азбие Муча, Зоня Муча, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

3.3.2 *Невруз, Мал и Голем Байрам, Великден, Гюргевден, Митровден*

Веселка Тончева: А Невруз?

Райме Толя Ние не го фест**о**вяме[269].

В. Т. А кой го фестовя?

Р. Т. Имат **е**ни други, ка се в**и**кает они....

Дишка Толя: Бект**а**ши. Како трад**и**та е останато, на Н**е**вруз не треба да с**е**чам, не треба да с**е**чиш.

В. Т. Защо?

Р. Т. Не чини.

В. Т. От що ще те пази това?

Р. Т. Велиме – На Н**е**вруз и пил**и**щана не прават л**е**гало д**е**нта! За Н**е**вруз. Нищо на Н**е**вруз не се прави, не се р**а**боти. **Е**ден ден не ке **у**мреш, ке седеш **е**ден ден! (...) Ние не го фест**о**вяме, ние с**а**де не работаме, к**у**рсе за фест**о**вяне – не го фест**о**вяме. Нищо друго, с**а**де не работаме.

В. Т. А на Байрам що правите?

Р. Т. На Б**а**йрам пр**а**име све, м**е**со, б**а**клава, м**е**со, ние праиме св**е**когаш, н**а**пред, збориме за н**а**пред коа немаше, за сега св**е**но е Б**а**йрам, **е**сти к**а**та дена Б**а**йрам праиме мие, имаме се св**е**какво...

В. Т. А навремето немаше?

Р. Т. Ама т**о**га немаше, тога кя я б**е**ревме, кя я т**и**щевме, защ **и**дел Б**а**йрам да сготвиме, да направиме.

В. Т. Тия са два Байрама, нали?

Р. Т. Тога и п**и**ринч[270] кога в**а**ревме, го в**е**левме готв**е**ница, п**и**ринч (...), макарони, готв**е**ница све, се що не виждаме с очи...

В. Т. Защото е било бедно, сиромашко...

Фуат Толя: М**а**ли Б**а**йрам и Г**о**леми Б**а**йрам.

Р. Т. **Е**ниот три дена, другиот четири дена, ама тие четири дена и три ш**е**тавме мие – у тебе, у мене...

Д. Т. На в**и**зита.

Р. Т. И ке си **я**дем от готвен**и**ците, не п**е**чевме, не м**е**севме нищо овие д**е**нови, се премен**у**ваме и ш**е**таме.

В. Т. И ти треба да направиш, ако тебе ти дойде некой, да имаш и ти да му дадеш, ама ти го правиш предния ден и после край – празник. А на единиот Байрам не се ли... животно да се коли?

Р. Т. По, на К**у**льбан Б**а**йрам, е той се викат К**у**льбан, ке з**а**колиш **о**вен, кя з**а**колиш, е той се викат К**у**льбан.

---

[269] Празнуваме

[270] Ориз

В. Т. Как се коли овен, нещо има оджа да му чете?
Ф. Т. Кульбан Байрам се вика, той, що има стока – овци или кози и той, що е богат, коли за Кульбан Байрам и месото го дели...
В. Т. На колко части го дели?
Ф. Т. На три, едно за него и две ги делит на сиромаите. Така.
В. Т. Значи не секой коли кульбан?
Ф. Т. Не секой, кой има.
В. Т. Кульбан Байрам е малиот или големиот?
Ф. Т. Малиот.
В. Т. А другиот как се вика?
Ф. Т. Байрам. Големи Байрам.
В. Т. А не сте слушнали Рамазан?
Ф. Т. И Рамазан, по Рамазан ести Байрам. Еден месец Рамазан, людиве не ядет, весден цел ден не ядет, постет, ни вода пиет.
В. Т. Са постели тука людите?
Ф. Т. Да. И сега постет, имает.
В. Т. Не се пиет вода мислам до пет?
Ф. Т. Ду пет, ду шест, ни леб, ни вода, ни пушиш цигари, нищо, и наутро на четири, от на четири мож да пиеш, мож да ядиш, се що праиш, от на четири ду на шест нищо не мож да правиш.
В. Т. Значи на Кульбанот се прави, добро, ама то и на другия Байрам пак има месо?
Ф. Т. Месо, месо, благи неща – алва, баклава, реване.
В. Т. А как разбирате кога е Байрам?
Ф. Т. Со календар, муслимански календар.
В. Т. Добро, а тие люди, които са, велиш ти, са по-богати, да правят кульбан, тие не сами го колят, викат некой да го коли или како е?
Ф. Т. Сами...
В. Т. Самиот човек си го коли, дома?
Ф. Т. Да.
В. Т. Съм слушнала някъде викат оджа нещо да му чете на животното?
Ф. Т. Ама, таму се праи во големи градови, що имат мльогу народ и тамо се колит во Македония, во Тирана, на овие денови имат иляда, две иляди души, що носет... на джамията и джамията ги коли...
В. Т. На джамията като подарък?
Ф. Т. Да. Ги коли джамията и ги дели джамията на сиромасите.
В. Т. А нещо друго на сиромасите дали се дава, освен месо, нещо друго им дадеш?

Ф. Т. По-рано, кай джамията м**о**жите **о**деа на са**а**тот... н**а**утро рано, на четири са**а**тот, на пет са**а**тот да се кл**а**няет.
В. Т. Во петок се кланят?
Ф. Т. Ка ке мо п**а**днет д**е**нот, от Б**а**йрамот или от Рам**а**занот, и сиром**а**ите, коа влаге м**о**жи во джамията, сиромасите са нар**е**дени вес т**а**ке, **е**ден по друг и ке земе едно ш**а**мливче[271], мало ш**а**мливче, ке се в**е**тает пред ними и ти ке изл**е**зеше от джамията, ке идеш д**о**ма, ке ф**о**ляше...
В. Т. Нещо да им дадеш.
Ф. Т. Да. (...)
В. Т. Добре, а после когато Енвер Ходжа ги забрани религиите, що се случи? Ги правевте тия работи?
Ф. Т. Си ги правевме, ама по-скришно, не ни п**у**лькявет[272], джамията я турия.
В. Т. А тази сега новата е на мястото, където е била старата?
Ф. Т. Туе, на истото место.
В. Т. Я турия баш?
Ф. Т. Баш, со з**е**мя, со трактор, со м**а**шина, само во Т**и**рана **о**стана, само тая.
В. Т. Обаче вие си правехте и Байрам, и Летник...?
Ф. Т. Све, све, и Г**ю**ргевден, и В**е**ликден.
В. Т. Великден?!
Ф. Т. В**е**ликден.
В. Т. Па Великден е на каурите!
Ф. Т. Ама и мие го правиме, и сега го правиме Вел**и**кдена.
В. Т. Що правите?
Ф. Т. Яйца ц**ъ**рвени, кост**е**ни[273], кост**е**ни, **и**граят децата со ними, играят м**а**ала долна, со м**а**ала горна, д**е**ца, ц**у**ци, **и**граят, се прават н**е**вести, со музика... (...)
В. Т. Ама Великден откъде знаете?
Ф. Т. Защ ние го имаме В**е**ликденот, наш В**е**ликден йе.
В. Т. Е како да е ваш, мюслиманите не...
Ф. Т. Ама ние сме направени мюслимани на време турско.
В. Т. Знаш ли кога баш?
Ф. Т. Да имаш календар...
В. Т. Не знаеш кога, ама знаеш, че на време турско сте станали и сте бидени каури?
Ф. Т. К**а**ури. Името Т**о**ли, Т**о**ля, Стр**е**зо – к**а**ур, М**и**тре – к**а**ур, пули „н**а**село”, „н**а**църков”, „на пазар”, „на м**а**лицар”... е мльогу, Витодзв**е**зда, ама тие се м**е**ста, що са ж**и**вени к**а**ури. Туа не било селото наше... (...)

[271] Кърпа за глава
[272] Харесва
[273] Кестени

В. Т. А друго имате ли от каурските празници?
Ф. Т. Г**ю**ргевден, то е ц**е**лиот, и мюсл**и**мани, и к**а**ури, и католици, сите го правает.
В. Т. Някой друг, чакай да видим сега, Митровден?
Ф. Т. Митровден, да.
В. Т. Го знаете?
Ф. Т. Го праиме Митровден.
В. Т. Що правите на Митровден?
Ф. Т. Ка сите, кай Митре. Пит**у**лици праим, со в**о**да и со мас[274].

Райме Толя, Даландюше (Дишка) Толя, Фуат Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Цветелина Димитрова: На Байрама какво се прави?
Зоня Муча: На Б**а**йрам го правиме три дни, три дена. На Б**а**йрам праиме м**е**со, ченица, бакл**а**, мазник.
Цв. Д. Какво е мазник?
З. М. Со с**у**ченье и мазник[275] со масло, да пуща мас, со мльеко, со яйца, бакл**а** са я с**у**чеш, па п**е**чиш, со ореси, со ш**е**кер, пил**я**ф и дойеш ти ести кай нас – све, го праиме три дни и три вечери
Азбие Муча: И с**у**тляш, оризник.
З. М. И ш**е**таме, праиме такво, си шетаме, праиме у преку ка нами – за много години Байрам.
А. М. Байрам, дойдат, тако ден одат можи на дж**а**мия и овде свите старци земет **а**бдес[276] тамо, после ако се вращат се..., демек за много г**о**дини Б**а**йрам.
З. М. Го виждате в телевизор, мори? Мож**и**нье кои излазят от джамия.
А. М. И после чакаме визити овде, идат... и ойме на визити. (...)
Цв. Д. Феста?
З. М. Феста. Три дена – Б**а**йрам, овио Б**а**йрам, другиот е четири дена ести, Мали Б**а**йрам.
Цв. Д. А кога е мали Байрам?
З. М. По два месеца.
А. М. По сед**у**мдесет дена. От ден како битисвает[277] трите дена да броиш сед**у**мдесет дена, исти Мали Б**а**йрам.

[274] Краве масло
[275] Баница
[276] Ритуално измиване при мюсюлманите преди кланяне (молитва).
[277] Свършва, завършва

З. М. И той так, ен сой. После праиме Ль**е**тник, после праиме Г**ю**ргевден, после праиме Нова г**о**дина. Све фести праиме ово.
Цв. Д. А на Летник какво правите?
З. М. И на Летник пак **о**реси, ябулка, се ч**у**каме со дренье, со ореси, ке **и**грат со ориз, со к**о**стинье, ц**у**цинье **и**грает... (...)
Цв. Д. А Курбан кога се прави?
З. М. К**у**льбан Б**а**йрям другия що идет отзад. Малия, той е К**у**льбан Б**а**йрям.
Цв. Д. А как се прави, дома ли се прави?
З. М. Дома секи си го прави, да з**а**колиш кульбан и ке си го праиш дома, ке даиш на сиром**а**вчиня м**е**со, м**е**со, ке з**а**колиш, ке даиш на сиромавч**и**нята, д**о**ма си правиш Байрам четри дена феста[278].
Цв. Д. Ама ти си го наричаш за нещо, за тебе ли си го наричаш като колиш животното?
З. М. То го колиш за све, за уб**а**ина, за к**у**кята, за людите, за Кульбан Байрями, Кульбан Байрями.
Цв. Д. А какво животно се коли?
З. М. **Я**гне, **о**вне.
Цв. Д. А коза, козел може ли да се заколи?
З. М. Мож да го заколиш. Со фружка[279].
Цв. Д. А ти клала ли си? Мъжа ли коли или жената коли?
З. М. М**о**жи, само м**о**жи колят.
А. М. Ние к**о**кошки колиме (смях).
Цв. Д. А къде се коли? Има ли на определено място?
З. М. Секой дома на кукята негова.
Цв. Д. Ама къде в кукята?
З. М. Н**а**двор.
Цв. Д. Ама като го коли кръвта събира ли се на определено място?
З. М. Ке се фолиш н**а**двор, ка ке ти работата, а друго ке си тротиш за тебе.
Цв. Д. Ама нещо прави ли му се молитва, дува да му се казва?
З. М. Аа, д**у**ва даде Господ!
Цв. Д. Ама ходжа викаш ли или ти да му казваш нещо?
З. М. Не, не. Дома че си го з**а**колям, оджа – не.

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

[278] Празник (алб.)
[279] Нож

3.4 Семейна обредност

3.4.1 ***Невеста, родаленка, ако не е родаленка, ялоица.***

Симона Петрова: Кога се роди дете, що се прави?

Руджие Толя: Петнаесет г**о**дини не р**о**див, петнаесет.

С. П. Ама защото си учила или...?

Р. Т. Не, не, си бев м**о**жена овде, ама не р**о**ждав. Бев н**а**плаж во Дурус[280], на плаж един месец и като д**о**йдов фатах, друго нещо – не, само **о**льку.

Цветелина Димитрова: Жена, коя е мажена, па нема джагуриня, що се прави, да се лечи?

С. П. Трава, нещо?

Р. Т. На доктор треба да оиш.

С. П. Ама на старо време исто?

Р. Т. На тога имаше доктори и тога, ама не е ка с**е**га, не ка с**е**га. Сега има инекси[281] модерне, има аке доктори модерни с**е**га. Тога немаше.

Цв. Д. Ама на старо време да е имало стари жени, дето са знаяли що да прават?

Р. Т. Нищо, без джаг**у**риня ост**а**я.

С. П. Како се вика жена, коя не може да има джагуриня?

Р. Т. Мие како я велиме? Нищо, кър ке я велиш. Я троташе можот н**а**пред.

С. П. Да, яловица велите?

Р. Т. Ял**о**вица, век немат, век немат, сакат да речит. Како древо що немат... се викат, како нещо като немат зорно, ялово, чоек без век, без век... (...)

Цв. Д. Во старо време как са раждали, като не е имало спитал?

Р. Т. Д**о**ма, со **е**дна ст**а**рица, со стара ж**е**на. Стара жена, що мало разбираше, не е со школо, без школо и с нея, и ке е викат д**о**ма. Свекорвата моя, майка му от м**о**жот като ми казваше... сега има раждане на спитал[282], съм бидена на спитал, казваше тая стар**и**цата я д**о**ржа наум како, я знам како, чуем, виждам, како д**е**тено бев, ка д**е**тено, ей зевае стар**и**цата, два дни ти я д**ъ**ржеа туека, два дни, немаше **и**гли да я напраиш да р**о**дет ж**е**на, що ке раждаше.. акие овие с**е**дее аке, овие нодзе пот**е**чене[283]. Два дни, три дни ке се м**о**чеше тая и после ке ражда вече. Кое ке некое ке **у**мреше.

С. П. Трудно е било!

---

[280] Гр. Дуръс, алб. Durrës или Durrësi, център на окръг Дуръс и на административна област Дуръс.

[281] Инжекции (алб.)

[282] Болница (алб.)

[283] Подпухнали

Р. Т. Трудно, аке, тежка работа. Курсе я за м**о**яво, я си имав раждано у Пешк**у**пия[284] и си бев со школо я, да ти кажа право, так.
Цв. Д. А после като се роди джагуринята, пъпъко кой го реже?
Р. Т. П**ъ**пъко? Стар**и**цата. Отстай имаше **е**но лошо, како го викате вие, тежко, едно тежко, като р**о**деше джагурьето, тая ке земеш една льецка каква да е, една ль**е**цка[285]...
Цв. Д. Льецка?
Р. Т. Ль**е**цка, как иск**и**не ль**е**цка на нещо, от д**ю**мляк, от к**о**шуля и ке овр**ъ**звее туе, ама туй нечисто туе, не е чисто таа ль**е**цката какво дай, курсе на спиталя дисфенктоваа[286] я работата, го овързуват инакво.
Цв. Д. И го ворзва и после?
Р. Т. Ке троти два, три дена, **е**дна н**е**деля и ке си п**а**днеше с**а**мо.
Цв. Д. А как му викате на това, дето пада само?
Р. Т. П**ъ**пчето, п**ъ**пчето пада с**а**мо, п**ъ**пчето му викаме.
С. П. А що го правят после?
Р. Т. Нищо, ни го дисфектовия ич.
С. П. И го хвърляте ли?
Р. Т. Го ф**ъ**рляме, го м**е**ткаме.
Цв. Д. Къде?
Р. Т. Или го д**ъ**ржеат, го държеат, го ч**у**веат, ке се **о**сушит тия, ке се **о**сушит тия и го д**ъ**ржеат, го ч**у**веат и **е**дна ж**е**на, що не рожда, що не рожда, има **я**дено таки, я има **я**дено таки. Да р**е**чиме една, що нема р**о**дено дж**а**гурье, що не рождат, ке го см**е**кньет във вода гореща, ке го ф**о**лат във в**о**да г**о**реща, ке го **и**змият убаво и льепо со в**о**да, ке го дисфектовьет и ке го **и**зпържит со масло во т**а**вата, во т**а**вулето, во т**и**ганот, ке го **и**зпържат и ке си го **и**зеит. Я има из**е**дено таке – от една друга ст**а**рица що р**о**дила ми дадое, го п**о**ржив, го ядов, да **о**стана трудна. И после ме з**е**доа, стар**и**ците, що ми дадоа тая, две старици ме з**е**доа нокя, ме ун**е**сое во една б**а**вча[287], во една б**а**вча що има темиши, що има яболка, сливи, грозье, како им викате вие, таке, ме унесоя, ме сог**о**лиа гола и ме т**у**рвеа вода топла, ме к**о**пеа да р**е**чем, ме к**о**пея, ме к**о**пая гола под темишот, под яб**о**лкото, ме к**о**пея и бев на плаж и си **о**станав трудна.
С. П. Интересно!
Р. Т. Интересно, беше како по старо, ме сог**о**лия и я тога, тога има бидено я ос**у**мдесет к**и**ли, како ме сог**о**лия стар**и**ците под яб**о**лкото се поч**у**диа, защо

[284] Пешкопия, алб. Peshkopia, център на окръг Дебър и на административна област Дебър.
[285] Конец
[286] Дезинфекцират
[287] Бахча, градина

тога не одевме голи таке, и ме к**о**пея, со в**о**да топла, ме к**о**пая и ме избр**и**шеа и ме обл**е**коа пак и ми д**а**доа две яболка в р**о**це и си д**о**йдов д**о**ма н**о**кя я, си л**е**гнав кай м**о**жот.

Цв. Д. А ябълките?

Р. Т. Ябо**л**ката **я**дов.

Цв. Д. Изяде ли ги?

Р. Т. **Я**дов я.

Цв. Д. Ама дома или там?

Р. Т. Д**о**ма, д**о**ма ядов. После по **е**дна г**о**дина тамо **о**тидов н**а**пляж во Дурус, бев на пляж ен месец, що дойдов д**о**ма и **о**станах со ц**у**цата. Се чудеа селото, немаше шпреса[288], немаше... оти да останеш, никой не вер**у**ваше. (...)

Цв. Д. А кои беха тея стари жени? Твои...?

Р. Т. От село. От село ст**а**рици пр**а**еа аке на ж**е**ни, пр**а**еа на ж**е**ни, ена р**о**ждавме с нея, ена друга по нея, аке д**а**дев п**а**ри я, како велите вие п**а**ри, на обьете[289] ке им д**а**дав п**а**ри я, колко с**а**кав п**а**ре – ке им д**а**и и другата ке им д**а**и...

Цв. Д. Кога има даеш парите, кога те копеха?

Р. Т. Т**о**га. (...)

С. П. Се верва, що жена, коя не може да има джагуриня, яловица, се верва, що ако некой й даде да гледа друго дете и ке добие?

Р. Т. Имат гл**е**дано, имат и з**е**дено тугьо, како ги викате вие на кевер**и**ята, з**е**дет на кевер**и**я[290]? В Булгария имат сп**и**тал, тамо джаг**у**рьето, що не ести нейзино, да речем от други мож, го н**о**сит тамо, у тая. Кев**е**рия ке го р**а**стит, ти сакаш да земиш, ти д**а**дет, и с**е**га д**а**вает. (...)

Цв. Д. А како се вика на жена, коя е родила?

Р. Т. Н**е**веста, род**а**ленка, ако не е род**а**ленка, ял**о**ица.

Цв. Д. Добро, ама она като родила и после нали остава и друго, остатък, освен джаг**у**ринята, кое е маленко и се е родило, нали остават и други неща? Старата жена помага ли на родаленката да я стиска?

Р. Т. Ич, ич, не стиска я ич, с**а**мо си изл**а**гаше и другото[291] по джаг**у**рьето. Кога не излага, умираше. Н**а**пред, кога съм б**и**дена я ка д**е**тено. Умираше таа, що не излагаше, ке пот**е**чеше. Напред, по! Сега овие вр**е**миня п**о**дзади – по. Те що ест.

Цв. Д. А, ако умре такава жена къде се копа?

Р. Т. **А**намо, ке св**и**ине. (...)

Цв. Д. А ако се роди умрено джагуринята, ко се прави?

---

288 Надежда (алб.)

289 Двете

290 Управлението, правителството (алб.)

291 Има се предвид плацентата.

Р. Т. Нико, **у**мре тея, оно си... никой ич, т**а**ке беше.
Цв. Д. А в старо време като се роди кой пръв го копе, го умие джагуринята, старата жена ли?
Р. Т. Не, не, старите ж**е**ни ке го мие джаг**у**рьето, ама м**о**жи го носет, тамо м**о**жи го носеа кае гроб**и**щата. М**о**жи, курсе ж**е**ните стари, ке го мие во к**о**рито, ке го миее.
Цв. Д. А защо можи го носат?
Р. Т. Так**е** е з**а**кон.
Цв. Д. Само можи одат...
Р. Т. На гробища, само м**о**жи.
Цв. Д. А ако си е живо джагуриньето пак старата жена го мие во коритото?
Р. Т. Па, во коритото!
Цв. Д. А во коритото слага ли нещо, тура ли нещо? Нещо сол, нещо трави да слага, пари?
Р. Т. Нищо ич! Само сос с**а**пун.
Цв. Д. Със сапун?
Р. Т. Пъпчето вързано овде (...)
С. П. Како се вели първото джагуриня, що се роди?
Р. Т. Първо чедо, сакат да речит джаг**у**рьето п**о**рво, п**о**рво чедо и него и п**о** него тежко **и**хтибар[292] имат. П**о**рво чедо и сь**е**га и по-н**а**пред време имаше повекье **и**хтибар теа, по-убаво, другите после – рождай, рождай, рождай, пет, шест, седум, осум, девет.
Цв. Д. А първото е най-добро?
Р. Т. П**о**рвото. Я цуцата я викаа Шканд**и**я, цуцата, Шк**а**ндия я викаа, ко е р**о**дена таа на три са**а**тот пред ден, на три са**а**тот и туека мам**и**ите[293], докторешите, тия, що р**о**дивме тия си го кл**а**доа самие тие, р**е**коя ова е р**о**дена три са**а**тот пред ден, ко излага месеч**и**нана и ке го кл**а**име Шканд**и**я, здв**е**здинье кога **и**злагят, тога е р**о**дена тая и ке го кл**а**име Шкандия. И тамо ...Пешкупия.
Цв. Д. А шкандия що значи по бугарски, по нашенски?
Р. Т. Дзв**е**зда, дзв**е**зда. По наше дзв**е**зда и к**о**га има д**о**йдено д**о**ма, кога д**о**йдовме д**о**ма, дойде да ме земат свек**о**рва, не одеше мож тука, свекорва, като д**о**йдовме, ка що м**а**кина[294] е **о**дано све, ама до ке вр**а**та е одено, ко има д**о**йдено аке во селово, аке селото, пред м**а**кина и зад м**а**кина да го в**и**де, не вер**у**вье, али има дж**а**гурье, не в**е**рувье. И ко го кажавме ние – Дзв**е**зда, се поч**у**диа свите. (...) На са**а**тот три, знаеш ти полна н**е**бон, полно ести на са**а**тот три, ко се зак**и**нувьет напреко, излагат **а**нана месечинана. Мегю н**о**кя и мегю ден.

[292] Почест, чест, уважение
[293] Медицински сестри (алб.)
[294] Автомобил (алб.)

Цв. Д. Ама она е роден три саата...?
Р. Т. Пред да п**у**книт ден.
Цв. Д. А, нокем. А луната каква е била, полна?
Р. Т. Полна.
Цв. Д. А тебе кога те водиха тея двете жени, беше ли полна луната?
Р. Т. Н**о**кя, на двана**е**сет, како го викате вие?
Цв. Д. Да, дванайсет.
Р. Т. Полно н**е**боно, месеч**и**ната **и**злезена све, без др**и**та[295], так е ч**и**нено, без др**и**та, без ф**е**нер. (...)
Родиленката? Я с**е**га го има т**о**рнато тега, го има т**о**рнато са на пенсион, **е**дно живо, от оние що кл**а**име аке живо ср**е**бро, що р**а**диме т**е**ператур.
Цв. Д. Живак?
Р. Т. Живо, а, температ**у**рана, го к**о**ршевме тея, ке ни д**а**деа докт**о**рите, со п**а**ре, го к**о**ршевме теа, имат живи много, олькави я.
С. П. Живо сребро?
Р. Т. Живо ср**е**бро, ке го купиме, да р**е**чиме купим и им д**а**дов на още десет жени други по едно олък**а**во.
С. П. Ама що го правят?
Р. Т. Го р**е**диме на, не, аки, го н**а**мушат, во м**у**салче.
С. П. На мусалче?
Р. Т. Ке го сош**и**еме убао, ке сушиш и ке додеш **о**вдека, под ф**а**нела овде, да не го виждат сонцено и човек да ти не го виждат тея.
С. П. Ама не бива людете да го виждат?
Р. Т. Да го не виждат людете. **О**вдека под ф**а**нела, теб да те виждат, ти да не го виждаш. И во джебо десен, от р**о**ка десна аке, во джебчето, дека е от десно, сега я ода со аквие плячки, со аквие м**о**дели, во джебот овде едно лукче, едно гл**а**вуче. И на джаг**у**рьето, на тея джаг**у**рьето що се р**а**боти, джаг**у**рчето един льек стар, от по-старо време да р**е**чим, в Булгария кой знае колко по-старо време ести, един льек от старите, от старо време, ке му я доржиш на перн**и**чето[296] сдолу, сош**и**ено во м**у**шамче и ке седи джаг**у**рьето, ке му я д**о**ржиш све овде под гл**а**вата и с**е**га праиме т**а**ка. (...) Има праено на **о**ние дж**а**гуре. Що ми пр**а**еа мене стар**и**ците и я има праено, да не зема го убор**а**чване, да не... Е напраено ваки, ваки е сторено, ке дж**а**гурье, що немат сигур**и**м од майката сигурим, да му клаеш, е пукнато, плаче, плаче, плаче и е пукнато. Ове го праиме све. (...)
С. П. А друго се тура на детето кога се роди, емайлия?
Р. Т. Ем**а**йлия, некой, нещо, ако се рождат болно джаг**у**рьето, болест, имат бо-

[295] Ток, светлина (алб.)
[296] Възглавничката

лест джаг**у**рьето, ке му з**а**пишеш ке оджа и ке му доржеш ем**а**йлия, а я не имам имано болно джагурье. Само оджата, оджата я дипли тая аке, я дипли книгата, кат я пишет, я дипли тая аке. Ти ке я фолиш во м**у**шамче, во м**у**шамче, да се не киснет, да не се киснет и ке я додеш на гуша. Пишаното, тая, що ти я ке даит за овде, тая за овде (врата – Цв. Д.), овде ти дава той три, три ем**а**йлията, що са бидени, я не сум бидена. Й**е**дна за лизг**а**вьето, под перн**и**цата[297], ке я клаиш во перн**и**цата и й**е**дна, ке я клаиш овде и й**е**дна, ке я **и**згориш на к**о**рстница, на еден път, що ести аке... да я **и**згориш туека, да те не в**и**ди никой.

Цв. Д. Нокьем?

Р. Т. Нокя, а!

Цв. Д. А треба ли да е полна луната?

Р. Т. Полна ести, полна ести, треа туека да я **и**згориш. (...)

Цв. Д. А со това млеко, твойто млеко, правил ли се е лек, да се е верувало нещо, че това млеко е лековито, за очи...?

Р. Т. Во **у**ше, в **у**ше на джагурьето, ги болят **у**ше, и я има фоляно во **у**ши, в **о**чи, им б**о**леа **о**чи овдека, аке не могат се пулят, ке им фолям мл**е**ко, в **у**ше им фоляно млекото.

Цв. Д. А колко време го доиш?

Р. Т. Я има доено ц**у**цата, ц**у**цата, керката моя има доено г**о**дина и пол[298]. Се р**о**ди оня, що го в**и**диш. **О**но го има д**о**ено седум г**о**дин.

Цв. Д. Седем години е доено?

Р. Т. Седум г**о**дин. Не остаяше старио. (...) Седум г**о**дин, да виниш работа после ке едук**а**тор работа, ке ме чакаше, ке велеше – со едвай чакам да дойдеш ти.

Цв. Д. Ама ти си имала млеко през това време? Е, па седем години как имаш млеко?

Р. Т. Има, многу только, не, туку има да цицат. После, по седум г**о**дин р**о**див другото дете, по седум г**о**дин и той го има доено четри г**о**дини, после цуцата – година и пол.

Цв. Д. А синет (сюнет) праихте ли му?

Р. Т. Я не, не остааше м**о**жот, скришом.

Цв. Д. Направи ли му скришом синет?

Р. Т. Скришом, скришом, има **е**дна сестра я, **а**намо во Берат, **а**намо Вльора, во Берат, ке й пущет да седет тамо да р**е**чиме во пущ**и**ми[299] от школово, ке напраеше тая и да му кажеме ние на м**о**жот. (...)

Цв. Д. А кога е родила жената, може ли да излиза надвор, на старо време?

Р. Т. Шест н**е**дели не излагаш н**а**двор. Во кукята, во кукята. (...)

[297] Възглавница

[298] Половина

[299] Ваканция (алб.)

С. П. Како се решава како да се велит детето? Имята?
Р. Т. Старите, старите...
Цв. Д. Свекор ти и свекорва ти са старите?
Р. Т. А, тие старите, тие ка ке р**е**чи, тие, да р**е**чиме, имаше респект за ними и тие, како р**е**чит тие. Ке се сберат да р**е**чиме люди и ке го кл**а**дет, н**а**пред... З**а**кон, закон, таке беше.

Руждие Толя, р. 1945 г. в с. Големо Острени, 9 клас (педагогическа специализация в Тирана), учителка; с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Симона Петрова, Цв. Димитрова

* * *

3.4.2 ***Коа жениме дете, коа можиме цуца... Адети многу.***

Самие Курти: Б**е**риме д**о**рва, д**о**рва ги викате вие?
Веселка Тончева: Дорва, дорва, све те разбираме.
С. К. Б**е**риме д**о**рва, после сеяме жито
В. Т. Во кой ден берите дорва?
С. К. Пон**о**лник б**е**риме дорва, во ч**е**тврток сеяме жито, во н**е**деля з**е**ваме... **е**на н**е**деля...
Мендо Курти: Коа жениме д**е**те, коа м**о**жиме ц**у**ца – по-малко
С. К. Коа м**о**жиме цуца – б**а**нкетот...
В. Т. Значи кога има сватба майката и таткото на момчето, тия я прават сватбата?
С. К. Аха.
В. Т. На тия им е по-тежко?
С. К. Аха, на д**е**тето. Кай ц**у**цата ко правет б**а**нкетот дьенот, другия ден си **о**ит, на утро, али осум, девет...
В. Т. Значи по-тежко е дете да имаш, ама по-убаво.
С. К. Д**е**те! Що му кл**а**ли името д**е**те, ище по-убаво.
В. Т. А цуцата ке бега на друга кукя и айде!
М. К. На друга.
С. К. Ц**у**цата ке **и**злагат от кукя.

Самие Курти, Мендо Курти, с. Оржаново, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Значи първи ден на сватба се сее жито?

Дишка Толя: Първи ден се б**е**рет д**ъ**рва, първи ден, и така много, две-три... После се сее жито, после се праи **а**лва.
Фуат Толя: К**у**мои.
Д. Т. Се викат к**у**мои, се викат.
Ф. Т. Во ср**е**да.
Д. Т. Во ср**е**да, л**ю**диве от м**о**мчето **о**дет кай... ка се викат... кай момичето, но-сет пл**я**чките[300] и прает во ресторан б**а**нкет.
В. Т. Значи два дни има сватба?
Д. Т. Четер дена.
В. Т. Добро, ама банкет има два?
Д. Т. Два!
Ф. Т. Ср**е**да.
В. Т. Един път от момичето, така да го кажеме, еден път от момчето.
Д. Т. А како брой имат четр дена сватба. (...) Инаку и **а**лвата е убаво, се бе-рет...
Д. Т. Цело село, се п**у**лит.
В. Т. Лани на синетот видовме, цело село се пулит, играт.
Ф. Т. **И**стото.
Д. Т. И с**и**нетов, и свавда, **и**сто се бере, с**и**нетов нема н**е**веста да земиш, исто така. Под**е**лува д**а**рои, на утро невестата се **о**блакат со нашата р**у**ва.
В. Т. А твоята сватба исто така беше?
Д. Т. Иста, пред петн**а**есе години, шесн**а**есе...
В. Т. Ама и ти беше во бела?
Д. Т. Да, со в**е**ло.
В. Т. А от кога са булките со вело и со такво, а не са со плячки, от кога, от коя година?
Д. Т. Пет-шесн**а**есе години, има седумн**а**есе, по-напред много... с**е**деа со р**у**ва.
Ф. Т. И камери немаше по-н**а**пред, немат имано и сл**и**ки, сега – све, що сакаш има.
Д. Т. Да имаш п**а**ри.

Даландюше (Дишка) Толя, Фуат Толя, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: А на сватба що се пееше?

[300] Дрехите

Зоня Муча: Д**о**бре ни **и**де, лепово невест**у**ле, на зетот му пееш, на невестата, на све кара...
В. Т. Кажи ми зборовите.
З. М. Добре ми д**о**йде, лепово невест**у**ле.
В. Т. А на зетот що се пее?
З. М. На з**е**тот ке му пееш, како кя р**е**чиш – Тр**о**ти, тр**о**ти, бек**я**рскана руба, да обл**е**чиш з**е**тьовскана руба, тука ке се слага зад врата, а ние ке с**е**диме и ке му пееме, на з**е**тот на свавда. На з**е**тот му ги пееш з**е**товските п**е**сми, на с**и**нетон – с**и**нетските, на с**и**нетот им пееш от с**и**нет, коа се жени – му пееш от ж**е**ненье. М**а**шала ори н**е**весто, шо те л**и**чила р**у**бана, шо те л**и**чила р**у**бана, що ти я правел св**е**кор ти, свекорва ти, курсе на з**е**тот му р**е**чеш – ща ку п**и**шана, Фил**я**ница, да р**е**чиме невестата, името от невестата, д**е**тето по-лично от тебе, велиме. Ща ку Фил**я**ница пишана, ща ку н**е**веста п**и**шана, ... по-личен от тебе, коя ке я в**е**симе... Ако е д**о**бра н**е**веста – д**о**бра свекърва ке н**а**йде...
В. Т. Много песни е имало на сватбата. Тукашни мене ме интересират.
З. М. Тукашни, кя му пееш на з**е**тот свекакви песми – б**а**бай ти, да не ти ст**а**са ш**е**керон, кя ти го д**о**несит м**а**кина до пред вр**а**та (...) све ке му п**е**еш не з**е**тот. (...) На старо време на конь, к**у**мот оди .... тога на р**у**чек **о**девме. На коня со д**у**лак[301] я н**о**севме, нещо беше... покр**и**ено тая со д**у**лак, невестата, на кон я носим, сега со в**е**ло я носим, со в**е**ло и со м**а**кина...
В. Т. А песмите ги пеете?
З. М. Не **о**деше зет по невестата, той седеше з**а**творен, сега си оит, з**е**тот т**е**ра к**о**ла. Со д**у**лак... кя шета низ к**у**кята, з**е**тот не се виждаше со невестата...
В. Т. Кога я видеше?
З. М. Коа кя я затворевме кай него, вечер, по.
В. Т. Тая стои цел ден затворена на старо време, той не я вижда?
З. М. Не. Коа кя се затвореше в**е**черта.
В. Т. Й се пееше нещо кога ги затварят вечер?
З. М. По. З**а**пали к**и**ска б**о**рина – в**е**левме на невестата – ке ти влезе д**е**тето в т**е**мнина, ке ти **о**тстъпнит б**и**нишон.
В. Т. Бинишон що е?
З. М. Б**и**нишот – д**у**лакот, фередж**е**то причено цорно, да не ти го ст**ъ**пнит д**у**лакот, да не ти го стъпнит фередж**е**то.
В. Т. Й пеете на нея?
З. М. По.
В. Т. А на него?
З. М. **Е**дно пиле затворено, б**е**кяр пиле, кя я тр**о**ти майка ти, кя го тр**о**ти б**а**бай

[301] Дулак, дувак – покривалото на невестата

ти, пл**а**чет зад вр**а**та, ке б**а**рает кя н**и**ние, кя изм**о**мае н**е**веста, кя те з**е**де кай нея...
В. Т. И вие седите тамо и пеете?
З. М. Зад вр**а**та с**е**диме со б**о**рина, кя влеземе со б**о**рина, кя го м**а**вне **о**тзади... З**е**тот влезе, ни с**е**диме св**и**те зад вр**а**та со б**о**рина в роце (...) Тие з**а**кони имаме, тие пр**а**им.

Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Азбие Муча: До во сред п**о**тем, кае що се д**е**лит... и **О**стрени, не моет свят**о**ине да пеем нищо, не м**о**ет свят**о**ине да праим нищо...
Зоня Муча: Не, нищо не прает.
Веселка Тончева: Некой адет да има?
З. М. Не. П**о**тем ке го гр**е**шат, ка ке идет тамо, не **о**дет после тука, ке гр**е**шат на **е**но место.
В. Т. Това не го разбрах – да дойдат от еден пат, а да се вратат от друг? Да не е по истиот?
З. М. Аха, той път, тук, кай... ке гр**е**шеа н**е**йде.
А. М. Мало, мало ке гр**е**шат, колку да се гр**е**ши...
В. Т. Колко да не е истиот, а защо? Защо така требва?
З. М. Т**а**ке ч**и**нит.
А. М. Т**а**ке го имат **а**детот от старо.
З. М. Го имат **а**детот да пр**е**греши малко.

Азбие Муча, Зоня Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Аджира Муча: Да п**е**иш, да **и**граш, да б**у**ваш, да свириш, да... После три дни имаме от кай житото, кумството, невестата, б**а**нкетот... Д**у**ша да имаш веке да р**а**ботиш и сега не м**о**жам, су к**а**пната...
Веселка Тончева: А кога бевте, във вторник бевте кай цуцата, кай невестата, кай майка й? Одат само младите или одите и вие? На порвиче, порвиче се вика?
А. М. П**ъ**рвичето[302] с**и**нойкя го имавме мие. **О**име бракята, с**е**страта, д**а**й-

[302] „Първиче” се нарича първото посещение на младото семейство и рода на младо-

джо[303], м**и**джо[304]... сакаш да ги респект**о**вьеш людите, ги земаш.... да одите. И я що ке права утре вечер, се **о**права с**о**бата, да ги вр**а**та люди от н**е**веста да идет у мене. Нев**е**стата би тамо, **я**дооме, пивме, тр**о**тивме на вечер да **и**змиет гл**а**вата тамо.

В. Т. Тая остана тамо?

А. М. Да, кай майка й, д**е**тето зеде **у**тринта. Сетне пак по три дни, пак ке я пуща да **о**ит да с**е**дит две вечери, после пак на трите д**е**нои пак ке **о**ит да миет гл**а**вата, пак ке с**е**дит три вечери...

В. Т. Защо е това?

А. М. Имаме, го тр**о**тиле старите, да не се миет во ова н**е**дела **о**вде таа, да се миет тамо. Еве и д**е**неска тамо е, кай майка й.

В. Т. Зетот ке иде утре да я земе?

А. М. Зетот утре ке **о**ит, ке си я **о**несит, после пак...

В. Т. На първиче кога се оди? На кой ден се оди?

А. М. П**ъ**рвиче се оди на третниот ден, на третната вечер да сте тамо, два вечера сп**и**ет кай м**о**жот, третниот сп**и**ет тамо во л**ю**дите н**е**йзини...

В. Т. След първиче остава тамо...

А. М. **О**стават тамо и ке миет гл**а**вата. После пак ке доет, ке седит три дни кай м**о**жот, пак ке **о**ит, ке с**е**дит два дни тамо пак, д**е**тето ке си я земе. На три дни, ке с**е**ит три дни, ко кя **о**ит, кя **о**ит во п**о**нолник, н**е**деля спроти п**о**нолник, кя оит среда спроти ч**е**твърток, пак кя оит н**е**деля спроти п**о**нолник, да тр**о**ти тея тамо...

В. Т. Адети, адети...

А. М. **А**дети многу. Ги м**о**чиме да ги тр**о**тиме[305], ама не ще... не м**о**им ги троти. Се праи др**у**гиот, и ти не мое да не правиш... **о**вие работи да ги тр**о**ти. И я сака да ти права, да му н**а**права на д**е**тето аке... и да се мочаш како по-убаво да му н**а**права, пършяму ти са напр**а**ила н**а**пред пред мене, я се моча ище по-**у**бао да н**а**права. Аке ести армон**и**ята, ести да не се карат, що имаш б**а**рано, тре фисе ести... **е**ден фис, фис викате вие? Ке б**а**раш ф**и**сот от м**о**жот, р**о**дот от м**о**жот, ке б**а**раш р**о**дот от майка му – две, ке б**а**раш р**о**дот, ф**и**сот от майка му, от бабо му – три и ке бараш шокн**и**ята, другарщ**и**ната. Како ке ти р**е**чит, с кого си има м**у**абет, с кого си има мльогу м**у**абет, си биден на школо, класе до ко **и**зфолиш, се теа и тие ти вл**е**зен во д**у**шата, во с**ъ**рцето и ти ке го викаш. Не знам како вие ги викате, ама ни ги б**а**раме, и ц**у**цава ги бара друг**а**чките...

женеца при родителите на майката на невестата, в Голо Бърдо се прави три дни след сватбата.

[303] Вуйчо

[304] Чичо

[305] Да ги оставим

В. Т. Да, и ние ги бараме.
А. М. И зате да се м**о**чиш да я **и**зфолиш со кьеф, да **и**грает, да б**у**вает, да **я**дет, да св**и**рет, да пеет, не да се п**е**риме[306] на свабда.
В. Т. На мен ми беше убаво да ги гледам невестата и зетот.
А. М. Ти беше влезена в кеьф раб**о**тата со д**у**ша, не формаль... (...) Много ль**е**зепна[307]. Ке оиш кай невестата, невестата ке п**о**плачит мало, ке си бегат от татк**о**ата кукя, ке си бегат... я си тая, ябанджи**и**ца си е... немат ка що бидена. Тамо си ябанджи**и**ца, овде ти е умир**а**чката (...) И н**а**пред имаме имано овие трад**и**ти, по старите и мие сме **о**дени, по старите, ни кажвеа стар**и**ците, майките, ко праиме, ко к**и**нисав да права...
В. Т. И твоята сватба така беше?
А. М. **А**ке, **а**ке, **а**ке, **а**ке беше, на овя с**ю**стем[308], що го в**и**де. Ама има триесет и осем г**о**дини я ка сум м**о**жена, ч**е**ляди си изр**а**стиа, се изм**о**жиа, се изж**е**ниа. Ама ние немаме тр**о**тено нищо от първите работи. Н**а**пред що имаме за р**у**чекот[309], веч**е**рява, що го велиме мие... б**а**нкети, овие, що ги... А ме разбираш?
В. Т. Банкет го велиме и ние, банкет.
А. М. Овие... н**а**пред мие, и даваме р**у**чек, яде... овие св**а**бдари и вечера праиме со с**о**фри, не ако со тав**о**лини[310], немаше тав**о**лини, и р**а**кия немаше, нищо немаше...
В. Т. Немаше ракия?
А. М. Пър[311] кьеф, пър кьеф доцно[312], пър кьеф... р**а**кия, не се т**у**рваше н**а**пред **о**вия. И кя ф**о**ли с**о**фри, кя праи п**и**ляф, ги пр**а**евме п**и**ляви, мь**е**со, граф и **а**лва. После д**о**цно, д**о**цно, к**и**ниса после овие б**а**нкетов...
В. Т. Во ресторан?
А. М. Ресторан го викате вие, кинисва, ль**о**каль[313] го кин**и**сваме деня, не н**о**кя, н**а**пред н**о**кя кя праевме свабди...
В. Т. Яз знам, дека е бидено нокя...
А. М. Овя зетот затворяне, **о**ро, на **е**ден, на два, на три н**о**кя, на три н**о**кя, сега на девет, на десет ке го ф**о**лиме кай невестата да се виждит по, по... да дремит ду на три с**а**ата...
В. Т. Си мислам от каде имат якост, цел ден прави седат, не ядет...
А. М. Не к**о**снет, им беше кьеф д**у**шата, се женее, кьеф им беше да си се видет,

[306] Стреляме, гърмим
[307] Хубава
[308] Система (алб.)
[309] Обяд
[310] Маси (алб.)
[311] За (алб.)
[312] Късно
[313] Ресторант, заведение

си се радвая со свабдульето, се радвие младите, се таковие, ести времето таке сега, си праиме свабдульето ги канаковяме, се средит невестата, си идет, си седит у мене, детето си оит, си шетат, тия работи са тротени старите. Напред старите не те оставяя да се видиш со детето. Кога ти го донесе до вратата, кара беш куц, кьорав, нема, будала, сакат, ти ке го проновьеш[314], беше работата.

В. Т. А на старо време кога беше, се своршевте, ти кога си своршена, може да се гледате?

А. М. Беше влезено той сюстем, беше влезен, ама со криенье от старите, криенье, да те не види ни миджо, ни дайджо, ни ала[315], ни свекор, ни свекорва, со криенье... Ка ке те пущи да доеш кай можот, аман беше, ама беше ено нещо льезепно тога, чиста работа беше свабдата... знаиш, носиш невеста в куки, сега невестите си се виждает со дечинята, битисана работата от децата и от невестите, да им го напраиме кьевот[316], и овде им го напраиме свабдульето, млади, не се стари вдовци... (...)

В. Т. Тука, овде се жените млади?

А. М. Свите овде, а, млади, ... се женет по-големи кай вас...

В. Т. До трийсет нормално.

А. М. Що има живот сега да се жениш, по-голема да се жениш, по-убаво (...) Овие можо мой, я су дойдена осемнайсегодишна, можот мой беше двайсе и ена годишен, си родив джагуринята я, ми даде Господ свите шес джагурчиня дур сторив я триесет пет години, так читириесет ги дородив, свите шес и сега кога дойде... на можот мой си му я фатия работата, си го отмения, не се плюскат ище той да ги рани и те... екзистовя на живот знаш мали сега ги жениме, ке му дое джагурчето, да има, кя речиш да му поможи. (...)

В. Т. А свирките и топаните за сватбата? Свекогаш треба да има свирки и топани?

А. М. Не, не, ена неделя ги зеваме да свирит и да бувает, без ними – не.

В. Т. Тука во Острени свекогаш имаше такви свирки?

А. М. Напред беше свирки, сега има гарнети[317], свирки имет овди, има еден стар...

В. Т. Муртеза. Яз лани на синетот на Агим Муча, там Муртеза свиреше.

А. М. Свиреше.

В. Т. Со свирки на старо време беше?

А. М. Со свирки, стари имаше, имаше такви майстори стари, то свите умрени

[314] Приемеш (алб.)

[315] Леля

[316] Кефът

[317] Кларинети

се, сега **о**вие млади ка нами, **о**вие що б**у**вачо, на г**о**дини мои ести, п**е**тдесет и четири г**о**дишен... (...) Имаше ж**е**ни напред стари, коа ти р**е**чеа п**е**смите стари, да седниш... чему те ни свирка, ни тр**а**мбура с ними, ама кае се тие ж**е**ни, свите се **у**мрени... Сега **о**вие млади, що ги виждаш ти, овие кя ти се п**у**лят кя речиш во **у**стата, кя не знаит нийде, нийде, да се див**о**вьет...

В. Т. Ке се научат.

А. М. **А**ман ке ти се п**у**лят, не кет с**а**ми да те... див**о**вят, кя се п**у**лят. И мельод**и**ята не знаят, с**а**де ке си в**а**лькяет, в**а**лькяет, не знаит, не им е ч**у**ено старите ка си пеят, до п**е**десет имаме ф**а**тено г**о**дини, го имаме в**и**дено старите (...) К**у**рсе **о**вие таке – ние сме ж**и**вени со старите и овие кара вели... (...)

В. Т. А какви беха тие песми, дето ги пееха старите жени? От кога се пееше – от алвата, от кумството, от житото?

А. М. От житото веке важд**о**вяме, ние от житото важд**о**вяме, д**о**рва б**е**ревме – на д**ъ**рвата праиме в**е**чера р**у**чек, ке пеевме, ке **о**име кай л**е**бои тамо, кай дорв**а**рите.. аке м**е**стоно д**а**леко, ке напр**а**име р**у**чекот, ке заколиме яр**и**щата...

В. Т. А що се пееше? Какви песме?

А. М. Се пеея пее песме, ама тее песме да ти кажа право – пеевме „Роса роси Ворбан**у**шка земя, да ни нароси дорв**а**риве от свабдава, от д**е**тево, са му готви б**а**бай му, що му готви майка му, що се р**а**двит к**у**кява, толку чудо в године, на стасаме...” ове п**е**явме.

В. Т. За дървариве се пеит?

А. М. Овие дърв**а**риве, после ке доеше житото, кя си пееме онде, беше ти на житото?

В. Т. Не.

А. М. Не д**о**йде на житото? Поле[318] ке пеят, ке идат людите со мало, ке те нер**о**вят со жито, со ж**и**тулье, велиме со ч**е**нка[319], кара ни дават Господ... що имат, ш**е**кер... кара им дават, кара имат дадено Господ овье, ке те земет ено... и ке не нер**о**вьет, да дим**о**вьет, дима велиме мие на свабда...

В. Т. Дима? Що значи дима?

А. М. Дима, како я викате вие...

В. Т. Обясни ми го що е?

А. М. Пом**о**гачка, пом**о**жачка, дур да имаш некои... да ти п**о**можи...

В. Т. Значи всекой носи.

А. М. Св**е**кой носи, ке д**а**ит п**а**ри некой, ако немат жито, кара ти даит ш**е**кер, пченка, граф, пч**е**ница...

В. Т. За сватбата!

---

[318] После

[319] Царевица

А. М. За свабда да имаш. Ти ке н**а**праиш **е**ден р**у**чек **у**бав... Свите..., що го виждаш, ти ке ставиш пет с**о**фри, шес с**о**фри со ж**е**не, с**а**де ж**е**ни, нема м**о**жи. Ке ст**а**виш дока го б**и**тиса яд**е**ньето, ду три, четири саато и поле ке си **о**иш. Им н**а**праиш ен р**у**чек, им праим ч**е**ница, им праим граф, им праим каурми ставяме, и доет от житото, що те дим**о**вьет, що те... пом**о**жвачка. Поле ке си пеяме мие – „Радо ми било"... пак ке си пеяме. Ке си велиме пак „Роса роса Ворбан**у**шка земя, да ни нар**о**сит житово, да ни наросит ардж**о**иве..." – пущаме ардж**о**иве от невестата...

В. Т. Що значит арджоиве?

А. М. Ардж**о**иве – б**о**ява, **о**вие работи, со що се мачкат[320], **а**рджои викаме мие. (...)

И тя пееме мие „Роса роси Ворбан**у**шка з**е**мя, да ни нар**о**си житово от Сайм**и**ро[321], да ни го нар**о**сит..." После ке викаме „бргу по-бргу порот**а**йни, да разм**е**симе леб**о**ите, да нер**о**вяме Саймира...", ке си бериме после по наше песмите стари, що ги знаем мие. **Е**на стара ке си вели и они ке си велят по нея другите. И ке си пеяме после песни други, кя ф**о**лиме... сакаш шчип[322], сакаш б**у**гарски, сака да си имаш кьеф, като да ти дое... кя си пеяме, свекакви песми поле ке си пеяме, дур б**и**тисат житото. От кай житото поле ке ф**а**тиме **а**лвата, во ч**е**твртък спроти петок я праиме **а**лвата, во **а**лвава пак си велиме „Роса роси Ворбан**у**шка з**е**мя, да ни я наросит кумството, Саймиро, що му готви б**а**бай му, що му го готвил брат му, що му р**е**дила с**е**стра му, що се радвала майка му..." кя си велиме лаф**о**ите, тие, що са ни кажали старите и ке земет веке поле топаните и ке буваме, ке играме, нема песме... (...)

В. Т. Кумот я прави алвата?

А. М. К**у**мот после ке го пречакаме, ке к**и**нисат **а**лвата, ке ф**о**лит п**а**рите, ке ф**о**лит **е**но... му... душата, ено п**е**счин[323], ено... ж**е**льезно и ко дойде... д**е**тето кога то има ж**е**нато, ове първово, що го има ж**е**нато, ми п**а**на мене п**а**рата, що има ф**о**лено, и з**а**вчера ми пана мене п**а**рата...

В. Т. Що значи?

А. М. Значи си Г**о**сподов ч**о**век со м**о**ка, со пот има раб**о**тано...

В. Т. Що значи да ти дойде парата?

А. М. **О**пет[324] ке ми дойде п**а**рата кай мене си ке ми дойде, во кукята моя п**а**рата, на детето му я д**а**дев во джеб за к**и**смет. И после си св**и**рет, си б**у**вает, ке

---

[320] Мажат

[321] Името на младоженеца – Саймир

[322] Албански

[323] 500, pesëqind (алб.) – сега, след деноминацията, са 50 леки (лек – алб. парична единица), които са във вид на монета.

[324] Пак

делиме **а**лвата, ке з**е**мает свите от ф**и**сот и ке им го д**а**да т**е**псийката... како не си наф**а**тила, та не си д**о**шла, долу праиме кај шк**о**лоно, тамо я праиме **а**лва, аинг[325] праиме долу... (...) Имат, имат, и те имат трад**и**тите негови, имат поекье работи... др**у**гите ги фати ти после...

В. Т. Да, да, после ги видов...

А. М. После по топ**а**ните, по б**а**йракот, после ке оиш кај невестата да я взе-меш, после кя бр**и**чиш зетот и влагаш во ль**о**каль да праиш кьеф... После... да си затвориме д**е**тето со песми...

В. Т. Добро, а тука пред да се затвори детето, тука беха момчетата, другари негови...

А. М. А, беа др**у**гари...

В. Т. Тие седет, а жените пеят?

А. М. Мие си пееме зад вр**а**тата, м**о**мчево се крие, дока ке влага м**о**мчево кај невест**у**льево, ке си сбере другарч**и**нята пор кьеф, с**а**ка да го м**а**внеет...

В. Т. Защо требва да го мавнет?

А. М. Да го м**а**внеет... ове не мога да ти го фата, ено има цинц**о**вяно такво, било традита от стари, да м**а**внит м**о**мчево веке,... се делит от майка, от бабо, си оди сега на роля от нев**е**става. И тие си м**о**меше, като си е, си е, да го м**а**в-нет убаво, и тее ке влези мегю двойца бр**а**тчиня. Напред ворзв**а**аме свещи, не свещи, овие б**о**рина ги викаме мие, во свещи не е, во свещи ести к**а**урско, ние сме мисл**и**мани (...) Ама я не я н**а**мисмив работа да н**а**йда бор**и**нчиня, между две бор**и**нчиня е ль**е**зепно да влези, на др**у**гине сум в**о**нала, на **о**вие не му в**о**нав...

В. Т. Те слушах много убави песни да пееш, тука тие пееха и тамо другарите мееха...

А. М. З**а**горе к**и**ска д**о**горе, ой мори Вильмие[326], не ти Саймори дадое, не го пущаше майка ти, оре Вилмие, беше лошо научена... кя си пееме. Поле кя си пееме „Оре месечинче, в**о**йниче, не **у**грело.. и в**е**чера, Саймир не ми е в**е**чера... в ливада, п**у**щил Вилмия по ними... си велиме после песминята стари...

В. Т. Кажи ми ги, кажи ми зборове, много са убави!

А. М. После ке си пеяме пак „Ори моме, що си убава, да **и**злезиш на зени п**е**нджер, сака да те вида я. Оре, лудо, лудо, б**у**дало, чему ти зани п**е**нджер..." Много работи, ама има забор**а**вено, ке су и болна, не мога да ги пея (...) Кьеф го има, **и**шир ко има, ко сум бидена, сме пеяни, сме бидени п**е**ячки, сме ш**е**та-ни, на школо група праевме, ш**е**тавме, ама...

В. Т. Какви песми пеевте со групата в школото?

---

[325] Веселба

[326] Името на невестата

А. М. Си пеявме тога, шчип ги пеявме, наши – не, ама пеявме, одевме, шетавме...
В. Т. А тие песми, дето сега ги пееме тука – за зетот, за невестата, истите са тие песни на синет (сюнет)?
А. М. Не. Песми, що се стари, си пееме и на синетов, ке му велиш на синетов, ке си му велиш негоите песми, после ке си фолиш пак песми овие, пак песми... си имаш пак льезеп[327], кога имат кьеф, курсе синетот има други песми (...) На синет му пеиме „Туфа туха зерзелия, филан синетлия, кой те реди, кой те пита, кой ти купил костумчено..." Праиме други работчиня тамо, овие свабда има други песми, воршенье има други песми... (...)

Ова е скусено, льокаль по-лично, знаеш напред баравме казани, бараме...
В. Т. А кой готвеше?
А. М. Гужиняри[328] праевме, кой го имаше – некой, кой моеше, курсе сега има гужиняри со школо. (...) Имаме мока, не моиме да ги збериме, ги редиме, онде си праиме....
В. Т. Тежко, тежко, много по-тежко.
А. М. Сонцево, люди болни са, се со тенсиони[329]... онде под сенки плюсни се, дади парите, айде, немаш ломои посли по куки, немаш дертои[330]... да чистим. От тие сме влезени во тоя сюстем. Тога ти кажвех, на три саатот зетоито отворени... да не чакат нами да доеме, и кара праиме тога, таа ... що се правеше за ручекот, таа ке я стоплеше за навечер, ке ти я кълади на таволинята, али на софрата. Сега се по-таквои, пара фино е (...) се мочееме
В. Т. Много убави работи.
А. М. Ги праим, не ги тротиле старите.
В. Т. Сега невестава кога мине да оди един път, два пъти, три пъти кай майка си и после край – тука си е? Тука ке си живее, ке живеят кай тебе младите – невестата, зетот?
А. М. Ке си живеят овде. Се мочиме за кай мен да живеят, ама ... кае ке излезе. А има кьерка колко време има не ме дивовьет, ка сум се мочила, ка сум търчала... Жени еното – дели се, жени другото – дели се, жени другото – дели се, сега душа моя не работат веке, не можа да работа, ести ено време е дойдено сака много работа кукява да работиш, сакат чистота, сакат ова, она... да се кладиш... мока наша, не мож да ги кладиш, есто местово такво – ке поеш кай крава, ке поеш кай зърното, ке оиш кай пченката, ворта, немате вие?

[327] Хубаво, хубавина
[328] Готвачи (алб.)
[329] Кръвно налягане (алб.)
[330] Грижи

В. Т. Имаме, имаме (...)
А. М. И зате сакам едно нещо, да се**е**ит в кукява **е**но нев**е**стулье, и ние да по-м**о**лчиме ка старци, да не даваме много ум н**а**пред, много тадити да не бараме, ка н**а**пред – ай **и**змий ми н**о**дзи, ай п**о**стели ми!
В. Т. Оооо, така беше на старо?
А. М. Първата вечер ке се мият н**о**дзите на св**и**от фис[331], и на джаг**у**рчета, после ке ои да постила на свек**о**рвата, после ке ои да я горни, со здравье нека си **о**да да лег**и**на, после н**а**утро ке станит рано млогу, ке н**а**праит к**а**фе да му д**а**ит на стар**и**цата. Сега имаме т**о**рнато **о**вие, не се караме **о**вие, кап**и**наме многу нев**е**стата. Ке станеше н**е**веста св**о**рти да в**а**рдит да станит рано, а защо таке, се я ке спия, тая ке с**е**ит да ми в**а**рдит сон на мене, сега ке си спиет и таке станим с**в**ите. Трад**и**ти. Н**о**дзите ги т**о**рнавме, праиме б**а**нята с вода. (...) Сега не, не, не праиме, защ, д**е**неска ке те **и**змие таа, утре-з**а**утре ке те тр**о**тит, не те миет... По-убаво да немаш л**ю**тина, да правиш л**ю**тина со невестата. Ке се стори со дж**а**гурче..., ке затроше на раб**о**тете и ти ке се з**а**лютиш. Ке се з**а**-учиш **е**но нещо – а по-убао... не, ке ти т**у**ри на р**о**ците, ке се **и**змиеш, на утро ке стани, ке ту т**у**ри, ке се **и**змие свекорот, х**а**влията ке му даи, к**а**фето ке му даи, сега нема тие работи, сега имам т**о**рнато тие работи. Ке стани невестата со р**о**ката на... ке ти д**а**ит к**а**фето на св**е**корот, сега овие мл**а**диве, що р**а**стит не знаит тия работи, ко да си се л**ю**тиш... (...) И мие ке си оиме по н**и**вното – нивно, младите да си барат ж**и**вотта... (...)

П**о**рвичето, зетот ке **о**дет.. го к**а**чвет во **а**тлите, г**о**рет к**у**ките, такви беа напред со др**е**вя, со... не аке сега, го качвеа на... горе, да б**а**ра **я**йце от кокошките, по **а**тлиня, овие викаме ние атли, що се затвара...
В. Т. На порвиче кай майка й, нейната?
А. М. Кай невестата.
В. Т. Зощо се правеше това?
А. М. Ке знам, како го имале традиция, да с**е**нит кай вр**а**тата йено и да се к**а**чи да бара **я**йца – две.
В. Т. А край вратата що да прави?
А. М. Ст**о**и, ако има местото, не е да се м**е**шат во ж**е**ните, не му так**о**вьет да се м**е**шат во л**ю**дите. Туку сега го имат св**ъ**ртено, сеа без зетот не моиме нищо да праиме, зетот... Го имаме ... поекье от цуцата, детето сега пост**о**вяно – синчо, синчо, сино, сино го викате вие?
В. Т. Да.
А. М. Деч**и**нява наши син им викаме, синчето наше.
В. Т. И ние син.

---

[331] Род

А. М. Ести, повекье ести пост**о**вяно от зето, защо? Защ ести дойдена невестава, невестава мож да му р**а**зсипит **у**мот – майката ти лоша, майка ти, б**а**бай ти, татко ти лош, ке му го р**а**зсипит и ке **и**дет дале, дале, не... от майка му, к**у**рсе ц**у**цево п**о**екье имат цел им ш**у**рия за майка й, зетот...

В. Т. А кога невестата тука да влезе, мажеше нещо, со мас? Со що мажеше?

А. М. Дойде невестата, дадох л**о**кум, немам мед, со мед треба, медче лужим, благо, благо... дур да дойде невестата и й го кл**а**дам на р**о**ците, три поти да се сбл**а**жит кукята и л**ю**дити, да имат **а**рмония во кукята. И ке я ф**о**лиме во р**о**ката во бр**а**шното да **и**змеша, п**о**рстите, п**о**рстите, ке д**о**ржиме тие раб**о**тите от бр**а**шното...

В. Т. Как се викат?

А. М. Ние го викаме **а**мбари н**а**пред, к**о**вчег, сега нема тие работи, ние м**е**нваме, имаме тр**о**тено. И тая ке **и**змеша за да **о**стари тука, бела да се н**а**праи, да я **о**бели гл**а**ата, да е ст**а**рица во кукята, ст**а**рица да се н**а**праит. И ке я ч**у**книме кай **о**джакот, три пъти на **о**джакот, на **о**на, що г**о**рит с**о**бана, да й п**а**нит к**о**ските тука кай **о**джакон...

В. Т. Ги направи тие работи трите?

А. М. Пр**а**их ги, пр**а**их ги, како! Ти беше н**а**двор. Им го пр**а**их на трите, и трите к**у**каици, ни **е**на нема тука[332], се избе**г**ани (смях). Им даваме ш**е**рбетче, да избл**а**жиме[333] свите, да н**е**мает л**ю**тина (...) Ад**е**тите ги праиме мие... Мие велиме – по-малоно, суг**а**рето, по-м**а**лиот не тр**о**щает на кукята. Да имат ум, ке сеит, ак не те сакат, не сеит...

В. Т. Не е да не те сакат...

А. М. Не се сакает старци сега, свекор и свекорва.

В. Т. А на старо време се сакае?

А. М. Н**а**пред, да. Н**а**пред ке ти доеше невестата со д**у**лак, аке невестата покриена со... големо, ке дойдеше **о**нде на коня со д**у**лакот, да се не видит р**о**ка и н**о**га от невеста, али да се види пл**а**чки от н**е**веста. Ке дойдеше онде, ке зав**и**ткает к**и**лими, све ке кл**а**де, ке **о**йдеше св**е**кърва, ке я кр**е**неше на рока, ке я ф**о**леше в куки. Сега таке не е... Ама респ**е**ктот голем го имаше, невестата не й се даваше право да пр**о**гори, не збореше.

В. Т. До кога не збореше?

А. М. Не збореше дур й не д**а**деше Господ джаг**у**риня. Ке зб**о**реше тая с м**о**жот пред свекорот? Не! Само к**о**га си беа в од**а**йката[334] нивна.

В. Т. Добро, а със свекър и свекърва не збори?

---

[332] Има предвид трите невести на тримата си сина, нито един от които не живее с нея.

[333] Подсладим

[334] Стаичката

А. М. Не збори, й беше уль[335] пред свекор и свекорва, за**у**льовано, беше страмно да збори пред свекорот... Со джаг**у**риня се отпущ**у**ваше. После да му миеше н**о**дзите на м**о**жот... му беше страм да се миет пред майка му и бабай му. Сега ф**а**ни си я, з**а**гърни[336] си я.... Си отиде това време. Сега ние ги тр**о**тиме тие традити (...) Имаме ф**а**тено овие работи и ние.

В. Т. Ти кога беше твойта сватба така молчеше? Не збореше на свекър и свекърва?

А. М. Мало, по-мало, бев модра мало, имав традитите респ**е**ктот от стариот, стар**и**цата, ме беше страм мало, не свека, що бе н**а**пред, мало и я бев влезена по сегашново време. Со кр**и**енье. А к**у**рсе сега чисто веке, сега ти в**е**лите – я ода во Европа, вижда ка... ар не таке?

В. Т. Таке.

А. М. Да традити стари не моеш никога да го св**о**ртиш, па и не знает како е традита...

В. Т. Пак вашта сватба имаше много традита...

А. М. Имат, имат...

В. Т. Не може све по старо...

А. М. Не може, не може, ти кажав – влагат во Европа, влагат емигр**а**ни д**е**цата. И мие сме на село и мие се м**о**чиме да **о**иде како... що оит, не ка напред, що бевме. И ние **о**име кун... не кон Европа, Европа не моим да я стасаме никога, кун.... да се опраиме, сеа се имаме заг**и**нати многу...

В. Т. И сега сватбите, тука се прават сватбите така во гущ, кога си дойдат людите...

А. М. Дойдат люди, емигр**а**ни, работат, гущ[337], кор**и**к[338], имат и кор**и**к, що прават... имает емигрaни, поекье гущ ове берет, щ**а**тор[339].

Аджира Муча, р. 1956 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., работила в Кооператива, 20 години чистачка в училището; с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева

* * *

Зоня Муча:

Кя ти влезит детево в темнина, ори, девойко,
кя ти го стопнит бинишон, ори, девойко
Бинишон со се дулакон, ори, девойко.

---

335 Срам

336 Прегърни

337 Август (алб.)

338 Юли (алб.)

339 Септември (алб.)

Веселка Тончева: Що значи бинишон?
З. М. Б**и**нишон – д**у**лакон... се берете д**у**лак тука, ние таке... На утро после ке му пеяме:

Стани ни, беро, стани ни,
ар не те пущат невестата,
майка ти чакат зад врата,
бабой ти чакат зад врата.
Ар не те пущат невестата (на име таке кя викает...)
излезит... те отгледа,
майка ти чакат зад врата.

И кога кя з**а**тварят в**е**черта:
Що ни го зеде пилено, мори,
що ни го зеде пилено, мори,
ка го остаи за врата,
майка ти плачит зад врата...

Ние кога жениме к**а**рафиль, майката плачит зад вр**а**та, кога се з**а**творет кай невестата...

Да пуши ни го пилено, ори, девойко,
майка ти плачи зад врата, оре, карафиль,
со све бабой ти заено, оре, карафиль,
ке я троти майка ти, оре, карафиль,
Тая ти била по-мила, оре, карафиль,
како я троти майка ти, оре, карафиль,
ке го троти бабой ти, ке а троти сестра ти...

Аман ке си пееме со с**а**ати зад вр**а**та, той вн**о**тре со невестата...
В. Т. Добро, той внотре со невестата, а вие пеете зад врата, а тие що ке прават внотре, кога вие им пеете зад врата?
З. М. Ке сакат да правет, ке легнет, що ке прават...
В. Т. Що ке прават, ке прават, ама вие да седите зад врата...
З. М. Ние не с**е**диме сва нок.
В. Т. Ду на колко саата седите?
З. М. Кя затворите, **е**ден с**а**ат ке пос**е**диме зад вр**а**та.
В. Т. Еден саат? Па не е малко!
З. М. (смях) Не им е г**а**йле много! А... вн**а**тре ке се к**о**рнит со невестата, ке й б**а**рат в**о**да, ке я му д**а**дет **а**лва, ке **я**дет об**о**йцата...
В. Т. Охо, ке ядет алва обойцата?
З. М. По! Той ке я д**а**де н**е**йзе, таа ке я д**а**ит н**е**му! (смях) После ке влезет кумицата кай ними.

В. Т. Ке влезит кумицата? Защо?
З. М. Ке влезит, ке **о**творит, а видит невестата дали нам**е**стена, уйд**и**сана, али ке я **и**збришит детето, ке я бриши той, ке я бриши вечерта, ке я н**а**местет... Ка! Зак**о**ниве... (смях) Овде имат истории, истории. Н**а**утро после кя влезет майката вн**о**тра, кай д**е**тето, кай невестата, осе с**е**страта, осе майката да кажет дар**о**вете, що ке дарва н**а**родот – овье за **о**вого, овье за **о**вого, овье за **о**вого... ке го каже на майката, после майката каже – **о**воо **о**ному, **о**ному, **о**ному, после ке ги д**е**лет, ке влезет д**е**цата на утро кай нея, кай д**е**тето и кай невестата, ке ги з**а**горнет, ке им з**е**дет роба, после ка земе д**е**тето н**а**двор, ке го **и**зфолет з**е**тот, после ке влезите ние, да речим ние кя влезиме вн**о**тре, кя ни д**а**дет дарови, ке изл**е**зиме надвор, кя ги **и**знесат дар**о**ите со топ**а**ните, после ке я земиме невестата, ке я ф**о**лиме во **о**рото... детето, невестата, ке **и**грат **о**рото невестата, ке се б**е**реет све да в**и**дет – **и**гра невестата, н**а**двор, н**а**утро кога ке я кр**е**ниме... Таке. (...) Кя пеяме, кя **и**граме н**а**утро.

Стани ми, оджана вика на минарено,
стани ми, оре, карафиль.
Она не оджа, оре, дур синко,
поспи ми, (...) поспи ми.
Да пущи ми го пилено, оре, дур синко,
майка му чака зад врата, оре, дур синко.
Стани ми, оре, карафиль,
ти отидоя вработа, бабай ти чака зад врата
(...) чакат зад врата.

Еееее, песми, пес**м**и! Дур да **и**злезит, той кя **и**злезит...Не, ние кя му р**е**чиме – Чакай, не се нам**е**стени, ние ке пееме нав**и**стина, ама ти ни **о**твори.
В. Т. А кога н**а**утро, кога д**о**йдет майка му и тамо да вл**е**знет, дето са били невестата и зетот, ке ги поздр**а**ват...
З. М. По!
В. Т. Ке ядет алва, ядевме и ние алва на сватба.
З. М. На утре веке.
В. Т. Как се разбира дали невестата е била добра, е била честна, како викате – честна?
З. М. Убаа!
В. Т. Убаа, како се разбира?
З. М. На утре, знайш како ке я разб**е**риме?
В. Т. Како?
З. М. Ке влезиш кай невестата н**а**утро и ке те з**а**горнит.
В. Т. Що значи – ке те загорнит? (показва ми, значи да те прегърне – В. Т.)
З. М. Ке те поздравит, ке те загорнит.

В. Т. То значи е убава?
З. М. Убаа ести н**е**веста (...)

Пл**ю**скаме т**о**пани... ке оиме кай невестата, ке в**о**ршиме н**е**веста, тамо, ке не прч**а**кает прият**е**лите, ке **о**име, два-тринаесе души. После ке идет тие кай нами, б**а**нкети – три дни, три вечери.
В. Т. Воршене?
З. М. Да, да в**о**ршиме, три дни и три вечери ке б**у**ваме, ке **и**граме, ке свириме – тре! Коа в**о**ршиме, коа земаме – една неделя, ка що виждаш, коа в**о**ршиме – три дни и три в**е**чери. Коа з**е**маме – сееме жито, не в**и**де д**е**нта, ааа не беше д**о**йдена...
В. Т. Не бевме дойдени.
З. М. Жито д**е**нта, ш**е**кер и п**и**ринджи[340], к**у**нтали, к**у**нтали, све село...
В. Т. Кунтали що значи?
З. М. Ш**е**кер и п**и**ринчи носим, що сакаш. Им носиш тамо. Тамо се велит – ен к**у**нталь ш**е**кер, ен к**у**нталь п**и**ринч.
В. Т. Колко е еден кунталь?
З. М. **Е**ден к**у**нталь – сто к**и**ла! Кър да имаш – ке носиш! (чува се от другата стая песен от българска телевизия – В. Т.) Щути песма – млада му невеста до него.

Али роса подросва,
али силни дождои?
Ни ти роса подросва,
ни ти силни дождои.
Овие и са моите дробни солзи,
що се ронят за тебе,
ти коа кя умриш,
ори, млади Стояне,
не кя ме тротиш,
дете кя ни губет,
мене кя ме грабет, /2
далек кя ме носет, /2
за пари кя ме продадеет.

В. Т. А сакав да те прашам – лани на синетот пеевте една песма „Роса роси...”
З. М. Ворбан**у**шка земя.
В. Т. Що значи Ворбанушка земя?
З. М. Ворбан**у**шка з**е**мя, убао нещо ести, Ворбан**у**шка... Роса роси Ворбан**у**шка з**е**мя...

[340] Ориз

В. Т. Къде е тая Ворбанушка земя? Що значи Ворбанушка земя?
З. М. Земя, що я газиме, ести Ворбанушка земя. Ворбанушка – убао иде земя,

да ни го нароси младоно байрактарче,
що ни го носи байракон от синетот.
Роса роси Ворбанушка земя,
да дой нийде лепоно невестулье,
и состанавте деещи, деещи,
да ни дое сите лепоно невестулье.

Секако, свекакви песме...
Цветелина Димитрова: А я сакам да те прашам, то не се збори за това, ама невестата како се разбира дали е момиче, цуца или не е добра, като ги затварят нокя.
В. Т. Дали таа е бидено со некой пред тоа или не, пръв път!
Цв. Д. Како се разбира?
В. Т. Й дадет кошуля, що й дадет?
З. М. Кога?
В. Т. Кога го мавает зетот да влезне внотре, нокя.
З. М. Нищо не даваме, тц, тц.
В. Т. И на утро нищо не се покажвет?
З. М. Наутро тая ке му дает нещо, що имат невестулье за него, за можот нейзин, да речиме кошуля... ке си го облечит невестата наутро.
В. Т. Види, во Бугария е друго, кога влезнет невестата свекорвата й дадет кошуля и тая на утро покажет, дека й е пръв път со мажот. Како се покаже тука, айде кажи ни!
З. М. Нееее, овде немаме такова, тц, тц, демек дали е убава невестата?
В. Т. Да, да не е разсипана, да е бидена со некой друг.
З. М. Си имат видено детето, нема везе[341] за нас.
В. Т. Не се показва надвор?
З. М. Не, детето си я виждат, се знает детето.
В. Т. Добро, а ако не е добра?
З. М. Ке я тротит. Си знает детето, не мое я да взема туека, кае кя вида я... рушена, не рушена...
В. Т. Во Бугария требва да се покаже на свите люди, дека не е рушена.
З. М. Немаме той адет, не, детето! Ке спие со цуца, со жена, невеста, ке си спие, ке я видит – али убава, ала лоша, той си я виждат... си я виждат детето. После ага му йе, от коя ке я своршит, той с нея ке оит веке, от коя ке я своршит...

[341] Връзка

В. Т. Може от него да е.
З. М. По. Имат цуци, останат трудна от м**о**жот... си останва трудна, ам си знает – него! Си я виждат д**е**тето.
В. Т. Добре, ама може откак се своршат, тия...?
З. М. Откак се св**о**ршат – си оит с нея, а той кър си правет, си имат в**и**дено каква е. Той **а**дет немаме мие.
В. Т. Ама тия може да бъдат своршени две години, три години...
З. М. Три години си **о**ит, с него, той си знае.
В. Т. А може да биде трудна пред да има сватба?
З. М. Ке си р**о**ди и после сватбата.
В. Т. Ама тие си знает, че са един со друг.
З. М. Си знает, си знает, по, не со друг.
Азбие Муча: Свършени, ама да не остане трудна...
З. М. Не остая трудна.
А. М. Отко се м**о**жи, после праит сватба, по една г**о**дина и п**о**екье си стане трудна.
В. Т. Ама има случаи, е можно да биде трудна пред да се можи?
А. М. Може. (...)
В. Т. А има често да се случва?
А. М. Не. Редко, редко, много редко. (...)
З. М. В Бугария имале **о**вие и да биде св**о**ршена невестата, кош**у**лята надвор...
А. М. Со к**о**рвта? Ние имаме гледано на телевизия таке, оне циг**а**нкине, беше р**у**шена невестана, беше со други и вечерта за да не се отк**а**жвет м**о**жот от невестата, той се **и**зсече и разт**у**рвае на кош**у**ляна, и я **и**зфоли н**а**двор (...)
В. Т. Кай нас то е адет.
З. М. Во Требища има ... т**о**пани н**а**пред, р**у**шена и той д**а**нгага н**а**пред.
А. М. Ести со момчено ести друга работата... (...)
В. Т. Добро, ама види, ако е направена сватба, една недела сватба и той наутро да я троти?
З. М. А то сега... Ку се р**а**зсипе – г**а**йле! Другата чака зад вр**а**та.
В. Т. Еееe, другата чакат зад врата, айде сега!
З. М. (смях)
А. М. (смях) И другата сакат сватба!

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: И кога са борачите, на крайот на сватбата?

Айдин Курти: На с**а**мата свавда.
В. Т. И що праите?
А. К. Се борет. Той сайб**и**ята, що праит сватбата, з**е**ват н**а**пред имаше овен, той е кл**а**ден, за той първиот, що ке панеше, троица по-убавите да ги панеше, да остани той…
В. Т. А сте такива мазни?
А. К. Не со м**а**сло. Ние не. Само слечен, не со пл**я**чки, инако традиция, а порано е бидена со масло, тие по-старите пел**и**вани така се м**а**чкает[342] со масло, и битиса тие, поле се т**о**рчает людите, да т**о**рчаш кой ке **и**злезет н**а**пред…. Атлетика.
В. Т. На сватба е това, какъв е смисъла, зощо, зощо е това?
А. К. Зощо тако ести местото, традиция. Ама такво е бидено от тея от по-рано, от по-старите, лично, како сега на футбол...
В. Т. А се вика да се пребори сватбата?
А. К. А, да, да, да се пребори. И теа бит**и**сват тие, после си седнат людите да си **я**дат да си пиет. И на утро, си земает **о**венот, тие пеливано си оди той, другите за к**о**шуля, за тове-оне, си спремат, на другите. А люди други поле со капа бела ке в**ъ**ртет да б**е**рет п**а**ри...
В. Т. Аха, пари за вас, за пеливаните пари.
А. К. Да, им д**е**лет на тие.
В. Т. Добро, от това може ли да живее човек? Со тия пари, не?
А. К. Ама не, други работи со одевме по работата, тоа беше за... например за кьеф.

Айдин Курти; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

3.4.3 ***Каурине не прават синет... муслиманон синет не остава.***
Веселка Тончева: Кажи ми за синетот, яс не знам, на колко години требва да е детето, да се праи синет?
Зоня Муча: Колко да сакаш
В. Т. Може 5-6? А може по-големо?
З. М. Може по-г**о**лемо, и десет, и петн**а**есе, до т**у**е, п**о**екье – не. Кой имат п**о**екье ф**у**кя, таке ке прает, кой немат... Три дена, пет дена праиме мие, го имаме правено **е**дна н**е**деля, две н**е**дели ке праиме, ке б**у**ваме, ке **и**граме.
В. Т. Една неделя, много бе?
З. М. Много. Как...

[342] Мажат

В. Т. Защо, защо е толкова важно? Защо се прави това?
З. М. От кьеф да си го правиш.
В. Т. Ама е добро за детето?
З. М. Добро. По, по, детето, ке буваш, ке играш, курсе свабдана, ке сеиш жито напред четири дена...
В. Т. Сватбата е тоа?
З. М. Свабдата, коа жениме. Ке сеиме жито, една недела-две напред (...), напред си праиме мие, така ке праиме, ке буваме, ке играме. Откоа ке праиш после житото, тоа ка вечерта що велиме.... праиме....
В. Т. Пак така игри, танци?
З. М. Кумството.... синетот го праиме, кумството...
В. Т. Кумството се прави пред синетот?
З. М. Пред синетот.
В. Т. Треба да има кум?
З. М. По, си имаме кум.
В. Т. Кога се взима кум?
З. М. Си го фащаме кумот бъргу.
В. Т. Кога се роди детено?
З. М. Не коа се роди, коа кя сакаш, коа се доржиш кумот, ке го фатиш, ке си го земаш кумот, ке правиш кумството...
В. Т. И как требва, да ти биде на тебе кум, а после и на детено или може и не? Можеш да вземеш кого си сакаш?
З. М. Кого кя сакаш, кого ке ти сакат сърцето, сега я кум на Соколя имав други, Сокол си фати други на детено негоо, си имаше кьеф си фати друг, той що дойде. И той, що беше на Соколя си имаше, и той си имаше. Не чини да го тротиш. Той, що имавме на Соколя, сега овой Соколь си фати за детено.
В. Т. Го видов кумот. А бричене, що се вика бричене, ако е по-големо детето му се бричи навистина?
З. М. Коа го женим. И сега на место такво му праиме адетите.
В. Т. Що му правеше?
З. М. Адетите.
В. Т. Що праи со тая коса?
З. М. Кольку за адет – да го бричите детето. За адет. И големо, и мало, тие адетите му ги праиме – го бричиме зетот, се бричит.
В. Т. Ама то е синет, той не е зет?
З. М. А, зет, по, зет.
В. Т. Се вика зет?
З. М. Зет се викат. Синет – зет се викат.
В. Т. А защо го правите с такви (показвам, че е покрит по главата)

З. М. ... ор чедо мило, ор д**у**шо мила майкина...
В. Т. Защо со шамлия?
З. М. Да не го убор**а**чвает[343].
В. Т. Кога го носиш, водиш из село?
З. М. По.
В. Т. Синетот се прави само от муслиманите, каурите не го прават?
З. М. По. Не ти сл**а**веет тие. Муслим**а**ните си имат верата нивна, к**а**урите си имат верата нивна. Муслим**а**ните по-убао правет мусл**и**мани, мусл**и**мани по-**у**бао **е**сти. (...)
В. Т. Добро, кажи ми само, видов тамо пеевте вие песми, цело време пеевте песми, ай кажи ми за песмите, кога се правеше алвата пеевте, па после за кумот пеевте, па...
З. М. Коа се правеше **а**лвата пеевме – о, море кумче гр**а**гянче, убаво праи го кумството, убаво праи го кумствоно, кумствоно ести от с**и**нето! Кога ж**е**ните д**е**те, в**е**лиме, на невестата кя пеиме на кумството – тая ке ни го п**о**кара, ни ке ни го п**о**фалиш, пеиме на детето... на с**и**нетон ове к**у**мствоно и за с**и**нетот го пееме. Му велиме на кумчето – не си било кадърно, не си било здр**е**вено (...)
В. Т. Ори кумице лисице...
З. М. Кумица лисица, да отсееш бр**а**шното, да ни се п**о**годит кумството, за **а**лвата, да ке го **о**тсеет бр**а**шното за **а**лвата.
В. Т. А тая мелодията на тия песми ти откъде я знаеш?
З. М. От стари, даш как, от стари! Ко се... на веков! После кя му пееш на к**у**мот, на кумицата – Д**о**бро ни д**о**йде, к**у**мчето от д**е**тето! И ке го причекаш, ке го п**о**крепиш, ке праиш ад**е**тите негови овде.
В. Т. А после вие пеете, а свирките свират?
З. М. По.
В. Т. Зощо и вие пеете, и тия свирят?
З. М. Па т**а**ке е з**а**конот, да си с**е**дит.
В. Т. Требва и двете?
З. М. С**а**кает – тр**е**бет, с**а**кает – не тр**е**бет, ко си пееш ти, и тее ке пеят, и тее ке свирет...
В. Т. Добро, ама свирките са по-яки?
З. М. Да са по-яки, мие кога свирет свирките, по-м**а**ло ке в**е**лиме, коа не – п**о**екье си велиме.
В. Т. Цело време треба да велите?
З. М. По. Из село в**и**ши се ш**е**тавме?
В. Т. А, много убаво. Тамо и ората, що игравте...

[343] Урочасат

З. М. Около д**е**тето. Си имаме з**а**кон. Ад**е**ти.
В. Т. А като се бричи, му дават пари?
З. М. По.
В. Т. Кой му дава пари?
З. М. Кой да с**а**кат, курсе тие вик**а**ните, що имаш викано, тие го ф**о**лят, вн**о**тре го ф**о**лят башк**и**шот. После и други, що с**а**кает да те керосат д**е**тето.
В. Т. Защо го пишеха?
З. М. Да знаеш кой ти ф**о**ли, ти да му ф**о**лиш, коя кя праи неко, му ф**о**ляш и ти. З**а**кон. Да знаеш. И башк**и**ш кой ти ф**о**ли **о**льку, кой ти ф**о**ли **о**льку..., кя виждаш...
В. Т. А кой фоля повеке?
З. М. По-бл**и**зните, кя си ф**о**лит башк**и**шот, кя го пишеш, ф**и**ляно... ко ми ф**о**ли ф**и**лян... коа ке праиш ти и яс ке ти ф**о**ля.
В. Т. Що значи филян?
З. М. Емрет. Името.
В. Т. Кажи ми за ората. Какво оро – дробно оро, тежко оро?
З. М. Тежкото, тежко – мъжко го викаме мие.
В. Т. Видов жени да го играт!
З. М. Ама то го **и**граме, по. Мъжкото го **и**грат жените. После ове другото, По-г**а**нище ове, Елбас**а**нче ове...
В. Т. Поганище, Елбасанче, що е ова?
З. М. Се **и**миня, **о**риня, аке **и**грат. Мак**е**донче.
В. Т. Откъде ги знаеш ти тия ора, ти иминя, откъде ги знаеш?
З. М. **О**вде **и**граме, ке **и**граме, ке б**у**ает топ**а**нине, с**а**ми си ги зн**а**ет **о**рата, с**а**ми теа...
В. Т. Свите люди ги знаят да ги играят?
З. М. По, свите ги знаеме да **и**граме, ке **у**чиме, ке... в**о**риме.... ке **и**злезе, ке учиш да **и**граш...
В. Т. И со рубата жените?
З. М. Наша. Со руба наша, нема...
В. Т. Мажите со таква облека нормална, а жените со руба, защо не са и мажите?
З. М. Ка ке **о**бери, м**о**жите не носат **а**накви...
В. Т. Какво носеха на старо време?
З. М. На старо време б**е**чви, к**ю**лявки, джам**а**дани, не сакат сег**а**шниве д**е**чиня, не сакат б**е**чви...
В. Т. А жените сакат?
З. М. Ж**е**ните си имаме руба, наши н**е**вести аке им правим р**у**бана, руба наша

не гинит. Л**е**пи ж**е**ни, има лични ж**е**ни кай нами, рубата напр**а**ена, св**е**коя ж**е**на си има р**у**бата н**е**йзина...
В. Т. Добро, а тая руба е от невеста?
З. М. От н**е**веста бре!
В. Т. А ако си мома?
З. М. И м**о**мите имае облечено, и ка невестите, и ц**у**ците, и д**е**цата, бе ц**у**ци...
В. Т. Добро, а ти викаш песмите са от старо – тия на алвата, из път... А може други песми да се пеят?
З. М. Ка да сакаш! Да сакаш и други мож да пееш, и нови...
В. Т. А албански може?
З. М. **А**лбански по.
В. Т. А не е ли по-добро наши да се пеят само?
З. М. Не, свите си пееме. Св**е**коя п**е**сма, що е изл**е**зена, кя я пееш. Кя си я учиш, кя си я пееш, от кеф.
В. Т. А свирки и топани? Има само тука во Острени?
З. М. Св**е**где има мори, от св**е**где земаме свирки и т**о**пани.
В. Т. Добро, во Голо Бърдо къде има свирки и топани?
З. М. **О**вине, ег**ю**пцине, во Тр**е**бища, во **О**стрени, Булк**и**за, аму, там, ние сегде ние...
В. Т. Во Стеблево нема?
З. М. Стеблево се кр**е**наа куките, е **и**мано егюпци, ма се кр**е**нее, са си от**и**де-ни...
В. Т. Къде са отидени? На град?
З. М. Во Т**и**ран, не са во градо, на градо имат други, гледаш на телевизорине? Жупа, Македония по...
В. Т. На свирките само егюпци свират?
З. М. Само егюпци, други не. (...)
В. Т. Защо така? Само тие?
З. М. Тие знаат, други кой знае! Тие знаат за свиркине. **Е**вгет.
В. Т. Що значи евгет?
З. М. **Е**вгет. Егюпци щип.
В. Т. Айде кажи сега къде пеевте, ти кога беше по-млада, пеевте много песми, а?
З. М. По. Се све пеевме, не ни ч**у**еше песмите, по-стари, не нови песми.
В. Т. Добро, ама къде пеевте?
З. М. На св**а**вда, на с**и**нет, на в**о**ршене, на м**о**жене, на све кара... (...)
В. Т. Свите во Острени си прават синет, не можеш да не правиш?
З. М. Како!
В. Т. Ако не направиш синет, що ке биде?

З. М. Не прает с**и**нет к**а**ури, католик.
В. Т. Ако муслиманин не направи синет, що ке биде?
З. М. Не ч**и**нит, к**я**ва не н**о**сит, како муслиман да с**е**ит не..., ка**у**рине не прават с**и**нет, да си муслиман да не н**а**праен с**и**нет, му се ф**о**лит, муслим**а**нон с**и**нет не **о**става, и да н**е**мает, ке п**о**ит се напрает кай берберо...

Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

3.4.4 ***Кумот от свадбата и кумот от синетот – еден...***

Веселка Тончева: Кумството, що значи да се направи кумството?
Зоня Муча: К**у**мот **и**дет.
Азбие Муча: К**у**мот, к**у**мот **и**дет.
В. Т. Как се избира кумот на човек?
З. М. К**о**го кя с**а**ка, ко ти т**о**рне с**о**рце да б**и**раш.
А. М. **У**бав ч**о**век да е.
З. М. **У**бав човек да ф**а**тиш.
В. Т. А кумот на синетот и кумот на сватба?
З. М. **Е**ден...
В. Т. Кога го фатиш – край? Той вече?
З. М. Той. За цел ж**и**вот.
В. Т. А може кумот от майка ми да биде мене кум?
З. М. Не, не, от майка ти не моит. Кого кя п**у**лькявет[344].
А. М. К**у**мот от б**а**бо му от **А**гима[345] може да биде и за д**е**цата.
З. М. Мож да сакаш да го д**о**ржиш, ак сакаш да го д**о**ржиш.
В. Т. А когато е мало детето и го фатиш за кум на детето, на цуцата, що праи той за да биде кум вече?
З. М. Ке сеит той кум, ке го викаш... Ка ке д**о**ит с**е**фте, ке ти дон**е**сит пл**я**чки той, ке му д**а**иш пл**я**чки ти, и на д**е**тето, и на л**ю**дите от к**у**кята и на све. И ти ке мо д**а**иш, ке го д**а**риш и ти.
А. М. На д**е**тено сега да им п**о**можи на тие... На д**е**тено... ка пред к**у**мон...
В. Т. Що му праи на детено кумон?
А. М. К**о**са... на три м**е**ста.
З. М. На три м**е**ста, и нож**и**чинята нови, шам**и**ята нова и се ч**у**вет ове, ги ч**у**ваш в к**о**вчег (космите – В. Т.), до... ке ми гу ч**у**ваш, нека с**е**дет в к**о**вчег...
В. Т. Зощо се прави това?

[344] Хареса
[345] Мъжа й

З. М. К**у**мот, к**у**мот, к**у**мот ести убав, д**е**тето...
А. М. Туе по р**о**ката му оит н**а**пред, ако има **у**бава р**о**ка, да има **у**бава р**о**ка к**у**мот...
З. М. П**у**ли се, ова д**е**тено, убав кум да му ф**а**тиш и ке му.... ке р**а**стит е ке го поз**и**нат к**у**мот него.
В. Т. Си го сака.
З. М. По.
Цветелина Димитрова: А ако не излезе добър кума, може ли да го смениш?
В. Т. Може да го смениш?
З. М. Ак не го сакаш, не ти п**у**лькявет...
А. М. Ама по неколко години, не сега, не **о**дма, не ч**и**нит.
З. М. Не ч**и**нит.

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

3.4.4. ***Кър да умрет, адети му правет.... И тожачки.***

Веселка Тончева: Исках да ви питам за гробища – значи тия са по фисове, на старо време, а сега се слага паметник, камък? На старо време какво се слагаше на гроб?
Агим Муча: Без нищо.
Азбие Муча: Без нищо, само ке редеа щиц[346] зг**о**ра, щиц – др**е**вя, др**е**вя, ама равне ги р**е**деа аке, да п**а**нвет з**е**мя над...
Аг. М. И слама.
В. Т. Е как се знае къде е човекот? Как се знае къде му е гроба?
Аг. М. К**а**мен.
Аз. М. Во к**а**мено ти пише името. (...) Немаше по-н**а**пред к**о**вчег, без к**о**вчег. Щиц **о**здоле ке р**е**дее... во гроб, **о**згоре ке покрие со щице, со др**е**вя и со слама, ке р**е**дет слама долга аке, ке се зг**о**ра и з**е**мяна, сега к**о**вчеци доста, доста, к**и**ниса.
Аг. М. Гробища сега се праят, ке имало н**а**пред, само к**а**меня...
Аз. М. В Струга си бидена? Муслим**а**ните не прае гробища... таке убао, само ка**у**рскине...
Аг. М. Старите гробища, старите, старите...
Аз. М. Турски си пишеме...
Аг. М. После **а**лбанско, сега **а**лбанско...

[346] Дъски

Аз. М. Стари бабо **А**гима **А**лия, само името пише – **А**лия, **а**лбанско, другине турски, само по името...
В. Т. Защо турско, вие турско не зборите?
Аг. М. Не.
В. Т. Заради исляма, заради мюсюлманството?
Аг. М. **И**слама, муслим**а**нското. (...)
Цветелина Димитрова: Значи те едно време са ги погрибали людете без ковчег, само увити със платно.
Аз. М. Со пл**а**тно бело.
В. Т. Муслиманите и кай нас така.
Аз. М. Сега си кин**и**сат, си менват, ги ф**о**лят со к**о**вчег...

Азбие Муча, Агим Муча, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Да те прашам, бевме вчера на гробища, се тия муслиманските гробища, а е имано ортодокс? Е имано само каурски?
Мирветка Агуши: Имат имано.
В. Т. Каде?
М. А. Кога оиш п**о**тон на **у**горе, коде вр**а**тивме вие о**а**ке, ваке се, ваке се мюслим**а**нските.
В. Т. Кога умреше муслиманини и християнин, каур, имаше да се менвет...
М. А. Аааа...
В. Т. Како беше?
М. А. Си **о**деа свите **е**накво.
В. Т. Енакво? Е како муслиманите не са бидени во ковчег.
М. А. Сега таке ги ф**о**леа, сега во к**о**вчег, н**а**пред – не.
В. Т. Како беше на старо време?
М. А. Пр**а**еа щици и во пл**а**тно бело ги завивае и ги ф**о**леа, на щ**и**ците и слама, йе гр**е**ота в**е**леа...
В. Т. Греота що?
М. А. К**о**вчег.
В. Т. Зощо?
М. А. Не знам, сега веке **е**накво. И одеа, немаше д**е**ленье, **у**мрел к**а**урин, али **у**мрел турчин. Цело село одеше, и м**о**жи, и **ж**ени, не се делевме мие.
В. Т. А кога умреше човек, що се праит? Първо що се прави?
М. А. Нищо. Миет го.
В. Т. Кой го мие?

М. А. Сега тие от д**о**ма си го миет, н**а**пред го миеше оджата али попот, сега си го мият людите от кукята, како сакат, некои – некой други. Кя сеиш ако **у**мрит д**о**ма, кя с**е**иш сва нок да го вардиш, не го тр**о**шаме сами.
В. Т. Защо?
М. А. Не знам, не го тр**о**шаме. Не чинит, велит. И ние с**е**име н**о**кя, сва нокь.
В. Т. А со какви плячки.
М. А. Со црни.
В. Т. А умрениот со какви плячки го облакает?
М. А. Нови, нови.
В. Т. Имате свекой човек за умирачка?
М. А. Некой имат, некой – не, спроти им**а**ньето.
В. Т. А кога се миет со тая вода от миенето що се прави?
М. А. Нищо, т**ъ**рга, нищо не зноим.
В. Т. И после що? Сва нок седиш.
М. А. Сва нок.
В. Т. И после?
М. А. После – там.
В. Т. Дойдет люди? Дома дойдет люди кай него?
М. А. Д**о**ма, **и**дее много, триста-четирист**о**тини души, о митинг, ке дойде д**о**ма, ке го з**е**мает, ке се н**а**пиет к**а**фе свите и некой и тр**о**шает и п**а**ре, да п**о**может, **о**вия от ч**о**веков, на к**а**саба мочно. И **я**дет р**у**чек.
В. Т. Що се прави за ручек?
М. А. Све – м**е**со, п**и**ляф, к**о**мбири... **а**лва...
В. Т. Добро, ти можеш да нахраниш цело село?
М. А. Не **о**дет свите, **о**дет тие, що се по-близни.
В. Т. И кога ядет, пред да идет на гробища?
М. А. От коа ке дойдат.
В. Т. Кой го носит на гробища?
М. А. Не, на ль**о**кал. Си го сакт**о**вьет на ф**и**лян место, йе р**у**чекот, и тие му велят на свите, кя **и**дете свите. Тие, що се по-д**а**лечни, не **о**дет. Тие, що се по-близни, тие ке **о**дет.
В. Т. Добро, Мирветка, ама умрениот кой го носит на гробища? На кон гробища како го носит?
М. А. Со м**а**кина.
В. Т. На старо време кога немаше макина?
М. А. Со щ**и**ци.
В. Т. И кой го носет? Можи?
М. А. М**о**жи, м**о**жи. Не **о**деа ж**е**ни, само м**о**жи, после за**о**дее жени, сега пак не **о**дет, не **о**дет ж**е**ни.

В. Т. А попот или оджата тамо нещо пееше?
М. А. Пееше.
В. Т. Що?
М. А. Пеит, не знам, не разбирае, турцко, не разбира онако, турцко си пеет.
В. Т. И после дойдет дома ручек или на льокаль?
М. А. На ль**о**каль, после идет д**о**ма, после идет люди ние го велиме „на жива гл**а**ва”
В. Т. Що значит „на жива глава”? Идет, кога идет?
М. А. Откое кя го п**о**пратет ч**о**еков, кя р**у**чет и кя одет дома, после своето близните оет туе ке с**е**дет два дни, три дни. И **о**дет люди – да све живи сами, кя му р**е**чит, да све живи д**е**цана.
В. Т. Одет люди кай ними, кай фарата на умрениот?
М. А. Аха. Ке се н**а**пиет **е**но к**а**фе, да ги видет и кя му р**е**чет – како г**а**йрет му д**а**вает.
В. Т. Що значи гайрет?
М. А. Да бидет.... да са ти живи д**е**цата, кя му р**е**чит, да си жив сам – той от кукята.
В. Т. Да се живи тие...
М. А. Що се живи! И свекой трошат пари, да поможит.
В. Т. Колко дена се ходи „на жива глава”?
М. А. Ду шес н**е**дели, мож да оиш ду шес н**е**дели. После пак некой, що не бил, пак може да п**о**ит...
В. Т. А на шес недели...
М. А. На шес н**е**дели прает пак.
В. Т. Що прает?
М. А. Р**у**чек.
В. Т. Как се викат на шес недели?
М. А. Ето тея – ш**е**с недели, пред дюз**е**тат, четир**и**есетте дни.
В. Т. Ама и за мюслимани, и за ортодокс – четириесет дни?
М. А. Четир**и**есет дни. И таке.
В. Т. А до тия читириесет дни ти одиш на гробища?
М. А. К**а**та ден – не!
В. Т. А кога?
М. А. Кя п**о**иш коа кя ти онакве, другиот ден откя го **о**несиш, **о**дет онакво, другиот ден одет, после **у**преко, на два дни, на три дни, на една неделя...
В. Т. И на шес недели що, ручек?
М. А. Р**у**чек, близните само.
В. Т. И си идет на гробища?
М. А. А, и одет на гробища. Само близните. И тольку.

В. Т. А що се прави со плячките на умрениот? Се давает?
М. А. Се д**а**вает.
В. Т. На кого?
М. А. К**о**го кя с**а**каш, некой сакат, некой не сакат.
В. Т. На близни?
М. А. И на близни, и на не. Ке д**а**иш да те ч**и**нел убаво, ама некой па ка не сакат, му йе...
В. Т. А кога се праит на гробот той монумент? Камен кога се ставет?
М. А. На **е**на г**о**дина го пр**а**ет.
В. Т. А до една година що имет тамо? Що?
М. А. З**е**мя.
В. Т. Немает нещо да се ставет?
М. А. **И**мает, **и**мает, имат пл**а**ка.
В. Т. Плака що значи.
М. А. Що пишит името от ч**о**екот.
В. Т. А има нещо от щица, от дърво?
М. А. Не, не. **О**вде по на село, **о**наму – не, пл**а**ке прает околу плаке и на **о**ното и он**а**квото – името нап**и**шано. Ду **е**дна г**о**дина, ени прает и по-б**ъ**ргу.
В. Т. А цвекя?
М. А. Цвекя н**о**сет, н**а**пред не носевме, йе гр**е**ота вели, се д**о**сегвет д**у**шана да ф**а**тит и не моет д**и**хат, ни в**е**лиа старите. И ядене не се носит, в**е**леа, гр**е**ота е, не се носит. Сега си носет све що...
В. Т. Да не му се дояит на умрениот ако имат ядене? Що да не се носит ядене?
М. А. Нема на гробот, защ да му носиш, той не **я**ит. Ти дай му на некой – за д**у**ша! Да му **и**злезит тамо, не **о**нде да **я**дет к**у**чиня и мач**и**няна и мр**а**виня, зощо...
В. Т. А нещо водичка?
М. А. В**о**дичка – по.
В. Т. А вино? Не?
М. А. Мие – не.
В. Т. А каури може?
М. А. Тие – по, мие – не. Нищо вино, такве работи – не.
В. Т. А имаше кога беше дома и свите от село дойдат да да го видат, миропавшим[347] да му кажат, имаше да се плачет жени, жени да плачет?
М. А. Мльогу! А да е по-млад, а леле!
В. Т. Како се плачеше, на глас? Имаше глас на плачене?

[347] Довиждане (алб.)

М. А. Близните на глас, другите само плаче, свите, и да не беше близен, свите плаче.
В. Т. А само жени?
М. А. Само ж**е**ни, само ж**е**ни.
В. Т. А имаше во село некоја жена да может да плачет и да одет на свите...
М. А. Не! **О**вде не кай нас. **О**наму има по села други. Су в**и**дела я кай нас, **е**ден беше от Мирдита[348] и си... таа си му велеше **е**накво, оке пл**а**тена, св**е**кога, кай нас – не.
В. Т. Добро, а кой знает да плачит? Како се учиш да плачиш?
М. А. Со... пл**а**чиш, ти пл**а**чит с**о**рцето.
В. Т. Добро, ама то не е баш плачене, има како песма.
М. А. Е како песма.
В. Т. Како коя песма, како ваша песма?
М. А. Како наша, како оке, що зб**о**рвиме мие, мие така в**е**лиме, защо не мога я... шчип не мога да зборвам, по наше. Кя си му велиш – на майка, на бабо, на татко, на... како си живел, како си праил, како си... А тамо не?
В. Т. Не, имаме и ние, точно истите са зборовете, онаму.
М. А. Така ке велиш – ка си живел на ж**и**вотта, ка си гледал джаг**у**риня со м**а**ке, ке ги в**е**лиш свете, и таке...
В. Т. И друго що се вели?
М. А. Све! Що кя ти... Дур да кин**и**саш[349], после кя велиш. И така.
В. Т. А до кога се плачеше? Кога се прекина да се плаче?
М. А. Дур да **и**збегат, нокя не, деня и дур да **и**збега от кукя, после не.
В. Т. А на гробища – не? Само дома.
М. А. Д**о**ма. На гробища **о**деа, ко **о**деа ж**е**ни, ж**е**ниве в**и**кае, не с**а**кае веке, ке ги п**о**тресле л**ю**дите, що викае, що пл**а**чее.
В. Т. А как се вика – викане, плачене, тужене?
М. А. Т**у**жене, а те, ти знаеш.
В. Т. Сакам да слушнам тужене.
М. А. А ту ту вервай, я не мога.
В. Т. Не е убаво, ама за мелодията, сакам да я слушнам, како се пеит, каква мелодията...
М. А. Таква, ка що пеиш песмана...
В. Т. Ама песмана, коя песмана? Не една песма.
М. А. Коя песма си имат те те и те таке, жално...
В. Т. Кажи ми я.

---

[348] *Mirditë,* град в Северна Албания.
[349] Започнеш

М. А. Не мога да кажа...
В. Т. Мало.
М. А. Не мога, не мога.
В. Т. Сега немам каде да слушнам, некой не тужит вече, се тужит сега?
М. А. Не, како с**е**га, сега не ум**и**рает люди, по...
В. Т. Сега кога умрет некой во Стеблево, се тужит?
М. А. По.
В. Т. Кой тужи?
М. А. Къ**е**рката на майката или тетка, или ала, кара шо й се те близо, и к**о**мшия. Да ж**и**вел **у**бао, и той.
В. Т. А во Тиран кога умрет от Голо Бърдо, и тамо тужет?
М. А. И тамо, и тамо.
В. Т. А свите села во Голо Бърдо имат тужене, знаеш ти? Дали имат? Во Острени да кажеме или во...?
М. А. Свите, свите.
В. Т. И до денеска?
М. А. По, по. Имат. Кя б**е**гат ч**о**екот от кукята, плачиш, кя в**е**лиш.
В. Т. Нормално, ама имает места само плачет, не тужет, не е со мелодия.
М. А. А то и **о**вде негде имат. Сега **о**вие мл**а**диве по- не прает т**а**ке, стариве – п**о**екье.

Мирветка Бакица Агуши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. 4 клас, работила в Кооператива; с. Стеблево, 29.08.2010 г., зап. В. Тончева

* * *

Цветелина Димитрова: Да те прашам и за гробищата, гробето? Тука, в Острени всеки фис си има отделно гробе ли? Къде са?
Шкип Пафтя: Ние не пр**а**име гробища големи како вами, що фоляте по двойца, тройца, петима во еден гроб, мие сме мюслимани, не сме ортодокси.
Цв. Д. Мен ме интересира, я съм била при мюсюлмани в България? Аз знам там как се чини и исках да знам тука как се прави? За погребението адета какъв е?
Ш. П. Свекой **у**мрен на се..., не во еден гроб.
Цв. Д. Ама со ковчег?
Ш. П. Не... к**о**вчег...
Цв. Д. Като има умрен човек кой го мие?
Ш. П. По-напред на комунизма го миеше оджа, тога се р**а**зсипа теа, сега го миет **е**ден близен негов ч**о**век.

Цв. Д. Ама мъж или жена?
Ш. П. Ако е мъж – мъж го мие, ако е же**е**на - же**е**на.
Цв. Д. А нещо бричи ли го?
Ш. П. Ак да не бричен – по. Бр**и**чи – овде, овде (показва двете бузи – Цв. Д.) – све.
Цв. Д. А на старо време во ковчег ли са ги копали?
Ш. П. Не, в старо време, не. Ке го ф**о**лиа в кеф**и**н, в кеф**и**но, ке го кренее, ке го носеа тамо на з**е**мя, на з**е**мя. А сега свекой со к**о**вчег – ние го викаме **а**рквиоль, по арн**а**утско. (...)
Цв. Д. А жени ходят ли гробища?
Ш. П. С**е**га заоделе, по-н**а**пред – не, не одет.
Цв. Д. А по-напред как е било?
Ш. П. Само м**а**же.
Цв. Д. Ами ако е умрена жена, нейните близки не одат? Майка, сестра, золви?
Ш. П. Майка – не, с**е**га **о**дет, по-напред никой, майка не мой да одит, я боли поекье, плачи.
Цв. Д. А имало ли е такова жени да оплакват, да певат, докато копат умрения, те да певат, да нареждат?
Ш. П. Тамо – не, само д**о**ма. Дома певает, плаче, само дур да **и**мает **у**мрен, да го **и**зфолят, да поп**е**вает, на гроб – не.
Цв. Д. А дома само жени ли певат?
Ш. П. Само ж**е**ни.
Цв. Д. А имало ли е на старо време тука в селото такива жени, дето да одат и да певат, професионални?
Ш. П. Не, ние не сме имали такви секой пева в кукните негои. (...) Свекой, що има из**у**мрени во с**ъ**рце, тамо ке певат...
Цв. Д. Като е умрен човекот, колко време трябва да остане во къщи?
Ш. П. Ако да **у**мре д**е**неска, д**е**нес, треба да спава **е**дна вечер во кукята.
Цв. Д. А защо така се прави? (...)
Ш. П. Таке било старото, да не жали кукята, да не го изф**о**ли несп**а**ван.
Цв. Д. А люгете, дето одат при умрения треба ли да носат нещо – пари?
Ш. П. Во кукята тия що **о**дат трошат п**а**ри, ние како село све, све от село, ние **о**йме, пиеме кафе и трошиме п**а**ри, пет иляди, ако го имаш по-близен, ти тамо оиш трошиш п**а**ри. Курсе мие како село, закон – свека кукя за **у**мрения (...) Свекя кукя. Мъж и жена, само на гроб – мъж... Кай ж**е**ните пишет ж**е**на, кай м**о**жите – мож.
Цв. Д. А тия пари се сбират за погребението?
Ш. П. Како помощ. За ж**е**ната и кукята да има, да пр**о**минет убаво.

Цв. Д. А на тея пари, дето се сбират как се вика? Тея пет иляди, има ли си сбор?
Ш. П. Садъка.
Цв. Д. А после кой го изнася умрения от кукята?
Ш. П. М**о**жи. Ж**е**ната – ж**е**на, мож – м**о**ж. Ама ние не го носиме како вами со н**о**дзи н**а**пред, ние со гл**а**ва н**а**пред. Ке го ф**о**лиме и ке го покриеме со з**е**мя и ке си идеме долу... **у**тринта **о**име тамо, утре саб**а**йле. Н**о**сет **а**лва, ке земет по мало **а**лва и ке я т**у**рет на гроб.
Цв. Д. И пак само маже?
Ш. П. Не, не, и ж**е**ни, ж**е**ни по п**о**екье.
Цв. Д. А, значи на другия ден може и жени?
Ш. П. Да. Три дни. Три дена, после **о**име три п**е**тоци – со **а**лва, ке я кл**а**деш тамо на з**е**мя, не да давам я...
Цв. Д. Ама я кладе на гробот?
Ш. П. В р**о**ци, в р**о**ци. (...)
Цв. Д. Трите деня зарана ли се оди, сутрин ли се оди?
Ш. П. Три дни – по и три п**е**тоци.
Цв. Д. Да, ама сутрин или вечер.
Ш. П. На утро. На осум-девет са**а**та. Три п**е**тока и после четириесе дана праиме мие, после праиме шест месеци, после г**о**дина и (жест с дланите за приключване – Цв. Д.)
Цв. Д. И после не се оди?
Ш. П. Не.
Цв. Д. А како го копате – с главата на запад?
Ш. П. Аке.
Цв. Д. Ама главата и нодзете в какви посоки са?
Ш. П. Ке го тр**о**тиме сгоре кай гробот и ке ове – ковчег – литър овде и литър овде.
Цв. Д. Литър що е то?
Ш. П. Литър, ние го викаме литър – що р**а**здет на конь, ти носиш д**ъ**рва от **о**рман, тия дърва що ги вървзаш, овие ние литър го викаме.
Цв. Д. А, въже.
Ш. П. Въже, въже – **е**но **о**вде и **е**но **о**вде.
Цв. Д. Едно на главата и едно на краката?
Ш. П. Над к**о**вчег, сд**о**ла и л**ю**дье от овде и от овде...
Цв. Д. Ще го вдигнат и го слагат? Ама главата на запад ли е?
Ш. П. Сефте ке кладет н**о**дзете, сетне гл**а**вата.
Цв. Д. Ама ние ги кладаме со нодзете на изток....?
Ш. П. Кон сонце, н**о**дзите аму, гл**а**вата кон сонце, да виждат гл**а**ва сонце.

Цв. Д. Кога се копа гробот, колко да е дълбок за жена и за мъж има ли разлика?
Ш. П. За м**о**жи ду овде (показва до кръста – Цв. Д.).
Цв. Д. До кръста.
Ш. П. За ж**е**ни ду овде (показва до гърдите – Цв. Д.).
Цв. Д. До гърдите.
Ш. П. Защо ж**е**ните – лоша д**у**ша.
Цв. Д. Лоша душа?
Ш. П. Да, така велят тие старите. Да не стане в**а**пир.
Цв. Д. А ти слушал ли си такива истории за вампири?
Ш. П. В**а**мпири, ние в**а**пири викаме.
Цв. Д. А какви са вампирите?
Ш. П. Треба да го видиш – тея излагает со дритта, облечени со бело, со к**е**фини, како к**е**фин, я немам в**и**дено. Ко **у**мре мужко, му кл**а**веетт фр**у**жка[350], фр**у**жка викаме мие..., на женско – сорп.

Шкип Пафтя, р. 1933 в с. Големо Острени, обр. 4 кл., дърводелец; с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Добро, а кога умреше човек, що се правеше?
Зоня Муча: Се т**о**жит.
В. Т. Се тожит, имате тука жени, що тожат?
З. М. Сва с**е**ла се б**е**ре, ж**е**ните т**о**жат (...), ке го **у**копат, ка **у**мират... кара праим.
В. Т. Добро, ама и умирачка си има закони...
З. М. Си му ги праиме законите, три дни тожене.
В. Т. Три дни? Много бе!
З. М. Ка се много. После три петоци став**я**лище.
В. Т. Що значи ставялище?
З. М. За **у**мрениот си ст**а**вяме, (...) р**у**чек, три п**е**тоци р**у**чеци, шес н**е**дели р**у**чеци, пол г**о**дина, г**о**дина р**у**чеци, м**а**ваме...
В. Т. Година и край, повеке не?
З. М. Край ма.
В. Т. А тоа тожене, плачат?
З. М. К**а**ко!
В. Т. То е како песма?

[350] Нож

З. М. Све т**о**жиме, ка песма.
В. Т. Откъде знаете да тожите?
З. М. Знаеме, се учиме. С**а**ми, с**а**ми, от старите ко ост**а**иле и така е ост**а**нато, т**ъ**жим.
В. Т. Защо трябва да се тожи? Да ти стане по-леко?
З. М. Ти б**о**ли той, що е **у**мрен...
В. Т. Ти боли, ама има места не тожат людите, па тие исто им е мока?
З. М. Мие си имаме з**а**конот.
В. Т. А во Голо Бърдо во други села исто тожат, знаете?
З. М. К**а**ко! По. **И**сто.
В. Т. Що се збори кога тожиш, за човекот нещо?
З. М. За **у**мрениот т**о**жиме.
В. Т. Що, що збориш?
З. М. **О**ре м**а**йкина, оре д**у**шо ле м**а**йкина де, аке кара реко, кара чино, му велиш ове...
В. Т. А нещо му кажеш за тамо каде иде, нещо да му кажеш за другите умрени?
З. М. По.
В. Т. Що?
З. М. Ке му ги з**е**дам, му кажеш Ф**и**лянот го б**а**ра майка му, има тр**а**тено т**о**га, го б**а**рат майка му... за мока, по... ке го т**о**жиш.

Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Райме Толя: Кога ти е **у**мрено, не моиш да пеиш
Веселка Тончева: До кога не може да пее?
Р. Т. До г**о**дина. Вие д**ъ**ржете тамо?
В. Т. Държеме исто.
Р. Т. Чуй, чуй, ние до г**о**дина, ести (...) Майката, с**е**страва, тие близкиве, за тие си д**ъ**ржает по повеке,... майката до века... Ти знаеш п**е**смана како велит? Майка до века!
В. Т. Коя е песмата, я я кажи, дето вели майката до века.
Дишка Толя:

Потпанала Шар планина
потфатила три овчари, три бекяра
Първи овчар...
Има сестра, що ме жали, сестра жали дур на коня

Има жена, що ме жали, жена жали до на чешма
Майка жали до века

Райме Толя; Даландюше (Дишка) Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Арфие Толя: Кър да **у**мрет, ад**е**ти му правет. Да го миет, да го правет…
Веселка Тончева: Да го миеш. Кой го мие?
А. Т. Чакай да ти кажа. Го миет людите от кукята, от кукята. Ке го **и**змиет, ке му т**ъ**рнит…, ке го уйдисат, ке го **и**збричат… М**о**жот – мож, ж**е**ната – ж**е**на, за да **о**дет чисти на гробища, да не **о**дет погани, чисти, скубани, бр**и**чани, се, м**о**жите – бричани, ж**е**ните – скубани, да са чисти. Тамо п**ъ**рлени не сакат, нема место за ним…
В. Т. Во нови? Во какви го обличат?
Дишка Толя: Нема пл**я**чки овде.
А. Т. Плячки нема.
В. Т. И сега няма? Или на старо?
А. Т. Само кь**е**фенот веке и на старо време пак така.
В. Т. Кьефин що е?
Д. Т. Пл**а**тно бело.
В. Т. А сега како е?
Д. Т. Така. Исто така.
В. Т. Се слага во ковчег?
А. Т. К**и**бор.
В. Т. Во кибор?
А. Т. Кой сака да праи к**о**вчег нов, си праи.
В. Т. А нещо внатре стават ли, фолят ли, нещо друго?
А. Т. Кя ша ф**о**ляш друго нещо, нема…
В. Т. Нещо цвете?
А. Т. Цвете, полни гробища со цв**е**тиня...
Раймонда Толя: Може, п**о**рстен нещо, що си го носи, да му ф**о**лиш вн**о**тре.
В. Т. И друго искам да питам, дали е имало жени, които да са идвали да плачат?
Д. Т. Има.
В. Т. Що редат?
Д. Т. Как се викат тия жени? Кажи ми го ти, що прават тия жени?
Д. Т. Т**о**жает. Т**о**жачки. (…)

А. Т. Ка умрите вие – не плачите?
В. Т. Плачиме.
Д. Т. И вие тожите, а?
В. Т. Да, да. На много места во Бугария има и до ден-денешен тожене и тожачки, и са много интересни. А тоа тоженето е как, що да речам, како песма?
Д. Т. Да. И е како песма, и како… како песма.
В. Т. А що кажва? Например ми кажи.
Р. Т. По-друго **е**сти от п**е**смана.
Д. Т. Кажуваш м**о**ката дем**е**к, що ги т**ъ**ргнало ч**о**векот, що р**а**ботал, к**а**ра пр**а**ил, го р**е**диш…
В. Т. Една ли жена само или повеке жени?
Д. Т. П**о**еке жени, дур го… и с**е**коя си вели нейното. Т**ъ**жачки.
Р. Т. Цел ден.
Д. Т. Дур да му д**о**ит са**а**тот на ук**о**пнина, како се вика кай вами…
В. Т. Да, на укопнина, да го укопат.
В. Т. А колко време седи той така дома?
Д. Т. Ч**о**векот **у**мрен?
В. Т. Да, умрениот. Откако умре, колко време?
Д. Т. Сега, ако да **у**мре д**е**неска **о**дручек, утре на тая ком четири-пет се **у**копне. **Е**ден ден, п**о**веке не.
В. Т. А нокя?
Д. Т. Нокя го в**а**рдеет.
В. Т. Кой го вардеет?
Д. Т. Ако да **е**сти маж – м**а**жи, ако да ести ж**е**на – ж**е**ни го в**а**рдеет.
В. Т. Що го вардет, що да се се случи?
Д. Т. Велят, не знам и аз, старите. Нане, защ го вардат дженазено[351] нокя?
А. Т. Не чини…. (…)
Д. Т. Ако го пр**е**фърлит мачка, ст**а**нувал в**а**пир.
В. Т. Вапир, а що прави вапир? Е страшно?
А. Т. Еееe, како да не страшно! Лелееее!
В. Т. Цела нокь го вардет?
Д. Т. Го в**а**рдет.
В. Т. А жените дойдет, плачет, плачет, плачет и си…
Д. Т. И си **о**дет на к**у**ките
А. Т. **Е**ните… кай джен**а**зето, другите с**е**дат, с**е**дат и ке **о**дет д**о**ма на к**у**кята.
В. Т. Няколко часа може тие да тъжат?
Д. Т. Дор да се **у**копа.

[351] Починалия

В. Т. А тие жени одат на гробища?
Д. Т. **О**дат.
В. Т. Сите одат, можи, жени, сите?
Д. Т. Да, одат.
В. Т. Има негде жени не одат на гробища.
Д. Т. Има, и овде има, има мльогу и **о**вде, що не одет.
В. Т. А идва оджата?
Д. Т. Му пеет. С**у**ри.
В. Т. От Корана. Много бив сакала да слушнам такова тожене.
Д. Т. Како се т**ъ**жи. Яс знам дека да т**ъ**жам.
В. Т. Откъде знаеш?
Д. Т. Съм се научила, поч**у**ено.
В. Т. Не те учи некой, сама?
Д. Т. Сега има една година ке ми е умрен стари б**а**бай ми, б**а**бай от б**а**бай ми.
В. Т. И ти си тъжила на него?
Д. Т. Да.
В. Т. Яс мислев некой треба да те учи, да ти каже как, не, може и сам?
Д. Т. Ч**у**ено, поч**у**ено.
В. Т. Ама не секоя жена може тоа да го прави?
Д. Т. Не, не, не м**о**ит св**е**ки.
В. Т. А що треба да може, коя жена го може?
Д. Т. Се в**а**рвит како да го носиш…. Се имат ж**е**ни, що плачет мльогу, ама не знает да т**ъ**жеет, с**о**лдзи, ама не знает да т**ъ**жит.
В. Т. Ти как мислиш, защо се тъжи? Защо е потребно, за да ти олекне на теб или за да може сите да плачат поеке?
Д. Т. Яс… Така се вели… Не знам.
В. Т. Ти що тъжеше?
Д. Т. Ми беше жал.
В. Т. Има места во Булгария, дето има жени, ама определени жени, например во село има 5 жени или 4 жени, само тия можат да тъжат, не така секой…
Р. Т. Не, овде св**и**те можат.
В. Т. То е како песма, не може тъженето от тука да биде како песма от друго место.
Д. Т. Не може да биде.

Арфие Муча, Даландюше (Дишка) Толя, Раймонда Толя, р. 1989 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., земеделие; с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

3.5 Фолклорна вяра

3.5.1 *Господ ни знает до кога кя ни дает живот...*

Зоня Муча: Здравье да имаме, Зот, Господ за нас, Зот...
Веселка Тончева: Зот е на албанско?
З. М. Щип – Зот, б**у**гарче – Господ!
В. Т. А то бугарско ли е, що зборите?
З. М. А, повекьето зборите б**у**гарчи, ове щип – Зот.
В. Т. А що е направил Господ?
З. М. Господ ни дал, той ни имат арет**и**сано, той ни имат команд**о**вяно, той ни знает до к**о**га кя ни д**а**ет ж**и**вот, до к**о**га кя ти д**ъ**ржит, до к**о**га кя ни **у**мират, до к**о**га кя... к**а**ква болка кя ни пущат, кър кя н**а**прает, кър кя ни... **о**вя **о**згоре...
В. Т. Той знаит?
З. М. Той. Аку све – той.
В. Т. Ако е решил нещо да не е добро?
З. М. Господ!
Цветелина Димитрова: Може ли да се познае какво е нарекъл Господ?
В. Т. Да познаиш що те чека?
З. М. Кя мож да знаиш, **о**джана на кит**а**пон знаит, кит**а**пон, **о**джана... лели Господ личен, Алла(х) ор Зот, Алла(х) ор Зот. Я има Р**а**мазан.
В. Т. Постиш?
З. М. Пости! По! (...)
В. Т. И що не ядеш? Ду на колко саата не ядеш?
З. М. Од на три нокя ду на осум н**а**вечер.
В. Т. А вода?
З. М. Ни в**о**да, ни леб, ни ич... ни в**о**да сака, ни леб сака, ни ич... Господ ми има дадено, зощ е Р**а**мазан, не ми се **я**ит, не ми се п**и**ит.
В. Т. Господ ти поможи да не си яит.
З. М. По. Ни ми се яе, ни ми се пиет, има Р**а**мазан, мюслиман, **е**ден месец, ен месец...
В. Т. Свекога ли си пазила пост?
З. М. По.
В. Т. А кога беше забрането? На Енверово време?
З. М. На Енверово – скришом го постевме, **Е**нвер не ни оставя.
В. Т. Зощо треба да се пости?
З. М. Господ го има дадено, муслиман...

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Що ке правиш после? Тук ке се можиш?
Малбора Муча: Туа не се знаит, ф**а**тот, кеде п**и**шано, п**и**шано...
В. Т. Има ли пишано?
М. М. Има.
В. Т. Ти верваш?
М. М. По.
В. Т. Къде е пишано?
М. М. Во Господа.
В. Т. Во Господа е пишано. Що? Що е пишано?
М. М. Ф**а**тот от ч**о**векот.
В. Т. Фатот, що значи фатот?
М. М. М**о**жот, що ке се м**о**жиш. П**и**шано. Не сад**е** мене, за св**е**ко т**а**ке.
В. Т. И за мене значи?
М. М. Како не!
В. Т. Може па на мен да не ми е пишано.
М. М. Како не, како не.
В. Т. А ти откъде знаеш за че има пишано? (...)
М. М. Защ Господ... имаме б**е**са от Господ...
В. Т. Беса, що значи беса?
М. М. Бес**о**вяме кай Господа.
В. Т. Да не му бесовяме?
М. М. По. Да бес**о**вяме.
В. Т. Що значи да бесовяме?
М. М. Значи ние сме мусл**и**мани, т**а**ка? Ние имаме б**е**сим кай Господа.
В. Т. Що значи?
М. М. Да в**е**руваш во Господа.
В. Т. Вие вярвате много значи?
М. М. Много.
В. Т. И ти вярваш, че от Господа ти е мажот?
М. М. По, от Господа, кай кье д**а**дит Господ... Ние в**е**лиме Г**о**спод н**а**пред, ние по него.
В. Т. А тука имате джамия?
М. М. Имаме.
В. Т. Ама е нова?
М. М. По.
В. Т. А имало стара пред тоа?
М. М. Да.
В. Т. Оди некой на джамия?

М. М. Оди.
В. Т. А не одат ли само можи?
М. М. Не, и же**н**и.
В. Т. Яс ако сакам сега да влезам во джамия, може?
М. М. Може.
В. Т. Ке ме пущат?
М. М. По, по, да.
В. Т. А во джамия има таков оджа?
М. М. Оджа, има, пее н**а**утро, пее н**а**вечер, на р**у**чек пеет, три поти во д**е**нот...
В. Т. Яс не съм го слушнала. (...) А вие имате ли влезено в джамия?
М. М. Я да.
В. Т. А не си ли много малка?
М. М. И кой имат феста ка нами, зер ние сме мусл**и**мани и праиме фести, Б**а**йрам, али имате ч**у**ено, **о**дет све, све **о**дет, тамо е полно, не мож да влезеш....

Малбора Муча, р. 1988 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл. (смята да учи до средно); с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Райме Толя: П**и**шано (...)
Веселка Тончева: Дали не можем ние да знаеме що е пишано?
Фуат Толя: Никой не знаит.
Р. Т. Никой не знаит за те.
Ф. Т. Да знаеше, що е пишано, немаше ж**и**вот...
В. Т. Що? Аз ако знам, че ше живеям до судемдесе години...
Ф. Т. Не!
В. Т. Защо не треба да знаеш?
Р. Т. Не требит, защ... ке ти се б**е**рит д**у**шата и ке **у**мриш пред време, пара коъ на щип, пред време, защ го в**ъ**рзит,ещи б**е**рет г**а**йле, ке д**о**йдит **о**ва г**о**дина, ке д**о**йдит другата, ке д**о**йдит другата... ако не знаеш, може утре ке **у**мра я, я веля още тр**и**есет г**о**дини кя жива, ама я б**е**льки ме чуе см**о**ртта, ке **у**мра утре...

Райме Толя, Фуат Толя, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

3.5.2 *Душите тамо Господ ке ги носит... Не може да го търпит земята, ке станит вапир...*

Цветелина Димитрова: А то на оня свят като почине човека какво се случва, като умре човека?

Зоня Муча: Е, ако **у**мира ч**о**век, да видиш ти... (...)
Цв. Д. А то после като умре човека къде се верва, че отива?
З. М. Ти чуеш, ке кажеш, ке пущиш – умре филян, къде иде! Све села ке кажиш. Ке им кажат, ке кажеш! Ка **у**мрем ке се ставим у ф**и**ляна. **О**вде кя чуят в **О**стрени, се ставят свите, ке идат – Мал**е**стрени, Оржа**н**ово, Лешн**и**чани, ке идат сите да се ставят.
Цв. Д. Ама душата, душата къде отива?
З. М. Д**у**шата Господ я з**е**ват.
Цв. Д. Аз това те питам.
З. М. Й**о**згор. Господ я з**е**ват д**у**шата. Кой е й**о**згор, Аллах. (...) С живите, **у**мрените, Господ изн**е**тува **о**згор.
Цв. Д. Ама ти така заран като се събудиш казваш ли си някаква дува, някаква молитва? (Зоня Муча спазваше пост по време на Байрама – Цв. Д.)
З. М. Со са**а**тот тре, кога стане три сата, ке ми сготви н**е**веста, ке ми кл**а**и[352], ке си пия в**о**да, ке пия к**а**фе – Биссмилях Ил рахам ил раим! (...)
Цв. Д. А има ли такова да се вярва, че каквото животно си заклал на курбана, то ще те пренесе от света на живите в оня свят при Господ?
З. М. А Господ има си на **у**мрените там. Салям Ал**е**йкум – на **у**мрените кога пеят **о**джани, пущаме с**е**лямо тамо и овие к**у**льбани що им даваме, са за **у**мрените.
Цв. Д. А да те прашам, Господ има ли си пейгамбери?
З. М. Господ пайгамб**е**ри, по, пайгамб**е**ри го имат Господ како.
Цв. Д. А какви са пайгамберите – хора, светци.
З. М. Како Господ е пайгамб**е**рот!
Цв. Д. А Господ ги праща при хората?
З. М. Господ ги праща све. Пайгамб**е**рот – е тие све Господ.
Цв. Д. А те кои са пайгамберите? Колко са?
З. М. Пейгамб**е**рите убаи се, наши се. А, ке знаеме Господ колко има из них? Пайгамб**е**р.
Цв. Д. А те могат да слизат при хората?
З. М. Не мож да ги виждаме ние, како ги вижда той **о**згор, Господ ги виждат.
Цв. Д. Ама он ти помага?
З. М. Помагат от Господ. Кара пуща Господ. Господ све вижда овде кър ние праим. Кара сб**о**риме, кара праиме. В**ъ**риме, караме, праим и той ни има дадено **о**чи, **у**ста, нос, той ни имат кри**о**вяно[353], и той ни имат в р**о**це и той знае како ни е умирачката, как ке умираме, как я т**е**гниме, каква болка ке ни пущи, коа се рождаш, ти го пишиш, ке ги опише овде, на ч**е**лото ти го пише.

[352] Сложи
[353] Създадено, алб.

Цв. Д. А той ти го пише на челото?
З. М. Овде гу пише как ти е умирачката, как праиш, как ке живиш, как ке правиш, овие. Как ке ти върви преку гл**а**ва.
Цв. Д. И това нема отмена?
З. М. Немаш, до гроб.
Веселка Тончева: А кога умреш, мож да се види?
З. М. Не, не, ти не го видиш.
А. М. Не (засмиват се).
З. М. Д**у**шата кога ке ти я зема той и ке седи над тебе д**у**шата...и като идеш на гробища д**у**шата иде, трепери над тебе. Кога ке влезнеш в гроб, ке ти я ф**о**ли д**у**шата.

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Кога умре човек, що се случва? Де е? Тамо негде на небето ли е?
Зоня Муча Ке знаеме ние тамо како е.
В. Т. Не знам, що мислиш?
З. М. Що знам, **у**мрените тамо, на гробища.
В. Т. И край?
З. М. И край ма!
В. Т. А, край, а душата? Душите каде одат?
З. М. Д**у**шите тамо Господ ке ги носит, овие отгоре знает, ке ги н**о**сит д**у**шите. Д**у**шата згоре оит над тебе...
В. Т. Дур да те однесит на гробища, тая над тебе оит?
З. М. По. Коа те **о**тнесит на гробища, коа ти викат **о**джата – Б**и**ндява, б**и**ндява...
В. Т. Оджата тамо нещо чита?
З. М. По. Коа викат **о**джана – (...), ова д**у**ша ти придоит въз тебе **о**згоре и коа те тр**о**ти на почу**я**лище, коа те тр**о**ти на почуалищено и викат **о**джана – Б**и**ндявааа, Ф**и**лян, **е**сти името, Б**и**ндява, мори, б**и**ндяваааа! И кя ти я ф**о**ли д**у**шата Господ внотре, кя го про**и**граш пр**о**стов от десна н**о**га, що ти **у**вият **о**джана, той си... Господ... и той ке те кр**е**не на почу**а**лище и те носи на гробища. И в гроб кя те ф**о**лят... и вие сте б**у**дали, не знаете (обръща се към гостите, които слушат с интерес – В. Т.) (смях) И тоа ке викат **о**джана – уау уау уау и той ке се метне кр**о**тке... а ке се **у**дре... овде и д**е**снава р**а**ка и ке р**е**чи: Оф, ке съм бил.
Жена: А кой го виде здола?

З. М. **О**джана ч**и**та... Господ. Що ке чует **о**джана ке л**у**пниш вн**о**тре, кя ти я ф**о**ли д**у**шата вн**о**тре, ке даваш лаг**о**рия[354] тамо, ке даваш лаг**о**рия тамо...
В. Т. Душата ке лупнет?
З. М. Коа ке те ф**о**ли, како жив си, ке се л**у**пниш, за да ст**а**ниш, **о**вде и **о**вде в палат, ба маки, **о**вде и **о**вде и той ке р**е**чи – Оф, ... ке сум бил. И... го тр**о**тит **о**джана, дур не го **у**дрит там, не мой да го тр**о**ти дж**е**назе. И после ке се берат кай него тамо, ке д**а**дат лаг**о**рия, к**а**ра праил, к**а**ра **и**мал, к**а**ра н**е**мал, гр**е**ва, а убаво, а лошо, **е**ниот в дж**е**нетот[355], ениот во дж**е**немот[356]...
В. Т. Дженемот и дженетот?
З. М. И дж**е**нетот. **Е**ниот ти влага, той, що е **у**бав в дж**е**нетот, а той, що е лош – во к**а**занот.
В. Т. Тамо казани ли има, що има?
З. М.... Ф**о**ли внутре в гроб, айде!
В. Т. А во дженетот що има?
З. М. Во дж**е**нетот л**ю**ли и в**а**рди, во цв**е**киня, по л**ю**лища, во... Кога **у**мре н**а**на **А**лица, не знам како беше, на год**и**ната е дошла (...) Рекла – О, Мет**о**ице! О – й рекла таа, мар мори щ**а**ко, три с**о**фри имаш ст**а**вено тамо ти, дай ми **е**на м**е**не. И таа рекла – Ор **А**лице, сите три да земаш, дур да дойда я тамо, ке си н**а**праа други, дур да дойда аки тамо, я ке си н**а**праа други с**о**фри, беше **у**баа... к**а**ква беше **у**баа. И до стана н**а**утро и рече – В**и**дов **А**лица (...) И таке, аму да имаш праено **у**бао, Господ ке те крене...
В. Т. Да имаш правено убаво на животта?
З. М. На ж**и**вотта.
В. Т. А що значи да правиш убаво?
З. М. На сиромашки да д**а**иш, да земаш, да не му праиш лошо на другиот, да не г**о**риш[357] лошо за другиот. Господ ти дават и лошите, и уб**а**ите, з**а**те, ко гя лег**и**неш – Бисмил**я**х и на десно, да легнеш на лево, му ги праиш на мелек**и**нята[358] от теа...
В. Т. Имаш овде мелекиня (показвам раменете – В. Т.)
З. М. По. **О**вде имаш уб**а**ите (дясно – В. Т.), **о**вде имаш лошите (ляво – В. Т.).
В. Т. И като легнеш на десно, що?
З. М. Бисмил**я**х.... (...)
В. Т. Тия мелекинята са с тебе свекогаш?
З. М. Мелек**и**нята са с тебе **у**баи.

[354] Сметка (алб.)
[355] Рая
[356] Ада
[357] Говориш
[358] Ангелите

В. Т. Сега са с тебе?
З. М. По. .... Бисмил**я**х и на мялкето ме прищракват, к**у**рсе ш**е**йтано[359] – ха....
В. Т. Прави грижи, да имаш гайле?
З. М. По. К**у**рсе ове Бисмил**я**х... Ор Господ, ор Господ...
В. Т. Добро сега, ама людите прават и лоши работи?
З. М. Той, що праи лоши, си му ги т**ъ**щает, не б**е**ри г**а**йле, п**и**шано си имаш тамо... Ко **у**мре **е**ден, стои десет г**о**дини си ж**и**вел и ко **о**шъл тамо, му рекле – Колко си с**е**ден? Три дни съм с**е**дел, три дни, защ **е**сти яла му я век, тамо е в**е**кот салам... Во к**а**зани вл**а**гаш. Я имам праено лошо... (смях) Лаф ке р**е**чиш лош... А то р**е**ча... Ке ти пише, а то изл**а**зят тамо и лошите, и уб**а**вите, ке ти пише... Уб**а**ите, немат да те ф**о**лят во к**а**зан...
В. Т. Не те ли е страх, ке те фолят во казан?
З. М. (смях) Ми е страф, кар да пр**а**вам!
В. Т. А тия мелекиня, мелекета, кога се роди човек...?
З. М. Ти ги р**е**дет Господ и ке ти п**и**ше Господ – коа та, к**а**ра имаш, к**а**ра немаш. **О**вдека п**и**шит (показва челото – В. Т.) Ние не знаеме, сме б**у**дали. Ние не знаем с**у**ри, там ке те пр**а**шает какви с**у**ри да изпееш.
В. Т. Тамо ке те прашат за сури?
З. М. По, како, ке знаиш да му кажиш, да му кажа таму, ни една с**у**ра не знам, немам изпеяно, т**о**льку знам – Бисмил**я**х.... (...) **О**льку знам, друго не знам нищо. **О**ве знам.
В. Т. Мислам по-добро е добри работи да правиш, а сури и да не знаеш.
З. М. Не знам, кар да права.
В. Т. Кажи ми за пишаното. Си видела?
З. М. Съм в**и**дела! Ти в**е**ля – Господ го има п**и**шано, на све ч**о**век, овде му го п**и**шет Господ кога се р**о**ждат – кар ке му в**ъ**рви преку гл**а**вата, кара, що, **о**льку, **о**льку, **о**льку. И ке ти го... меляк**е**то **о**вде (дясно – В. Т.), ш**е**йтанот овде (ляво – В. Т.), ак да праиш лошо – ке се р**а**двит ш**е**йтан, ак да праиш **у**бао – ке се р**а**двит мелек**е**то.
В. Т. Тие се радват, а тие ти казват нещо – що да правиш?
З. М. Кар да ти к**а**жве, тамо ке ги к**а**жве коа ке п**о**иш, ти си пр**а**иш, тамо ке ти каже – **о**ве имаш направено, ове имаш направено, направено...
В. Т. А ова те пазит (дясното)?
З. М. Ш**е**йтанот те пазит! Ш**е**йтанот, що е **о**вде, той те пазит, **о**вде мелък**е**но те пазит. Ш**е**йтанот ти се р**а**двит, к**у**рсе меляк**е**то кя ж**а**лит.
В. Т. Тие Господ ги реди значи?
З. М. Господ. Господ ни дават, той ни кри**о**вят Господ.

[359] Дяволът

В. Т. Господ е Аллах?
З. М. Алл**а**х.
В. Т. И ние имаме Господ. Е **е**дин Господ и секой си има Господ?
З. М. Св**е**кой!
В. Т. Каури си имат Господ и....?
З. М. А к**а**ко?! Ка**у**рине, кр**и**ще, ко се к**о**рстет, на Господе се м**о**лет, си го д**а**ет... нивна Господ.
В. Т. На к**а**урите Г**о**споде**е**ден...?
З. М. По.
В. Т. Вашиот Господ е друг?
З. М. Муслим**а**нот си му д**а**ет друг, на к**а**урите – друг, ж**и**вота е св**е**коя д**у**ша, и ка**у**ринот д**у**ша има, и т**у**рчинот д**у**ша има, и ф**е**ята[360] н**и**внина си му д**а**дет Г**о**споду, верата, верата наша си я имаме мие.
В. Т. Господ е един, мислам яз.
З. М. Како?! Како не еден! Г**о**споде ти каже тебе – ка**у**рине не в**е**лят Бисмиля**и**!
В. Т. Не.
З. М. Муслим**а**нине – по.
В. Т. Много работи знаеш.
З. М. И я веля за уб**а**вина, за леп**о**тина. (...)
В. Т. Викаш, Господ ги криовил можот и жената ли, како е било? Можот прво, после жената? Како ги криовил Господ?
З. М. Господ те кри**о**вил тебе?
В. Т. Мене майка ми и татко ми ме криовиле.
З. М. Дур не р**е**чит Господ, не м**о**жит да те кри**о**вят майка ти и татко ти, майка и знаеш како да те р**о**деше, Господ ке те кри**о**ви, майка ти ке те р**о**ди, тоа!
В. Т. Господ го криови свекой човек?
З. М. По. Св**е**кой ч**о**век го кри**о**вят Господ, коя кя ст**а**ниш трудна, кя р**е**чит майката – оф, оф, д**а**ли ке ми д**а**ит Господ ч**е**до... дали ке р**о**да д**е**те, ц**у**це, Господ знаит, той кя те кри**о**вят...
В. Т. Може да не се родит, може да умре...
З. М. А сега, да **у**мрит, ке **у**мрит, **у**мрено ке **и**злезе, ама Господ!
В. Т. Той дава душата.
З. М. Той дава, защ кой! (...)
В. Т. Може да има един човек и да се копа друг (в същия гроб)?
З. М. Не, не, му се ф**о**ли.
В. Т. А како, на друго место?

[360] Религията (алб.)

З. М. А да си имаш мож, до него ке си.
В. Т. Не може да се извади от гробот некой, да се тури друг.
З. М. Ни е як, ке ста**н**иш в**а**пир после.
В. Т. А како се става вапир? Како може да стане човек вапир?
З. М. (...) Ке е лошо, не мож да т**ъ**рпит з**е**мята.
В. Т. Не го търпит земята?
З. М. По. Ке ст**а**нит.
В. Т. Ке станит вапир, що праит вапир?
З. М. В**а**пир ке ти **и**зкопат червата тебе жив, к**о**га д**о**ит!
В. Т. Ке ти изкопат що? Червата? Айде бе!
З. М. (смях) К**а**ра с**а**ка да р**е**чи в**а**пир, не рекъл Господ ор Зот, ама в**а**пирот те гри**о**вит, те **я**ит, те п**о**стева, те г**о**рдева...
В. Т. Страшно много.
З. М. Б**у**дала си, страшно много нема.
В. Т. Ако си умрен, как става вапир, ако си е умрен човекот...
З. М. Д**у**шата **и**злагат, д**у**шата **и**злагат, той ч**о**екът тр**у**пон не ст**а**нва. Д**у**шата става и ке се чуе, ке се праве...
В. Т. Как става? Сега умре некой как може да стане?
З. М. Как? Как! Така, ку **и**злезит д**у**шата от тр**у**пот и ке ст**а**нет в**а**пир!
В. Т. Ама защо ке стане? Ако е бил добър човекот, нема да стане вапир.
З. М. Д**о**бър не **и**злагат! Той, що е лош...
В. Т. А ако мачка...
З. М. А, а! (...)
В. Т. Требва да се пази умрениот? Ако дойде мачка? Или куче?
З. М. По, да пр**о**минет, ст**а**нват в**а**пир, ти в**е**лиме! Да не го пр**о**йде нещо.
В. Т. А може нещо така през него да се даде?
З. М. Не, не. Не мой, вапир ставаш. Не можи.
В. Т. А требва да има некой кай него, сам да не биде умрениот?
З. М. С**е**име мие, се б**е**рит цело село край него...
В. Т. Сам не може да биде?
З. М. Не, не, не с**е**дит само дженазето.
В. Т. Ако е сам, що ке биде?
З. М. Не ч**и**нит.
В. Т. Добро, а тамо кога се фоли в гроб, нещо се фоли внатре друго?
З. М. Нищо.
В. Т. Нещо цвекя?
З. М. З**г**о**р**е си му ги кл**а**диш цв**е**кята. З**г**о**р**е, вн**а**тре не.
В. Т. Нищо внатре? Нещо негово? Порстен?
З. М. Ако с**а**каш да му ги тр**о**тиш на него, му ги тр**о**тиш, како си има кл**а**дено,

ако не **с**а**к**аш... Ак да имаш кл**а**дени з**о**бите, ке ги т**о**ргнеш, тоа да ти т**е**кне, после става дже**н**азето ака (показва стиснати зъби В. Т.)
В. Т. Ако е със забите що?
З. М. Не ч**и**ни, не ч**и**ни, тамо ке ги б**а**рает. (...) Да останела, да п**о**йдела ж**е**на трудна... да **у**мрит, тамо немат за нея пр**а**шане, нема тамо с**у**дин за нея, трудна защо, нема да дават дж**у**лап, не я барает лаг**о**рия. Тамо велели – Д**о**бро ни д**о**йде, маг**а**рено в**е**жано...
В. Т. Що значи?
З. М. Била трудна жена. По, по, немат лаг**о**рия[361]. И на **о**вие на млади, да речиме дв**а**есе г**о**дишни..., мл**а**ди д**е**ца, ц**у**ци, и те немат с**у**дин тамо.
В. Т. Не ги судат.
З. М. Аха. Млади.
В. Т. Значи тия одат во дженет.
З. М. Си **о**дат на м**е**стово. К**у**рсе и лошо да имаш правено, да имаш джаг**у**рено пред тебе **у**мрено... Ж**е**но, остаи ма со ад**е**ти (смях)....
В. Т. Баш много ми е интересно.
З. М. Ако имаш джаг**у**рено **у**мрено пред тебе, тие ке се молят... тамо ке се молят... на Господ... и ке те к**у**ртули джаг**у**рето, по. Кой си имат **у**мрено пред него, ке те к**у**ртули. **Е**на била лоша многу веке (...) Таа **у**мрела, ама била лоша млогу, ама немала джаг**у**риня, **у**мрени, и **о**шле джагур**и**нята, ама таа била ф**о**лена веке в казаните и **о**шле джагур**и**нята, м**о**лет се – аман... майка ми... ке го п**у**щили з**и**нджирот и тие, що б**и**ле вн**о**тра вл**е**зени и тие се ф**а**тиле за нея, таа се ф**а**тила, ама тие... демек да **и**злезет покрай нея... мене си ме... джаг**у**риня мои... вие кае оите! И тамо... глум назад!

Зоня Муча, с. Големо Острени, 12.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Цветелина Димитрова: Питам за джандема и джанета да ми кажеш?
Зоня Муча: Идет **о**згор.
Цв. Д. Озгор, ама кой къде отива?
З. М. Ар праиш убао, одиш в дже**н**та, ар праиш лошо – в дже**н**ема.
Цв. Д. А в дженема какво има?
З. М. В дженем оиш во к**а**заните, ке те варат. Дженетите ке те фолят у цвек**и**нята.
Цв. Д. А, а кой решава къде да отидеш?
З. М. Кажат к**е**тапон, к**е**тапон на Господ, Коранот.
Цв. Д. А кой го пише тоя кетап?

[361] Сметка (алб.)

З. М. Х**о**джан, х**о**джан. **О**джата е ст**а**сан, убав оджана. Во Арабия, тия оджи све, ги виждат из телевизоринье?
Веселка Тончева: Що треба да праиш, за да идеш на цвекинята, како да живиш?
З. М. Убао да праиш
В. Т. Що е убао?
З. М. Сиром**а**вчиня да даиш, со рока да даваш, да збориш убао, да праиш убао и тамо на цвек**и**нята ке одиш.
В. Т. А ти къде ке идеш, во цвекинята ли? Ти що мислиш? Я мислам у цвекинята да одам.
З. М. Ти мислиш, ама... И я мислам. Треба све да сбориш убао, на т**а**квата да праиш...
Цв. Д. Ама значи ако оджата ти пее хубаво, пак ще отидеш в джанета?
А. М. Како пее оджана той си знае.
З. М. Не знаеме ке имат грешки.
Цв. Д. А чувала ли си тоя сбор, че по пътя за другия свят, за джандема или джанета, минаваш по косъм, над една пропаст такава...?
Симона Петрова: Или конец.
Цв. Д. ..или конец?
З. М. Минават на к**о**нец, конец от влакно, ак да праиш лошо, ке те кл**а**и на м**о**стот и конец да в**о**рвиш по него, ак си убав...
Азбие Муча: ... минаваш, ако не, треба да падниш от мосто.
З. М. Зоват те яки гър-гър-гър-гър. Ако овдеш сос аки човек и там аке ти праи Господ... Лаг**о**рия.
В. Т. Що е да праиш лагория?
З. М. Лаг**о**рия, тамо ке те праат, со кетапо.
А. М. Сака да речит, че тамо ке те пр**а**шуват що имаш пр**а**ено убао и ке те дели н**а**самo, ак имаш праено лошо, че те ф**о**лят на другон.
Цв. Д. Че те изпитуват един вид?
А. М. Ке те изпитуват, ти да кажеш право що имаш праено...
З. М. Той знаит.
Цв. Д. А кой те праша там?
З. М. Сайбия.
Цв. Д. Ама пайгамберите или Аллах?
З. М. Пайгамб**е**рите и сайбията.

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 26.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

3.5.4 *Да му пукнит очите на той, що те уборачил...*

Веселка Тончева: То е нещо като амулет, но думата каква е, как му викате вие?

Дишка Толя: А(е)майл**и**я.

В. Т. Кой го прави?

Д. Т. Свекърва ми.

В. Т. Кога го направи?

Д. Т. Ко се р**о**ди, му го кл**а**довме.

В. Т. Що има внатре?

Д. Т. **О**вдека **и**мат стр**е**бро, п**а**рче стр**е**бро...

В. Т. Друго?

Д. Т. Кафе, з**о**рно кафе непе**ч**ено. Имат кожа от вълк.

В. Т. Кожа от истински вълк? Парченце?

Д. Т. Да.

В. Т. Друго?

Д. Т. Е тея. Нищо друго нема. И лук[362]. Заш**и**ено.

В. Т. Може повеке работи да се сложат?

Д. Т. Не знам, старите... не знам я.

В. Т. На сите ли се прави? Тоа се прави да го пази?

Д. Т. Да.

В. Т. От що да го пази?

Д. Т. Овие ст**а**риве велят – от **о**ко, от т**а**ка.

В. Т. И докога ке го носи?

Д. Т. Дур е малък, аке сега, после кога ке п**о**раси г**о**лем – страмота е...

В. Т. А други деца, други джагурета носат такви?

Д. Т. Св**и**не. Св**и**те носат.

Арфие Муча: Амайл**и**я. **О**вие за **о**ко. Коа кя се р**о**дит джаг**у**рено, ко му п**а**нит п**ъ**пчето, ке го съшиет, ке го в**о**рвет и ке му кл**а**де на джагуре за **о**ко да не фаща, да не го убар**а**чват[363], за тея, гр**е**ота за джаг**у**рето...

В. Т. А ти откъде знаеш това нещо?

А. М. А я имам виткано на моите... да не убар**а**чвает.

В. Т. Кой те научи тебе?

А. М. Ме научиа старите люде.

В. Т. Що треба да има друго внатре?

А. М. Нищо, само пъпчето.

В. Т. А ти тука си родена?

---

[362] Чесън

[363] Урочасват

А. М. Не. Я съм р**о**дена, от друго село съм, от Мел**е**стрени, **о**вде се м**о**жев, д**о**йде кардашурието, кар да права.
В. Т. Колко години беше кога се можеше?
А. М. М**а**ли ни м**о**жеа, петнаесет-шестнаесет, повеке не, м**а**ли ни м**о**жеа.
В. Т. Колко джагуриня имаш?
А. М. Я има шест, едно ми **у**мрено д**е**те, три ц**у**ци живи, две д**е**ца живи. От **о**ко ми умре.
В. Т. Е как разбра, че е от око?
А. М. Можеш да видиш... люде, кой го виде, ни св**и**те се п**у**лиме, ама...
В. Т. Ти ка знаеш, че от око му е станато да умре?
А. М. Я го **о**став.. (...) ко ге в**е**лев машала за дж**а**гуре, ко ги видам – м**а**шала ли гр**е**ота, на телев**и**зиро (...)
Д. Т. Да се **и**змиет, го **и**мат в**и**дено некой, малечко...
В. Т. Значи го имат видено кога го миет и око... то е лошо око значи
В. Т. Я и ти ми кажи (към Райме), това дето се прави амайлия, ти ли го направи сега за детето?
Райме Толя: По.
В. Т. Що фоли внатре?
Р. Т. Живо стр**е**бро.
В. Т. Що значи живо стребро?
Р. Т. За **о**ко. Таке се викат жива стр**е**бра, оне що **и**гра во термом**е**троно, и по-пчето от джаг**у**рето, що се р**о**жда го ф**о**лиш туе, лукче, едно-друго, к**а**фе...
В. Т. Кафе ме изненадва, защо кафе?
Р. Т. А то за **о**ко да не фаща.
В. Т. Кафе е модерно, тука не е по нашите земи.
Р. Т. К**а**фе му ф**о**ляме, **а**ке тие ст**а**рици в**е**лят...
В. Т. Ти откъде знаеш това, от старите?
Р. Т. А от старите, пр**а**шваме старите...
В. Т. И свите джагуриня нос**я**т?
Р. Т. По.
Д. Т. Кожа от вълк.
В. Т. Значи от око, ако некой те погледне лошо, що ке се случи, ще се разбо-лееш ли?
Д. Т. Ке се разб**о**лее, аха.
В. Т. Каква болест?
Р. Т. Ке се п**о**боли ш, ке имат **о**гон, кя плачит, кя се лютит, не спиет, го знаеш, ести болно, ести от око, кя му праиме после ние **а**дети наши кя му п**о**мине...
В. Т. Какви адети?
Р. Т. Кя му г**а**сниме й**о**глени, ж**а**рои...

В. Т. Как се гаснат йоглиня?
Р. Т. Во чаша вода.
Д. Т. Ке н**а**полниш **е**дна чаша со в**о**да и кя п**о**иш во с**о**бана, кя земиш живи й**о**глени и кя ф**о**лиш во в**о**да.
В. Т. Нещо казваш кога го фолиш?
Р. Т. Кя веля я, ако го виде ти, кя веля я за тебе – да й п**у**книт **о**чите!
В. Т. А, който го е видел, ама ти може да не знаеш кой го е видел.
Р. Т. Знаеш, то е м**а**лечко, я го варда, не ш**е**тат они, ке го **о**несов д**е**неска, го го виде, кой му пр**е**гори, ке му речит нещо...
В. Т. Можеш ли да познаеш, ако аз имам лошо око?
Р. Т. Я го варда после от тебе, я ке науча, ке го видиш ти и ке го убор**а**чиш и веке не ти го кажва тебе...
В. Т. Дали ти можеш да ме позинаш, ако яс идвам от там?
Р. Т. Се поз**и**на, се поз**и**на, се поз**и**на таа, що има лошо **о**ко, кя я видит и ст**о**кана кя я убор**а**чит таа, що има лошо **о**ко.
В. Т. Може и на стока, и на все, ама на мен ми е чудно и интересно, дали може да се знаят тие люди, да се пазиш од нив?
Р. Т. (...) Кя ти го убор**а**чит д**е**тето, али ц**у**цата, стоката, я ке веля Фил**а**ница ми го в**и**де и ми го убор**а**чи. И тоа знаят свите, я ке кажа и ке й го кл**а**дает после **о**кото, кя велят – Фил**я**ница има лошо око!
В. Т. Добро, значи йоглиня со водичка и само тоа се збори?
Р. Т. Да й п**у**книт **о**чите, по, да й пукне **о**кото.
В. Т. А други адети какви имате? Той е со въглени, друго со що може да се направи?
Р. Т. Друго. С**е**чим **о**вде во т**и**лот, со м**а**кинче ново и го с**е**чим овде мара и ке го напиеме со к**о**рвта негова, те е **и**ще по-убаво.
В. Т. О, колко страшно!
Р. Т. Страшно (смях).
В. Т. Со що го сечите, со ново що?
Р. Т. М**а**кинче, м**а**кинче.
В. Т. Не знам що е макинче?
Р. Т. Бигче.
В. Т. А, ножче Бигче!
В. Т. Го с**е**чиш и кръв, колко кръв му зимаш?
Д. Т. Една тр**о**шка мало, со **е**ден п**ъ**рстен от **а**лтън и ке му ф**о**лиш во в**о**да и ке го пие.
В. Т. И то е исто ако е от очи?
Р. Т. По.

В. Т. Само от очи, а може ли от нещо друго да се поболи човек, да му е направено нещо...?
Р. Т. А ке оиме на доктор тога, се поз**и**нат.
В. Т. Само от очи. А ако се уплаши детето?
Р. Т. Ке го ч**а**диш[364]. Со л**е**цкулье[365], ама ти го имаш з**е**дено не од место твое, от едно село друго.
Д. Т. П**и**перки, патл**и**джани садиме мие, кл**а**дим едно пл**а**шило, ама от него да земеш, ама от друг с**и**нер, от друго село
В. Т. От него да вземеш що?
Д. Т. П**а**рчуле малко, палиш и ке го п**о**чадиш малко...
В. Т. Го чадиш, како го чадиш?
Д. Т. Сегде, около него, каде спиет.
В. Т. И нещо се казва?
Р. Т. Велиш – Да му пукнит **о**чите на той, що те убор**а**чил, ти да спиеш – тие не и ке се сторит по-убаво. Аке ни кажват старите.
В. Т. Ама помага ли, помага ли?
Р. Т. Кога ке го п**о**чадиш, ке се стори по-убаво.

Арфие Муча, Даландюше (Дишка) Толя, Райме Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Симона Петрова: Да те прашам ами ако е болно некое дете, джагуриня... Що се прави?
Зоня Муча: Ко е болно некое д**е**те, ке го носиш на доктор... На сп**и**таль[366]...
С. П. Е, а на старо време?
З. М. И на старо време... Ага беше убор**а**чено, ке му б**а**раш шал, ке му сг**а**снеш **о**лджичка...
Веселка Тончева: Кажи, кажи, ако е уборачено що се прави?
З. М. **О**лджичка ке му гасниш...
Азбие Муча: **О**гленье...
З. М. Ке му сгасниш **о**гленье...
С. П. А кога се роди детето му слагат нещо да не го уборачат?
В. Т. Тука му се слага нещо? Амайлия?
З. М. П**а**пчето... На него...
В. Т. Само пъпчето? Нищо друго?

[364] Опушиш, одимиш
[365] Конец, конче́
[366] Болница (алб.)

З. М. А ту да имаш и друго да сложиш... Ниш**а**ндрулье, да си му сложиш, да с**у**шиш... Да не фаща лошото...
А. М. Лук... Мало лук[367]...
З. М. Да не фащат **о**ко...
В. Т. Да не фащат око?
З. М. А... Одиш на...
А. М. Како викате вие? Ром?
З. М. Ром**о**ине...
В. Т. А, циганка, циганка... Егюпка, егюпка...
А. М. Не, **е**гюпка ести... Циганка, циганка...
В. Т. Е-е, що да праиш? Да идеш на циганка?
А. М. Да доат овде и да я д**о**иш[368] ке нея... И да не фаштат **о**ко... (...)
Ч**о**векот што ке уборачиш, да знаеш кой го оборачит, да му земеш ниш**а**нальки... Да го п**о**чадиш...
В. Т. Джагурето?
З. М. Джаг**у**рето...
В. Т. Ако знаеш кой го е уборачил, а ако не знаеш?
З. М. Да знаеш... Ако знаеш...
В. Т. Ако да знаеш, да вземеш нещо от него? Конец?
А. М. К**о**нец...
З. М. Со кр**а**денье...
С. П. А кога е трудна, е тежка некоя жена и е забрането нещо да прави? (...)
З. М. От к**о**га р**о**дит... Да не виждат огън н**а**двор, да й бега млекото...
Цветелина Димитрова: А кога казва, че е трудна?
З. М. Тая с**а**ма знае д**а**ли трудна...
В. Т. Не, добро. Дали първите месеци е скришно, па после го казва?
З. М. К**о**га ст**о**ри три месеца... Да за**и**грае джаг**у**рето...

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

[367] Чесън
[368] Бозаеш

3.6 Музика

3.6.1 *Песми стари, що не имам чуено ни на радио в Бугария, ни на радио в Македония...*

Веселка Тончева: Я чакай нещо друго да те прашам – тия песни на синетот, що ги пеевте вие, много убави, стари, е сега на сватба слушнав некои истите. Има истите на синет и на сватба?

Зоня Муча: Песните се пеят **и**нако, ама на с**и**нетот не му велиш... кога ке го жениш детето не му велиш „син**е**тлия", пееш за зетот, коа с**и**нетот си пеет песмите... (...), що си пееш на д**е**тето, к**у**рсе другите си ги пееш секогаш.

В. Т. Кажи ми некоя, що се пее и на синет, и на сватба? Кажи некоя таква.

З. М. Не знам, веке имам забор**а**вено, после д**о**ржа ц**о**рно...

В. Т. На зборови кажи...

З. М. А ти кажвах... Майка болна легнала, Рамиза, Кажи, Яно, кажи душо, коя вечер я да дойда. (...)

Азбие Муча: Шар планина.

З. М. Потфатила Шар планина три овчари, три бекяри. Й се молит първи овчар – Пущи мене, Шар планино, има сестра...

В. Т. Тая и ние я пееме во Бугария.

А. М. Я има научено тия, ми п**у**лькявет, ми се **у**баи, ести... како ести, нане – Д**о**йдов от на гурбет...

З. М. С**и**нойка дойдов от г**у**рбет, змия ми влегла в п**а**зува, пуши рока, нафа**т**и я, не беше змия кр**ъ**стинска, тук беше... **а**лтъни. Невесто, оре к**а**лешо, пущи рока, нафа**т**и я... Майка му не, бабай му не, никой не сака, саде нев**е**стата пущи р**о**ката. Той пра**о**вяше, не беше вистина зм**и**я. (...)

З**а**спала Иля пр**е**спала кай изв**о**рите ст**е**бльовски. Стани ми, Ильо, стани ми, **о**вцине ти поб**е**гная, **о**вцине ти поб**е**гная, в пл**а**нина ти отидоя. **О**здола **и**дет Р**а**мазан со цървен**е**ниот дж**а**мадан... Песме, песме, еее!

В. Т. А во Стеблево тая е пеят „Заспала Дара".

З. М. Иля. Дремка ми се дреми на църните й**о**чи, ако ти се дремит, синко, вечер**а**й, лег**и**най. К**а**ко да вечера, како да легина, каква мома в**и**дов, каква мома в**и**дов от долнана м**а**ала, кай ч**е**шмата Т**о**льоска, после **у**преко кя я р**е**диш!

А. М. Ти д**о**ржиш църно сега, убао беше да я пееш!

В. Т. За кого държиш църно?

З. М. Имам внук[369] **у**мрен.

В. Т. До колко време не се пее?

З. М. До **е**дна г**о**дина.

[369] Внук, племенник

В. Т. А що ке биде ако пееш? Има люди да пеят?
З. М. А то се... ако пееш, кя пееш, не оит т**а**квото...

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 25.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Кажи какво се пее в песента?
Айдин Курти: Слушай, ке ти кажам истор**и**ята и како л**а**фови песмата, изл**е**зена е песма. (...) За З**у**лю З**е**ндельов. Той, що б**е**рел **а**рач, си имал, си немел, ке береш пч**е**нка, гр**а**фове, тея, **и**дел **е**ден от Дебар, от **о**нде, от Македония, оня Дебор, му викале него. Той идел со бел конь. Ке ти д**о**йдел кай тебе д**о**ма. Що ке ти н**а**йдел, да пл**а**тиш **а**рач, да пл**а**тиш п**о**рес, п**о**рес, како го викате?
В. Т. Не знам що е арач и порес.
А. К. Начи ние го викаме **а**ке и по наше, ама **а**лбански се викат такса.
В. Т. Такса, да, добро, данък.
А. К. Д**а**нък! Кай нами влагат и данък. Ако немаш, той и б**е**рел со ф**о**рца, айде! Ке даваш и гр**а**фчето, ка ке си имал за д**е**цата, фют! **Е**нош, два п**о**ти, на трите п**о**ти **и**дет и, пак **о**ит **о**вде во село наше и се збрали тие напр**е**жните, старците, по-старите люде, секой место имат троица-четворица, имат... за св**е**кое, некое, дур не викаш, не мои да поиш ни кай мене, ни нигде, на тебе. И му велит... И песма, що е изл**е**зена, е изл**е**зена на аке ове. Дошъл той и немат... и той кин**и**сал да ги м**а**ват, ф**а**тите ги **о**несъл тука во п**о**стата (...) И той З**у**лю З**е**ндельов, и му велит майка му от тоя Асан ага:

Кога ти реков: Седи не одай, де, Асан аго, де,
коа ти реков, не одай край река Радика,
край река Радика се потон ти е фатен,
потот ти е фатен Зулю Зендельов, де, Асан ага, де!

И той не послушал, коньот, на коньот, имал сеймени по него. И д**о**йден.
В. Т. И що се случва после?
А. К.

Зулю Зендельов децата острески,
д**е**цата остр**е**нски, пильци планински.
Брашно пит**а**ет, тебе те бар**а**ет,
тебе те бар**а**ет, за да те к**о**лет.

Е д**о**йден овде той и му имат изл**е**зено той, и зато е ова песма.

Де, Асан ага, де, тебе те барает джеляб, данък, не плащает.

И му ф**у**кнал к**у**ршумот и го св**и**ткал. Го **у**бил на место. И ова песма стара я пеят много до д**о**цно старите люде, старците на свабди, на све. (...)

В. Т. Много ли е стара? От кое време е?
А. К. О, от време... старо време, по Турция, аке време, по-късно от Турция.
В. Т. А тая песма само тука во Острени се знае или я знаят и други?
А. К. Други места я знаят, како не знаят. Да ти я р**е**ча, сега немам глас да я реча.
В. Т. Яс ке прашам за нея, може някой друг да ми я изпее.
А. К. Да бе, ке н**а**име, сигурно, ама како не я знаят.
В. Т. А можи я пеят?
А. К. М**о**жи и ж**е**ни. После жени имат други песми, що са б**и**дени от старо време и други песми, що са...
В. Т. Имат жените други, можите – други?
А. К. Има, по.
В. Т. И какви са, на жените какви са им песмите?
А. К. Песми стари, и тия наши, на й**о**зик наш и, по реклямата има значи **е**дна песма, ж**е**ните що я з**е**ват:

О, море, кумче гр**а**гянче (смях), слушай сега, ж**е**ни коа се берет на к**у**мство, му пеят на кумот, коа кин**и**сват да м**е**шает **а**лвата и сеят бр**а**шното:

О, море, кумче грагянче, море,
убаво сей го житото!

И тия м**е**шает тамо, ке м**е**шает, ж**е**ните (...) сите сбрани, му пеят на к**у**мот, го кин**и**сват.
В. Т. Жените, тия на сватба много са пеели, на старо време.
А. К. О, много, много. Имат и други песми, що са стари песми, песми стари, що не имам чуено ни на радио в Бугария, ни на радио в Македония. Стари песми.
В. Т. А можите повече на клюбон, на кръчма?
А. К. Не бе, си пеят и на свабда.
В. Т. Пеят и на сватба?
А. К. Да, како не, како не пеем, по свавди си пеем.
В. Т. А оро кога се игра, пак ли можите и жените са посебно, отделно?
А. К. Ко **е**сти за ж**е**ните, не е нещо... ме р**а**збираш, кога си **и**грат – си **и**грат ж**е**ните, к**о**га се ф**а**тит м**о**жи стари **о**риня, най-старите **о**риня, тежки **о**риня, само со мель**о**дия, ка ти к**а**жав, со свирка и т**о**пан. Овде немат имано, сега гарн**е**ти и дидж**е**йове, ове беше... да ти е кеф, да беше... Я к**о**а ке **и**дев н**е**где, коа ке м**а**мнеа тиа свирладж**и**ите и т**о**паните, я знаев – сега се к**у**ткят...
В. Т. Що значи?
А. К. Бор**а**чите. Е з**е**дена за невестата мельод**и**ята е **и**наква.
В. Т. А, ги знаеш...
А. К. Слушай, се знаеше толку убаво свите пашак**а**йдиня, пашак**а**йдиня, како

ги викате, мельодии овие свирладжиите, имаше куа кя почнее по н**е**веста да одет по мельодия знаеше, оти людето сега **о**дет да земет нев**е**стата, по музиката познаваш. Не само яс, свите. Начи например после пак коа ке слезе невестата дум-дум-дум, е слезла невестата от коньот. И после се т**о**кмее, ке **о**деа да се б**о**рет, инаква мелодия борачите, и се знаеш свекой тоа нещо. Жените **и**грат Др**о**мното **о**ро, женското...

В. Т. Женското е Дробно, а мъжкото е Тежко?

А. К. Тежко, да. Коя кя изл**е**зия можите – Тежко **о**ро, наредени... само Тежко. Коа играт ж**е**ните – Др**о**бното оро, можите гледает, тия т**у**пает, в**о**рти се, ести...

В. Т. Много убаво.

А. К. Аааа, много убаво! (...)

Дремка ми се дреми, мила майко, на църни очи.

В. Т. Кога се пее таа песма?

А. К. Сва нокь, за свавда, сва нокь. Се коа ке **о**деа ж**е**ните на нива, на шума.... (...) Млогу песми, млогу, млогу. Людето п**е**ея, стар**и**ците кога земеа, стар**и**ците ф**у**рката кл**а**дена шиб**а**лкята...

Чума, чума биет на ворв село,
ми подбрала стариците...

Аке се пее, за убаво. И мльогу, мльогу. Ай да ми е мило, да я имав гайдата нам**е**стена... (...)

Учи ме, майко, кажи ми
ка да я земам Лиляна!

В. Т. Откъде я знаеш тая?

А. К. Майка ми моя – пеячка, ага немаш майката пе**я**чка, али бабо пеяч, не мож да н**а**учиш.

В. Т. Кажи я пак.

А. К.

Учи ме, майко, кажи ми,
ка да я земам Лиляна,
Лиляна, ена на майка,
Лиляна кучка убава!

Уф уф! Сега да фоля ена-две чаши! Како кя д**о**ит! Знаеш колко песми знам я, стари, що не има.... Да се н**а**мести гл**а**сов, да седниме, да има **е**дно д**а**йре с мене, б**у**вай д**а**йрето!

Айдин Курти, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

3.6.2 *Свирки и топани – свите мельодиите ги држиме наум...*

Сеадин Кодра: Свирките са убави, имаме и гайди, що сакаш...

Веселка Тончева: Имаше минатата година на синет един човек, свиреше на свирка?

С. К. Брат мой.

В. Т. А ти знаеш да свириш на свирка?

С. К. Како не! (...) Па тамо, тие, що б**у**вает, егюпци се викает, овие двойце не се цигани, мешано... (...) Цигани на старо време. **А**рни люди.

Друг музикант: Циг**а**ните са по-арни от нас, зощо тие ние ги с**а**каме и ги д**о**ржиме убаво и тие ни с**а**кает много.

В. Т. Циганите са много музичари, музикални са много...

С. К. Свегде, и во Албания, тие се л**ю**дите от кьеф, мие... (...) Ке ни н**а**праиш а**и**рлия, сега ке оиме по невестата, ке оиме сега, на саат десет ке **о**име тамо. (...)

В. Т. И нема свирки вече, а на това как му викате?

С. К. Гарн**е**т. (Посочва единия от кларинетистите, който е албанец – В. Т.) Той не знае, од града Елбасан, брат негов там и той там научил, не знаит, се чудит що збориме. (...) Сега ке оиме по невестата, ке я носиме овде, ке бричиме зетот, долу кай шк**о**лоно, после ке **о**име на б**а**нкет туе во ль**о**каль.

В. Т. Кога се бричи зетот, тамо се игра?

С. К. Се **и**гра, се ф**о**лят пари, ке м**е**тка п**а**ри..., кой поекье, кой по-мало, кой сто евра, кой пед**е**сет, к**о**рвта повекье...

Сеадин Кодра, р. 1957 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас (и две години средно), музикант, ковач; с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Мене ме интересира ти откаде знаеш да свириш? Кой те научи?

Муртеза Кодра: Овде, с**а**миот, с**а**миот. Дж**а**гуре.

В. Т. От джагуре свириш, от мал?

М. К. По. От мал.

В. Т. А свирка откъде?

М. К. Свирка нема, от туба има свирката (смях)

В. Т. Що значи от туба?

М. К. Па неме к**а**е да н**а**име ние **о**вде, немат **о**вде...

В. Т. И откаде, купваш?

М. К. Не, сам имам пр**а**вено.

В. Т. Къде имаш свирено?

М. К. Св**е**где има свирено, по фестивали има одено, во Гирок**а**стра има **о**дено, во Пешк**у**пия, Т**и**ран, св**е**где има **о**дено?
В. Т. А овдека во село?
М. К. И село.
В. Т. Каде во село?
М. К. По св**а**тбине.
В. Т. И що свириш, кажи ми де, какво е?
М. К. Кя ти кажа после, де, кога засвириме.
В. Т. И що, сам си направи свирката? Откъде виде?
М. К. Сам. **И**мав я, ама ми се ск**о**рши, огн**и**е, овде немаме каде да купиме мие (...) Еве каква имаме мие (показва ми я – В. Т.)
В. Т. Тая ти си я правил? Тая си е твойта?
М. К. По.
В. Т. А той другиот, две свирки и два топана свирите, така?
М. К. По. Две свирки и два т**о**пана.
В. Т. А защо трябва две свирки и два топана, не може ли само една свирка, еден топан?
М. К. Има, ама по-**у**бао, така ги б**а**рает овде, два т**о**пана и две свирки.
В. Т. И единиот що свири, другиот що свири?
М. К. Така, по мене **и**дит.
В. Т. А неговата свирка каква е, купена?
М. К. Не, **а**ква е, **и**стата.
В. Т. Правена, ти си я правил?
М. К. По.
В. Т. А къде имаш свирено, во Острени?
М. К. Во цело Голо Бърдо.
В. Т. Кажи ми, во кои села?
М. К. Тр**е**бища, Мал**е**стрени, **О**стрени, Ладим**е**рица, села други Лешнич**а**ни, См**о**лница, Др**е**но, Булк**и**за.
В. Т. Во Стеблево?
М. К. И во Ст**е**блево, во Кл**е**ньье, Ст**е**блево, Б**о**рово, З**а**бзун...
В. Т. Далеко бе!
М. К. А то, барает.
В. Т. А во тия села няма други, коищо можат да свират?
М. К. Нема.
В. Т. Само от Острени са музикантите?
М. К. От **О**стрени. Имаше старци, тие изум**и**рае, сега сме ост**а**нати мие.
В. Т. Имаше старци къде, во Острени или другаде?
М. К. И во **О**стрени.

В. Т. Ти от нив имаш чуено музики?
М. К. По. **О**вде мие с**а**ми, са бидени старци и од овде, мие после се науч**и**вме
В. Т. И вие от цело Голо Бърдо музиканти само от Острени?
М. К. Овде. По. От овде.
В. Т. Има една песма „Силни топани бувайе", тамо се пее „во Острени има музика"
М. К. Имам ена касета пушена во Бугария, сум биден на свавда во Т**и**ран, тие се от Ладим**е**рица, и се з**о**вие тамо, мо да има ч**у**ено.
В. Т. Те снимаха?
М. К. По, по.
В. Т. Сега ти свириш и твоя другар, обойцата?
М. К. По, по.
В. Т. А после след тебе кой ке свири?
М. К. Има д**е**ца млади.
В. Т. Има деца млади да се учат, ги учиш ти?
М. К. По, по. Ги уча. Кар да пр**а**иш.
В. Т. Свириш на сватба и на синет, на що друго?
М. К. На Г**ю**ргевден, на В**е**ликден, на В**о**дици, со правеа Кл**е**ньe, прават ... в Ст**е**блево тамо **о**ндека кай изв**о**рчено онде... (...)
В. Т. Що ке ми кажеш друго, значи сега ти на тия фести свириш истите музики, истите мелодии?
М. К. Св**е**какви.
В. Т. Какви, кажи ми!
М. К. Б**у**гарски, нашенски, и мак**е**донски, сръбски, **а**лбански, св**е**какви.
В. Т. Откъде ги имаш слушано да ги знаеш да ги свириш?
М. К. А, ги имам слушано, аке да р**е**чиме...
В. Т. Откаде, откаде ги слушаш?
М. К. Ги слуша по телевизори, слушавме самите мие кога, да речиме бевме млади, **о**девме, ш**е**тавме... **у**чевме...
В. Т. А които са вашите мелодии, тия са от старите?
М. К. По, от старите.
В. Т. Я сакам такви мелодии.
М. К. Я после ке ти свира колку да с**а**каш.
В. Т. Во цело Голо Бърдо ова свирка?
М. К. Друга свирка имавме мие, от др**е**во, како вашине...
В. Т. Свирка и тая се вика, не се вика шупелька?
М. К. Не, св**и**рка се вика и тая.
В. Т. Що е шупелька?
М. К. Друго ти е.

В. Т. Се викаше свирка от древо.
В. Т. А кавал?
М. К. Не, не сме имали т**а**кви работи овде.
В. Т. А гайда?
М. К. Не, само во Кл**е**нье, Б**о**жин, ако го познаш.
В. Т. Божин го познавам.
М. К. (смях) Мори ти да не си от **о**вде? Не!
В. Т. Не, от Бугария съм, но сум бидена и ги знам людите.
М. К. Б**о**жин.
В. Т. И толку? Няма други свирки, други инструменти?
М. К. Нема. Имаме т**а**мбури, т**а**кви р**а**боти.
В. Т. Не сум видела тука.
М. К. Не ги прозор**о**вяме[370] мие овде.
В. Т. А тая свирка е само свирка, не може песма и свирка? Тая много яко свири.
М. К. Яка е. Може со песма. Ке дойдеш после и ке прозор**о**вяеш.
В. Т. А кой пее?
М. К. Ке н**а**име люди.
В. Т. Има люди да пеят?
М. К. Има. Ке н**а**име амо кай св**а**бдана люди. Коа ке **о**име, ке видиш тамо ке пеят, ке свириме, и св**е**какви песми.
В. Т. А викаш нашите, вашите са по-други ог бугарските, от македонските, от албанските? Има разлика некоя? Как мислиш?
М. К. Кър да мисля, тие ке пеят, ти ке щ**у**тиш.
В. Т. Ама ти ке свириш и знаеш како е!
М. К. По. Ка да с**а**кат, ке н**а**праиш.... за мене ова песма и я ке я зема – с**а**каш бугарско, сакаш арн**а**утско, що сакаш.
В. Т. А како е било на старо време, старите що свиреха? Старите не са знаели свекакви, вие по-знаете сега?
М. К. И тие стари знаеа!
В. Т. А що знаеха старите, що свиреха?
М. К. Тия свирки. Стари музики.
В. Т. Како викате, мельодия?
М. К. Мельодия.
В. Т. А мекам?
М. К. М**е**кам, ма мель**о**дия. (...) Ке дойдат Джеват и Кадир.
В. Т. А къде живеят тия?

[370] Виждаме

М. К. **Е**ниот в Т**и**ран, другиот в Булч**и**за, ке дойде д**е**неска овде, об**о**йцата ке дойдат.
В. Т. И кой ке свири? Ти и тия двојцата? Тројца?
М. К. Об**о**йца.
В. Т. Треба да се свири само обојца, тројца не може?
М. К. Дв**о**йца и два т**о**пани.
В. Т. Не може еден топан?
М. К. Не, не.
В. Т. А во Албания, во цела Албания има такви две свирки со два топана, има на други места?
М. К. Не, в Стеблево имат.
В. Т. Во Тиран нема такво нещо?
М. К. Нема.
В. Т. А тия Џеват и Кадир са от вашите люди?
М. К. Наши се, от **о**вде, **о**вде са родени, туку са изб**е**гани.
В. Т. Мене ме интересира дали две свирки и два топана го има на друго место? Ме разбираш?
М. К. Те разбирам, ама го немат на друго место, само в Голо Бърдо.

Муртеза Кодра, р. 1936 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., ковач, свири на зурна; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: А що имаш работено? Що работиш?
Сабит Кодра: Я р**а**ботам к**о**вач.
В. Т. Имаш учено малко? До кой клас?
С. К. До осум.
В. Т. И що сега, свириш на свирка?
С. К. Свирам на свирка, на свите вегли музиканти, муз**и**кари, р**а**ботам.
В. Т. Ти си роден во Острени, ама живееш во...?
С. К. Булък**и**за.
В. Т. Откога живееш, от коя година?
С. К. Имат пет г**о**дини.
В. Т. А пред тоа тука, овдека си си бил?
С. К. По.
В. Т. Откъде знаеш ти да свириш на свирка?
С. К. Ме имат учено татко ми, б**а**бо ми мой **и**сто е свирел.
В. Т. А свирка откъде имаш?
С. К. Имав од др**е**во, ама огн**и**е...

В. Т. От древо е по-добро да е, мислам...
С. К. По, има г**о**дини от старите, от старо време, има години, огнили, си ги праиме с**а**ми от...
В. Т. Яс видов неговата (на Муртеза Кодра, който присъства – В. Т.)
С. К. Е т**а**ке, т**а**ке.
В. Т. Старите от древо са ги правили, да?
С. К. По, по. Инако и от др**е**во правиме мие, **и**сти ги пр**а**име, туку с**а**кат р**а**бота, да ги н**а**праиш **у**баи...
В. Т. Добро, а такво е исто, колко дупки има?
С. К. Седум, седум.
В. Т. А отзади?
С. К. И **е**на **о**тзади.
В. Т. А тая като я правите, от древо е истата форма?
С. К. По, по.
В. Т. Татко ти тебе те е учил?
С. К. По, по.
В. Т. Кога почна ти да свириш?
С. К. На двана**е**сет г**о**дини.
В. Т. И после кога почна да свириш по такви, по сватби?
С. К. По сватби, на фестивал имам **о**дено.
В. Т. Ама кога, кога почна, мал ли беше кога свиреше по сватби вече?
С. К. Петн**а**есет г**о**дини.
В. Т. И сега що? Често свириш?
С. К. Виж сега, р**а**ботам к**о**вач...
В. Т. А къде работаш ковач?
С. К. Во Булък**и**за. (...)
В. Т. И каде свириш сега?
С. К. По ф**е**сти, и на фестивал ке ода, сега по[371] два месеца, на фестивал во Гирок**а**стра.
В. Т. На кого ке свириш?
С. К. Група, в телевизия да **и**злагам. **И**грат и п**е**ет.
В. Т. Тие те знаат, че можеш да свириш?
С. К. По, по.
В. Т. А ноти не можеш да читаш?
С. К. Само со **у**ше.
В. Т. На синет ке свирите денес. Тия сега на синет и на сватба, тие мелодиите са едни и исти или са различни? Какви мелодии свириш, кажи ми?

[371] След

С. К. Мельодии б**у**лгарски, мак**е**донски, св**е**какви.
В. Т. Тука во цело Голо Бърдо само во Острени имате вие...?
С. К. Во **О**стрени, во **О**стрени свирки, друго место немат.
В. Т. Две свирки и два топана. А какво свири едната свирка, какво свири другата?
С. К. Свирката свири, брат мой е, и той свири, и ова старио, други не мой да свирит, не, не не моет, сас свирка не... Музика, гарнети, ка ги викате вие.... (...) Свите мельодиите ги д**ъ**ржиме н**а**ум, н**а**ум, н**а**ум, са затекст**о**вяни во **у**мов...
В. Т. Много мелодии, а ги знаеш, не ги забряваш?
С. К. Не, не. Ние ке **о**име неска на с**и**нет **о**нде и ке чуеш.
В. Т. Ти викаш булгарски, македонски, откъде ги имаш слушано?
С. К. Ке ги има чуено? В радио, в телевизия....
В. Т. А старите музиканти?
С. К. Старите музиканти, тея изл**а**гае н**а**двор от Албания, одеа аке сватби в Македония.
В. Т. Бабо ти твой?
С. К. По, по, и **о**вие (посочва Муртеза Кодра – В. Т.)
В. Т. Само в Македония, къде на друго място?
С. К. Не, само Македония. От тамо музиката имат чуено.
В. Т. А во Бугария не одено никой?
С. К. Не, не.
В. Т. А албански мельодии?
С. К. И **а**лбански.

Сабит Кодра, р. 1963 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., ковач, свири на зурна, от 2004 г. живее в Булчиза; с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: На що свириш ти?
Сеадин Кодра: Я б**у**ва т**о**пан.
В. Т. А си свирел пред тоа на друго?
С. К. На свирка... пане ми з**о**би[372] и не мога.
В. Т. Кажи ми за свирката, кога почна да свириш?
С. К. Я имам кин**и**сано на трин**а**йсетг**о**дишен да свирам на гарн**е**то...
В. Т. На гарнета?
С. К. На гарн**е**та, не на свирка.

[372] Зъби

В. Т. Кой те учеше?
С. К. Мене... ние ако имаме имано како раца, како кукя, музика, кукя, ден-ба-ба-ден... (...)
В. Т. Значи ти слушаш от татко ти и ти свириш?
С. К. По, по.
В. Т. И твоето дете?
С. К. И те дете мое.
В. Т. Как се учи човек само от слушане?
С. К. Се слуша, како за нещо, како ние да имаме саде в раци, други – не, свириме мие, аке, ове... е останато како на раца, имаме како кукя, како фис и аке, ове... (...)
В. Т. А кога почна да свириш по сватби?
С. К. Е, на тринаесет години, одим, мал, люди други пред мене има, я како дететo сега мое, що е по-мало, идет с нами (...)
В. Т. А къде свиреше по сватби?
С. К. Овде, во село наше, во Острени, Малестрени, села овдешни...
В. Т. Кои села? Кажи ми ги!
С. К. Радоеща, Малестрени, Коевци, Лешничани, Оржаново, овие села, наши.
В. Т. Во тие села нема други за свирене, само вие?
С. К. Не, не, има, и овде има, кушерини[373] мои, се побегнати, и тие така се свиреле, со свирки, е оня старион долу, со свирка. Во Требища е имано, и тамо имат аке музиканти.
В. Т. Каде имало другаде?
С. К. Во Требища, во Стеблево е имано, во Кленье е имано...
В. Т. Значи секое село?
С. К. Е имано от музиката аке.
В. Т. Тия са егюпци? Сте егюпци, сте цигани? И само вие можете да свирите?
С. К. По. Нами е останато, некой ко имат имано на корв за да важдовят на овия занаят, саде мие, мие, сега имат, излагет, имат други излегое музиканти големи, убаи, арни...
В. Т. А на старо време.... яс мислам гарнета е по- от ново време...
С. К. По-ново...
В. Т. На старо време?
С. К. Со свирки.
В. Т. Само со свирки...

[373] Братовчеди

С. К. Старите.
В. Т. А свирки откъде се взимаха, кой ги правеше?
С. К. Се к**у**пеа, ги к**у**пвеа.
В. Т. Откъде се купвеа?
С. К. От ке знам, велеа – от град.
В. Т. От кой град?
С. К. Г**о**лем град, от Македония, Дебар.
В. Т. А гарнет от каде?
С. К. Ке знам.
В. Т. А на топан как се учи човек, пак така гледа, слуша?
С. К. По, по.
В. Т. А топан от каде се взима? Гледам топанот е со кожа от...?
С. К. Кожа от яре, н**а**пред не, сега со алам**а**рина, сега ги праиме со алам**а**рина, по-н**а**пред е б**и**дено древо от **о**рес, от к**о**стен, го пр**а**веа после... люди, ут[374] е по-г**о**лем, не с**е**га **о**вие, си ги праиме сами от алем**а**не, по на-н**а**пред ги правеа и тие се правеа...
В. Т. Ти сам ли си го правил тоя топан?
С. К. Не, има люди, що го правет.
В. Т. А се разсипва бързо?
С. К. За **е**дна г**о**дина оит, **е**на г**о**дина кин**и**савме ние и д**о**де да б**и**тиса г**о**дина, **и**дет и тей, п**а**жвет, мож да се р**у**шит...
В. Т. Кожата, тя кожата...
С. К. Ке се **о**клучит, ке се **и**зеит, кя те **о**стаит, раб**о**таеш, **о**иш дома да си с**е**диш, г**о**дин, г**о**дини, я р**а**бота с него...
В. Т. А колко често има сватби да свириш, колко има? Лето?
С. К. Лето, **о**ва г**о**дина овде имаме четири свавди, во **О**стрени. Уще **е**на имаме **о**вде утре, кай цуца.
В. Т. Как се вика цуцата? А татко й как е? От кой фис е?
С. К. Мучоски!
В. Т. Ти свириш, и вие свирите, фисот, ама от това не може да се живее?
С. К. Р**а**ботим, я и к**о**вач, з**а**варач.
В. Т. Що ковеш, що правиш?
С. К. Т**е**сли, с**е**кири, к**а**да, що е ж**е**лезо...
В. Т. Къде го работиш това?
С. К. Кай ковач**а**нана.
В. Т. Имаш ковачана?
С. К. О, има. (...)

[374] Тъпан

В. Т. Добро, а татко ти исто е бил ковач?
С. К. И той, татко...
В. Т. И неговия татко?
С. К. По, по, по, по, к**о**вачи.
В. Т. А знаеш да збориш, егюпците, циганите имат друг йозик, знаеш?
С. К. Не, не може, наше и албанско, немат. (...)
Овдека кай нами, мие – м**а**лечки, ести ена зона – во Кукс, тие – г**о**леми (за размера на видовете зурни – В. Т.), инаку музика, Кукс, Гора. Имет и тие, таке **о**дет уще по сватби.
В. Т. Аз бях на Гюргевден во Гора.
С. К. Во Гора си бидена.
В. Т. А как е разликата во звукот, как звучат по-малките и по-големите? Има разлика?
С. К. Има, м**е**нвет.
В. Т. Що е менването?
С. К. Музика по-**и**наква, по-каб**а**.
В. Т. Що значи каба?
С. К. Каб**а** – д**е**бело.
В. Т. А малите?
С. К. Музика по-кн**у**ка[375], не тольку... мефаль[376], д**е**бела, по-кн**у**ка...
В. Т. Кнука е на албанско. Кажи го на наше.
С. К. Не можам.
В. Т. И си се вика свирка?
С. К. Свирка.
В. Т. А си слушнал зборот „зурна”?
С. К. З**у**рли, и мие... от песми имаме ч**у**ено – з**у**рли т**о**пани б**у**вает...
В. Т. Ама тука не се знае зурли, зощо ние во Бугария зурли викаме.
С. К. З**у**рли ги викате вие, и в Македония. Македония си имат и турци... и з**у**рли тия си важд**о**вьет.
В. Т. Сега да ми кажеш друго – како ти знаеш на сватба во кой момент каква мелодия да свириш? Откога почнува, на кажеме денес на алва, на алва е първо свирене. Що се свири?
С. К. Сега ние **о**вде како го имаме трад**и**та, з**а**кон, **и**дет село... ме в**е**лет уще пред свабда, ке доит овде со людите негои близни и ке изф**о**лиме музика що имаме за кин**и**сване[377], за по свабда, музика инаква, кин**и**сваме музика, за да **о**име на свабда...

[375] По-тънка
[376] Më fal, алб. – извинете
[377] Започване

В. Т. Дойде да ти каже – ние сакаме вие да ни свирите?
С. К. Мие свите, нема да речит той, сами си я знаеме мие, кин**и**сваме за на свабда. И **о**име... п**о**тем коа ке од **о**вде, почн**у**ваме ние за да б**у**ваме, **о**им, после там м**е**нваме песми... Ду там. **О**име таму, си пр**а**име в**а**лото после, вало...
В. Т. Вало що е?
С. К. Що **и**грает люди. **О**роно. **О**име тамо. И имат ч**у**ек... некой в**а**ло, що **е**сти по-стар, **и**дет некое в**а**ло по-тежко.
В. Т. Ама вие знаете да свирите и по-тежко?
С. К. По. И ко пр**а**име и те и **о**име там, п**о**чнува, после пак... ка се викат оние за... що пеят, музика. Има мель**о**дия ко кин**и**сваме за по невеста.
В. Т. Тая е една мелодия, друга не може да се свири?
С. К. Таа е таа.
В. Т. Каква е тая мелодия? От каде е? Си я знаете?
С. К. Ке знам.... Я знам, ести ост**а**ната от време по-н**а**пред, **о**вие имат пр**а**ено и ние сега го дър**ж**име. Се в**е**лит „за по н**е**веста”.
В. Т. За кинисването по невестата веке да оите?
С. К. И знае л**ю**ди – ово сега се кин**и**сва по нев**е**стата, сега се **о**ит по невеста. Коа се имат едно в**а**ло – ке бр**и**чиме з**е**тот.
В. Т. Чакай, чакай малко, бричене, а пред тоа? Кога невестата от дома я водет тамо брат, татко, що свирите? Има некоя мелодия?
С. К. И те туе имат, тая мельодия що за б**е**ренье, за б**е**ренье ести кай д**е**тето, за б**е**ганье кай н**е**вести, кай цуца.
В. Т. Завчера видов на сватбата девойката плачеше...
С. К. Е, ако бега цуца... б**е**гат **е**ден ч**о**век от к**у**кя, в**и**стина... таа се викат т**у**гя.
В. Т. Добро, значи за беренье кай момчето, що значи за беренье? Значи за кинисването за одене е една мелодия, а за берене е друга?
С. К. Друга мельодия.
В. Т. И се свири кай момчето?
С. К. По, се свирит кай м**о**мчето.
В. Т. И после – за бричене?
С. К. И за бр**и**ченье имат **е**дно в**а**ло, с**е**фте му се кин**и**сват, тея ке се б**у**ат, в**а**ло – р**а**мно... се к**и**нисва за бр**и**ченье зет, р**а**мно в**а**ло...
В. Т. А после вече и други?
С. К. И други, дълго е... ке з**е**меше **е**на в**а**ло, друго в**а**ло, друго, друго, ке...
В. Т. Защо вало, не е ли оро?
С. К. **О**ро, курсе **о**ро, **о**рата се менвет.
В. Т. Ти викаш – одите на алва, а на алва жените пеят? Ама се и свири исто? Има и свирене?
С. К. Не, пеят многу мало, мие си свириме, ама и мие не старите...

В. Т. Добро, ама алвата, вие не свирите кога се прави алвата, вие свирите после?
С. К. П**о**дзади, на вечер.
В. Т. И играт людите?
С. К. По. (...)
В. Т. А на утро?
С. К. На утро и саб**а**йле дойде...
В. Т. Вало со дароите?
С. К. Со дар**о**ите...
В. Т. Какви песми, какви ора, какви са тия мелодии?
С. К. Пог**а**нище, како велиме мие, К**у**кси, Бинтеж**и**у, Бал**а**за, Ал**е**гро, Сто**я**ница, Майка е болна, тие се...
В. Т. Како е менването между свирки и гарнет? Има разлика? Свирките са едно, гарнета е....
С. К. Друго!
В. Т. Кое е по-добро?
С. К. Сега... ести дадено... гарн**е**ти са по-добро.
В. Т. Защо?
С. К. Аке не ги с**а**кает овие младие, не **са**кает свирки. (...)
В. Т. И сега момчето твое свири, го учиш?
С. К. Нема, той за т**о**пан, не за свирка...
В. Т. Убаво, и без топан не може.
С. К. Се в**о**рзани тие. (...)
В. Т. Защо требва да са две свирки и два топана? Може една свирка и еден топан?
С. К. Две, чифт, от старо време.
В. Т. Кога са две свирки или два топана, не е ли важно, що свири единиот, що свири другиот?
С. К. **Е**н сой, **е**ден ке м**е**нит и **е**ден, **е**ден м**е**нва...
В. Т. Що менва?
С. К. В**а**лото, свири... после ке я тр**о**ти таа, ке м**е**нви друга...
В. Т. Добро, ама като са двајца, тия не свират едно и исто, единиот свири едно, другиот свири друго?
С. К. Не, не, **е**на мель**о**дия, **е**на мель**о**дия.
В. Т. А как се знае кой да менвет следната песна?
С. К. **Е**ниот... Я и ово... и сега ке р**е**чит ово... з**а**ма... и кя м**е**ниме.
В. Т. Си дадете знак, се гледате и?
С. К. По.

В. Т. А тия викаш по-тежки, старите ора, стари люди, що знаят да играт стари ора, как се вика това оро старото?
С. К. К**а**йде, К**а**йде – в**а**лото тежко, **о**стренско. Имат и в**а**ло друго – Т**е**жко. (...)
В. Т. А кой може да игра Кайде?
С. К. За м**о**жи.
В. Т. Жените не играт?
С. К. Не. И дв**о**йца, и дв**о**йца се **и**гра, сам не! Дв**о**йца! Да го д**о**ржит...
В. Т. Много убаво. Сега кай се менвет времето, кай нас в България няма така музичари на живо, има со ДиДжеи.
С. К. И **о**вде има ДиДжеи, има.
В. Т. Гледам тук все пак има традита, се пази. (...)
В. Т. А дали вашите мелодии са различни от тия, що са во Македония, що са во Бугария? Дали или не, како е?
С. К. Се други, м**е**нва многу, по диал**е**ктов, ми го з**е**вав умот мене, се диал**е**ктов, ти виждаш се како зб**о**риш, **е**на п**е**сма да **и**зпееш ти и я ке я **и**зпея, ама текстот, ова л**а**фот, како в**е**лиш ти, я не мога да го р**е**ча, а не аке...
В. Т. То е за лафот, а за мелодията? Исто е диалект?
С. К. Мелод**и**ята, ка зб**о**риш, ке я **и**зфолиш... (...)
В. Т. Ама ти е кеф, кеф ти е да свириш?
С. К. Кеф ми е, земаш и п**а**ри.
В. Т. Добро ли ти платат?
С. К. По двеста евро на човек.
В. Т. Не е лошо, ама са четири дена, три дена...
С. К. Само кай д**е**тено и кай ц**у**цана плюс.
В. Т. А има разлика – тая сватбата остренската едно плащат, а тамо друго?
С. К. Не, не, н**е**мат фикс...
В. Т. Има люди по-бедни.
С. К. По, по.
В. Т. Ако ти платат по-мало, ке свириш ли по-мало?
С. К. Не! Ак ж**и**виш **о**нде, к**а**де ке идиш, кър кя праиш, или немаш **о**нде, д**у**ша **и**злагат, ке свириш.
В. Т. Тежко ми се вижда. Ето ти много години свириш.
С. К. Четир**и**есет и пет г**о**дини свира, и а де сме аке пак, още десет години... (...)
В. Т. А може тука во Острени да си вземеш музика от друго места? От Бульчиза...
С. К. По, з**е**вает, по-**у**баа, йен сой таа... не ме с**а**кат мене, з**е**ват от Бульч**и**за...
В. Т. Не е ли по-добро да е оттука...?

С. К.... С**а**де мие, с**е**име и **о**име в Т**и**ран...
В. Т. Одите в Тиран на наши люди?
С. К. Наши, пак голоб**о**рдски, „К**о**дра е пр**и**фтит", „Киност**у**дио"[378], оке наши, голоб**о**рдски...
В. Т. А може албанци да ви викнат, не?
С. К. Наши, наши.
В. Т. Албанците немат тия адети?
С. К. Не. Тамо с**а**де на б**а**нкет, с**а**де во ль**о**каль и музика.
В. Т. А албанците имат свирки и топани?
С. К. Не, мие зона наша сме с**а**де. И Кукс. Только. И Либражд има малко.
В. Т. Значи сватбата на албанците е друга?
С. К. Не, други имет **а**дети, други **а**дети.
В. Т. А може да свирите мелодии македонски, албански исто свирите?
С. К. Свирим.
В. Т. Гръчко може?
С. К. Може, в**а**ло, песма.
В. Т. Може све значи?
С. К. Е, сега свите не, ама й**е**но-две можит, две-три песми ги знаем.
В. Т. А откъде ги знаете?
С. К. Ги имаме чуено аке...
В. Т. Откъде ги имаш чуено?
С. К. На телевизор, музика.
В. Т. А кога е немало телевизор откъде са ги знаели?
С. К. Не знаевме т**о**га, кае ке зн**а**евме.
В. Т. А бугарско знаете ли от телевизор?
С. К. От телевизор, б**у**гарско от телевизор. Е Бугария имат убава музика. (...) Вие б**о**рзно **и**грате, б**о**рзно, по-б**о**рзно. (...) Телевизион булгар имаме мие тука – Фен ТиВи, Балканика, много други.

Сеадин Кодра, р. 1957 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас (и две години средно), ковач, свири на тъпан; с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: На що свириш ти?
Айдин Курти: Гайда свирам.
В. Т. Гайда? Имаш гайда?

[378] Имена на квартали в Тирана, в които живеят голобърдци.

А. К. Имав гайда, ми е разс**и**пана кожата, не моо да я см**е**на я.
В. Т. А имахте гайда тука, се свиреше гайда тука в тия вашите села?
А. К. Да, да, да. Да пойда д**о**ма да ти д**о**несa да видиш?
В. Т. А ти откъде я имаш тая гайда купено?
А. К. От Скопие, туе...
В. Т. А во Албания има гайда?
А. К. Не, само во Преспа, Мала Преспа. (...)
В. Т. От кога ти е разсипана кожата?
А. К. Имат три г**о**дини.
В. Т. Три години не свириш.
А. К. Други пр**о**блеми имав, ме р**а**збираш и не сум п**о**турнал во Прилеп, кожа таму да кл**а**да...
В. Т. А има някой друг в селото, който да свири на гайда или само ти?
А. К. Не, не, нема.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

3.7 Носия

3.7.1 *Рубата за невестата от Големо Острени... такви плячки на другово место нема...*

Райме Толя: Р**у**бата за невестата от Г**о**лемо **О**стрени, що се носи, невестата кога се м**о**жи, ние го правиме аки, ке я обл**е**чеме во **а**ква р**у**ба, тие ги тк**а**еме, ке ги р**е**диме, ке ги м**е**стиме

Веселка Тончева: Що значи да ги редиме?

Р. Т. За св**е**яно да си има тая, еве ке ги праиме и б**о**фчулето за **о**тзади.

В. Т. Айде едно по едно да ги кажеме. Що е ова?

Р. Т. Ш**а**рои, ш**а**рои. Еве коа ги **о**блечиш, ке ги видиш как.

В. Т. Това се прави как?

Р. Т. Ове ги тк**а**еме со р**а**збой[379], ги редиме на р**а**збой, ке ги тк**а**еме, после ке ги облачам.

В. Т. Давай сега друго.

Р. Т. Ове е сега кош**у**лята. Еве. И оваа ке я **о**блакаш се. К**о**шуля. Ке я земаме пл**а**тно, ке я шиеме.

В. Т. Откъде вземате платно?

Р. Т. Во Туркия, во Туркия кя п**о**йме.

В. Т. А тука тази част?

Р. Т. Све я шиеме, ке я местиме ова, я р**е**диме сами. Еве. Сами ги праиме, ги овдека редиме со р**о**ци. **О**ва за гл**а**ата, ш**а**млия, ш**а**млия за на гл**а**ата, я р**е**диме сами, к**у**пваме на п**а**зар и р**е**диме. Ова пояс, еве, го ткаеме и **о**вого на р**а**збой, а ова го шиеме.

Дишка Толя: Ове се пр**а**вит от в**о**лна, се пр**е**дит.

Р. Т. Го в**а**пцваме со боя.

Д. Т. Се ш**и**ба.

Р. Т. Ке го з**е**маме от **о**вцата, ке го пр**е**диме, ке го ш**и**баме, ке го тк**а**еме и ке го н**о**симе.

В. Т. Ке го вапцате...?

Р. Т. Ц**ъ**рвено. Само ц**ъ**рвено.

В. Т. Не може друго?

Р. Т. Не може. Друга не. Саде ц**ъ**рвено. Ове го р**е**диме сами.

В. Т. Защо?

Р. Т. За лично.

В. Т. А то е отзади?

Р. Т. Да. И тоя е **е**лек, го облакаш над кош**у**ляна овде и ова го купуваме ал**а**джава и го шиеме, ова се вика **а**ладжа.

[379] Стан

В. Т. Откъде го купувате?
Р. Т. Во Туркия, овие работи тамо во Туркия ги земаме...
Д. Т. Во Туркия свиве.
Р. Т. **О**вие седе**ф**киве, мон**и**здава, све платното, овие, ове, ал**а**джава – во Туркия, такви пл**я**чки на другово место нема, земаме тамо и после се п**о**лнит овде место, се пр**е**дава (...) пр**е**давьет и к**у**пваме.
В. Т. Стариве ваши исто така го земаха?
Р. Т. По, по. Така, све, све от Туркия. **Е**ве я б**о**фчата. И таа ке я ф**о**лиме в р**а**збой, ке я тк**а**еме, после ке купиме овие копр**и**няво, ке я редиме и кольку... ке я носиме.
Д. Т. Ове се правит дев**е**, дев**е**.
В. Т. Що значит деве?
Р. Т. Конец дев**е**. Не от волна, не се праит убаво от в**о**лна. Конец. (...)
Д. Т. Ова е рък**а**вчиня, к**о**шула, й**е**лек, ш**а**млия, п**о**яс, б**о**фча, б**о**фчуле.
В. Т. Аха, задното е бофчуле.
Д. Т. Ш**а**рои, ч**о**рапи, ч**е**ли. (...) (Показва втори вариант, вместо бофча отпред има пещемал, бофчулето си остава отзад – В.Т.) Тоа п**е**щемал. Со б**о**фчуле.
В. Т. Пещемал наместо бофча? Защо?
Д. Т. Може и така, и двете.
В. Т. Как разбираш кое е по-добре, кое е по-убаво?
Д. Т. По-убаво ести ова е, без п**е**щемал по-убаво, со б**о**фча.

Райме Толя, Даландюше (Дишка) Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: А кажи рубана тука на Острени и на Требища, на Требища не е ли истата?
Зоня Муча Не е **и**стата.
В. Т. Во що има разлика?
З. М. Во бофч**у**льено **о**тзади, во г**а**кине, во **е**лекот, **о**вие **о**вде (показва – В. Т.) и **о**вие **о**тзади...
В. Т. Са други?
З. М. Да.
Азбие Муча: Бофч**у**лено има аке друга, аке, ф**у**та има, аке имат (на триъгълник – В. Т.), на три, на три, да, а не на четири.
З. М. И да н**а**праиш една руба за тебе (смях), аааа не смей се!
В. Т. А на Малестрени, и Малестрени има разлика?
З. М. А, ка нами, исто.

В. Т. А тие тамо Гиневец, на Гиноец е друго?
З. М. Друго се там, друго.
В. Т. А тие тамо са каури...
З. М. Имат и к**а**ури, и турци[380].
В. Т. Имат турци?
З. М. Имат, имат. П**о**екье каури, ама имат...
В. Т. Сега нема никой во Гиневец.
А. М. Ама на старо време имаше.
В. Т. Остр**е**нското руво най-убаво.
А. М. А пак не беа вчера свите сличени со руво... (...) Само три имам я, три!
В. Т. А кажи ми – со руво, ова беше невестинско, невестата се облака, а има друго руво за моми, кога си неженáта, немажена?
З. М. Ен сой, сега носат аке ка вами м**о**мите.
В. Т. Добро, ама на старо време имаше друга?
З. М. Не, не, таке, ен сой, ама не нови аке сеа що правиме, **е**накви, аке, аке...
А. М. Ц**у**цине пред да се м**о**жат – **а**ке (показва – В. Т.), **о**вие п**е**щемал се викат....
З. М. Ама сега носет фустани...
В. Т. Сега и невестата вчера беше со бела... как се вика...
З. М. Со в**е**ло, в**е**ло.
А. М. По-н**а**пред со р**у**ба идеше нев**е**става...

Зоня Муча, Азбие Муча, с. Големо Острени, 23.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

[380] При българите от Голо Бърдо е типично назоваването на мюсюлманите като „турци", а на християните като „каури". Смяната на религията от християнска православна в ислям в колективното съзнание се сигнифицира като смяна на етническата идентичност: ислямското се възприема като тъждествено на турското.

3.8 Поминък

3.8.1 *На старо – овчари... и майстори во цела Албания*

Агим Муча: С**а**йбия, с**а**йбия, и во све в**е**ков. Н**е**маш место во све в**е**ков, що немаш голобърдски. К**у**рсе тие свичките другите – во Кооператив.

Веселка Тончева: И тука имаше Кооператив, айде сега!

А. М. Кооператива имаше, голобърдските све майстори се бидени све в**е**ков, никой немаше да прави, свите са направени, свите майстори са, к**у**рсе тога немаше само Голо Бърдо...

В. Т. Знаеше цела Албания, че голобърдските майстори са много добри...

А. М. Во све в**е**ков, во све в**е**ков, има, свегде имаше, во св**е**коя... на Бугария, на Туркия, во Америка.... Майстори се работени и во Бугария, и во Туркия и ова е.... пред люфта[381].

Агим Муча, с. Големо Острени, 27.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Веселка Тончева: Си бил майстор по къщи? Яс имам слушано, че тука от Голо Бърдо са най-добрите майстори. Е верно?

Фуат Толя: Да, е верно. От нашите стари люде са б**и**ли майстори, и навреме от **О**джата само Голоб**о**рдо беше – Тр**е**бище, Ст**е**блево, **О**стрени, майстори во цела Албания.

В. Т. Сите села тие беха от вашите?

Ф. Т. Цели сгради, що са праени до теа време, до на деведесета годината само мие голоб**о**рдци.

В. Т. По времето на Енвер Ходжа?

Ф. Т. Да, да, от читир**и**есет и пет годината ду на деведесет, след деведесет з**а**върши...

В. Т. Защо тия голобърдци са такива добри майстори?

Ф. Т. Немаше други за нас, школо и немаше, има нещо тука з**а**кон това, има останато адж**а**мия, разбираш? Ова е останато (...) ако ти си овчар, татко ти твой е биден овчар, останато от време...

В. Т. Значи ти се се учил от старите...

Ф. Т. Нашите стари са бидени во Солун, во **И**змир...

В. Т. Да, яс знам и во Турция.

Ф. Т. Да, во Измир, во Солун.

---

[381] Война (алб.)

В. Т. Са ходели да работят дюлгери. Како се вика – майстори?
Ф. Т. Майстори. Са одели по н**о**зи, п**е**шки – во **И**змир, во Солун, во...
В. Т. И що строите – къщи, куки, сгради?
Ф. Т. Све, све.
В. Т. А ти що си майстор – зидар, можеш да зидаш или?
Ф. Т. Да з**и**дам, све, сгради, да м**а**зиш...
В. Т. Се можеш?
Ф. Т. Да. Навремето от **О**джата цели фабрики в Албания мие имаме правено.
В. Т. А сега как е?
Ф. Т. Сега има пак, има, има.

Фуат Толя, с. Големо Острени, 08.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Алфонс Муча: Яс да ти кажам как. ... майстори беа, по град**и**щата – у Елбасан, у Шкодра. Имаше много майстори, целата, нашите беа най-добрите майстори от целата Албания, от сичката...
Веселка Тончева Знам аз, че са добри майстори. В България като кажеш, се знае, че има от Голо Бърдо добри майстори. (...)
А. М. И тие що беа... овде, беа овчари – к**о**зи, **о**вци, гл**а**веа ги нещо, койщо немаше – главен на други г**а**зда. На други работеше, му п**а**сеше г**о**дини – бр**а**ви, к**о**зи. Мл**е**ко, сирене, сиром**а**штина... немаше ка сега, людите работае за л**е**бот...
В. Т. Имаше Копратива.
А. М. Яс ти в**е**лам пред тоа. На старо – **о**вчари и майстори. И со ова ж**и**вотта беше, немаше ни куки, мак, д**о**бри немаше, ни к**и**ло немаше, па сега людите се други п**у**лят, да купува нека к**о**ла, како по-добри ж**и**вота да прават. Тога немаше така, тога ке раб**о**таше цел ден за тольку леб, така беше... После д**о**йде Копрат**и**вата.
В. Т. Навистина са били големи села.
А. М. Г**о**леми с**е**ла. (...) Селото наше имаше ч**е**тиристо куки. Г**о**леми с**е**ла. **О**стрени е г**о**лемо, и пак има **О**стрени, тамо на Ст**е**блево и на Кл**е**ньe нема никой. Па тамо е д**о**бро место ако кажеш за туристо да правиш, въздуха е много добар, климата има по-д**о**бре от тука нас, зимата е ст**у**дено, пада снег до тука. .... тамо не се прават, доматите не се прават, ч**е**нката не се прават, много студ... (...)
В. Т. И после дойде Копративата?
Буяр Муча: Нам д**о**йде Копрат**и**вата, на ш**е**йсет... коя г**о**дина д**о**йде? На шейсет и с**е**думта кай нами, (...) в селото наше. Бр**а**вите, що имаме д**о**ма, ги т**у**рив-

ме, крави, що имаме, заедно да бидет. Ке раб**о**таме заедно. Едни ке ж**и**вет, другите... Тие, що беха майстори, си останая пак майстори, си б**е**гае на град да работае, имаше фирми такви, що си работае. Тие, що беа **о**вчари, одеа на Копрат**и**вата, ж**е**ните **о**деа да р**а**ботет...
В. Т. Да, но за малки пари.
Б. М. Млього малко, млього малко.
В. Т. За еден леб на ден, ми рекоха.
А. М. Тр**и**есет л**е**ка, толку даваха.
Алтин Кочи: Един хляб толкова струва.
Б. М. И той беше ч**е**нкан, не беше от царевица. (...) Много, много сирома**щ**ина е тука.
А. К. Сиромашко място е, винаги от гурбета са живяли хората тука.
А. М. Селата наши само са ж**и**вени от г**у**рбет.
В. Т. Ама ето сега и вие истото го правите.
А. М. **И**стото. Така ни е... От старо ни е ост**а**нато. (...) Яс така го знам, ако ни п**и**тува човек – как се збор**у**ваш?
В. Т. Какво збориш?
А. М. Българско каж**у**ваме.
В. Т. Защо?
Б. М. Т**а**ка ни в**е**лят.
А. К. Албанците, които живеят тука...
А. М. И татко ми що ми к**а**жал, и така, така...

Алфонс Муча, р. 1975 г. в с. Големо Острени, обр. средно, гурбетчия в Гърция; Буяр Муча, р. 1978 г. в с. Големо Острени, учил 2 години от гимназия, гурбетчия в Гърция; Алтин Кочи, р. 1979 г. в с. Големи Острени, обр. семестриално завършено право в СУ „Св. Климент Охридски”, в момента работи в община Острени (прави новите лични карти на местното население); с. Големо Острени, 11.08.2009 г., зап. В. Тончева

* * *

Самие Курти: Знам я защо с**е**дев на д**у**кянот, тамо имавме зор**и**нята от раб**о**тата, напр**е**жните тие, що бяа. Тамо **и**мав и **о**дев св**е**но тамо.
Веселка Тончева: Одеше до Кленье?
С. К. В Кленье н**а**нозе одев.
В. Т. На нозе? Е далеко.
С. К. Ке имаше тука м**а**кина, ори кь**е**рко. Сега... се н**а**полне све. Туе ке имаше м**а**кина...
В. Т. Колко саата на нозе?

Мендо Курти: Ести два с**а**ата и пол-три...
С. К. И аке ке **о**дев по р**е**кане, не ти... куки, що су се р**о**дила **о**нде и после ке св**о**ртиш кон джадето[382]. Ке ст**а**нев н**а**утро, ке д**о**йдев н**о**кя дома... двайсет и седум г**о**дини...
В. Т. Добро, имала си работа.
С. К. Сега веке... Спол**а**й им, що **и**мало работа и що имало пенси**о**н, той, що го имало изф**о**ляно от старите. Убао, кой, що имат ори кь**е**рко, кой що н**е**мат.. кье ке земет, пенси**о**н... ке си идет... кър да праиш...
В. Т. Ама вие работите – еве компири, граф, стока...
С. К. Ш**у**ма пр**а**име сега, шума се. Д**о**йдовме с**е**га, го имам по н**а**поло ост**а**ното и ке **о**име сега да го праиме пак, да го пърфонд**о**вяме, ка го викате вие, ние лист**о**вници...
В. Т. Що е листовници?
М. К. Лист**о**вници, ш**у**ма.
С. К. Ш**у**мата брана, я ке крио... и кя пр**а**ит... (показва – В. Т.) Ова с**е**но, ама ш**у**ма.

Самие Курти, Мендо Курти, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

[382] Пътя, шосето

3.9 Идентичност

3.9.1 От по-старите, що ни кажвале, бугарски йозик...

Муртеза Кодра: По-глоб**о**ко мало зборите вие.
Веселка Точева: А вие как зборите?
М. К. По-кн**о**ко[383]. (...)
В. Т. Е бидена Бугария тука?
М. К. Овде...
В. Т. Кога?
М. К. Ооооо... първо е бидена Бугария...
В. Т. Първо? А после?
М. К. После другите.
В. Т. Кои други?
М. К. Бугария е б**и**дена с**е**фте, после по Бугария влезе сърб, по сърб после вл**е**гоя другите...
В. Т. А Турция?
М. К. И Туркия.
В. Т. Туркия кога беше?
М. К. Туркия е бидена п**о**дзади, пред Бугария...
В. Т. А Македония е бидена?
М. К. Македония не е **о**вде. (...) Ние – б**у**гарско.

Муртеза Кодра, с. Големо Острени, 27.08.2010 г., зап. В. Тончева

* * *

Мендо Курти: Само има м**а**ра, що зб**о**ри, **е**ни с**е**ла други, що зб**о**ри – **О**кщун, тие зб**о**рет **и**нако. Зб**о**рет шчип.
Веселка Тончева: Ама тие не са наши.
М. К. Еееe, разбираш.
В. Т. Арнаути.
М. К. Арн**а**утски, а така.
Самие Курти: Курсе мие – б**у**гарски.
В. Т. А бугарско е то, що го зборите вие?
М. К. Б**у**гарско!
С. К. Така го велиме мие – бугарско.
В. Т. Откъде знаете, че е бугарско?
С. К. Ари в**е**леле старите.

[383] По-тънко

М. К. От по-старите, що ни к**а**жвале, б**у**гарски йозик. Не македонски, али бугарски!
В. Т. А що да не е македонски?
М. К. Па не е македонски, нема така, глоб**о**ко си македонско на зб**о**рванье, глоб**о**ко много. (...)
С. К. ... що се пеет во телев**и**зоро – ка нами...
М. К. Ко се пеет бугарски на телевизоро...
С. К. Како ние ко п**е**яме – и тие.
М. К. Има стаци**о**н б**у**гарски два, три, що р**а**ботат ка нами. Гл**е**даме.
В. Т. Ги разбираше кога пеят?
М. К. Па како!
С. К. Како не! Све ка н**а**ми.
М. К. Ка нами пеет.
В. Т. Са ти убави?
С. К. Песме...
М. К. Песме убави. (...)
В. Т. А македонско гледате?
М. К. Гледаме.
В. Т. Македонските песни.
С. К. И тие ка н**а**ми се, туку Буг**а**рия ести по- ка н**а**ми...

Самие Курти, Мендо Курти, с. Големо Острени, 24.08.2010 г., зап. В. Тончева, Цв. Димитрова, С. Петрова

* * *

Айдин Курти: Туриме боцките, загр**а**дено место **о**вде, ти не можеше да в**о**ниш овде радиото на йозик булгарски.
Веселка Тончева: Не можеше? Беше забрането?
А. К. Не беше забр**а**нето от државата, имаше шпионете тие, ке кажет – що е ова музика, з**а**твори, радио, а **я**зикот не го з**а**пре, и **Е**нвер **О**джа, си го зб**о**ревме. А да праиш аке други неща, ке те повике, имаше друга... А сега се... Не се пр**е**вордзав тога, мило ми беше, битно ми беше, ка дойде уще една група от амбасада[384] от Бугария, от Т**и**рана с**е**дее ке ден овде...
В. Т. Теб ти беше мило?
А. К. Мило ми беше... (...) Македония с**е**га се п**о**зна Македония, а Бугария си е држава, стара држава и вие сакате да ме учите како турците кога беа во Бугария, що знам я, той господин кя рече – кога се отвореа гран**и**ците, да ж**и**виш

[384] Посолство, алб.

овде – не. Турците ви правеа проблеми. (...) Селото по-рано е б**и**дено Бугария, некога. Що се чудиш ти?
В. Т. Па некои викат, че е бидено Македония и то е Македония. Айде сега, кажи ми кое е верно.
А. К. Не, немат шанса.
В. Т. И аз мислам да е б**и**дено Бугария исто ама...
А. К. Немат шанса да е б**и**дена Македония овде, защо Македония не бидена никога д**ъ**ржава.
В. Т. Ама сега има държава.
А. К. Сега, сега свите... Мие можем да речеме „Мие д**ъ**ржава сме". Никога не е бидена. Бугария си е стара д**ъ**ржава.

Айдин Курти, с. Големо Острени, 10.08.2009 г., зап. В. Тончева, С. Петрова

IV. СПИСЪК НА ОСВЕДОМИТЕЛИТЕ

Агим Муча, р. 1954 г. в с. Големо Острени, обр. висше (педагогика в Шкодра), учител в Мало Острени (Малестрени)
Аджира Муча, р. 1956 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., работила в Кооператива, 20 години чистачка в училището в с. Големо Острени
Азбие Муча, р. 1955 г. в Макелари, обр. висше (педагогика в Тирана), учителка в с. Големо Острени
Айдин Курти, р. 1948 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., строител, пехливан
Алтин Кочи, р. 1979 г. в с. Големи Острени, обр. семестриално завършено право в СУ „Св. Климент Охридски", през 2009 работеше в община Острени (правеше новите лични карти на местното население)
Алфонс Муча, р. 1975 г. в с. Големо Острени, обр. средно, гурбетчия в Гърция
Арфие Муча, р. 1916 (1918), в с. Мало Острени (Малестрени), без образование, земеделие
Буяр Муча, р. 1978 г. в с. Големо Острени, обр. незавършено средно (учил 2 години в гимназия), гурбетчия в Гърция
Даландюше (Дишка) Толя, р. 1976 г. в с. Големо Острени, обр. средно, студентка по география, учителка в училището в с. Големо Острени
Зоня Муча, р. 1926 г. в с. Големо Острени, обр. 3 кл., земеделие, работила в Кооператива
Караман Толя, р. 1943 г. в с. Големо Острени, обр. висше (завършил педагогически институт), учител
Лю(в)ан Даутовски, р. 1973 г. в с. Радоеща, обр. 9 кл.
Малбора Муча, р. 1988 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл. (с намерение да учи средно образование)
Мендо Курти, р. 1945 г. в с. Оржаново, обр. 7 клас, майстор, строител (работил в Гърция 3 години)
Муртеза Кодра, р. 1936 г. в с. Големо Острени, обр. 7 кл., ковач, свири на зурна
Райме Толя, р. 1950 в с. Големо Острени, обр. 8 клас, земеделие (работила в Кооператива)
Раймонда Толя, р. 1989 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., земеделие
Ружди Толя, р. 1945 г. в с. Големо Острени, 9 клас (педагогическа специализация в Тирана), учителка
Сабит Кодра, р. 1963 г. в с. Големо Острени, обр. 8 кл., ковач, свири на зурна, от 2004 г. живее в Булчиза
Самие Курти, р. 1947 г. в с. Големо Острени, обр. 8 клас, магазинерка

Сеадин Кодра, р. 1957 г. в с. Големо Острени, обр. незавършено средно (учил 2 години в гимназия), ковач, свири на тъпан
Ферит Исоски, р. 1939 г. в с. Мало Острени (Малестрени), обр. 4 кл., пенсионер (има магазин и заведение)
Фуат Толя, р. 1949 в с. Големо Острени, обр. 7 клас, майстор, строител
Шевчет Муча, р. 1968 г. в с. Големо Острени, обр. средно, директор на училището в с. Големо Острени, председател на Общинския съвет
Шкип Пафтя, р. 1933 в с. Големо Острени, обр. 4 кл., дърводелец

V. РЕЗЮМЕТА

THE BULGARIANS FROM GOLO BARDO, ALBANIA LANGUAGE, CEREMONIAL RITES, MUSIC

The present volume of the book series *„The Bulgarians from Golo Bardo, Albania"* the first volume, where the author Veselka Toncheva considered the basic characteristics of the Bulgarian community in the region of Golo Bardo, (the Republic of Albania) on the basis of fieldwork materials from the villages of Steblevo, Klenye and partially from Vormitsa – history, religion, calendar and family rites, music and identity. Most of the folkloric materials in the current second part of the book were recorded in Golemo Ostreni, and the rest come from the villages Orjanovo, Malo Ostreni (Malestreni), Steblevo and Vormitsa.

The academic texts in the first section focus upon different aspects of ceremonial rites, music and language. The observations and the analyses of the traditional rites and the music of the Bulgarians in Golo Bardo (by Veselka Toncheva) rest upon an exact documentation of still performed family rituals in the villages Golemo Ostreni: marriage (August 2010) and *sünnet* (circumcision) (August 2009). The text presents descriptively their main parameters, compares them with familiar models on the Bulgarian ethnic territory (and on the territory of contemporary Macedonian Republic) and outlines their importance for the festive culture of the studied community.

On the other hand, Tsvetelina Dimitrova dwells on two key factors of the cultural specificity of the Bulgarians from Golemo Ostreni – the family rites and the language. The family rites include birth and funeral practices. The main stages of the birth and funeral cycles, especially the analysis of the key elements is carried out within the Bulgarian traditional ritual system. The attitude toward the language as identity marker, i.e. toward the motif of mixing the languages and of mother tongue against the background of *ours* has been analysed.

The appendixes include songs (some of which with note texts), toponymy (gathered also during earlier fieldwork visits by Petya Asenova, Alexey Jalov and Konstantin Rangochev) and the vivid speech of the people of Golo Bardo, i.e. narratives of a broad thematic palette: about the residential areas and the history of the region, about religion, calendar and family rites, folk-belief, music, traditional costumes, occupation and identity. This section contains mainly festive-ceremonial and everyday songs recorded in the village of Golemo Ostreni and unknown in Bulgaria songs form Vormitsa (verbal texts only), cited in Nikola Pavli's book about Vormitsa, published in Tirana in 2009 (Nikola, P. "Vërnica", Tirana, 2009).

A thorough investigation of the region is not an easy task but due to the system-

atic work in the separate settlements, the main goal of the book series –to outline the complete "image" of the community in Golo Bardo including its traditional culture and Bulgarian identity – is successfully fulfilled. The traditions the Bulgarians in Golo Bardo in Albania are inscribed in the present as well – the language, the ceremonial rites and the music introduced in the texts and the materials are still vivid, the folklore knowledge and conceptions about themselves and the world continue to be revived from generation to generation. Therefore, in the long-term policy toward this community, the documentation and the fixation of the heritage of the people of Golo Bardo as video, audio and written data, is the way to preserve this culture, which is important not only for the them and their connectedness to Bulgaria but also for us as Bulgarians enquiring after our origin and history.

DIE BULGAREN AUS GOLO BARDO, ALBANIA
SPRACHE, RITEN, MUSIK

Das Buch aus der Reihe *"Die Bulgaren aus Golo Bardo, Albania"* ist Fortsetzung des ersten Teils, in dem auf der Basis von Forschungsmaterialien aus den Dörfern Steblewo, Klenje und einen kleinen Teil von Wormitsa die Grundeigenschaften der bulgarischen Gemeinschaft aus dem Gebiet Golo Bardo in der Republik Albania – Geschichte, Religion, Kalender- und Familienriten, Musik und Identität – vorgestellt wurden. Das größte Teil der Folklorematerialen in diesem zweiten Buchteil wurden im Dorf Golemo Ostreni und der Rest in den Dörfern Orzhanowo, Malo Ostreni (Malestreni), Steblewo und Wormitsa gesammelt.

Die wissenschaftlichen Texte in der ersten Hälfte des Buches konzentrieren sich auf unterschiedliche Aspekte der zeremoniellen Riten, der Musik und der Sprache. Einerseits, basieren die Beobachtungen und Analysen der traditionellen Ritualen und der Musik der Bulgaren aus Golo Bardo (von Wesselka Tontschewa) auf dem konkreten Dokumentieren zweier (noch) ausführender Familienritualen im Dorf Golemo Ostreni: Heirat (August 2010) und Sünnet (2009). Der Text stellt deskriptiv die Grundparametre vor, vergleicht sie mit den bekannten Modellen auf dem bulgarischen ethnischen Territorium (und auf dem Territorium der heutigen Republik Mazedonien) und skizziert ihre Bedeutung für die festliche Kultur der erforschten Gemeinschaft.

Auf der anderen Seite, Forschungsobjekt (von Zwetelina Dimitrowa) sind zwei Schlüsselelemente der kulturellen Spezifikation der Bulgaren aus dem Dorf Golemo Ostreni, Golo Bardo Gebiet: die Familienriten und die Sprache, wobei die Vorstellung der Familienriten beginnt mit den Geburts- und endet mit den Todesgedenkpraktiken. Dabei werden die Schlüsselelemente der Hauptetappen der Geburts- und Todesgedenkzyklen im Rahmen des bulgarischen traditionellen Ritualsystems analysiert. Die Sprache wird als Identitätsmerkmal im Bild des „Unseren" geforscht.

Die Anhang kapitel beinhalten folgende Daten: (teilweise notierte) Lieder, Toponymie (erworben auch bei früheren Forschungsaufenthalte von Petja Assenowa, Alexej Schalow und Konstantin Rangotschew), sowie die gegenwertige Redeweise der Menschen aus Golo Bardo, welche einen breiten Themenkreis von Erzählungen umfaßt – Erzählungen über die Siedlungen und die Geschichte der Region, sowie über Religion, Kalender- und Familienriten, Volksglauben, Musik, Kleidung, Erwerbstätigkeit und Identität. Die hier publizierten Lieder sind festlich zeremoniellen und alltäglichen Charakters. Einige von ihnen wurden in Golemo Ostreni aufgenommen. Die anderen, für das bulgarische Volk unbekannte, (Text-)Lieder

aus Wormitsa sind aus dem Buch von Pavli Nikola, das in Tirana im Jahre 2009 herausgegeben wurde, zitiert (Nikola, P. Vërnica“, Tirana, 2009).

Das Erstellen einer vollständigen Berichterstattung der Region ist keine leichte Sache, doch dank der systematischen Arbeit in den einzelnen Siedlungen setzt sich das Verwirklichen der in der Reihe gesetzten Aufgaben fort, die wichtigste von denen das Konstruieren eines kompletten „Bildes“ der Gemeinschaft in Golo Bardo samt ihrer traditionellen Kultur und bulgarischen Identität ist. Das Geerbte von den Bulgaren aus Golo Bardo ist auch in der Gegenwart spürbar: die Sprache, die Riten und die Musik, die in den Texten und anderen Forschungsdaten dargestellt sind, sind lebendig und anschaulich und das Folklore-Wissen über sich Selbst und die Welt wird von Generation zu Generation wiedebelebt.

Deswegen im Plan der Langzeitforschung dieser Gemeinschaft stellen das Dokumentieren und das Fixieren der Erbe der Menschen aus Golo Bardo in Form von Schriftdaten eine Möglichkeit für die Bewahrung dieser Kultur, die wichtig ist sowohl für die Leute aus Golo Bardo und ihre Verbundenheit mit Bulgarien, als auch für uns als Bulgaren, die ihre Herkunft und Geschichte erkundigen.

BULLGARËT NGA GOLLOBORDA, SHQIPËRI GJUHA, RITET, MUZIKA

Ky libër është pjesë e serisë *"Bullgarët e Gollobordës, Shqipëri"* dhe është vazhdim i pjesës së parë të saj, në të cilën ishte prezantuar material nga fshatrat Steblevë, Klenje dhe nga një pjesë e vogël e fshatit Vërnicë. Mbi bazën e tij ishin bërë analiza të aspekteve kryesore të lidhura me komunitetin bullgar në rajonin e Gollobordës, Republikës së Shqipërisë – të historisë, fesë, zakoneve kalendarike dhe riteve të jetës familjare, muzikës, identitetit. Shumica e materialeve folklorike janë mbledhur në fshatin Ostren të Madh, më pak janë ato nga Orzhanova, Ostreni i Vogël, Stebleva dhe Vërnica.

Tekstet shkencore në pjesën e parë të librit janë përqendruar mbi aspekte të ndryshme të riteve, muzikës dhe gjuhës. Nga njëra anë, analizat dhe vëzhgimet mbi zakonet dhe muzikën e bullgarëve të Gollobordës (të autores Veselka Toncheva) janë mbi bazën e dy riteve familjare të regjistruara në fshatin Ostren të Madh – një dasmë (gusht, 2010) dhe një synetllëk (gusht, 2009). Teksti në mënyrë përshkruese paraqit parametrat e tyre kryesore, i krahason me modelet e njohura nga territori etnik bullgar (dhe nga territori i Republikës së sotme të Maqedonisë) dhe shpjegon rëndësinë që ritet e kanë në kulturën festive të bashkësisë së studiuar.

Nga ana tjetër, objekt i studimit (i autores Cvetelina Dimitrova) janë dy elemente kyçe të specifikës kulturore të bullgarëve nga fshati Ostren i Madh, i rajonit të Gollobordës –ritualet e familjes dhe gjuha. Ritet e familjes janë prezantuar nga praktikat e lidhura me lindjen e vdekjen e njeriut. Janë studiuar etapat kryesore të këtyre praktikave nga pikëpamja e përfshirjes së tyre në sistemin e riteve tradicionale bullgare. Është analizuar qëndrimi ndaj gjuhës si shenjë e identitetit – motivi për përzierjen e gjuhëve me gjuhën amtare nga pikëpamja e vetëdijes bullgare.

Në shtojcat e librit janë përfshirë kënga (disa prej të cilave të shoqëruara me nota), toponime (të mbledhura në studime të kryera gjatë viteve të mëparshme nga Petja Asenova, Aleksej Zhalov dhe Konstantin Rangoçev) dhe të folurën e gjallë e vendësve – bisedime me tema të ndryshme (për vendbanimet dhe historinë e rajonit, për fenë, ritet e jetës familjare dhe të kalendarit festiv, për besimet folklorike, muzikën, veshjet popullore, mënyrat për nxjerrjen të bukës së gojës, identitetin). Këngët në këtë pjesë të librit, janë nga Ostreni i Madh dhe janë lidhura me festat ose me përditshmen e intervistuarve. Ka gjithashtu tekste nga fshati Vërnicë që botohen për herë të parë tek ne (vetëm tekste, pa nota), të cilat janë cituar nga libri i autorit Pavli Nikolla për fshatin Vërnicë , i botuar në Tiranë në vitin 2009 (Nikolla, P. „Vërnica", Tirana, 2009).

Studimi i tërë rajonit nuk është diçka e lehtë, por me punën sistematike në vendbanime të veçanta po vazhdon zbatimi i qëllimeve, më i rëndësishmi prej të

cilave është krijimi i "imazhit" të bashkësisë së rajonit të Gollobordës me kulturën e saj tradicionale dhe me identitetin e saj bullgar. Trashëgimia e bullgarëve nga rajoni i Gollobordës, Shqipëri, gërshetohet në mënyrë të veçantë me të tashmen – gjuha, ritet dhe muzika, të prezantuara në tekstet dhe materialet e librit vazhdojnë të jenë të gjalla, dituritë folklorike për vetveten dhe për botën vazhdojnë të përcillen nga brezi në brez. Për këtë arsye nga pikëpamja e politikës afatgjatë dokumentimi me shkrim dhe regjistrimet audio dhe video të njerëzve nga rajoni i Gollobordës është një mënyrë për ruajtjen e kësaj pasurie kulturore – diçka që është e rëndësishme edhe për vetë gollobordasit dhe për lidhjen e tyre me Bullgarinë, edhe për ne – bullgarët, të cilët dëshirojmë të njohim prejardhjen dhe historinë tonë.

VI. АВТОРИТЕ

Веселка Тончева е доц., д-р в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към БАН. Работи в сферата на изследване на традиционната култура на етнически и конфесионални общности у нас и зад граница: българите мюсюлмани от Тетевенско, българите във Виена и в последните 5 години – българите от Голо Бърдо, Албания. Автор е на над 100 научни и научно-популярни публикации, сред които изследването „Музикален фолклор и национални визуални медии – България и Македония" (2006), монографията „Фолклористът Николай Кауфман" (2005) и първата част от поредицата „Българите от Голо Бърдо, Албания" (2009).

Цветелина Димитрова е главен асистент в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към БАН. През 2009 г. защитава докторската си дисертация на тема „Народната история" между устност и писменост". Работи като теренист и изследовател от 1997 г. в районите на Средните Родопи и Самоков. Основните й сфери на интерес са свързани с историческите наративи, колективна памет и идентичност.

Петя Асенова е проф. дфн, дългогодишен преподавател по общо и балканско езикознание в Софийския университет „Св. Кл. Охридски", гост-професор в различни европейски университети, между които е и Тиранският (1993-1994 г.). От 2008 г. е главен редактор на сп. „Съпоставително езикознание". Изследователски области: общо езикознание, балканско езикознание, етнолингвистика, ономастика.

Алексей Жалов е професионален спелеолог, работи като зам. председател на Българската федерация по спелеология, зам. председател е и на сдружение „Нашенци", чиято дейност е насочена към българите в чужбина. В последните 9 години инициира, организира и ръководи спелеоложки и етноложки експедиции в областта Голо Бърдо, Албания.

Константин Рангочев е гл. ас. д-р, работи в Института по математика и информатика – БАН. Секретар на Централното настоятелство на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл". Автор е на над 90 научни публикации в проблемното поле на етнологията, културната антропология, лингвистиката, дигиталните библиотеки, computer science.

с. Големо Острени – общ изглед

с. Големо Острени – общината

с. Големо Острени – кафе „Арис“ в центъра на селото

с. Големо Острени

с. Големо Острени – пазар (всеки четвъртък)

с. Големо Острени – училището

с. Големо Острени

с. Големо Острени – чешмата „Мучоска“

с. Големо Острени

с. Големо Острени – джамията

с. Големо Острени – старите мюсюлмански гробища

с. Оржаново – общ изглед

Махала „На камен“

с. Мало Острени (Малестрени)

с. Мало Острени (Малестрени)

Стеблевската река между селата Лешничани и Койовец

„Кль**е**нско п**о**лье“ – полето край с. Кленье

Село Кленье

Село Стеблево

„Б**а**йракот“ на сватба
в с. Големо Острени

„**О**дене по н**е**веста“ на сватба в с. Големо Острени

Вземане на невестата на сватба в с. Големо Острени

„Бр**и**чене на з**е**тот“ на сватба в с. Големо Острени

Хоро при бръснене на младоженеца на сватба в с. Големо Острени

Хоро при бръснене на младоженеца на сватба в с. Големо Острени

Младоженците след първата брачна нощ – с. Големо Острени.
Невестата се облича в традиционна носия.

Сватбено хоро в с. Големо Острени

Правене на „**а**лва“ за сюнет в с. Големо Острени

Ходене за „б**а**йракот“ на сюнет в с. Големо Острени

Посрещане на кума на сюнет в с. Големо Острени

Тъпани на сюнет в с. Големо Острени

Хоро при посрещане на гостите на сюнет в с. Големо Острени

„Синетл**ия**“ от с. Големо Острени

Шествието на „синетл**и**ята“ върху накитен кон из селото

Хоро с даровете на сюнет в с. Големо Острени

„Бр**и**чене на синетл**и**ята“ в с. Големо Острени

Невестинска носия от с. Големо Острени – „б**о**фча“

Невестинска носия от с. Големо Острени – „ш**а**рои“

Невестинска носия от с. Големо Острени – „к**о**шуля“

Невестинска носия от с. Големо Острени – „**е**лек“

Невестинска носия от с. Големо Острени – „**п**о**я**с“

Невестинска носия от с. Големо Острени – „ша**а**млия“

Невестинска носия от с. Големо Острени

Амулет „ам**а**йлия“ от с. Големо Острени

Ръчна вършитба от с. Големо Острени

Сушене на сливи от с. Големо Острени

Жътва на „Кльенско полье“

На път за нивата – „Кльенско полье“

Жътвар от с. Големо Острени

Зоня Муча
от с. Големо Острени

Голобърдци

Голобърдци

Голобърдци

Голобърдци